Ed: PUBLII Gascoig:

VIRGILII

Anō MARONIS 1712

OPERA.

VARIORUM AUTORUM

Annotationibus Illuſtrata.

LONDINI,
Typis *J. M.* pro Societate Stationariorum.
Anno Domini, 1664.

PUBLII VIRGILII MARONIS VITA,

Autore TIBERIO DONATO.

PUBLIUS VIRGILIUS MARO parentibus modicis fuit, & præcipuè patre Marone: quem quidam opificem figulum; plures, Magi cujusdam viatoris, initio mercenarium, mox ob industriam generum, tradiderunt: quem cùm agricolationi reique rusticæ & gregibus præfecisset socer, sylvis coemundis & apibus curandis reculam auxit. Natus est, Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Crasso, primùm COSS. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur, qui est à Mantuâ non procul.

Prægnans mater Maia, cùm somniâsset enixam se laureum ramum, quem compactum terræ coaluisse, & excrevisse illico in speciem maturæ arboris refertæ variis pomis & floribus, cerneret: sequenti luce cum marito rus propinquum petens, ex itinere divertit, atque in subjectâ fossâ partu levata est. Ferunt, infantem, ut fuit editus, nec vagisse, & adeò miti vultu fuisse, ut haud dubiam spem prosperioris genituræ jam tum indicaret. Et accessit aliud præsagium. Siquidem virga populea more regionis in puerperiis eodem statim loco depacta, ità brevi coaluit, ut multò antè fatas populos adæquarit: quæ arbor Virgilii ex eo dicta, atque consecrata est, summâ gravidarum & fœtarum religione, suscipientium ibi & solventium vota.

Initia ætatis, id est, usque ad septimum annum, Cremonæ egit: & XVII anno virilem togam cepit, illis Consulibus iterum quibus natus erat. Evenitque ut eo ipso die Lucretius poeta decederet. Sed Virgilius Cremona Mediolanum, & indè paulò post Neapolim transiit, ubi cùm literis & Græcis & Latinis vehementissimam operam dedisset, tandem omni curâ omnique studio indulsit Medicinæ & Mathematicis. Quibus rebus cùm ante alios eruditior

peritiorque esset, se in urbem contulit: statimque magistri stabuli equorum Augusti amicitiam nactus, multos variósque morbos incidentes equis curavit. At Augustus in mercedem singulis diebus panes Virgilio, ut uni ex stabulariis, dari jussit. Interea à Crotoniatis pullus equi miræ pulcritudinis Cæsari dono fuit missus: qui omnium judicio spem portendebat virtutis & celeritatis immensæ. Hunc cùm aspexisset Maro, magistro stabuli dixit, Natum esse ex morbosâ equâ, & nec viribus valiturum, nec celeritate: idque verum fuisse inventum est. Quod cùm magister stabuli Augusto recitâsset, duplicari ipsi in mercedem panes jussit. Cùm item ex Hispaniâ Augusto canes dono mitterentur, & parentes eorum; dixit Virgilius, & animum celeritatémque futuram. Quo cognito, mandat iterum, Virgilio panes duplicari.

Dubitavit Augustus Octaviine filius esset an alterius: idque Maronem aperire posse arbitratus est, quia Canum & Equi naturam parentésque cognôrat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitiorem partem domûs vocat, & solum rogat an sciat quisnam esset, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Novi, (inquit Maro) te Cæsarem Augustum, & fermè æquam cum Diis immortalibus potestatem habere scio, ut quemvis felicem facias. Eo animo sim (respondit Cæsar) ut, si verum pro rogatu dixeris, beatum te felicémque reddam. Utinam (ut Maro) interroganti tibi vera dicere queam. Tunc Augustus, Putant alii me natum Octavio: quidam suspicantur alio me genitum viro. Maro subridens, Facilè (inquit) si impunè licentérque quæ sentio loqui jubes, id dicam. Affirmat Cæsar juejurandò, nullum ejus dictum ægrè laturum: imò non nisi donatum ab eo discessurum. Ad hæc oculos oculis Augusti infigens Maro, Faciliùs (ait) in cæteris animalibus qualitates parentum Mathematicis & Philosophiâ cognosci possunt: in homine nequaquam possibile est. Sed de te conjecturam habeo similem veri, ut quid exercuerit pater tuus, scire possim. Attentè expectabat Augustus quidnam diceret. At ille, Quantùm ego rem intelligere possum, Pistoris filius es, inquit. Obstupuerat Cæsar, & statim, quo id pacto fieri potuerit, animo volvebat. Interrumpens Virgilius, Audi (inquit) quo pacto id conjicio. Cùm quædam enumeràrim prædixerimque quæ intelligi scirique non nisi ab eruditissimis summisque viris potuissent, tu Princeps orbis iterum & iterum panes in mercedem dari jussisti, quod quidem aut Pistoris, aut nati Pistore officium erat. Placuit Cæsari facetia. At deinceps, inquit, Non à Pistore, sed à Rege magnanimo dona feres. Illumque plurimi fecit, & Pollioni commendavit.

Corpore

Corpore & ſtaturâ fuit grandi, aquilino colore, facie ruſticanâ, valetudine variâ: nam plerumque ab ſtomacho & faucibus, ac dolore capitis laborabat: ſanguinem etiam ſæpius ejecit; Cibi vinique minimi. Fama eſt, eum libidinis pronioris in pueros fuiſſe: ſed boni ità eum pueros amâſſe putaverunt, ut Socrates Alcibiadem, & Plato ſuos pueros. Verùm inter omnes maxime dilexit Cebetem & Alexandrum, quem ſecunda Bucolicorum ecloga *Alexim* appellat, donatum ſibi ab Aſinio Pollione. Utrumque non ineruditum dimiſit: *Alexandrum*, grammaticum; Cebetem verò & poetam. Vulgatum eſt, conſueviſſe eum cum Plotia Hieria. Sed *Aſconius* Pedianus affirmat, ipſum poſtea minoribus natu narrare ſolitum, invitatum quidem ſe à Vario ad communionem mulieris: verùm ſe pertinaciſſimè recuſâſſe. Cæterâ ſanè vitâ, & ore & animo, tam probum fuiſſe conſtat, ut Neapoli Parthenius vulgò appellaretur: ac ſiquando Romæ (quò rariſſimè commeabat) viſeretur, in publico ſectantes demonſtrantéſque ſe, ſubterfugeret in proximum tectum. Bona autem cujuſdam exulantis, offerente *Auguſto*, non ſuſtinuit accipere. Poſſedit propè centies ſeſtertiûm ex liberalitatibus amicorum. Habuitque domum Romæ in Exquiliis juxta hortos Mecœnatianos: quanquam ſeceſſu Campaniæ Siciliæque plurimùm uteretur. Quæcunque ab *Auguſto* peteret, repulſam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat; quos jam grandis amiſit: ex quibus, patrem oculis captum, & duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum jam adultum. Cujus exitum ſub nomine Daphnidis deflet. Inter cætera ſtudia (ut ſuprà diximus) Medicinæ quoque ac maximè Mathematicæ operam dedit. Egit & cauſam unam omnino, nec ampliùs quam ſemel. Sermone tardiſſimum ac penè indocto ſimilem tuiſſe Meliſſus tradidit.

Poeticam puer adhuc auſpicatus, in Baliſtam ludi gladiatorii Magiſtrum, ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, diſtichon fecit.

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus:
Nocte, die, tutum carpe, viator, iter.

Deinde Moretum, & Priapeia, & Epigrammata, & Diras, & Culicem, cùm eſſet annorum quindecim; cujus materia talis eſt. Paſtor fatigatus æſtu, cùm ſub arbore obdormiſſet, & ſerpens ad illum proreperet è palude, culex provolavit, atque inter duo tempora aculeum fixit paſtori. At ille continuò culicem contrivit, & viſum ſerpentem interemit: ac ſepulcrum culici ſtatuit, & diſtichon fecit.

Parve culex, pecudum cuſtos tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

Scripſit etiam (de qua ambigitur) Ætnam. Et mox, cùm

res Romanas inchoâſſet, offenſus materiâ, & nominum aſperitate, ad Bucolicas tranſiit: maximè ut Aſinium Pollionem, Alphenium Varium, & Cornelium Gallum celebraret: quia in diſtributione agrorum, qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, Triumvirorum juſſu, trans Padum dividebantur, indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde Georgica in honorem Mecœnatis edidit, cum ſibi vixdum noto opem tuliſſet adverſùs Claudii veterani milites, vel (ut alii putant) Arii centurionis violentiam: à quo in altercatione litis agrariæ parum abfuit quin occideretur. Noviſſimè autem Æneidem aggreſſus eſt, Argumentum varium & multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar: præterea nominibus ac rebus Græcis Latiniſque commune, & in quo (quod maximè ſtudebat) Romanæ ſimul urbis & Auguſti origo contineretur. Cùm Georgica ſcriberet, traditur quotidie meditatos manè plurimos verſus dictare ſolitus, ac per totam diem retractando ad pauciſſimos redigere: non abſurdè carmen ſe urſæ more parere dicens, & lambendo demum effingere. Æneida proſâ priùs oratione formatam digeſtámque in XII libros, particulatim componere inſtituit, ut quidam tradunt. Alii ejus ſententiæ ſunt, ut exiſtiment eum, ſi diutiùs vixiſſet, quatuor & viginti libros uſque ad Auguſti tempora ſcripturum: atque alia quidem percurſurum. Auguſti verò geſta diligentiſſimè exequuturum: quippe qui dùm ſcriberet, nequid impetum moraretur, quædam Imperfecta reliquit: alia leviſſimis verſibus ſcripſit, quos per jocum pro tigillis vel tibicinibus interponi à ſe dicebat, ad ſuſtinendum opus, donec ſolidæ columnæ advenirent.

Bucolica triennio, Aſinii Pollionis ſuaſu, perfecit. Hic Tranſpadanam provinciam regebat, cujus favore, cùm veteranis Auguſti militibus Cremonenſium & Mantuanorum agri diſtribuerentur, ſuos Virgilius non amiſit. Factâ enim diſtributione, ſuos Claudio ſeu Ario datos recuperavit. Hunc Pollionem maximè amavit Maro; & dilectus ab eo magna munera tulit: quippe qui invitatus ad cœnam, captus pulcritudine & diligentiâ Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Hujus Pollionis filium C. Aſinium, & Cornelium Gallum, oratorem clarum, & poetam non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius. Is tranſtulit Euphorionem in Latinum: & libris quatuor amores ſuos de Cytheride ſcripſit. Hic primo in amicitiâ Cæſaris Auguſti fuit, poſtea in ſuſpitionem conjurationis contra illum adductus, occiſus eſt. Verùm uſque adeò hunc Gallum Virgilius amarat, ut quartus Georgicorum à medio uſque ad finem ejus laudem contineret: quem poſtea

poſtea, jubente Auguſto, in Ariſtæi fabulam commutavit. Georgica ſeptennio Neapoli, Æneida partim in Sicilia, partim in Campania undecim annis confecit. Bucolica eo ſucceſſu edidit, ut in Scena quoque per cantores crebrâ pronuntiatione recitarentur. Ac cùm Cicero quoſdam verſus audiſſet, & ſtatim acri judicio intellexiſſet non communi venâ editos, juſſit ab initio totam Eclogam recitari: quam cùm accuratè pernotâſſet, in fine ait,

MAGNÆ SPES ALTERA ROMÆ;

quaſi ipſe Linguæ Latinæ ſpes prima fuiſſet, & Maro futurus eſſet ſecunda. Quæ verba poſtea Æneidi ipſe inſeruit.

Georgica, reverſo ab Actiacâ victoriâ Auguſto, atque reficiendarum virium cauſâ Attellæ commorante, per continuum quatriduum legit, ſuſcipiente Mæcenate legendi vicem, quoties interpellaretur ipſe vocis offenſione. Pronunciabat autem maximâ eum ſuavitate, & lenociniis miris. Seneca tradidit, Julium Montanum poetam ſolitum dicere, vi ablaturum ſe quædam Virgilio, ſi & vocem poſſet, & os, & hypocriſim: eoſdem enim verſus, eo pronunciante, bene ſonare; ſine illo inareſcere, quaſi mutos. Æneidos vixdum cœptæ tanta extitit fama, ut Sextus Propertius non dubitarit ſic prædicare,

Cedite Romani Scriptores, cedite Graii:
Neſcio quid majus naſcitur Iliade.

Auguſtus verò, cùm jam fortè expeditione Cantabricâ abeſſet, & ſupplicibus atque minacibus per jocum literis efflagitaret, ut ſibi de Æneide (ut ipſius verba ſunt) vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon mitteret: negavit ſe facturum Virgilius. Cui tamen multò poſt, perfectâ demum materiâ, tres omnino libros recitavit; ſecundum videlicet, quartum, & ſextum. Sed hunc præcipuè ob Octaviam; quæ cùm recitationi intereſſet, ad illos de filio ſuo verſus, *Tu Marcellus eris*, defeciſſe fertur: atque ægrè refocillata, dena ſeſtertia pro ſingulo verſu Virgilio dari juſſit. Recitavit & pluribus, ſed neque frequenter, & ferme illa de quibus ambigebat, quò magis judicium hominum experiretur. Erotem librarium, & libertum ejus, exactæ jàm ſenectutis, tradunt referre ſolitum, quondam in recitando eum duos dimidiatos verſus complêſſe ex tempore: & huic *Miſenum Æolidem* adjeciſſe, *quo non præſtantior alter*. Item huic, *Ære ciere viros*, ſimili calore jactatum, ſubjunxiſſe *Martémque accendere cantu*: ſtatimque ſibi imperâſſe ut utrumque volumini adſcriberet. Bucolica Georgicaque emendavit.

Anno verò quinquagesimo secundo, ut ultimam manum Æneidi imponeret, statuit in Græciam & Asiam secedere, triennióque continuo omnem operam limationi dare, ut in reliqua vita tantùm philosophiæ vacaret. Sed cùm aggressus iter, Athenis occurrisset Augusto ab Oriente Romam revertenti, una cum Cæsare redire statuit. At cùm Megaram, vicinum Athenis oppidum, visendi gratia peteret, languore eum nactus est: quem non intermissa navigatio auxit, ità ut gravior indies, tandem Brundusium adventârit: ubi diebus paucis obiit, decimo Calend. *Octobris*, Cn. Plautio, & Qu. Lucretio, COSS. Qui cùm gravari morbo sese sentiret, scrinia sæpe & magnâ instantiâ petivit, crematurus Æneida: quibus negatis, testamento comburi jussit, ut rem inemendatam imperfectámque; verum Tucca & Varius monuerunt, id Augustum non permissurum. Tunc eidem Vario ac simul Tuccæ scripta sub ea conditione legavit, nequid adderent quod à se editum non esset; & versus etiam imperfectos, siqui erant, relinquerent. Voluit etiam ejus ossa Neapolin transferri, ubi diu & suavissimè vixerat: ac extremâ valetudine hoc ipse sibi epitaphium fecit distichon,

Mantua me genuit: Calabri rapuêre: tenet nunc
Parthenope: Cecini pascua, rura, duces.

Translata igitur jussu Augusti ejus ossa (prout statuerat) Neapolin fuêre, sepultáque viâ Puteolanâ, intra lapidem secundum; suóque sepulchro, id distichon, quod fecerat, inscriptum est. Hæredes fecit ex dimidia parte, Valerium Proculum, fratrem ex altera parte; ex quarta Augustum; ex duodecima Mecœnatem; ex reliqua L. Valerium, & Plotium Tuccam, qui ejus Æneida post obitum (prout petiverat) jussu Cæsaris emendaverunt. Nam nullius omnino sententiâ crematu Æneis digna visa fuit; de qua re Sulpitii Carthaginensis extant hujusmodi versus,

Jusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ canerâre ducem;
Tucca vetat, Vartúsque simul; Tu maxime Cæsar
Non sinis, & Latiæ consulis Historiæ.
Infelix gemino cecidit prope Pergamus igni,
Et penè est alio Troja cremata rogo.

Extant & Augusti de ipsa eadem re versus plures & clarissimi, quorum initium est,

Ergóne supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
Magnáque doctiloqui morietur musa Maronis?

Et paulò post.

Sed legum servanda fides; suprema voluntas
Quod mandat fierique jubet, parere necesse est.
Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quàm tot congestos noctésque diésque labores
Hauserit una dies! Et ea quæ sequuntur.

Nihil igitur autore Augusto Varius addidit, quod & Maro præceperat: sed summatim emendavit: ut qui versus etiam imperfectos, siqui erant, reliquerit. Hos multi mox supplere conati, non perinde valuerunt ob difficultatem, quòd omnia fere apud eum hemistichia (præter illud, *Quem tibi jam Troja peperit*) sensum videntur habere perfectum. Nisus Grammaticus audisse se à senioribus dicebat, Varium duorum librorum ordinem commutasse; & qui tum secundus erat, in tertium locum transtulisse: etiam primi libri correxisse principium, his demptis versibus,

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, & egressus sylvis vicina coegi
Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma virumque cano.

Obtrectatores Virgilio nunquam defuerunt: nam nec Homero quidem. Prolatis Bucolicis, innominatus quidam rescripsit Antibucolica, duas modò Eclogas, sed insulsissimè παρῳδήσας, quarum prioris initium est,

Tityre si fœga calda tibi est, quo tegmine fagi?

Sequentis,

Dic mihi Damœta, cujum pecus? anne Latinum?
Non, verùm Ægonis, nostri sic rure loquuntur.

Alius, recitante eo ex Georgicis, *Nudus ara, sere nudus*: subjecit, *habebis frigore febrem.*

Est & adversùs Æneidà liber Carbilii pictoris, titulo Æneidomastix. M. Vibranius eum à Mecœnate suppositum, appellabat novæ κακοζηλίας repertorem: dicebátque, neque tumidum esse, neque exilem; sed communibus verbis opus illud confecisse. Herennius vitia ejus tantum contraxit, Perillius Faustinus furta. Sunt & Qu. Octavii Aviti volumina, quibus annotatur, quos & unde versus transtulerit. Asconius Pedianus, libro quem contra obtrectatores Virgilii scripsit, pauca admodum ei objecta proponit: & potissimùm, quòd non rectè historiam contexuit, & quòd pleraque ab Homero sumpsit. Sed hoc crimen sic defendere assuetum ait, Cur non illi quoque eadem furta tentarent. Verum intellecturos, facilius esse Herculi clavam, quàm Homero versum surripere. Et tamen destinâsse secedere, ut omnia ad satietatem malevolorum

lorum decideret. Refert etiam Pedianus, benignum, cultoremque omnium bonorum atque eruditorum fuiſſe, & uſque adeò invidiæ expertem, ut ſiquid eruditè dictum inſpiceret alterius, non minùs gauderet acſi ſuum fuiſſet: neminem vituperare; laudare bonos; eâ humanitate eſſe, ut niſi perverſus maximè quiſque illum non diligeret modò, ſed amaret. Nihil proprii habere videbatur. Ejus Bibliotheca non minùs aliis doctis patebat, ac ſibi. Illúdque Euripidis antiquum ſæpe uſurpabat, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, *Communia eſſe amicorum omnia*. Quare coævos omnes Poetas ità adjunctos habuit, ut, cùm inter ſe plurimùm invidiâ arderent, illum unà omnes colerent, Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Anſer verò, quoniam Antonii partes ſecutus eſt, illum non obſervâſſe dicitur. Cornificius ob perverſam naturam illum non tulit. Gloriæ verò adeò contemptor fuit, ut cùm quidam verſus quoſdam ſibi adſcriberent, eáque de re docti haberentur, non modò ægrè non ferebat, imò voluptuoſum id ſibi erat. Cùm enim diſtichon, quod laudem felicitatemque Auguſti continebat, feciſſet, valviſque non nominato autore infixiſſet (id erat hujuſmodi:

Nocte pluit totâ: redeunt ſpectacula manè:
Diviſum imperium cum Jove Cæſar habet)

diu quærens Auguſtus cujuſnam hi verſus eſſent, eorum autorem non inveniebat. Bathyllus verò, poeta quidem mediocris, tacentibus aliis ſibi adſcripſit. Quamobrem donatus honoratúſque à Cæſare fuit. Quod æquo animo non ferens Virgilius, iiſdem valvis affixit quater hoc principium. *Sic vos non vobis*. Poſtulabat Auguſtus ut hi verſus complerentur; quod cùm fruſtrà aliqui conati eſſent, Virgilius præpoſito diſticho ſic ſubjunxit;

Hos ego verſiculos feci, tulit alter honores,
Sic vos non vobis nidificatis aves.
Sic vos non vobis vellera fertis oves.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

Quo cognito aliquandiu Bathyllus Romæ fabula fuit, Maro verò exaltatior. Cùm is aliquando Ennium in manu haberet, rogaretúrque quidnam faceret? Reſpondit, ſe aurum colligere de ſtercore Ennii. Habet enim poeta ille egregias ſententias ſub verbis non multùm ornatis. Interroganti Auguſto quo pacto feliciter civitas gubernaretur, Si prudentiores (inquit) temonem tenuerint, & boni malis præponantur: itaque optimi ſuos habeant honores; nulli tamen aliorum injuſti quicquam fiat. At Mæcenas; Quid inquit, Virgili, ſatietatem homini non affert? Omnium rerum,

rerum, reſpondit, aut ſimilitudo, aut multitudo ſtomachum facit, præter Intelligere. Idem interrogavit, quo pacto quis altam felicémque ejus fortunam ſervare poteſt? Cui Maro, Si quanto honore ac divitiis aliis præſtantior ſit, tantò liberalitate & juſtitiâ alios ſuperare nitatur. Solitus erat dicere, Nullam virtutem homini commodiorem eſſe patientiâ; ac nullam aſperam adeò eſſe fortunam, quam prudenter patiendo vir fortis non vincat. Quam ſententiam in quinto Æneidos inſeruit;

Nate Deâ, quò fata trahunt, retrahúntque ſequamur:
Quicquid erit, ſuperánda omnis fortuna ferendo eſt.

Cùm quidam ejus amicus, Cornificii in eum maledicta, & inimicitias ſibi narraret, Quam putas (inquit) eſſe hujuſce malevolentiæ cauſam? Nam neque unquam Cornificium offendi, & eum amo. An (inquit) Heſiodi ſententiæ non meminiſti, ubi ait, *Architectum architecto invidere, & poetam poetæ?* De malis, inquit, Græcus ille intellexit: nam boni eruditiores amant. Sed magnâ cum meâ laude & gloriâ vindictam in manu habeo. Majore enim curâ virtuti intendam: atque quò elegantior ego fiam, eò vehementiùs invidiâ rumpetur. Erat Auguſto familiaris Filiſtus quidam, orator, & poeſim mediocriter doctus, cui multiplex variúmque ingenium erat, quique omnium omnia dicta reprehendere conabatur: non ut verum dignoſceret (quod Socrates facere conſuevit) ſed ut eruditior videretur. Hic Virgilium, ubicunque convenire dabatur, maledictis ſalibáſque vexabat. Quare ille ſæpe aut tacibundus diſcedebat, aut ſuffuſus pudore tacebat. Verùm cùm, Auguſto audiente, elinguem illum diceret, & cauſam etiam ſuam, ſi linguam haberet, defendere nequire: Tace (inquit) rabula. Nam hæc mea taciturnitas defenſorem cauſarum mearum Auguſtum fecit, & Mecœnatem: & eâ tubâ, cùm volo, loquòr, quæ ubique & diutiſſimè audietur. Tu loquacitate non modò aures hominum, ſed muros rumpis. Auguſtus verò Filiſtum gravi vultu increpavit. Tunc Maro, Si tempus Cæſar (inquit) tacendi hic ſciret, rarò loqueretur. Tacendum enim ſemper eſt, niſi cùm taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis proſit. Nam qui contendit, & an contentionis finis utilis ſit non novit, ſtultis illum annumerandum ſapientes putant. Poſteaquam Auguſtus ſummâ rerum omnium potitus eſt, venit in mentem an conduceret Tyrannidem omittere, & omnem poteſtatem annuis Conſulibus, & Senatui Remp. reddere: in quâ re diverſæ ſententiæ conſultos habuit Mecœnatem & Agrippam. Agrippa enim utile ſibi fore etiamſi honeſtum non eſſet, relinquere Tyrannidem, longâ oratione contendit; quod Mecœnas dehortari magnopere conabatur. Quare Auguſti animus & hinc ferebatur & illinc.

Illinc. Erant enim diversæ sententiæ variis rationibus firmatæ. Rogavit igitur Maronem, An conferat privato homini se in sua republica tyrannum facere. Tum ille, Omnibus ferme (inquit) rempublicam occupantibus molesta ipsa tyrannis fuit, & civibus, quia necesse erat propter odia subditorum, aut eorum injustitiam, in magna suspicione magnoque timore vivere: sed si cives justum aliquem scirent, quem amarent plurimum, civitati id utile esset, si in eo uno omnis potestas foret. Quare si justitiam (quod modo facis) omnibus in futurum, nulla hominum facta compositione, distribues; dominari te & tibi conducet, & orbi. Benevolentiam enim omnium ità habes, ut deum te & adorent & credant. Ejus sententiam sequutus Cæsar, principatum tenuit. Audivit à Syrone præcepta Epicuri: cujus doctrinæ socium habuit Varium. Quamvis diversorum philosophorum opiniones libris suis inseruisse de animo maximè videatur, ipse tamen fuit Academicus. Nam Platonis sententias omnibus aliis prætulit.

Nunc quoniam de autore summatim diximus, de ipso jam carmine dicendum videtur: quod bifariam tractari solet, hoc est, & ante opus, & in ipso opere. Ante opus: titulus, causa, intentio. Titulus, in quo quæritur cujas sit. Causa, unde ortum sit, & quare hoc potissimùm sibi adscribendum poeta præsumpserit. Intentio, in qua cognoscitur quid efficere conetur poeta. In ipso opere sanè tria spectantur: Numerus, ordo, explanatio. Quamvis igitur multa ψευδεπίγραφα, id est, falsa inscriptione sub alieno nomine sunt prolata, ut Thyestes, tragœdia hujus poetæ quam Varius edidit pro sua, & alia hujuscemodi: tamen Bucolica liquido Virgilii esse minimè dubitandū est: præsertim cùm ipse poeta, tanquā hoc metuens, in principio Æneidos sua esse testatus sit, sic dicens,

Ille ego qui quondam gracili modulatus avena.

& reliqua. Idem in fine Georgici carminis,

Carmina qui lusi pastorum, audáxque juventa,
Tityre te patulæ cecini sub tegmine fagi.

Bucolica autem & dici, & rectè appellari, vel hoc solum indicium sufficerit; quòd hoc eodem nomine apud Theocritum censeantur. Verùm ratio quoque demonstranda est. Tria sunt pastorum genera, quæ dignitatem in Bucolicis habent: quorum qui minimi sunt, αἰπόλοι dicantur à Græcis, iidem à nobis Caprarii: paulò honoratiores, qui ποιμένες, id est, Opiliones dicuntur: honestissimi & maximi βουκόλοι quos Bubulcos dicimus. Unde igitur magis decuit pastorali carmini nomen imponi, quàm ab eo gradu qui apud pastores excellentissimus invenitur?

Causa, dupliciter inspici solet: ab origine carminis, & à voluntate scribentis. Originem autem Bucolici carminis

minis alii ob aliam causam ferunt. Sunt enim qui à Lacedæmoniis pastoribus Dianæ primùm carmen hoc redditum dicant: cùm eidem Deæ propter bellum, quod toti Græciæ illo tempore Persæ inferebant, exhiberi per virgines de more sacra non possent. Alii ab Oreste circa Siciliam vago id genus carminis Dianæ redditum loquuntur, per ipsum atque pastores; quo tempore de Scythiâ cum Pylade fugerat, surrepto Numinis simulacro, & celato in fasce lignorum. Unde Fascelidem Dianam perhibent nuncupatam, apud cujus aras Orestes per sacerdotem ejusdem Numinis Iphigeniam sororem suam à parricidio fuerat expiatus. Alii, Apollini Nomio, pastorali scilicet Deo, quâ tempestate Admeti boves paverat: Alii Libero, Nympharum scilicet & Satyrorum, & id genus Numinum principi, quibus placet rusticum carmen. Alii Mercurio, Daphnidis patri, pastorum omnium principi, & apud Theocritum, & apud hunc ipsum poetam: Alii in honorem Panos scribi putant peculiariter, pastoralis Dei: Alii item in honorem Sileni, Sylvani, atque Faunorum. Quæ cùm omnia dicantur, illud erit probatissimum, Bucolicum carmen orginem ducere à priscis temporibus, quibus vita pastoralis exercita erat; & ideo velut aurei sæculi speciem in hujusmodi personarum simplicitate cognosci; & meritò Virgilium processurum ad alia carmina, non aliunde cœpisse, nisi ab eâ vitâ quæ prima in terris fuit. Nam postea rura culta, & ad postremum pro cultis & feracibus terris bella susceptа. Quod videtur Virgilius in ipso ordine operum suorum voluisse monstrare, cùm Pastores primo, deinde Agricolas canit, & ad ultimum Bellatores.

Restat, ut quæ causa voluntatem attulerit poetæ Bucolica potissimùm scribendi, consideremus. Aut enim dulcedine carminis Theocriti, & admiratione ejus illectus est: aut ordinem temporum est sequutus erga vitam humanam, ut suprà diximus: aut tres modos eloquutionum, quos χαρακτῆρας Græci vocant; ἰσχνὸν, qui tenuis; ἀδρὸν, qui validus; μέσον, qui moderatus intelligitur. Credibile erat Virgilium, qui in omni genere prævaluerit, Bucolica primùm, Georgica secundùm, Æneida tertiùm voluisse conscribere. Aut ideo potiùs primò Bucolica scripsit, ut in ejusmodi carmine (quod & paulò liberius, & magis varium quàm cætera est) facultatem haberet captandæ Cæsaris indulgentiæ, recuperandique agri, quem amiserat. Ob hanc causam, die tertia Iduum Martiarum, C. Cæsare interfecto cùm Augustum Cæsarem penè puerum veterani milites, non abnuente Senatu, sibi ducem constituissent, exorto civili bello, Cremonenses cum cæteris ejusdem studii, adversarios Augusti Cæsaris adjuverunt. Unde factum est, ut cùm victor Augustus in eorum agros veteranos

nos deduci juſſiſſet, non ſufficiente agro Cremonenſium, Mantuani quoque (in quibus erat Virgilius) maximam partem ſuorum finium perdiderint: eò quòd vicini Cremonenſibus fuerant. Sed Virgilius, Auguſti familiaritate ſuóque carmine fretus, centurioni Ario obſiſtere auſus eſt. Ille ſtatim, ut miles, ad gladium manum admovit. Cúmque ſe in fugam propripuiſſet poeta, non priùs perſequendi finis fuit, quam ſe in fluvium Virgilius conjeciſſet. Sed poſtea, Mecœnate & Pollione & ipſo Auguſto faventibus, agros ſuos recepit.

Intentio libri, quam σκοπὸν Græci vocant, imitatione Theocriti poetæ conſtituitur, qui Siculus & Syracuſanus fuit. Eſt etiam intentio, in laudem Cæſaris, & principum cæterorum, per quos in ſedes ſuas rediit, omnia deduci. Unde ut & delectationem & utilitatem, finis contineret, ſecundum præcepta cuncta confecit.

Quæri ſolet, Cur non plures quàm decem Eclogas conſcripſerit: quod nequaquam mirandum videbitur ei qui conſideraverit ætatem Scenarum paſtoralium, quæ ultra hunc numerum non poteſt proferri; præſertim cùm ipſe poeta (circumſpectior Theocrito, ut ipſa res indicat) videatur metuere, nè illa Ecloga quæ Pollio inſcribitur, minùs ruſtica videatur, cùm ipſam ſic præſtruat ipſe, dicens,

Sicelides Muſæ, paulo majora canamus.

Et item ſimiliter in aliis duabus facit. Illud tenendum eſſe prædicimus in Bucolicis Virgilii; neque nuſquam, neque ubique aliquid figuratè dici, hoc eſt, per Allegoriam. Vix enim propter laudem Cæſaris & amiſſos agros, hæc Virgilio conceduntur: cùm Theocritus (quem hic noſter toto ſtudio imitari conatur) ſimpliciter omnino conſcripſerit:

Quod autem in ipſo carmine tractari ſolet, eſt numerus, ordo, explanatio. Numerus Eclogarum manifeſtus eſt: nam decem ſunt, ex quibus propriè Bucolicæ ſeptem eſſe creduntur; nam tres ultimæ propriè Bucolicæ dici non debent: Pollio ſcil. Silenus, & Gallus. Prima igitur continet conqueſtionem publicam, & privatam gratulationem de agro: & dicitur *Tityrus*. Secunda, amorem pueri: & dicitur *Alexis*. Tertia, certamen paſtorum: & dicitur *Palæmon*. Quarta, genethliacum: & dicitur *Pollio*. Quinta, epitaphium: & dicitur *Daphnis*. Sexta, metamorphoſim: & dicitur *Varius*, aut *Silenus*. Septima, amores diverſorum ſexuum: & dicitur *Coryden*. Octava, pharmaceutriam: & dicitur *Damon*. Nona continet poetæ conqueſtionem de amiſſo agro: & dicitur *Mœris*. Decima, deſiderium Galli: & dicitur *Gallus*.

Quod ad ordinem ſpectat, illud ſcire debemus, in primâ tantùm & ultima Eclogâ poetam voluiſſe ordinem ſervare: quoniam in altera principium conſtituit, ut in Georgicis ait, *Tityre, te patulæ cecini ſub tegmine fagi*. In altera, oſtendit finem:

finem : quippe qui dicat, *Extremum hunc Arethuſa mihi concede laborem.* Verùm inter ipſas Eclogas, paſtoralem conſcriptúmque ordinem nullum eſſe, certiſſimum eſt. Sed ſunt qui dicant initium Bucolici carminis non Tityrum eſſe, ſed illam, *Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu.* Supereſt explanatio : ad quam antequam veniamus, dixerim, tenue eſſe Bucolicum carmen, & uſque adeò ab heroico charactere diſtare, ut verſus quoque hujus carminis ſuas quaſdam cæſuras habeant, & ſuis legibus diſtinguantur. Nam cùm tribus probetur metrum, cæſurâ, ſcanſione, modificatione : non erit Bucolicus verſus, niſi in quo & pes primus partem orationis abſolverit; & tertius trochæus fuerit, & cæſura, & quartus pes dactylus magis; quàm ſpondæus, partẽ orationis terminaverit, quintus & ſextus pes ex integris dictionibus fuerit : quod Virgilius à Theocrito ſæpe ſervatum victus operis difficultate neglexit; in ſolo principio, incertum induſtriâ an caſu, has cæſuras ſervavit. Nam *Tityre* dactylus partem orationis abſolvit : *tu patu——læ recu——* tertium trochæum, quamvis de compoſitâ dictione concluſit ; *——bans ſub*, quartum ſpondæum pro dactylo. Cùm autem ſubjunxit *tegmine fagi*, terminatis partibus orationis integrum comma perfecit. Cujus rei diligentiam licet in Theocriti fermè omnibus verſibus admirari. Qui verò ſuprà dicta acri judicio diligentérque conſiderârit, facilè intelliget, quæ in Georgicis intentio, quique finis fuerit, nec minùs etiam in Æneide. Poematis ſtyli genera tria ſunt : aut enim activum, vel imitativum, quod Græci Δραματικὸν appellant ; in quo perſonæ loquentes introducuntur ſine Poetæ interloquutione, ut ſunt Tragœdiæ & Comœdiæ; δρᾶν enim Græcè agere dicitur : quo genere ſcripta eſt prima, *Tityre tu patulæ :* & nona, *Quò te Mœri pedes ?* aut enarrativum, quod Græci διηγηματικὸν appellant : in quo poeta ipſe loquitur ſine interpoſitione perſonæ ; ut tres primi Georgicôn libri ; item Lucretii carmina : aut commune, vel miſtum, quod Græci μικτὸν appellant, ubi & poeta ipſe loquitur, & introductæ perſonæ : ut eſt Virgilii Æneis.

PUBLII
Virgilii Maronis
Bucolica.

ECLOGA I.
TITYRUS.
ARGUMENTUM.

Cùm Virgilius, cujus personam hic sustinet Tityrus pastor, agrum vicinum Cremonæ amisisset, Romam venit: ubi cùm sua tum carmina Mæcenati commendassent, Mæcenas autem Augusto, agrum recuperavit. Tityrum igitur felicem esse prædicat pastor Melibœus (sub cujus nomine cæteri quoque pastores Mantuani intelliguntur) & suam contrà calamitatem deplorat, finibus suis à milite veterano pulsus. Ipse autem Tityrus se tanti beneficii autorem colere, & semper culturum esse profitetur. Cæserùm fingit se servum, qui libertatis desiderii Romam profectus sit, & eam tandem, non nisi in senectute consequutus. Quidam tamen Servum sequentes, Fortunate senex *intelligunt, qui fortunatus in senectute sit futurus.*

Melibœus, Tityrus

M. TItyre, tu patulæ *a* recubans *b* sub tegmine fagi.
Sylvestrem tenui musam meditaris avenâ:
Nos patriæ fines & dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: Tu, Tityre *d* lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida sylvas.
T. O Melibœe, deus nobis *e* hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper *f* deus; illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves (ut cernis) & ipsum
Ludere quæ vellem calamo permisit agresti.
M. Non equidem invideo, miror magis; undique totis
Usque adeò *g* turbatur agris. En! ipse capellas
h Protinus æger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco;
Hic inter densas corylos modò namque gemellos,

a Ut securi & otiosi solent.
b In umbra, ut mox Sic Densas umbr. cac. fagos, ut σκιερα φηγὸς.
c Exulamus, ut Græce πατρίδα φεύγειν.
d Otiosus: ut respondetur hoc otia.
e Hanc otiosam tranquillitatem. Quidam tamen expon. Hanc libertatem. f Augustæ, à me semper, coletur, ob sua in me beneficia. g Imperfecti. Turbæ fiunt, tumultus excitantur: ex Lucretio, Ancipiti quoniam bello turbatur utrinque. h Longè antè prægredientes, ita ut non asseq.

Spem gregis (ah!) silice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis (si mens non læva fuisset)
De cœlo tactas memini prædicere quercus.
i Sæpe sinistra cavâ prædixit ab ilice cornix,
Sed tamen, iste deus qui sit, *k* da Tityre nobis.
T. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quò sæpe solemus.
Pastores ovium teneros *l* depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes sic matrìbus hœdos
Nôram: *m* sic parvis componere magna solebam.
Verùm hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.
M. *n* Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?
T. Libertas: quæ sera, tamen respexit inertem,
Candidior postquam tondenti barba cadebat;
Respexit tamen, & longo pòst tempore venit,
o Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamvis *p* multa meis exiret victima septis,
Pinguis & ingratæ premeretur caseus urbi,
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.
M. Mirabar quid mœsta deos *q* Amarylli vocares.
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat: *r* ipsæ te Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc *s* arbusta vocabant.
T. Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam *t* præsentes alibi cognoscere divos.
Hic illum vidi *u* juvenem, Melibœe, quotannis
x Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, ut antè boves, pueri; *y* submittite tauros.
M. Fortunate *z* senex, ergò tua rura manebunt:
Et tibi magna satis: quamvis lapis omnia nudus
Limosóque palus obducat pascua junco:
Non insueta graves *a* tentabunt pabula; fœtas
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex; hic inter *b* flumina nota,
Et fontes *c* sacros, *d* frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ semper vicino ab limite sepes
Hyblæis apibus florem depasta salicti,
Sœpe levi somnum suadebit inire susurro:
Hinc alta sub rupe canet *e* frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec *f* gemère aeriâ cessabit turtur ab ulmo.
T. Antè leves ergò pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in littore pisces,

i Abest hic versus à multis codicibus & nothus putatur.
k De pro dicunt accipe pro audi.
l Depulsos a lacte portare.
m Georg. 4. si parva licet componere magnis, per parenthes.
n Sic alii, ecquis & ecquid. Sed leg. etiam. Et quæ.
o Ex quo colui Romam Mantua relicta.
p Quamvis enim.
q Apostrophe ad urbem Rom.
r Talis pronom. repetitio, Ecl. 5.
s Arbustivæ vites, id est, arboribus maritatæ.
t Propitios.
u Augustum.
x Cui singulorum mensium calendis rem divinam facio.
y Jugo, ad arandum.
z Vide argum.
a Non tentabunt ullo morbo.
b Padum & Mincium.
c Sacro Naiadibus nymph.
d Umbra & frigora captant. Ecl. 2.
e Arbusti putator.
f ἔστενε τρυγόν. Theoc.

Ante,

Antè, pererratis *g* amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm noſtro illius labatur pectore vultus.
M. At nos hinc alii, *h* ſitientes ibimus Afros,
i Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitùs toto diviſos orbe Britannos
k En unquam patrios longo poſt tempore fines,
Pauperis & tuguri congeſtum cæſpite culmen,
Poſt aliquot mea *l* regna videns, mirabor *m* ariſtas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? en quò diſcordia cives
Perduxit miſeros! en quis conſevimus agros!
Inſere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites,
Ite meæ, quondam felix pecus, ite capellæ.
Non ego vos poſthac viridi projectus in antro
Dumoſâ pendere procul de rupe videbo,
Carmina nulla canam: non, me paſcente, capellæ
Florentem cytiſum & ſalices carpetis amaras.
T. Hic tamen hanc mecum poteris requieſcere noctem
Fronde ſuper viridi; ſunt nobis mitia poma,
Caſtaneæ *n* molles, & *o* preſſi copia lactis:
Et jam ſumma procul villarum culmina fumant,
Majoréſque cadunt altis de montibus umbræ.

g Amborum.] Alii, ut vers. prec.
h Siticntes ibimus Afros.] Alii, ut vers. prec.
i Pars Scythiam.] Alii, ut vers. prec.
k En unquamne? vel nonquamne?
l Quod mihi ex inter regnal.
m Ex aristis messes, ex messibus fruges.
n Maturæ.
o Coagulis.

ECLOGA II.

ALEXIS.

ARGUMENTUM.

Corydon paſtor, Alexidis pueri amore captus, nihil eorum prætermittit quæ ad puerilem animum demulcendum, mutuumque amorem conciliandum, poſſint pertinere: verùm, ubi ſe neque querelis, neque blanditiis, aut munuſculis quicquam proficere intelligit, tandem ad ſe rediens, dementiámque ſuam agnoſcens, ad intermiſſam rei familiaris curam ſibi ſtatuit revertendum: ut aſſueto labore infelicis ſui amoris (qui ferè ex otio naſci ſolet) tædium diſcutiat. Sub Corydone autem (ſi Donato credimus) Virgilium; ſub Alexide Alexandrum intelligimus, Pollionis puerum: quem ab eo poſtea dono accepit.

FOrmoſum paſtor Corydon *a* ardebat Alexin,
Delicias domini: nec quid ſperaret habebat.
Tantum inter denſas, umbroſa cacumina, fagos
Aſſiduè veniebat: ibi hæc *b* incondita ſolus
Montibus & ſylvis ſtudio jactabat inani.
O crudelis Alexi! Nihil mea carmina curas?

a Ardebat Alexin, dixit Moſchus.
b Quæ profundebat non cohærentia verſu, ſed incluſa numeris, ut his ſunt vel gyrocubi, indigeſta, & confuſa.

Nil nostri miserere? mori me denique coges?
Nunc etiam pecudes *c* umbras & frigora captant;
Nunc virides etiam occultans spineta lacertos;
Thestylis & rapido fessis messoribus æstu,
Allia serpyllúmque, herbas contundit olentes.
d At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nónne fuit satius tristes Amaryllidis iras,
Atque superba pati fastidia? nónne Menalcam?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
O formose puer, nimium nè crede colori.
Alba *e* ligustra cadunt, *f* vaccinia nigra leguntur.
*D*espectus tibi sum, nec quis sim quæris, Alexi;
Quàm dives nivei pecoris, quam lactis abundans?
Mille meæ *g* Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æstate novum, non frigore defit.
Canto quæ solitus, si quando armenta vocabat
Amphion *D*ircæus in *h* *A*ctæo *A*racyntho.
Nec sum adeò informis, nuper me in littore vidi,
Cùm placidum ventis staret mare: non ego *D*aphnin,
Judice te, metuam, si nunquam fallit imago.
O tantùm libeat mecum tibi sordida rura,
*A*tque humiles habitare casas, & figere *i* cervos,
Hœdorúmque gregem viridi compellere *k* hibisco!
Mecum una in sylvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera conjungere plures
Instituit: Pan curat oves, oviúmque magistros.
Nec te pœnitet calamo trivisse labellum;
Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat *A*myntas?
Est mihi disparibus septem compacta *l* cicutis
Fistula, *D*amœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens, *m* Te nunc habet ista secundum,
*D*ixit *D*amœtas, invidit stultus *A*myntas.
Præterea duo nec tutà mihi valle reperti
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die *n* siccant ovis ubera; quos tibi servo.
Jampridem à me illos abducere Thestylis orat:
Et faciet; quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades ó formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Nais
o Pallentes violas & summa papavera carpens,
Narcissum & florem jungit bene olentis anethi:
Tum casiâ atque alils intexens suavibus herbis,
Mollia luteollâ pingit vaccinia calthâ.
Ipse ego cana legam tenerâ lanugine mala,
Castaneásque nuces, mea quas *A*maryllis amabat.
*A*ddam *p* cerea pruna: & honos erit huic quoque pomo;

c Umbrosa frisora, sive opacum frigus.
d At nunc meridiano tempore sol omnia torret: quod arbusta cicadis resonantia ostendunt.
e Ligustrorum flores.
f Mora agrestia, hyacinthi.
g Siculis, Theocr. imitatione dixit.
h Artico. Luct. in Statium.
i Quidam intel. de furcis, quibus casæ sustentantur.
k Ad hibiscum.
l Cannatum interludiis.
m Hypal. pro, Tu istam habes secundus.
n Sugunt.
o Albas.
p Flava vel mollia.

Et

Et vos ô lauri carpam, & te quoque, proxima myrte;
Sic positæ quoniam suaves miscetis odores.
q Rusticus es Corydon; nec munera curat Alexis;
Nec, si muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu! quid volui misero mihi? floribus Austrum
Perditus, & liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis (ah!) demens? habitàrunt dii quoque sylvas,
Dardaniúsque Paris. Pallas quas condidit arces,
Ipsa colat; nobis placeant ante omnia sylvæ.
Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam;
Florentem cytisum sequitur lasciva capella;
Te Corydon, ô Alexi; TRAHIT sua quemque voluptas.
Aspice; *r* aratra jugo referunt suspensa juvenci;
Et sol crescentes decedens duplicat umbras;
Me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon! quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondosâ vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem potiùs, quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere junco?
Invenies alium, si te hic fastidit Alexis.

q Rerum imperitus.

r Unde apparet noctem appropinquare. Aliud enim ex alio intelligitur.

ECLOGA III.

PALÆMON.

ARGUMENTUM.

Menalcas & Damœtas, pastores, mutuis primùm inter se convitiis certant: mox, interveniente Palæmone judice, Amœbæi carminis lege disceptant; ubi neuter vincitur, sed uterque alteri, Palæmonis sententiâ, exæquatur.

Menalcas. Damœtas. Palæmon.

M. DIC *a* mihi Damœta, Cujum pecus? an Meliboei?
D. Non, verùm Ægonis, nuper mihi tradidit Ægon.
M. Infelix ô semper oves pecus! ipse Nearam
Dum fovet, ac, nè me sibi præferat illa, veretur;
Hic alienus oves custos bis mulget in hora;
Et succus pecori, & lac subducitur agnis.
D. Parciùs ista viris tamen objicienda memento.
Novimus & qui te, transversa tuentibus *b* hircis,
Et quo (sed faciles Nymphæ risere) *c* sacello.
M. Tum credo, cum me arbustum videre Myconis
Atque malà vités incidere falce novellas:
D. Aut hic ad veteros fagos, cùm Daphnidis arcum
Fregisti, & calamos; quæ tu perverse Menalca,
Et cùm vidisti puero donata, dolebas,
Et si non aliquâ nocuisses, mortuus esses.
M. Quid domini faciant, audent cum talia *d* fures?
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum

a Hæc verba, Dic mihi, sunt curiosius interrogantis.

b Al. hirquis de oculorum angulis.

c Quia rura erant earum sacellâ.

d Servi, vel Furantes servi.

Exeipere insidiis, multùm latrante e lyciscâ?
Et cùm clamarem, Quò nunc se proripit ille?
Tityre coge pecus: tu post carecta latebas.
D. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis f meus ille caper fuit: & mihi Damon
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.
M. Cantando g tu illum? aut unquam tibi fistula cerâ
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
h Stridenti miserum stipulâ disperdere carmen?
D. Vis ergò inter nos, quid possit uterque vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (nè fortè recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono: tu dic mecum quo pignore certes.
M. De grege non ausim quicquam deponere tecum,
Est mihi namque domi pater, est injusta noverca:
Bisque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verùm, id quod multò tute ipse fatebere majus,
(i Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, cœlatum divini opus Alcimedontis,
k Lenta quibus torno facili superaddita vitis,
Diffusos hederâ vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon & (quis fuit alter?)
Descripsit radio totum qui gentibus orbem:
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus acantho:
Orpheáque in medio posuit, sylvásque sequentes.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectes, nihil est quòd pocula laudes,
M Nunquam l hodie effugies: veniam quocunque vocáris,
Audiat hæc tantùm vel venit (ecce) Palæmon.
Efficiam posthac nè quenquam voce lacessas.
D. Quid age, si quid habes: in me mora non erit ulla,
Néc quenquam fugio: tantùm, vicine Palæmon.
Sensibus hæc imis (res est non parva) reponas.
P. Dicite: quandoquidem in molli consedimus herba;
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
Nunc frondent sylvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe Damœta, tu deinde sequère Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camœnæ.
D. Ab Jove principium Musæ: Jovis omnia plena:
Ille m colit terras, illi mea carmina curæ.
M. Et me Phœbus amat; Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, & suave rubens hyracinthus.
D. Malo me Galatea petit, lasciva puella,

e Cane nata ex lupo & Cane.

f Mihi debitus ob victoriam: mem victoriæ præmium.

g Itane tu indoctus doctum viceris?

h Radente aures: sonum ingratum edente.

i Quoniam tam insanus & ut audeas mecum certare, cui es omnino impar.

k Hederæ corymbis & vitis pampinis inter se mutuo nexu implicatis.

l Pecunissimus ex Sychaisino.

m Habitat: quia ubique est ut Jovis omnia plena.

Et

Et fugit ad salices, & se cupit ante videri.
M. At mihi sese offert ultrò meus *n* ignis, Amyntas;
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.
D. Parta meæ *o* Veneri sunt munera; namque notavi
Ipse locum, aeriæ quò *p* congessere palumbes.
M. Quod potui, puero sylvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi, cras altera mittam.
D. O quoties, & quæ nobis Galatea loquuta est!
Partem aliquam venti divum referatis ad aures.
M. Quid prodest, quòd me ipse animo non spernis Amynta,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo?
D. Phyllida mitte mihi (meus est natalis) Iola.
Cum *q* faciam vitulâ pro frugibus, ipse venito.
M. Phyllida amo ante alias; nam me discedere *r* flevit,
Et longum formose vale, vale, inquit, Iola.
D. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti; nobis Amaryllidis iræ.
M. Dulce satis humor, *s* depulsis arbutus hœdis,
Lenta salix fœto pecori; mihi solus Amyntas.
D. *t* Pollio amat nostram, quamvis sit rustica, musam.
Pierides vitulam lectori pascite vestro.
M. Pollio & ipse facit nova carmina; pascite taurum,
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
D. Qui te Pollio amat, veniat quò te quoque gaudet!
Mella fluant illi, ferat & rubus asper amomum!
M. Qui Bavium non odit, amet tua carmina Mævi:
Atque idem *u* jungat vulpes, & mulgeat hircos.
D. Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,
Frigidus, ô pueri fugite hinc, latet anguis in herba.
M. Parcite oves nimium procedere: non bene ripæ
Creditur; ipse aries etiam nunc vellera siccat.
D. Tityre pascentes à flumine rejice capellas.
Ipse ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
M. Cogite oves pueri: si lac præceperit æstus,
Ut nuper, frustrà prelsabimus ubera palmis.
D. Eheu! quam pingui macer est mihi taurus in *x* urvo:
Idem amor exitium est pecori, pecorisque magistro;
M. *y* His certè, neque amor causa est, vix ossibus hærent:
Nescio quis teneros *z* oculus mihi fascinat agnos.
D. Dic quibus in terris (& eris mihi magnus *a* Apollo)
Tres pateat cœli spatium non ampliùs ulnas.
M. Dic quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores; & Phyllida solus habeto.
P. Non nostrum inter vos tantas componere lites.
Et vitulâ tu dignus, & hic: & quisquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaras.
Claudite jam rivos pueri, sat prata biberunt.

n Ut suprà, Me tamen urit amor.
o Amica mea quæ mihi est altera Venus.
p Congessere nidamenta, ut Plaut.
q Sera faciam.
r Ita doluit, ut fieret.
s Depulsis à lacte ut. Eclog. 7.
t Asinius Pollo qui Virgilio fines agros ab Augusto impetratos.
u Jungat ad currum, aut currui, sensu. Ita dicimus ut hunc equum faciat, qui sint contra naturam.
x Alvo. Sed urvo legimus Pingui macer est mihi taurus in urvo: Idem amor exitium est pecori, pecorisque magistro. Columella.
y An hi certè sint que amor causa est) vix ossibus hærent.
z Oculus, quia Græcè βάσκανος.
a Apollini locum videbatur in Sibyllinis fatis.

ECLOGA. IV

POLLIO.

ARGUMENTUM.

Asinius Pollio, ductor Germanici exercitus : cùm post captas Salonas, Dalmatiæ civitatem, primo meruisset lauream, post etiam consulatum adeptus fuisset : eodem anno suscepit filium, quem à capta civitate Saloninum vocavit : cui nunc Virgilius Genethliacum dicit. Hæc Servius ; huc autem detorquet quæ Sibylla de futura aurea seculi felicitate cecinerat. Obiter tamen & Pollionis patris & ipsius etiam Augusti laudes admiscet. Nam quod dicit, Pacatumque. r.p.v.o. de Augusto quidam intelligunt, qui à C. Jul. Cæs. fuit adoptatus ; alii hoc quoque ad Saloninum referunt, & intelligunt principium magni anni, quem cecinit Sibylla, præcedere consulatu Pollionis, quo ille puer nascitur : ut magni menses sint magni anni menses.

SIcelides *a* Musæ, paulò majora canamus :
Non omnes arbusta juvant, humilésque myricæ.
b Si canimus sylvas, sylvæ sunt consule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas :
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.
Jam redit & *c* virgo, redeunt Saturnia regna :
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modò nascenti puero, quò ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina : tuus jam *d* regnat Apollo.
Tèque adeò decus hoc ævi, te consule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menses,
Te duce, si qua manent *e* sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.
f Ille deûm vitam accipiet, divisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis :
Pacatúmque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima pusr nullo munuscula cultu
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mistâque ridenti colocasia fundet acantho,
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubèra : nec magnos metuent arment leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula stores,
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet ; Assyrium vulgò nascetur amomum :
At simul *g* heroum laudes, & facta parentis.
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus :
Molli paulatim flavescet campus aristâ.

a Theocritæ.

b Si can. bucolica cantusque pastoritios, tale tamen sit carmen quod dignum sit consule Pollione.

c Astræa.

d Nam puero puto R.A. ejusque præsagia nunc comprobantur.

e Bellorum civilium.

f Hesiodus Ὥστε θεοὶ δ' ἔξουσι de hominibus aures seculi.

g Reverso aureo & heroico seculo.

Incultisque

Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ *b* tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphis, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella.
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipse mari victor; nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem,
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator.
Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera *i* luto:
Sponte sua sandyx *k* pascentes vestiet agnos
Talia secla suis dixerunt currite fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere ô magnos (aderit jam tempus) honores,
Chara deûm soboles, magnum *l* Jovis incrementum.
Aspice convexo *m* nutantem pondere mundum,
Terrásque, tractúsque maris, cœlúmque profundum:
Aspice, venturo lætentur ut omnia sæclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spititus & quantum sat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis atque huic pater adsit:
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan etiam Arcadiâ mecum si judice certet,
Pan etiam Arcadiâ dicet se judice victum:
Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem:
Matri longa decem tulerant fastidia menses.
Incipe, parve puer: *n* cui non risere parentes,
Nec deus hunc mensâ, dea nec dignata cubili est.

b Navigate.

i Colore herbæ quæ & lutea dicitur.

k Ovium pascentium lanæ sponte sua sandycis colore imbuentur.

l Jovis alumne.

m Gravatum & inclinatum præsentibus malis.

n Vel. qui non risere parentes. Nec Deus, &c. Vide Fab.

ECLOGA V.

DAPHNIS.

ARGUMENTUM.

Menalcas & Mopsus pastores Daphnidis amici sui mortem deflent: altérque ejus epitaphium, alter apotheosin canit. Sunt qui per Daphnin, Cæsarem dictatorem intelligi putant, paulò antè quàm hæc scriberet poeta, tribus & viginti vulneribus in curia confossum. Alii Quintilium Varum accipiunt, in Germania cum tribus legionibus cæsum. Alii Flaccum Marcellum intelligi malunt, Virgilii fratrem:

fratrem : de quo exstat pervulgatum quidem illud, sed incerti autoris distichon.

Tristia fata tui dum fies in Daphnide Flacei.
Docte Maro, fratrem diis immortalibus æquas.

Menaleas, Mopsus.

Me. CUB non Mopse (*a* boni quoniam convenimus ambo.
Tu calamos inflare leves, ego dicere versus)
Hic corylis mistas inter consedimus ulmos ?
M. Tu major ; tibi me est æquum parere Menalca,
Sive sub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potiùs succedimus : aspice ut antrum
Sylvestris raris sparsit labrusca racemis.
Me. Montibus in nostris solus tibi certat Amyntas.
M. Quid si idem certet Phœbum superare canendo ?
Me. Incipe Mopse prior, si quos aut Phyllidis *b* ignes.
Aut *c* Alconis habes laudes, aut jurgia *d* Codri.
Incipe ; pascentes servabit Tityrus hœdos.
M. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, & modulans alterna notavi,
Experiar : tu deinde jubeto certet Amyntas.
Me. Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis :
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
M. Sed tu desine plura puer, successimus antro.
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant ; vos coryli testes & flumina Nymphis,
Cùm complexa sui corpus miserabile nati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina ; nulla neque amnem.
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum montesque feri sylvæque loquuntur.
e Daphnis & Armenias curru subjungere tigres
Instituit : Daphnis thyasos inducere Baccho,
Et *f* foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ.
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis :
Tu decus omne *g* tuis ; postquam te fata tulerunt,
Ipsa pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,

Carduus,

a Periti, seu gnari, tu inflandi c. l. ego dicendi. v.

b Amores.

c Cretensis sagittarii peritissimi.

d Codrus autem fuit Athen. rex qui cum Hirike quodam Lacæd. (captura jurgii occasione) jurgatus, & ab eo interfectus, locum ultro fecit oraculo.

e D. C. Cæsare qui sacra Bacchi ex arm. Romam transtulit.

f Thyasorum periphrasis.

g Tu Cæsar tuis Romanis.

Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, *h* inducite fontibus umbras,
Paſtores: mandat fieri ſibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen.
Daphnis ego in ſylvis, hinc uſque ad ſydera notus,
i Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.
Me. Tale tuum carmen nobis divine poeta,
Quale ſopor feſſis in gramine; quale, per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolùm æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris *k* alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunque modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphninque tuum tollemus ad aſtra:
Daphnin ad aſtra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
M. An quicquam nobis tali ſit munere majus?
Et *l* puer ipſe fuit cantari dignus, & iſta
Jampridem Stimichon laudavit carmina nobis.
Me. Candidus inſuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibúſque videt nubes & ſydera Daphnis.
Ergò alacres ſylvas & cætera rura voluptas,
Panáque paſtoréſque tenet, Dryadáſque puellas.
Nec lupus inſidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipſi lætitiâ voces ad ſidera jactant
Intonſi montes: ipſæ jam carmina rupes,
Ipſa *n* ſonant arbuſta, Deus, deus ille, Menalca;
Sis bonus ô felixque tuis! en quatuor aras!
Ecce duas tibi, Daphni, duóque altaria Phœbo!
Pocula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Craterâſque duos *o* ſtatuam tibi pinguis olivi:
Et multo inprimis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, ſi frigus erit, ſi meſſis, in umbra.
Vina novum fundam calathis *p* Arviſia nectar,
Cantabunt mihi *Damœtas* & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.
Hæc tibi ſemper erunt, & cùm *q* ſolennia vota
Reddemus Nymphis, & cum luſtrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piſcis amabit,
Dúmque thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenque tuum, laudéſque manebunt:
Ut Baccho Cereríque, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient: *r* damnabis tu quoque votis.
M. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis ſibilus Auſtri,
Nec percuſſa juvant fluctu tam littora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.
Me. Hac te nos fragili donabimus antè cicutâ,

h Facite nemora circa fontes. Quia heroum animæ vel in fontibus habitant, vel in nemoribus.

i Cæſar boni populi optimus imperator.

k Secundus.

l De Daphni de non de Cæſare, quia non eſt occiſus puer.

m Lumen quidam legunt.

n Sonare. Deus deus ille, id eſt Daphnis.

o Tibi tanquam Lari ſacrificaturus.

p Id eſt, Cæia, ex Ser. Plur. Ath.

q In ſacris quæ dicebantur ambarvalia.

r Quum tu deus præſtare aliqua hominibus coperis obnoxios tibi eos facies ad vota ſolvenda.

Hac

Hæc nos Formosum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Melihœi?
M. At tu sume pedum (quod me cùm sæpe rogaret,
Non *f* tulit Antigenes: & erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis atque ære, Menalca.

f Impetravit.

ECLOGA VI.

SILENUS.

ARGUMENTUM.

Silenum in hac Ecloga inducit, ebrium quidem, ut Bacchi educatorem decebat, sed tamen peritè secundùm Epicureorum opinionem de rerum primordiis canentem, idque in gratiam Quintilii Vari, qui (teste Donato) unà cum Virgilio, huic sectæ sub Silone philosopho operam dedit. Cæterùm quonam hæc bucolici carminis humilitati non satis conveniebant, statim ab initio veniam precatur: neque ità multum argumento illi immoratum, statim ad fabulas transit.

PRima *a* Syracusio dignata est ludere versu
Nostra, nec erubuit *b* sylvas habitare, Thalia.
Cùm canerem reges & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: Pastorem, Tityre, pingues
Pascere oportet oves *c* deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque super tibi erunt qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, & tristia condere bella)
Agrestem tenui meditabor arundine musam.
Non injussa cano: siquis tamen hæc quoque, siquis
Captus amore leget: te nostræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est
Quàm sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
Pergite Pierides; Chromis & Mnasylus in antro
Silenum pueri somno vidêre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, laccho.
d Serta procul tantùm capiti delapsa jacebant:
Et gravis attrita pendebat cantharus ansâ.
Aggressi (nam sæpe senex spe carminis ambos
Luserat) iniiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle,
Ægle Naiadum pulcherrima, tamque *e* videnti,
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quò vincula nectitis? inquit.
Solvite me pueri: SATIS est potuisse *f* videri.
Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vocis,
Huic aliud mercedis erit: simul incipit ipse
Tum verò *g* in numerum Faunósque ferásque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus,
Nec tantùm Phœbo gaudet Parnassia rupes,

a Syracusanum poetam Theocritum imitari.
b Unde Egressus sylvis in prin. Æa.
c Tenue, Humile. Transl. lana quæ in tenuitatem deducitur.
d Serta procul è capite ebrii & somno obruti jacebant, tantum capiti delapsa: alioqui illæsa & integra, non rupta.
e Videnti pro Vigilanti, D. n. in Eunuch.
f Nam semidei non facilè patiuntur se videri.
g Saltare ad modum rhythmi cantilenæ.

Nec

Nec tantum Rhodope miratur & Ismarus Orphea.
Namque canebat *b* magnum uti per inane coacta
Semina terrarúmque, animæque, marísque fuissent;
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener *i* mundi concreverit orbis.
Tum durare solum, & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.
Jámque novum terræ *k* stupeant lucescere solem,
Altiùs atque cadant summotis nubibus imbres,
Incipiant sylvæ cùm primùm surgere, cúmque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaseásque refert volucres, furtúmque Promethei.
His adjungit *l* Hylam, nautæ quo fonte relictum
Clamássent; ut littus, Hyla Hyla, omne sonaret.
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaèn nivei solatur amore juvenci.
Ah virgo infelix! Quæ te dementia cepit?
Prœtides implerunt falsis mugitibus agros,
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus; quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in lævi quæsisset cornua fronte,
Ah virgo infelix! Tu nunc in montibus erras;
Ille latus niveum molli fultus hyacintho,
Illic sub nigra pallentes ruminat herbas;
Aut aliquam in magno sequitur grege: claudite Nymphæ
Dictææ Nymphæ nemorum jam claudite saltus:
Si quâ fortè ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia: forsitan illum
Aut herbâ captum viridi, aut armenta sequutum,
Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ
Tum canit Hesperidum miratam mala *m* puellam.
Tum Phaetontiadas musco *n* circundat amaræ
o Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem *p* Permessi ad flumina Gallum,
Aonas in montes ut duxerit una sororum,
Utque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis:
Ut Linus hæc illi divino carmine pastor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit, Hos tibi dant calamos (en accipe) Musæ,
q Ascræo quos antè seni: quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi *r* Grynæi nemoris dicatur origo:
Nè quis sit lucus quo se plùs jactet Apollo.
Quid loquar, aut Scyllam Nisi, quam fama sequuta est
Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
s Dulichias vexâsse rates, & gurgite in alto

h Ut coactæ & collectæ atomi p.m. 1. fuissent origo ignis, aeris, terrarum & maris.
i Cœli, Vide Plin. lib. 2. c. 3.
k Stupeant folio ortum & cadant imbres nubibus inaltum elevatis.
l Puerum, comitem Herculis. Et Naturæ pro Argonautæ Vide Orphei & Apoll. Argon.
m Puellam intell. Atalantam, his malis ab Hippomene deceptam.
n Circundat. & erigis, pro canit circundatas, & canit erectas.
o Corticis musco, quidam expr. Moscoso & lanuginoso cortice.
p Permessi fluvii ex Helicone monte scaturientis, circe q cùm Musæ choreas ducunt, Hesteste.
q Ascr. Hesiod.
r Grynæ. Grynæo Apollini consecrati.
s Ulysseas à Dulichio, una, ex Echinadibus insulis.

Ah! timidos nautas canibus lacerâsse marinis?
Aut ut mutatos Terei narraverst artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona parârit?
Quo cursu deserta petiverit, & quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia quæ Phœbo quondam meditante beatus
Audiit: Eurotas, jussitque ediscere lauros,
Ille canit: pulsæ referunt ad sydera valles.
Cogere donec oves stabulis, numerúmque referre
Jussit, & u invito processit vesper Olympo.

e Laconicus fluvius.

u Juvito pro Tantum afferat voluptatem Silveni cantus, ut cœlo quæ ingratus vesperia advenerit.

ECLOGA VII.

MELIBOEUS.

ARGUMENTUM.

Sumptum est Eclogæ hujus argumentum ex Bucolicis Theocriti. Inducit autem hic poeta Melibœum pastorem, referentem certamen Corydonis & Thyrsidis, cui, dum caprum, qui à grege deerraverat, quæreret, fortè intervenerat, accersitum à Daphnide, certaminis judice; quem secundùm Corydonem pronunciâsse innuit, tum ait ad finem Eclogæ.

Hæc memini, & victum frustrà contendere Thyrsin.

Corydon, Thyrsis.

Poeta sub personâ MELIBOEI.

M. FOrtè sub *a* arguta consederat ilice Daphnis,
Compulerátque greges Corydon & Thyrsis in unum:
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas,
Ambo florentes ætatibus, *b* Arcades ambo:
Et cantare pares, & respondere parati.
Hinc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
c Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnin
Aspicio: ille ubi me contrà videt. Ocyùs, inquit,
Huc ades ô Melibœe, caper tibi salvus & hœdi;
Et, siquid cessare potes, requiesce sub umbra.
Huc ipsi potum veniunt per prata juvenci;
Hic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius, éque sacra resonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen nec Phyllida habebam
Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum,
Posthabui tamen illorum *d* mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo

a Scridula. vel sibillum edente, ad venzi impulsum.

b Ita perit, ut Arcades esse putares.

c Sic Theocrit. τράγος ἀπὸ ποίμνας ἔφυγε τὰν αἰγῶν. Itidemque Virg. Oberres uxoris maritus supras.

d Meum scilicet negotium.

Cæpêre

Cœpére, alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
C. Nymphæ, noster amor, *e* Libethrides, aut mihi carmen
Quale meo Codro, concedite: (proxima Phœbi
Versibus ille facit) aut si non possumus omnes,
Hic arguta *f* sacrâ pendebit fistula pinu.
T. Pastores hederâ crescentem ornate poetam.
Arcades, invidiâ rumpantur ut ilia Codro.
Aut si ultra placitum *g* laudârit, baccare frontem
Cingite, nè vati noceat mala lingua futuro.
C. Setosi caput hoc capri tibi Delia parvus,
Et ramosa *h* Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit; lævi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.
T. *i* Sinum lactis, & hæc tibi liba Priape quotannis
Exspectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.
C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hederâ formosior albâ;
Cum primùm pasti repetent præsepia tauri,
Siqua tui Corydonis habet te cura, venito.
T. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projectâ vilior algâ,
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.
Ite domum pasti, siquis pudor, ite juvenci.
C. Muscosi fontes, & somno mollior herba,
k Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ,
Solstitium pecori defendite, jam venit æstas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.
T. Hic focus & tædæ pingues: hic plurimus ignis
Semper & assiduâ postes fuligine nigri,
Hic tantùm Boreæ curamus frigora, quantùm
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
C. *l* Stant & juniperi, & castaneæ hirsutæ:
Strata jacent passim *m* sua quæque sub arbore poma.
Omnia nunc rident: at si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina sicca.
T. Aret ager, vitio moriens sitit aeris herba,
n Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit,
Jupiter & læto *o* descendet plurimus imbre.
C. Populus Alcidæ gratissima, vitis laccho,
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo:
Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
T. Fraxinus in sylvis pulcherrima, pinus in hortis.

e A Liberthro fonte, ubi coluntur.

f Consecrata matri deum.

g Quia vers. ab aliquib. laudair metuebant, & eam laudem vita fascini habere credebant.

h Mycon, sub. offert.

i Vas quod Gr.

k Pro, Et arbute quæ te is eos rara umbra.

l Plenæ sunt.

m Si sua sit ablativus ita dicitur, per synæretin, ut Suos ab Ennio, tanquam Sos.

n Vites nimio æstu exsiccatæ folia amisissent.

o Ut καταβάτης dictus. Jupiter, quasi descensor.

Populus

Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Sæpius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in sylvis cedet tibi, pinus in hortis.
M. Hæc memini, & victum frustrâ contendere Thyrsin.
p Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

[illegible] tem- [illegible] Cor. est vi- [illegible] nobilis su- pra omnes. Sed rusticus sententiam implere non potuit.

ECLOGA VIII.

PHARMACEUTRIA.

ARGUMENTUM.

Duæ sunt Eclogæ hujus partes. In priore, Damon pastor, Nisæ puellæ amore captus, cùm illa sibi Mopsum prætulisset, impatientiâ amoris in varias erumpit querelas. Posterior pars penè tota sumpta est ex Theocriti ejusdem nominis idyllio, in quo venefica quædam pharmacis, & incantationibus animum viri, à quo spernebatur, ad suî amorem conatur revocare.

Damon, Alphesibœus.

PAstorum musam, *D*amonis & Alphesibœi,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos *a* requierunt flumnina cursus:
*D*amonis musam dicemus & Alphesibœi.
Tu *b* mihi seu magni superas jam saxa Timavi
Sive oram illycici legis æquoris, en erit unquam
Ille dies, mihi cùm liceat tua dicere facta?
En erit ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium, tibi desinet: accipe *c* jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cùm ros in tenera pecori gratissimus herba est:
Incumbens tereti *D*amon sic cœpit olivæ.
D. Nascere, *d* præque diem veniens age Lucifer almum:
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
*D*um queror, & divos, quanquam nil testibus illis
Profeci, extremâ moriens tamen alloquor horâ:
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Mænalus argutúmque nemus pinósque loquentes
Semper habet: semper pastorum ille audit amores,
Panáque qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Mopso Nisà datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes *e* equis, ævóque sequenti

a Requiescere coegerant suos cursus. Aut certè, Requierunt mutata suos cursus.
b Apostrophe ad Augustum.
c Ut supra dixit. Non injussa cano.
d Præveniens age diem. Queritur autem, quòd amica (quam vocat conjugem) nupserit alteri, se contempto.
e Quorum sunt inimicissimus.

Cum

Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopſe novas incide *f* faces: tibi ducitur uxor.
Sparge marite nuces: *g* tibi deſerit Heſperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
O digno conjuncta viro, dum deſpicis omnes
Dúmque tibi eſt odio mea fiſtula, dúmque capellæ
Hirſutúmque ſupercilium, prolixáque barba:
Nec curare deum credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Sepibus in noſtris parvam te roſcida mala
(Dux ego veſter eram) vidi cum matre legentem:
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
Jam fragiles poteram à terra contingere ramos.
h Ut vidi, ut perii! ut me malus abſtulit error!
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
i Nunc ſcio quid ſit amor: duris in cotibus illum
Iſmarus, aut Rhodopes, aut *k* extremi Garamantes;
Nec noſtri generis puerum nec ſanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Sævus amor docuit natorum ſanguine *l* matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
m Nunc & oves ultro fugiat lupus; aurea duræ
Mala ferant quercus, narciſſo floreat alnus;
Pinguia corticibus ſudent electra myricæ:
Certent & cycnis ululæ, ſit Tityrus Orpheus:
Orpheus in ſylvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus.
Omnia vel medium fiant mare; *n* vivite ſylvæ
Præceps aerii ſpecula de montis in undas
Deferat: extremum hoc munus morientis habeto.
Deſine Mænalios jam deſine tibia verſus.
Poet. Hæc Damon: vos, quæ reſponderit Alpheſiboeus,
Dicite Pierides. NON omnia poſſumus omnes.
Al. Effer aquam: & molli cinge hæc altaria vittâ;
Verbenáſque adole pingues, & *o* maſcula thura,
Conjugis ut magicis ſanos avertere ſacris
Experiar ſenſus; nihil hic niſi carmina deſunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam:
Carminibus Circe ſocios mutavit Ulyſſis:
p Frigidus in pratis *q* cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi hæc primùm triplici *r* diverſa colore
Licia circundo: terque hæc altaria circum

f Faces nuptiales inici dicuntur cum inſpiciantur. i. in ſpicis ſimilitudinem incidunctur ut facilius ardorem concipiant. *g* Tibi oriuntur. Stellæ enim ex altis montibus oriri videntur. *h* Poſtquam vidi, qualiter perii.
ὡς ἴδον ὡς ἐμάνην.
i Sero. Vel, nunc tandem.
Νῦν ἔγνων τὸν ἔρωτα.
k Quia ferus & à conſortio humanitatis remoti.
l Medeam.

m Omnia optat fieri contra naturam, ut ſtudeſt, quod illa pulcherrima tuipiſſimo marito nupſit.
n Valete.
o Quia diis nihil niſi ſingulare & excellens offerri debet. Unde eximia hoſtia. Maſculo autem thuri prima bonitatis eſt gloria, teſte Dioſc.
p Ob venenum.
q Don. in Terſegit, Triplici circundata filo. Licia tamen diſcoloria quidam veneficiis adhibita tradunt ad alligandum & incantandum, vel ad ſolvendum & expiandum.

Effigiem duco. NUMERO deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos Amarylli colores;
Necte Amarylli modò: &, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
ſLimus ut hic dureſcit, & hæc ut cera liqueſcit
Uno eodèmque igni; ſic noſtro Daphnis Amore.
Sparge molam, fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit, ego hanc in t Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis, cùm feſſa juvencum
Per nemora, atque altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva,
u Perdita nec ſeræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat; nec ſit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim x exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora chara ſui: quæ nunc ego y limine in ipſo,
Terra, tibi mando; debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas atque, hæc Ponto mihi lecta venena
Ipſe dedit Mœris; naſcuntur plurima Ponto.
Has ego ſæpe lupum fieri & ſe condere ſylvis
Mœrim, ſæpe animas imis exire ſepulcris,
Atque ſatas aliò vidi traducere meſſes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin,
Fer cineres Amarylli foras, rivóque fluenti,
Tránſque caput jace; z nè reſpexeris; hic ego Daphnin
Aggrediar; nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Aſpice, corripuit tremulis altaría flammis
Sponte ſua (dum ferre moror) cinis ipſe a Bonum ſit,
Neſcio quid certè eſt; & Hylax in limine latrat.
Credimus? an quia amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite cermina, Daphnis.

ſ Hæc ex limo imago: Hæc cera, hæc imago cerea.
t Pro, in Daphnidem: vel, ſupra Daphnidis effigiem.
u Amore confecta.
x Veſtes.
y Loco ſacro Veſtæ.
z Fungamenta enim quibus noxa quæpiam explabatur, non reſpiciebant: ne ex eorum aſpectu malum traherent.
a Optat bonum eſſe eventum.

ECLOGA. IX.

MOERIS.

ARGUMENTUM

Poſt Philippenſem victoriam, cùm in diſtributione agrorum qui trumvirorum juſſu trans Padum dividebantur, ſua quoque prædia Virgilius amiſiſſet, Romam profectus, cùm favore ingenii tum præſertim adjuvante Pollione, tranſpadana regionis præfecto, poſſeſſiones ſuas recepit. Verùm, ægrè id ferente Arrio, cui forte Virgilii fundus in portionem ceſſerat, parùm abfuit quin ab irato milite interficeretur:

ficeretur. Denuo itaque Romam profecturus, præcepit procuratori ut Arrio usque ad reditum suum, quàm minimo posset detrimento suo, obsequeretur. Is igitur ex patroni sui præcepto Mantuam proficiscitur, hædorum aliquod munusculum Arrio oblaturus. Mœrin subsequitur Lycidas pastor, itineris ejus causam inquirens. Ibi natum occasionem Mœris temporum illorum calamitatem deflet. Deinde unà Mantuam euntes itineris tædium variis sublevant cantilenis.

Fabius lib. 8. cap. 6. *pastoralem dixit, allegoriam aliud verbis, aliud sensu ostendere, ac etiam interim contrarium; & aliquot exempla protulit: subjungit, Sine translatione verò in Bucolicis,* Certè equidem audieram *(& quæ sequuntur, usque ad finem quarti versûs) Hoc enim loco præter nomen cæter propriis decisa sunt verbis. Verùm non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus.*

Lycidas, Mœris.

L. QUò te Mœri pedes? an quò via ducit in urbem?
M. O Lycida! vivi pervenimus, advena nostri
(Quod nunquam veriti sumus) ut possessor agelli
Diceret hæc mea sunt, veteres migrate coloni.
Nunc victi tristes (quoniam *a* fors omnia versat)
Hos illi (quod nec bene vertat!) mittimus hœdos.
L. Certè equidem audieram, quà se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum *b* servasse Menalcam.
M. Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum
Nostra valent Lycida tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquilâ veniente columbas.
Quod nisi me quacunque novas incidere lites
Antè sinistra cavâ monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, *c* nec viveret ipse Menalcas.
L. Heu! cadit in quenquam tantum scelus? heu! tua nobis
Penè simul tecum solatia rapta, Menalcas.
Quis caneret Nymphas? *d* quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbrâ?
e Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cùm te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
Tityre, cùm redeo (brevis est via) pasce capellas,
Et potum pastas age Tityre, & inter agendum
Occursare capro (cornu ferit ille) caveto.
M. f Immo hæc quæ Vare necdum perfecta canebat,
Vare, suum nomen (superet modò Mantua nobis,
Mantua væ miseræ nimiùm vicina Cremonæ)
Cantantes sublime ferunt ad sydera Cycni.

a Non fert, sed fors, quidam legendum existimant.

b Pro Recuperasse, Menalcam autem esse Virgilium docent Fabii verba, subjuncta argumento hujus eclogæ.

c Quia parum abfuit quin interficeretur. Vide argum.

d Quia humum sparsum Pl. h. caneret? aut. Ison. inductos umbra? Estque simul Hypallage. umbra. fontibus inducitur.

e Vel quis caneret quæ sublegi &c. Amaryllidi autem vocat Romam, ut Eclog. 1.

f Quis caneret.

L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos!
Sic cytiſo paſtæ *g* diſtentent ubera vaccæ?
Incipe, ſi quid habes; & me fecere poetam
Pierides; ſunt & mihi carmina; me quoque dicunt
Vatem paſtores: ſed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinnâ
Digna, ſed argutos inter ſtrepere *h* anſer olores.
M. Id quidem ago, & tacitus, Lycida, mecum ipſe voluto,
Si valeam meminiſſe: neque eſt ignobile carmen.
Huc ades ô Galatea; quis eſt nam ludus in undis?
Hic ver purpureum: varios hic flumina circum
Fundit humus flores; hic *i* candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades; *k* inſani feriant ſine littore fluctus.
L. Quid, quæ te pura ſolum ſub nocte canentem
Audieram? *l* numeros memini, ſi verba tenerem.
M. Daphni, quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus?
Ecce, Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum:
Aſtrum, quo ſegetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Inſere Daphni pyros, carpent tua poma nepotes.
Omnia *m* fert ætas, animum quoque: Sæpe ego longos
Cantando puerum memini me *n* condere ſoles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrin
Jam fugit ipſa; lupi Mœrin vidêre priores.
Sed tamen iſta ſatis; referet tibi ſæpe Menalcas.
L. *o* Cauſando noſtros in longum ducis amores;
Et nunc omne tibi ſtratum ſilet æquor, & omnes
(Aſpice) ventoſi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeò media eſt nobis via: namque ſepulcrum
Incipit apparere *p* Bianoris; hìc ubi denſas
Agricolæ *q* ſtringunt frondes, hìc Mœri canamus.
Hic hœdos depone, tamen veniemus in urbem;
Aut ſi nox pluviam nè colligat antè, veremur,
Cantantes licet uſque (minùs via lædet) eamus.
Cantantes *r* ut eamus, ego hoc te faſce levabo.
M. Deſine plura puer; & quod nunc inſtat, agamus;
Carmina tum meliùs, cùm venerit ipſe, canemus.

g Plurimum lactis reportans.

h Alluſio ad Anſerem poetam, de quo & Cic. in Philip.

i Unde Græc. λεύκη.

k Ingentes, ut dicuntur fluctus furentes, ſive undæ & ipſum mare furere.

l Memini cantum verſuum, ſi verſus ipſos tenerem. Hic numeri ſunt modi & cantus, non carmina.

m Rhythmus interpretatur Fab. l. 9. c. 4.

n Pro, auferet. Sic verſu ſequ.

o Condere pro abſcondere, i. ad occaſum perducere.

o Tergiverſando, cauſas nectendo.

p Qui Mantuam condidiſſe fertur.

q Pro decutiunt, amputant.

r Quamvis cantantes, tè levabo hoc onere Hœdorum.

ECLOGA X.

GALLUS.

ARGUMENTUM.

Cornelius Gallus eximius poeta fuit, primúſque Ægypti præfectus, qui cùm Cytheridem meretricem, Volumnii libertam (quam poeta hic Lycoridem vocat) perditè adamaret, neque illa mutuo amori reſponderet, ſed, ipſo ſpreto, Antonium in Galliam ſequuta eſſet: ægerrime repulſam tuliſſe

liſſe creditur. Eum itaque hac Ecloga conſolatur Virgilius, ſed ità ut à paſtoralibus perſonis ruſticiſque comparationibus non decedat. Totum autem ferè hoc argumentum ſumptum eſt ex Thyrſide Theocriti, ubi ſimilem Daphnidis amorem exequitur.

EXtremum hunc *a* Arethuſa mihi concede laborem,
Pauca meo Gallo (ſed quæ legat ipſa Lycoris)
Carmina ſunt dicenda; negat quis carmina Gallo?
Sic tibi, cùm fluctus ſubterlabère Sicanos,
b Doris amara ſuam non intermiſceat undam!
Incipe, ſollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent ſimæ virgulta capellæ.
Non canimus ſurdis, reſpondent omnia *c* ſylvæ.
Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuêre puellæ
Naïades, *d* indigno cùm Gallus amore periret?
Nam neque Parnaſſi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecêre, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam flevere myricæ.
Pinifer illum etiam ſolâ ſub rupe jacentem
Mænalus, & gelidi fleverunt ſaxa Lycei.
Stant & oves circum, noſtri nec *e* pœnitet illas;
Nec te pœniteat pecoris divine poeta.
Et formoſus oves ad flumina pavit Adonis.
Venit & Upilio; tardi venêre *f* bubulci;
g Uvidus hyberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iſte, rogant: tibi venit Apollo;
Galle, quid inſanis? inquit, tua cura Lycoris
Pérque nives alium, perque horrida caſtra ſecuta eſt.
Venit & agreſti capitis Sylvanus *h* honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quaſſans.
Pan deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis minióque rubentem
Et, quis erit modus? inquit; amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiſo ſaturantur apes, nec fronde capellæ.
Triſtis at ille tamen, *i* Cantabitis Arcades, inquit;
Montibus hæc veſtris; ſoli cantare periti
Arcades; ô mihi tum quàm molliter oſſa quieſcant,
Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, veſtrique *k* fuiſſem
Aut cuſtos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certè ſive mihi Phyllis, ſive eſſet Amyntas,
Seu quicunque *l* furor, (quid tum ſi fuſcus Amyntas?
Et nigræ violæ ſunt, & vaccinia nigra.)
Mecum inter ſalices lenta ſub vite jaceret;
m Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas;

a Fons Siciliæ. Sic ſupra Muſas Sicelidas invocavit.
b Tethyos & Oceani filia, quæ pro mari ponitur.
c Echo quæ eſt in ſylvis, ut ἀχὼ δ' ἀντιβόᾶσεν.
d Utpote meretricis, vel ſimpl. Amore quo periit illum indignum erat. Servius exp. etiam magno.
e Quidam exp. pudet. Sic in ſequen. pudeat. f Ira lege, non ſubulci. Et tardi, pro pigri accipe Theoc. νεῦον τοὶ βῶται.
g Pinguis, ſuculentus.
h De corona hoc dixit.
i Gallum hæc reſpondentem introducit. Mavult autem Ser. Tamen cantabitis.
k Ut non incideram in talem amorem.
l Amor quo inſanirem.
m Flores ex quibus fierent ſerta.

Hic gelidi fontes, hic mollia prata, *n* Lycori,
Hic nemus, hic ipso tecum consumerer avo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media, atque adversos detinet hostes:
Tu procul à patria *o* (nec sit mihi credere!) tantum
Alpinas (ah dura!) nives & frigora Rheni!
Me sine sola vides: ah! tene frigora lædant!
Ah! tibi nè teneras glacies secet aspera plantas!
Ibo, & *p* Chalcidico quæ sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor avenâ.
Certum est, in sylvis, inter spelæa ferarum
Malle pati, tenerisque meos incidere amores
Arboribus crescent illæ, crescetis amores.
Interea mistis lustrabo Mænala Nymphis.
Aut acres venabor apros; non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circundare Saltus.
Jam mihi per rupes videor lucósque sonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula, tanquam hæc sit nostri medicina furoris:
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
q Jam neque Hamadryades rursus, nec carmina nobis
Ipsa placent: ipsæ rursus concedite sylvæ.
Non *r* illum nostri possunt mutare labores:
Nec si frigoribus mediis Hebrúmque bibamus,
Sithoniásque nives hyemis subeamus aquosæ;
Ne si, cum moriens altâ liber aret in ulmo,
Æthiópum versemus oves sub sydere Cancri.
OMNIA vincit amor: & nos cedamus amori.
Hæc sat erit, divæ, vestrum cecinisse poetam,
Dum cedit & gracili *s* fiscellam texit hibisco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo.
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas.
Quantum vere novo viridis *t* se subjicit alnus.
Surgamus, solet esse gravis cantantibus umbra;
Juniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.
Ite domum saturæ, venit hesperus, ite capellæ.

n Ut inconstans redit statim ad eam: deinde ita loquitur quasi ibi sit ubi ille est.

o Quod utinam non credam ac tantum cùm procul iti S. Alii tantum jung. cum Credere.

p Carmina Euphorionis, à me facta Latina, cantu bucolico motu labor.

q Quæ sibi proposuerat, tanquam amoris futura remedia, statim repudiat ut inutilia.

r illum deum de quo dixit, Ast. Deus ille &c.

s Allegorice alludit ad tenuem stylum, sed humile dicendi genus genus putant quidam.

t Se tollit in luminis auras, ut alibi loquitur.

Publii Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER I.
ARGUMENTUM.

Virgilius, ut Theocriti in Bucolicis, sic Hesiodi in Georgiois imitator fuit. Hujus autem extat opus ad Persen fratem quod ἔργα καὶ ἡμέρας inscripsit. Sed cum itâ in hoc opere sibi

ſibi imitandum propoſuit, uti, quod ille breviùs complexus eſt, hic fuſius in quatuor libros digeſſerit. Nam cùm quatuor ſint præcipua ruſtici operis capita, aratio, inſitio ſive plantatio, paſtio, & meſſatio: ſingula horum ſingulis libris exequitur. Poteſt autem & hic primus liber in quinque partes diſtingui: quarum prima agri colendi rationem oſtendit: ſecunda, primam agriculturæ originem commemorat: tertia ruſticorum inſtrumenta, bona ex parte, enumerat: quarta, laboris ruſticani varia diſtinguit tempora: quinta, tempeſtatum prognoſtica exequitur: indeque arreptâ occaſione, ad prodigia, quæ Cæſaris mortem denunciârunt, digreditur. Quatuor primi verſus habent propoſitionem quadripartiam: quæ horum quatuor librorum argumenta ſigillatim exponit. Nam primo libro, de ſegetibus: ſecundo, de vitibus; (de quibus præcipuè ibi agit, & de oleis) tertio, de re pecuaria; quarto, de apibus dicturum ſe promittit.

Aliud Argumentum MODESTINI
juriſconſulti nobiliſſimi.

Quid faciat lætas ſegetes; quæ ſydera ſervet
Agricola, ut facilem terram proſcindat aratris:
Semina quo jacienda modo: cultuſque locorum
Edocuit meſſes magno olim fœnore reddi.

Ad C. Mæcenatem.

QUid faciat *a* lætas ſegetes; *b* quo ſydere terram
Vertere, Mæcenas, ulmiſque adjungere vites
Conveniat; quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia *c* parcis,
Hinc canere incipiam. Vos, ô clariſſima mundi
d Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber, & alma Ceres, veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit *e* ariſtâ,
f Poculáque inventis Acheloia miſcuit uvis,
Et vos agreſtûm præſentia numina Fauni,
g Ferte ſimul Faunique pedem Dryadeſque puellæ:
h Munera veſtra cano; tûque ô, cui *i* prima frementem
Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune; & *k* cultor nemorum, cui pinguiâ Cæa
Tercentum nivei tondent dumeta juvenci
Ipſe nemus linquens patrium ſaltúſque *l* Lycæi,
Pan ovium cuſtos, tua ſi tibi Mænala curæ,
Adſis ò *m* Tegeæe favens: oleæque Minerva
Inventrix; tuncique *n* puer monſtrator aratri;
Et teneram ab radice ferens Sylvane *o* cupreſſum.
Diique deæque omnes, ſtudium quibus arva tueri;
Quique novas alitis *p* non ullo ſemine fruges.

a Pingues, vel uberes.
b Quò tempore obſervaro ex ſiderum ortu & occaſu.
c al. parvis non malè.
d Sol & Juno, quorum motu definiuntur temp.
e Frumento pingui, ab effectu.
f Aquam.
g Pro adeſte.
h Ut dixit, veſtro ſi munere, &c.
i Attica tellus.
k Ariſtæus.
l Lyc & Meralmontes Arcad. Fani ſacri.
m Tege oppidum ejuſdem, Pani dicatum.
n Oſiris.
o Qui coronatis.
p Id eſt, quæ ſponte ſua proveniunt, ſpinæ nobis incognito, al. nonnulli.

Quique *q* satis largum cœlo demittitis imbrem :
Túque adeò, quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia incertum est : urbísne invisere, Cæsar,
Terrarúmque velis curam, & te maximus orbis
Autorem frugum, tempestatúmque *r* potentem
Accipiat, cingens *s* materna tempora myrto ;
An deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant : tibi serviat ultima Thule,
Teque sibi generum Tethys *t* emat omnibus undis ;
Anne novum *u* tardis sydus te mensibus addas,
Qua locus *x* Erigonem inter Chelásque sequentes
Panditur : Ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli justa plus parte relinquit.
Quicquid eris (nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido :
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis ;
Ignarósque viæ mecum miseratus agrestes,
y Ingredere, & votis *z* jam nunc assuesce vocari.
VERE novo, gelidus canis cùm montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit :
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.
Illa *a* seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit :
Illius immensa ruperunt horrea messes.
Ac prius ignotum ferro quàm scindimus æquor.
Ventos & varium *b* cœli prædiscere morem
Cura sit, ac *c* patrios cultúsque habitúsque locorum ;
Et quid quæque ferat regio & quid quæque recuset.
Hìc segetes, illic *d* veniunt feliciùs uvæ :
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina : nónne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi ?
At *e* Chalybes nudi ferrum, virosáque Pontus
Castorea, Eliadum *f* palmas Epiros equarum ?
Continuò has leges æternáque fœdera certis
Imposuit natura locis, quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
Unde homines nati, durum genus : ergò age, terræ
Pingue solum primis extemplò à mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebásque jacentes
g Pulverulenta coquat *h* maturis solibus æstas.
At si non fuerit tellus fœcunda, *i* sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco :
k Illic, officiant lætis nè frugibus herbæ ;

l Hic

q Frugibus quæ sunt satæ.
r Dominum arbitrum, præsidem.
s Veneris à qua es oriundus.
t Per coemptionem, antiquum nuptiarum ritum.
u Ut ad Jun. & Jul. quorum horæ civiles sunt longiss accedat Augustus.
x Inter Virg. & brachia Scorpii.
y Ingredere viam, dux futurus.
z Vivus adhuc : ut Horat. Præsenti tibi maturos largimur honores.
a Laudat νεῖον τετράπολον, vervactum quarto sulco satum.
b Aeris, syderum.
c Unicuique patriæ seu regioni receptos.
d Proveniunt. Hæc pertinent hæc lib. 2. Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.
e Æschylo in Prom. σιδηροτέκτονες.
f Equas quæ palmam obtineant in Olymp. cert. apud Elidem.
g Ex magna siccitate.
h Vehementer fervidis.
i Præstringere levi aratione circa æquinoctium autumn.
k In pingui solo.

l Hìc, ſterilem exiguus nè deſerat humor m arenam.
Alternis idem n tonſas ceſſare novales,
Et ſegnem patière ſitu o dureſcere campum.
Aut ibi flava ſeres mutato ſydere farra,
Unde prius lætum ſiliquâ quaſſante legumen,
Aut tenues fœtus p viciæ triſtiſque lupini
Suſtulerit fragiles calamos, ſylvámque ſonantem.
Urit enim lini campum ſeges, urit avenæ;
Urunt Lethæo perfuſa q papavera ſomno
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Nè ſaturare ſimo pingui pudeat ſola, néve
r Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arva,
Nec nulla interea eſt ſinaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atque levem ſtipulam crepitantibus urere flammis.
Sive indè occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt, ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias & t cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat quâ ſuccus in herbas;
Seu durat magis, & venas aſtringit hiantes;
Nè tenues pluviæ, rapidive potentia ſolis
Acrior, aut Boreæ u penetrabile frigus adurat.
x Multum adeò raſtri glebas qui frangit inertes,
Vimineáſque trahit crates, juvat arva: neque illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat Olympo;
Et qui, proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Surſus in obliquum verſo perrumpit aratro,
Exercétque frequens tellurem, atque imperat arvis.
y Humida ſolſtitia atque hyemes orate ſerenas
Agricolæ; z hyberno lætiſſima pulvere farra,
Lætus ager; nullo tantum ſe Mœſia cultu
Jactat, & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.
a Quid dicam, jacto qui ſemine cominus arva
Inſequitur, cumulóſque ruit malè pinguis arenæ?
Deinde ſatis fluvium inducit, rivoſque ſequentes?
Et cum exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce, b ſupercilio clivoſi tramitis undam
Elicit; illa cadens raucum per lævia murmur
Saxa ciet, ſcatebríſque arentia temperat arva.
Quid, qui, nè gravidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetem tenera depaſcit in herba,
Cùm primùm ſulcos æquant ſata? quíſque paludis
Collectum humorem bibulâ c deducit arenâ
Præſertim d incertis ſi mentibus amnis abundans
Exit, & obducto latè tenet omnia limo.

l In tellure infœcunda.
m Aridam terram quæ eſt ſicut arena.
n Demeſſas.
o Corroborari, vires recolligi.
p Vicia & lupino pinguescunt arva. Triſtis pro amara.
q Soporifera atque adeo mortifera.
r Continua ſeracitate exhauſtos.
ſ Cujus intermiſſa aratio.
t Occultos meatus.
u Quod facile penetrat.
x Occatio etiam prodeſt ad ubertatem.
y Æſtate pluviam, hyeme ſiccitatem optare. Sic Cic. ſolſtitium brumæ opponit.
z Pro, hyberna ſerenitate.
a De ſemine cooperiendo per lirationem.
b Jugo.
c Faſtis ſulcis, quos Elices vocant.
d Veris & autumni: quibus modo frigus, modo calor eſt.

Unde

Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ,
Nec tamen (hæc cùm sint hominumque boúmque labores
Versando terram experti) nihil improbus anser;
Strymoniæque grues, & amaris *e* intyba fibris
Officiunt: aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primúsque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi passus sua regna *f* veterno.
Ante Jovem nullî subigebant arva coloni:
Nec signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat: *g* in medium quærebant: ipsáque tellus
Omnia liberiùs nullo poscente ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris;
Prædárique lupos jussit, pontùmque *h* moveri:
Melláque decussit foliis, *i* ignémque removit;
Et passim rivis currentia vina repressit;
Ut varias usus meditando extunderet artes
Paulatim, & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
k Tunc alnos primùm fluvii sensere cavatas;
Navita tum stellis numeros & nomina fecit,
l Pleiadas, Hyadas, clarámque Lycaonis Arcton.
Tum *m* laqueis cantare feras, & fallere visco
Inventum: & magnos canibus circundare saltus.
Atque alius latum *n* funda jam verberat amnem,
Alta petens, pelagóque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque *o* argutæ lamina serræ:
(Nam prima cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variæ venere artes. LABOR omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres *p* ferro mortales vertere terram
Instituit, cum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus, ut mala culmos
q Esset rubigo, *r* segnisque horerret in arvis
Carduus; intereunt segetes, subit aspera sylva.
Lappæque, tribulique; intérque nitentia culta
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Quod nisi & assiduis *s* terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce *t* premes umbras, votísque vocaveris imbrem
Heu! magnum alterius frustra spectabis acervum,
Concussáque famem in sylvis solabere quercu.
Dicendum & quæ sint duris agrestibus *u* arma,
Quis sine nec potuere seri nec surgere messes:
Vomis, & inflexi primum grave robur aratri,
Tardáque *x* Eleusina matris volventia plaustra,

Tribuláque

e Cichores, cujus Radix est amara.

f Inertia.

g Aureo seculo rerum omnium proventus sine labore, quarum etiam erat inter omnes communio.

h Fluctibus agitari, ad augendam navigationis difficultatem.

i Hes. κρύψε δὲ πῦρ.

k Navigatio inventa.

l Pl. Virgilius. Hr. Secula. Arct. ursam majorem.

m De venatione: ut fall. viſco deinceps.

n genus retis. o Striculæ.

p Vomere aratri: pro aratro vel Legionibus.

q Ederet, consumeret.

r Segnis pro infructuoso.

s Laboriose igitur terram i. r. oportebit & sarculo ter av. se al. herbam prob. terram.

t Reprimes & coercebis umbras, amputando ramos arb. segetibus incumbentes.

u Agricolarum instrumenta, quæ appellat arma ὅπλα Græc.

x Eleus. m. Ceteris volubilis plaust.

Tribuláque, trabezque, & iniquo pondere raſtri ;
y Vergea prætereа Celei, viliſque ſupellex,
Arbutez crates, & myſtica vannus Iacchi.
Omnia quæ multò antè memor proviſa repones ;
Si te digna manet divini gloria ruris,
Continuò in ſylvis magna vi flexa domatur
In z burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic à ſtirpe pedes temo portentus in octo ;
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.
Cæditur & tilia ante jugo levis, altáque fagus,
Stiváque, quæ currus à tergo torqueat imos ;
Et ſuſpenſa focis a exploret robora fumus.
Poſſim multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuéſque piget cognoſcere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et b vertenda manu, & cretâ ſolidanda tenaci,
Ne ſubeant herbæ, neu pulvere victa fatiſcat ;
Tum c variæ illudant peſtes ; ſæpe exiguus mus
Sub terris poſuitque domos, atque horrea fecit ;
Aut oculis capti fodère cubilia talpæ.
Inventúſque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monſtra ferunt populâtque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica ſenectæ.
Contemplator item, cùm ſe nux plurima ſylvis
Induet in florem, & ramos d curvabit olentes ;
Si ſuperant fœtus, pariter frumenta ſequentur,
Magnáque cum magno venit tritura calore ;
At ſi luxuriâ foliorum exuberat umbra,
e Nequicquam pingues palæ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,
Et nitro priùs & nigrâ perfundere amurcâ ;
Grandior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet,
Et quâmvis igni exiguo f properata maderent.
Vidi lecta diu, & multo g ſpectata labore,
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret, ſic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro ſublapſa referri ;
Non aliter quam qui adverſo vix flumine lembum
Remigiis ſubigit, ſi brachia fortè remiſit,
b Atque illum in præceps prono rapit alveus amne.
Prætерita tam ſunt Arcturi ſydera nobis
Hœdorúmque dies ſervandi & lucidus Anguis,
Quam quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus & i oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra k die ſomnique pares ubi fecerit horas.
l Et medium luci atque umbris jam dividet orbem ;
Exercete viri tauros, ſerite hordea campis,

y Viminea vaſa, qualia Ceres Celeo monſtravit.

z Curvaturam aratri.

a Probatæ enim ſunt ſoliditatis, ſi fumo rimas non fecerint.

b Subigenda, ut ſolidior reddatur.

c Varia animalcula, quæ valde permiſcua ſunt, velut iudentia infeſtent.

d Multitudine florum.

e Non pingues.

f Cito conquerentur.

g Probata.

h Atque pro Statim, teſte Gil.

i Oſtreu plurima.

k Arch. poet. dici.

l Æquinoctium autumnale intelliger. Seri autem hordeum inter æquinoctium autumni & brumam jubet, Plin.

Uſque

Uſque ſub extremum bramæ intractabilis imbrem.
Necnon & lini ſegetem & Cereale papaver
m Pro ſerere. Tempus *m* humo tegere: jamdudum incumbere aratris,
Dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis ſatio; tunc te quoque, medica, putres
Accipiunt luſci, & milio venit annua cura;
n Cum ſol Taurum ingreditur, 15. cal. Maias. Candidus auratis aperit cum cornibus annum
n Taurus, & adverſo cedens Canis occidit aſtro.
At ſi triticeam in meſſem robuſtáque farra
Exercebis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis
o Sario Frumenti ne ſit ante occaſum Vergiliarum. *o* Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur,
Gnoſſiáque ardentis decedat ſtella coronæ
Debita quam ſulcis committas ſemina, quamque
p Quæ velut coacta illam ſit receptura. *p* Invitæ properes anni ſpem credere terræ.
Multi ante occaſum Maiæ cœpere: ſed illos
q Calmis vanis & ſtipulis frugem non habentibus. Legitur & ariſtis. Expectata ſeges *q* vanis eluſit avenis.
Si verò viciamque ſeres vilémque faſelum,
Nec r Peluſiacæ curam aſpernabere lentis;
r Ægyptiacæ, Ovid. & peregrinæ lentes, a Nilo, tuæ. Haud obſcura cadens mittet tibi ſigna Bootes;
Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas.
Ideirco certis dimenſum partibus orbem
Per duodena regit mundi ſol aureus aſtra.
ſ Unde Græc. Διαζωγμένη. Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una coruſco
Semper ſole rubens, & *ſ* torrida ſemper ab igni:
Quam circum extremæ dextra lævâque trahuntur
Cæruleâ glacie concretæ, atque imbribus atris.
t Duæ zonæ temperatæ. Has inter mediamque, *t* duæ mortalibus ægris
u Zodiacus, λοξὸς κύκλος. Munere conceſſæ divûm: & via ſecta per ambas,
u Obliquus quâ ſe ſignorum verteret ordo.
x Polus arcticus: at illum antarcticum. Mundus ut ad Scythiam Rhiphæaſque arduus arces
Conſurgit, premitur Libyæ devexus in Auſtros.
x Hic vertex nobis ſemper ſublimis, at illum
y Ad Polum arcticum. Sub pedibus Styx atra videt, manéſque profundi.
Maximus *y* hic flexu ſinuoſo elabitur anguis
Circùm, pérque duas in morem fluminis Arctos:
z Ad polum antarcticum. Arctos, Oceani metuentes æquore tangi.
z Illic (ut perhibent) aut intempeſta ſilet nox
Semper, & obtentâ denſantur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis aurora, diémque reducit:
Nèſque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic ſera rubens accendit lumina veſper.
a Varios eventus & pericula Alii pro tempora. Hinc *a* tempeſtates dubio prædicere cœlo
Poſſumus; hinc meſſiſque diem tempúſque ſerendi:
Et quando infidum remis impellere *b* marmor
b Mare. Conveniat, quando armatas deducere claſſes,
Aut tempeſtivum ſylvis evertere pinum.
Nec fruſtrà ſignorum obitus ſpeculamur & ortus,

Tempo-

Temporibúſque parem diverſis quatuor annum.
c Frigidus agricolam ſi quando continet imber,
Multa forent quæ mox cœlo properanda ſereno,
d Maturare datur, durum procudit arator
Vomeris obtuſi dentem, cavet arbore e lintres:
Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit acervis:
Exacuunt alii vallos furcáſque bicornes.
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis f rubea texatur ſilcina virga;
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite ſaxo.
Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus
g Fas & jura ſinunt, rivos h deducere nulla
Religio vetuit: ſegeti prætendere ſepem;
Inſidias avibus moliri: incendere vepres:
Balantemque gregem i fluvio merſare ſalubri.
Sæpe oleo tardi coſtas agitator aſelli,
Vilibus aut onerat pomis; k lapidémque revertens
Incuſum, at atræ maſſam picis urbe reportat.
Ipſa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum; quintam fuge; pallidus orcus,
Eumonidéſque ſatæ; tum partu terra nefanda
l Cœúmque Iapetumque creat, ſævúmque Typhœa,
Et conjuratos cœlum reſcindere m fratres.
Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam.
Scilicet atque Oſſæ frondoſum involvere Olympum;
Ter pater extructos disjecit flumine montes.
Septima poſt decimam felix & ponere vites,
Et prenſos domitare boves; & n licia telæ
Addere; nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeò gelidæ meliùs ſe nocte dedêre;
Aut cùm ſole novo terras irrorat Eous,
Nocte leves ſtipulæ meliùs, nocte arida prata
Tondentur; noctis lentus non deficit humor.
Et quidam ſeros hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferróque faces o inſpicat acuto.
Interea longum cantu ſolata laborem
p Arguto conjux percurrit pectine telas;
Aut q dulcis muſti Vulcano decoquit r humorem,
Et foliis undam ſ tepidi deſpumat aheni.
At rubicunda Ceres medio ſuccidit æſtu
Et medio toſtas æſtu terit area fruges
t Nudus ara, ſere nudus; u hyems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerunque fruuntur,
Mutuáque inter ſe læti convivia curant.
Invitat genialis hyems, curáſque reſolvit;
Ceu x preſſæ cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.

c Quæ fieri debeant diebus pluviosis.
d Mature & per otium facere quæ alioqui propere facienda eſſent.
e Fluviatiles naviculas.
f A rubo arbore vitili. Al. Serv. à Rubis, oppido Campaniæ.
g Divini & humana jura.
h Al. inducere.
i Ob ſcabiem qua tentantur.
k Molarem.

l Gigantum nomina.
m Deum & Ephialtem.
n Felix & ad ordiendam telam.
o In quodam ſpicarum incidit, ut facilius flammam concipiant.
p Stridulo.
q Defruti vel ſapæ Plin.
r Syll. ult. in humorem abſorbetur cum principio ver. ſeq.
ſ Legitur & trepida: quod ſequitur Serv.
t Sere & ara, cœlo ita ſereno ut vel nudos eſſe poſſis.
u Hyeme cogitur eſſe ignavus colonus & iners.
x Onerariæ, preſſæ pondere. quidam exponunt jactatæ tempeſtate vel ſcopulis illiſæ.

Sed

Sed tamen & quernas glandes tunc ſtringere tempus.
y Quæ myrtea cruoris colorem imitantur. Et lauri baccas, oleámque, y cruentáque myrta;
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere cervis,
Auritoſque ſequi lepores; tum figere damas,
Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ;
Cum nix alta jacet, glaciem cum flumina trudunt.
Quid tempeſtates autumni & ſydera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, & mollior æſtas,
z Vigilanter providenda. Quæ z vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver?
Spicea jam campis cùm meſſis inhorruit, & cùm
Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent?
a Maturis. Sæpe ego, cùm a flavis meſſorem induceret arvis
b Secaret. Agricola, & fragili jam b ſtringeret ordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam latè ſegetem ab radicibus imis
Sublime expulſam eruerent: ita turbine nigro
c Procella. Ferret c hyems culmúmque levem, ſtipuláſque volantes.
Sæpe etiam immenſum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluviâ ingenti ſata læta boúmque labores
Diluit, implentur foſſæ & cava flumina creſcunt
d In nimbis tenebroſis. Quidam expediunt nubibus e Feriuntque ſum nos Fulmina montes, Horſ. Reperunt nos flatus. Cum ſonitu fervétque fretis ſpitantibus æquor:
Ipſe Pater, media d nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextra: quo maxima motu
Terra tremit: fugêre feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor e ille flagranti
Aut Athon, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit, f ingeminant Auſtri, & denſiſſimus imber:
g Reſonant. Nunc nemora ingenti vento, núnc littora g plangunt.
Hoc metuens, cœli menſes & ſydera ſerva,
Frigida Saturni ſeſe quò ſtella receptet,
Quos h ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
h Mercurii ſtella. INPRIMIS venerare deos, atque annua magnæ
i Factare divina. Sacra refer Cereri, lætis i operatus in herbis
k Delicatiſſima. Extremæ ſub caſum hyemis, jam vere ſereno.
l Propter arbores frondeſcentes. Tunc agni pingues & tunc k molliſſima vina:
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus l umbræ,
m Cui tu lacte, melle, vino ſacrifica. Poſtea deſcribit ambarvale ſacrificium. Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret,
m Cui tu lacte favos & miti dilue Baccho:
Térque novas circum felix eat hoſtia fruges,
Omnis quam chorus & ſocii comitentur ovantes.
n Et Cererem clamore vocent in tecta, neque ante
n Orent ut ampla meſſis domum feratur. Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quàm Cereri torvâ redimitus tempora o quercu
o Querna corona. Det p motus incompoſitos, & carmina dicat.
p Saltationes. Atque hæc ut certis poſſimus dicere ſignis,

Æſtuſque,

Eſtáſque, pluviáſque, & agentes frigora ventos :
Ipſe pater ſtatuit quid *q* menſtrua Luna moneret,
Quo ſigno *r* caderent Auſtri, quod ſæpe videntes
Agricolæ, propius ſtabulis armenta tenerent.
Continuo ventis ſurgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis
Montibus audiri fragor, aut reſonantia longè
Littora miſceri & nemorum increbreſcere murmur.
Jam ſibi tum curvis malè temperat unda carinis,
Cum medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamorémque ferunt ad littora : cúmque *ſ* marinæ
In ſicco ludunt fulicæ ; notáſque paludes
Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam *t* ſtellas vento impendente videbis
Præcipites cœlo labi, noctíſque per umbras
Flammarum longos à tergo albeſcere tractus :
Sæpe levem paleam & frondes volitare caducas :
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cùm fulminat, & cùm
Eurique Zephyríque tonat domus : omnia plenis
Rura *u* natant foſſis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit : *x* nunquam imprudentibus imber
Obfuit, aut illum ſurgentem vallibus imis
Aeriæ fugere grues : aut *y* bucula cœlum
Suſpiciens, patulis captavit naribus auras :
Aut arguta lacus circumvolitârit hirundo :
Et veterem in limo *z* ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Auguſtum formica terens iter : & *a* bibit ingens
Arcus : & è paſtu decedens agmine magno
b Corvorum increpuit denſis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ *c* Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et ſtudio *d* incaſſum videas geſtire lavandi.
Tum cornix rauca pluviam vocat improba voce ;
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arenâ,
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſcivere hyemem : *e* teſta cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.
f Nec minus ex imbri ſoles & aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
Nec *g* fratris radiis obnoxia ſugere Luna,
h Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri,
Non tepidum ad ſolem pennas in littore pandunt

q Menſtruum curſum habeat. r Deſinerent Venti. Contra ſtatim poſt Ventis jurgentibus.

ſ Sunt enim & fluviales.

t Seneca. Sic quæ tranſverſis ducuntur ſtellæ & candentes, prætervolant ſecant aëra, &c.

u Inundantur. x Tot ſunt & tam manifeſta ſigna futuræ pluviæ monita, ut imprudentibus ſupervenire non poſſit q. d. non providentibus.

y Boves cœlum oſtantes. Plin. z Apud Naſ. fabula de ruſticis in ranas verſis.

a Plaut. Curc. Ecce autem bibit arcus pluet credo, hercule hodie. Vide Virg.

b Ex Arato.

c Ad Aſiam paludem.

d Quòd pluma aquam ad corpus non admittant.

e Teſtaceæ lumina.

f Prognoſtica ſerenitatis.

g Solis.

h Plotci.

Dicta

Dilectæ Thetidi ; Halcyones ; non ore solutos
Immundi meminere sues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campóque recumbunt ;
Solis & occasum servans de culmine summo
k Nequicquam seros exercet noctua cantus.
Apparet *l* liquido sublimis in aere Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens secat æthéra pennis,
Ecce inimicus atrox magno *m* stridore per auras,
Insequitur Nisus, quâ se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis :
Tum liquidas corvi presso te gutture voces
Aut quater ingeminant ; & sæpe cubilibus altis,
Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant ; juvat imbribus actis,
Progeniem parvam, dulcésque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major ;
Verùm ubi tempestas & cœli mobilis humor
Mutavere vias ; & *n* Jupiter humidus Austris
o Densat, erant quæ rara modò ; & quæ densa, relaxat
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt ; hinc ille avium concentus in agris ;
Et lætæ pecudes, & *p* Ovantes gutture corvi.
Si verò solem ad rapidum lunasque *q* sequentes
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.
Luna *r* revertentes eùm primùm colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprederit aëra cornu
Maximus agricolis pelagóque parabitur imber.
At si virgineo suffuderit ore ruborem,
Ventus erit ; vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certissimus autor)
Pura, nec obtusis per cœlum cornibus ibit ;
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem, pluviâ ventisque carebunt ;
Votáque servati solvent in littore nautæ
s Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoque & exoriens, & cùm se condet in undas,
Signa dabit ; solem certissima signa sequentur,
Et quæ manè refert, & quæ *t* surgentibus astris.
u Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, *x* medióque refugerit orbe ;
Suspecti tibi sint imbres ; namque urget ab alto
Arboribúsque satisque Notus pecorique siniſter.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese

i Ab his dies Halcyonii quibus le mare est tranquillum.
k Pro Noa, ut ver. 191. Vespertinum nocturnæ silentium, serenitatis præsagium est. Plin. l Puro. Vide Cirim.
m Alarum.
n Aer, ut sub Jove frigido. Hor.
o In orbem coguntur aer, Aens. Legitur & Denset, conjug. 2.
p Crocitantes præ lætitia.
q Ordine, Est enim vicissitudo dierum & noctium : his luna, illis sol præsidet. Ita quidam.
r Cum incipit renasci luna, si obscura sit pluviam terræ & mari denunciat: si rubicunda ventos : si pura quarto die, serenitatem reliqui menses.
s Diis marinis, dicuntur littorales.
t Nocte supervenient. Sol oriens maculosus est signum pluviæ : at interruptis obscura nube radiis, aut in ortu pallidus, grandinem denunciat.
x Nubibus ex parte occultato.

Diversi erumpent radii; aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Heu! malè tum mites defendit pampinus uvas;
Tum multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, *y* emenso cùm jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis; nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denunciat, igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni;
Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis
Fervere, non tali quisquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At si, cùm referétque diem condétque relatum,
Lucidus orbis erit; frustrà terrebere nimbis,
Et *z* claro sylvas cernes Aquilone moveri.
Denique quid vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, *a* quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere *b* falsum
Audeat? ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudémque & operta tumescere bella;
c Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
Cùm caput obscurâ nitidum ferrugine texit,
Impiáque æternam *d* timuerunt secula noctem,
Tempore quanquam illo tellus quoque, & æquora ponti,
Obscœnique canes importunæque *e* volucres
Signa dabant; quoties *f* Cyclopum effervere in agros
Vidimus *g* undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarúmque globos liquefactáque volvere saxa?
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgò exaudita silentes
Ingens, & *h* simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis, pecudésque locutæ;
Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt,
Et mœstum illacrymat templis *i* ebur, æráque sudant.
Proluit insano contorquens vortice sylvas
Fluviorum rex Eridanus, campósque per omnes
Cum stabulis armenta tulit; nec tempore eodem
k Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit, & altæ
Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura; nec *l* diri toties arsere cometæ.
m Ergò inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi;
Nec fuit Indignum superis, bis sanguine nostro
n Emathiam & latos Æmi pinguescere campos.

y Signa ex coloribus solis occidentis.

z Claritatem serenam asserente: ut Hom. α ἐθρηγενέτης.

a An serenitatem, an pluvias.

b falsa esse signa quæ dat sol.

c Digressio in mortem Cæsaris multis signis comitatam.

d Quod longior esset ille defectus.

e Bubones, aut striges.

f In Siculos fines.

g Undarum modo flammas evomentem.

h Umbræ nocturnæ.

i Eburnea & ærea simulacra.

k Tristia portendentibus.

l Iram deorum minantes.

m Eventus superiorum præsagiorum bella civilia, quibus vindicata est il. Cæsaris cædes.

n Thessaliam.

Scilicet & tempus veniet, cùm finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
o Vacuis capitibus. Exesa inveniet scabra rubigine pila;
Aut gravibus rastris galeas pulsabit o inanes,
Grandiáque effossis mirabitur ossa sepulchris.
Dii patrii indigetes, & Romule, Vestáque mater,
Quæ Thuscam Tiberim, & Romana palatia servas;
Hunc saltem everso juvenem succurrere seclo
Nè prohibete; satis jampridem sanguine nostro
p Quia Laomedon Apollinem & Neptunum pacta mercede fraudavit. p Laomedontæ luimus perjuria Trojæ.
Jampridem nobis cœli te regia Cæsar
Invidet, atque hominum q queritur curare triumphos:
q Utpote te indignos. Quippe ubi fas versum atque nefas; tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies: non ullus aratro
r A suis agricultura ad bellum. Dignus honos, squalent r abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt, sævit toto Mars impius orbe.
Ut cum carceribus sese effudère quadrigæ,
s Currendo plus eorum cursus augetur. s Addunt se in spatia; & frustrà retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

513

Publii Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER II.

ARGUMENTUM.

Absolutâ superiori libro primâ operis hujus parte, quæ est de cultura agri sativi, servato eodem ordine quem in operis initio proposuit, transit ad proximam rei rusticæ partem, quæ est de plantatione, seu insitione, quam Græci φυτεύειαν vocant. Atque aliarum quidem arborum fruticúmque curam aut omnino prætermittit, aut eatenus tantum attingit, quatenus aut vitibus pedamenta aut vincula subministrare, aut ad similem aliquem rusticorum usum adhiberi possunt: fructiferarum autem arborum cultum, olearum præsertim & vitium, quæ duæ inter frugiferas proculdubio principatum obtinent, toto ferè hoc libro diligentissimè exequitur. Finem verò hujus libri, quemadmodum & trium reliquorum, liberiori quidem non tamen ab argumento alieno digressiuncula concludit, & quemadmodum ad finem superioris libri in mortem Cæsaris, prodigiáque, quæ necem ejus antecesserunt, digreditur; ità & hìc ad ruris amœnitatem, vitæque rusticæ laudem, paulo fusiùs exspatiatur.

Aliud

Aliud MODESTINI jurisconsulti Argumentum.

Hactenus arvorum cultus, & sydera cœli:
Pampineas canit indè comas, collésque virentes,
Descriptásque locis vites & dona Lyæi,
Atque oleæ ramos pomorum ex ordine lectos.

HActenus *a* arvorum cultus, & sydera cœli:
Nunc te, Bacche, canam, nec non sylvestria tecum
Virgulta, & prolem tardè crescentis olivæ.
Huc pater ô Lenæe (tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi *b* pampineo gravidus autumno
Floret ager: spumat plenis vindemia *c* Labris)
Huc pater ô Lenæe veni: nudatáque musto
d Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.
e Principio arboribus varia est natura creandis.
Namque aliæ nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte suâ veniunt, campósque & flumina late
Curva tenent: ut molle silet, lentæque genistæ,
Populus, & glaucâ *f* canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine; ut altæ
Castaneæ, nemorúmque Jovi quæ maxima frondet
Æsculus, atque habitæ *g* Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima sylva:
Ut cerasis, ulmísque; etiam Parnassia laurus
Parva sub ingenti matris *h* se subjicit umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Sylvarum fruticúmque viret, nemorúmque sacrorum.
i Sunt alii quos ipse via sibi repperit usus:
Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis: *k* hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidásque sudes, & acuto robore vallos.
Sylvarúmque aliæ *l* pressos propaginis arcus
Expectant, & viva sua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ; summúmque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin & caudicibus sectis (mirabile dictu)
m Truditur è sicco radix oleagina ligno.
Et sæpe alterius ramos impunè videmus
Vertere in alterius; mutatámque insita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite ô proprios generatim discite cultus
Agricolæ, fructúsque feros mollite colendo.
Neu *n* segnes jaceant terræ, juvat Ismara Baccho
Conserere, atque oleâ magnum vestire Taburnum.
Túque ades, inceptumque unà decurre laborem,
O decus, ô famæ meritò pars maxima nostræ,
Mæcenas, pelagóque volans da vela patenti,

a Superioris libri argum. Quid fac. læt. sc. quo sydere terram Vertere.
b Gravidus pampinis simulque uvis autumnalibus.
c Cupa sive lacu.
d Calcans mecum uvas.
e Arbores natura tribus modis nascuntur: sponte aut semine, aut radice. Plin.
f Nam salix ab una parte est alba, ab altera viridis.
g In Dodonæo nemore.
h Crescit. Sic Ecl. 10.
i Alii modi artificiales: ut avulsio stolonum.
k Casus docuit defractos serere ramos, cum palidissimi radices egissent. Plin.
l Curvata in terram arbore.
m Urgente natura procreatur. Incipit autem loqui de insitione.
n Infœcundæ. Deinde quævis montosa & aspera loca tentari debere cultura docet.
o Virgilius flores modo rerum decerpsit. Plin.

Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
Non, mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox: ades, & primi lege littoris oram.
In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.
Sponte sua quæ se *q* tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, sed læta & fortia surgunt.
Quippe solo natura subest: tamen hæc quoque siquis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis;
r Exuerint sylvestrem animum, cultúque frequenti,
In quascunque voces artes, haud tarda sequentur.
Necnon & sterilis quæ stirpibus exit ab imis,
s Hoc faciet vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altæ frondes & *t* rami matris opacant:
Crescentique adimunt fœtus, urúntque ferentem.
Jam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram:
Pomáque degenerant, succos oblita priores,
Et turpes avibus prædam fert *u* uva racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus: & omnes
Cogendæ in sulcum, ac multâ *x* mercede domandæ:
Sed truncis oleæ meliùs, propagine vites
Respondent, solido *y* Paphiæ de robore myrtus.
Plantis & duræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Nascitur, & *z* casus abies visura marinos.
Inseritur verò ex fœtu nucis arbutus *a* horrida:
Et steriles platani malos gessere valentes,
Castaneæ fagos: *b* ornúsque incanuit albo
Flore pyri: glandémque sues fregere sub ulmis.
Nec modus inserere atque oculos imponere, simplex:
Nam qua se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
* Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udóque docent *c* inolescere libro.
d Aut rursum enodes trunci resecantur, & altè
Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miratúrque novas frondes, & non sua poma,
e Præterea genus haud unum nec fortibus ulmis,
Nec salici, lotóque, nec Idæis cypariſſis:
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchites, & radii, & amara pausia bacca;
Pomáque & Alcinoi sylvæ: nec surculus idem
Crustumiis Syriisque pyris, gravibúsque *f* volemis.

Non

p In facili & in promptu est terrarum descriptio.
q Nascuntur, Proveniunt.
r Deponent naturalem asperitatem.
s Cultu mitescet in campo spatioso.
t Matris umbra enecatur. Plin.
u Pro vite: fructus pro arbore.
x Multo labore, à sequente quod præcedit. Multa, & assidua opera indigent ut domentur.
y Veneræ, Veneri (quæ in Paphо insula colebatur) dicatæ.
z Materies navium futura. Vide quod annot. de voce humorem, in fine vers. 295. lib. præced.
a Pyrus in ornum, arbor glandifera in ulmum inseritur.
* Virgiliana inoculatio quærit finum in nodo gemmæ expulsi corticis, gemmamque ex alia arbore includit. Plin.
b Concorporari. Plin.
c Infitio per fissuram trunci.
d Partitio generis cujusque in suas species.
e Quæ volam animus impleant. Catoni sementina & musta. Plin.
f Volemis.

Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt & Mareotides albæ;
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et *g* paſſo Pſythia utilior, tenuiſque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturáque linguam,
Purpureæ Preciæque; & quo te carmine dicam
Rhetica? *h* nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt & Aminææ vites, firmiſſima vina;
i Tmolus & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus:
Argitiſque minor; cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, menſis & diis accepta ſecundis,
Tranſirem, Rhodia, & tumidis *k* Bumaſte racemis.
Sed neque quàm multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus; neque enim numero comprendere refert:
Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere quàm multæ Zephyro turbentur arenæ;
Aut ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nôſſe quot Ionii veniant ad littora fluctus.
Nec verò terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craſſiſque paludibus alni
Naſcuntur, ſteriles ſaxoſis montibus orni,
Littora myrtetis lætiſſima; denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem & frigora taxi.
l Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoáſque domos Arabum, *m* pictóſque Gelonos;
Diviſæ arboribus patriæ; ſola India nigrum
Fert hebenum, ſolis eſt thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam *n* ſudantia ligno
Balſamáque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lanâ?
Velleráque ut foliis depectant tenuia *o* Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi ſinus orbis? ubi aera vincere ſummum
Arboris haud ullæ jactu potuêre ſagittæ;
p Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.
Media fert *q* triſtes ſuccos, tardúmque ſaporem
Felicis mali; quo non præſentius ullum
(Pocula ſiquando ſævæ infecere novercæ,
Miſcuerúntque herbas, *r* & non innoxia verba)
Auxilium venit, ac membris *ſ* agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciémque ſimillima lauro;
Et, ſi non alium latè jactaret odorem,
Laurus *t* erat; folia haud ullis labentia ventis;
Flos apprimè tenax: animas & olentia Medi
u Ora fovent illo, & ſenibus medicantur *x* anhelis.

g Utilior ad paſſum, id eſt, vinum quod fit ex uva paſſa. Lageos autem à leporis colore. h Vina Rhetica Falernis tantum poſthabita à Virgilio. Plin. i Mons pro vino Lydio: Thmolus mons, pro vino Chio: Argitis uva, ab Argis. k Latinis hæc uva dicitur Bumammia. Plin. Bumaſtus autem Gr. itidem ob ſimilitudinem mammæ bovis. l Apoſtrophe ad Mecœnatem. m Strigmata habentes. n Exudare enim dicitur ex cortice arboris libani, ut apud nos gummi ex quibuſdam arboribus. o Seres lanificio ſylvarum nobiles perfuſam aquâ depectentes frondium canitiem. Plin. p Quamvis gens illa habeat ſtrenuos ſagittarios. q Amatos. Huic malo ſapor aſperrimus. Plin. Tar. ſap. amarum & acerbum, &c. r Et miſcellaneæ verba, carmina magica. ſ Exigit, expellit. t Erat pro eſſet. u Incoquunt eſculentis, commendandi halitus gratia. Plin. x Aſthmaticis.

Sed neque Medorum sylvæ, ditissima terra,
Nec pulcher *y* Ganges, atque auro turbidus *z* Hermus
Laudibus Italiæ certent: non Bactra neque Indi,
Totáque thuriferis Panchaia pinguis arenis.
a Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertêre, satis immanis dentibus hydri:
Nec galeis densísque virûm seges horruit hastis;
Sed *b* gravidæ fruges, & Bacchi Massicus humor
Implevêre; tenent oleæque armentáque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert.
Hinc albi, *c* Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima, sæpe tũo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deûm duxêre triumphos.
Hic *d* ver assiduum, atque alienis mensibus æstas;
e Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres absunt, & sæva leonum
Semina, nec miseros fallunt aconita legentes;
f Nec rapit immensos orbes per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operúmque laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subter labentia muros.
An *g* mare quod suprà memorem, quodque alluit infrà,
Anne lacus tantos? te Lari maxime; téque
Fluctibus & fremitu assurgens Benace marino?
An memorem *h* portus, Lucrinóque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
Julia quà ponto longè sonat unda refuso,
Tyrrhenúsque fretis immittitur æstus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos, ærisque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marsos, pubémque Sabellam,
i Assuetúmque malo Ligurem Volscósque *k* verutos
l Extulit; hæc Decios, Marios, magnósque Camillos,
Scipiadas duros bello, & te, maxime Cæsar,
Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve magna frugum parens, *m* Saturnia tellus,
Magna virûm; tibi res antiquæ laudis & artis
Aggredior, sanctos ausus recludere fontes:
n Ascræúmque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis; quæ robora cuique,
Quis color, & quæ sit rebus natura ferendis.
Difficiles primùm terræ, collésque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumosis calculus arvis,
Palladia gaudent sylva *o* vivacis olivæ.
Indicio est tractu surgens oleaster eodem

Plurimus,

y Indiæ.
z Lydiæ fluvius.
a Italiæ non alunt monstra.
b Copiosa.
c Cujus aqua potata facit candidos boves, de quibus triumphantes sacrificabant.
d Verum aeris temperies etiam hyeme.
e In anno.
f Non sunt longi serpentes, ut alibi.
g Mare Adriaticum & Tyrrhenum.
h Augustus portum Julium apud Baias, immisso in Lucrinum & Avernum lacum mari, effecit, Suetonius.
i Labori assuetum.
k Utentes veruto, telo breviore & acuto.
l Africanum utrumque.
m In qua Saturnus regnavit.
n Hesiodicum.
o Utpote tarde crescentis, ut supra dixit.

Plurimus, & ſtrati baccis ſylveſtribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique *p* uligine læta,
Quique frequens herbis, & fertilis ubere campus;
(Qualem ſæpe cava montis convalle ſolemus,
Deſpicere; huc ſummis liquuntur rupibus amnes,
Felicémque trahunt limum) quique editus Auſtro,
Et filicem curvis *q* inviſam paſcit aratris;
Hic tibi prævalidas olim muſtóque fluentes
r Sufficiet Baccho vites; hic fertilis uvæ,
Hic laticis, qualem *ſ* pateris libamus & auro,
Inflavit cùm *t* pinguis ebur *u* Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia *x* reddimus exta.
Sin armenta magis ſtudium vitulóſque tueri,
Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas;
Saltus, & ſaturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amiſit Mantua campum,
Paſcentem niveos herboſo flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deſunt:
Et quantùm longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra ferè, & preſſo pinguis ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis; non ullo ex *y* æquore cernes
Plura domum tardis decedere plauſtra juvencis.
Aut unde iratus ſylvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
z Antiquáſque domos avium cum ſtirpibus imis
Eruit; illæ altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit *a* impulſo vomere campus.
Nam jejuna quidem clivoſi *b* glarea ruris
Vix humiles apibus caſias, roremque miniſtrat;
Et tophus ſcaber, & nigris exeſa chelydris
Creta, negant alios æquè ſerpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam, *c* fumóſque volucres,
Et bibit humorem, & cùm vult, ex ſe ipſa remittit,
Quæque *d* ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit,
Nec ſcabie & ſalſa lædit rubigine ferrum;
Illa tibi lætis *e* intexet vitibus ulmos,
Illa ferax oleæ eſt; illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Veſevo
Ora jugo, & *f* vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamque modo poſſis cognoſcere, dicam.
Rara ſit, an ſupra morem ſi denſa requiras:
(Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
Denſa magis Cereri, rariſſima quæque, Lyæo:)

p Uliginoſa.

q Ob radices longas & obliquas.

r Abunde ſubminiſtrabit.

ſ Pateris aureis.

t Tyrrh. tibicen.

u Pinguis victimarum carnibus

x Superponimus aræ probata & elixa: Verbum ſacerdotale.

y Campo.

z Arbores in quibus olim aves nidificabant.

a Immiſſo aratro

b Sicca & ſterilis terra.

c Quaſi fumos, videlicet ex humore.

d Naturali non coacto.

e Arbuſtiva vitis periphraſis.

f Deſertis, aut infrequentibus, ob Clanii fluminis inundationem.

Antè locum *g* capies oculis, altéque jubebis
In *b* solido puteum demitti, omnémque repones
Rursus humum, & pedibus summas *i* æquabis arenas.
Si deerunt; rarum pecorique & vitibus almis
Aptius uber erit; sin in sua posse negabunt
k Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager: glebas *l* cunctantes crassáque terga
Expecta, & validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
(Frugibus infelix: ea nec *m* mansuescit arando,
Nec Baccho *n* genus aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen: tu spisso vimine *o* qualos,
Coláque prelorum fumosis diripe tectis.
Huc ager ille malus, dulcésque à fontibus undæ
Ad plenum calcentur; aqua *p* eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantûm sensu torquebit amaror.
Pinguis item quæ sit tellus hoc denique pacto
Discimus: haud unquam *q* manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humidâ majores herbas alit, ipsáque *s* justo
Lætior: ah! nimium nè sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam primis ostendat aristis.
Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,
Quæque levis *t* promptum est oculis prædiscere nigram,
Et quisquis color; ac sceleratum *u* exquirere frigus
Difficile est, picea tantum, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt *x* vestigia nigræ.
His animadversis, *y* terram multò antè memento
Excoquere, & magnos scrobibus concidere *z* montes;
Antè *a* supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus: optima putri
Arva solo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et *b* labefacta movens robustus jugere fossor.
At siquos haud ulla viros vigilantia fugit,
Ante locum simílem exquirunt ubi prima paretur
Arboribus *c* seges, & quo mox digesta feratur;
Mutata ignorent subito nè semina *d* matrem.
Quinetiam cœli regionem in cortice signant:
Ut quo quæque modo steterit, quâ parte calores
e Austrinos tulerit, qua tergo obverterit *f* axi,
Restituant; adeo in teneris consuescere multum est.
Collibus an plano melius sit ponere vites,
Quære priùs; si pinguis agros *g* metabere campi,
Densa ferè: in denso non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive solum, colléque supinos

g Eliges.
h Non concavo loco.
i Calcando.
k Redire in sua loca, Reponi eò loci unde sunt egesta.
l Validas, Graves, Magnas.
m Deponit salsug. & amaror.
n Proprium genero sitatem.
o Per quos vinum defluit, Vide Col. lib. 2. cap. 2.
p Sensim & cum mora egredietur, velut lutando.
q Illisa homo non dissipatur.
r Fit tenax, & adhærescit.
s Ultrà modum læta.
t Nè herbis luxuriet.
u Exp'orare quæ terra sit frigida.
x Indicia.
y De pastinatione novelleti.
z Montanum vinetum.
a Inversas.
b Movens & labefaciens.
c Seminarium.
d Maternum semen.
e Meridianos.
f Septentrionali.
g Eliges, Alii, Meris & terminis distingues.

Indulge ordinibus; nec secius omnis *h* in unguem
Arboribus positis secto vià limite quadret.
Ut sæpe ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo stetit agmen aperto;
Directæque acies, ac latè *i* fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, nec dum horrida miscent
Prælia, sed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia sint paribus *k* numeris dimensa viarum;
l Non animum modo uti pascat prospectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.
Forsitan & *m* scrobibus quæ sint fastigia quæras:
Ausim vel tenui *n* vitem committere sulco:
Altiùs ac penitùs terræ defigitur arbos;
Æsculus in primis, *o* quæ quantum vertice ad auras
Ætherias, tantùm radice in Tarta a tendit.
Ergò non hyemes illam, non flabra neque imbres
Convellunt; immota manet, multósque per annos
Multa virum volvens durando secula vincit.
Tum fortes latè ramos & brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
Néve tibi ad solem vergant vineta cadentem:
Néve inter vites corylum sere: *p* néve flagella
Summa pete, aut summas defringe ex arbore plantas;
(*q* Tantus amor terræ) neu ferro læde retuso
Semina; néve oleæ sylvestres insere truncos.
Nam sæpe incautis pastoribus excidet ignis,
Qui furtim pingui primum sub cortice tectus
Robora comprendit, frondésque elapsus in altas
Ingentem cœlo sonitum dedit; indè sequutus
Per ramos victor, pérque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & *r* ruit atram
Ad cœlum *s* picea crassus caligine nubem:
Præsertim si tempestas à *t* vertice sylvis
Incubuit, glomerátque ferens incendia ventus.
u Hoc, ubi non à stirpe valent, cæsæque reverti
Possunt, atque ima similes revirescere terrâ:
x Infelix superat foliis oleaster amaris.
y Nec tibi tum prudens quisquam persuadeat autor,
Tellurem Borea rigidam spirante movere.
Rura gelu tum claudit hyems, nec semine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis satio est, cùm vere rubenti
Candida venit *a* avis longis invisa colubris;
Prima vel autumni sub frigora, cùm rapidus sol
Nondum hyemem contingit equis, jam præterit æstas.
Ver adeò frondi nemorum, ver utile sylvis;

h A marmoratis meraph. Loquitur autem de disponendo in quincuncem.
i Tumultu vario agitatur, ceu mare fluctibus.
k Intervallis, Spatiis.
l Ad oblectationem oculorum tantum, sed etiam ob utilitatem.
m De scrobium altitudine.
n Vitem quidem tenui sulcat verò arborem alto: quasi vitis non sit propriè arbos.
o Æsculus quantum corpore eminet, tantum radice descendit, Plin.
p Ne malleoli vel taleæ è summa surculi parte sumantur. Vide Col.
q Subindicat surculos circa terram rescindendos, & terra asperum, ei denique inserendum.
r Projicit.
s Velut picea.
t Ab ipsis cacuminibus.
u Ubi hoc contigerit.
x Sterilis superest.
y Pastinandæ & serendæ vites non hyberno tempore, sed verno & autumnali.
z Purpureo vel florenti.
a Ciconia, quæ serpente pullos pascit, ut canit Juven.

Vere

Vere *b* tument terræ, & genitalia semina poscunt:
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commistus corpore, fœtus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris:
c Et venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus: superat tener omnibus humor:
Inque novos soles audent se gramina tutò
Credere: nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliúmve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & *d* hybernis parcebant flatibus Euri:
Cùm *e* primùm lucem pecudes hausêre, virúmque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ sylvis, & sydera cœlo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigúsque calorémque
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.
f Quod supereſt, *g* quæcunque premes virgulta per agros
Sparge simo pingui, & multâ memor occule terrâ:
Aut lapidem *h* bibulum, aut squalentes infode conchas,
Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque *i* animos tollent sata; jamque reperti
Qui saxo super atque ingentis pondere testæ
Urgerent; hoc *k* effusos munimen ad imbres;
Hoc, ubi hiulea siti *l* findit Canis æstifer arva.
m Seminibus positis, superest deducere terram
Sæpius ad *n* capita, & duros jactare bidentes,
Aut presso exercere solum sub vomere, & ipsa
Flectere luctantes inter vineta juvencos;
o Tum læves calamos, & rasa hastilia virgæ,
Fraxineásque aptare sudes, furcásque bicornes,
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Assuescant, summásque sequi *p* tabulata per ulmos.
Ac dum prima novis adolescit frondibus ætas,
Parcendum teneris; & *q* dum se lætus ad auras,
Palmes agit laxis *r* per purum immissus habenis,
Ipsa acie falcis nondum tentanda, sed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Indè ubi jam *s* validis amplexæ stirpibus ulmos
Exierint, tunc stringe *t* comas, tunc *u* brachia tonde:
Antè reformidant ferrum, tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compesce *x* fluentes.

Texendæ

b Dictum ranquam de animali quod in libidinem ruget, ea accensum.
c Vere magis: quia vere calor redit ossibus, Georg. 3.
d Asperis, quales sunt hybernis. Vel, Non erat ita frigidus earum flatus.
e Al. Primæ. & Terræ progapud Lact.
f Ut veniam ad id quod dicendum superest hac de re.
g In serobem defodies.
h Ancuriam.
i Recreabuntur, Vigorem resument.
k Contra nimias pluvias.
l Filia nimio æstu.
m De repastinatione vineæ novellæ.
n Vitium: & figonibus effodere. Duo autem vers. seq. sunt periphrasis rationis.
o De putatione vitium.
p In arbusto sunt veluti domicilia vitium, cubiculis etiam distincta.
q Dum crescit.
r Per extensos solidioribus palmitibus.
t Folia.
u Ramulos. Sic Æn. 12 postquæque comas & brachia ferro.
x Supervacuos.

Texendæ ſepes etiam; & pecus omne tenendum eſt:
Præcipuè dum frons tenera, imprudénſque laborum:
Cui, ſuper indignas hyemes, ſolémque potentem,
Sylveſtres uri aſſiduè capreæque ſequaces
Illudunt: paſcuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantùm canâ concreta pruina,
Aut gravis incumbens ſcopulis arentibus æſtas,
Quantùm illi nocuere greges, duríque y venenum
Dentis, & admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & z veteres ineunt a proſcenia ludi,
Præmiáque ingentes pagos & compita circum
Theſeidæ poſuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos b ſaliere per utres.
Necnon Auſonii, Troia gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis ludunt, risúque ſoluto;
c Oráque corticibus ſumunt horrenda cavatis:
Et te Bacche, vocant per carmina læta, tibique
d Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
e Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur valléſque cavæ, ſaltúſque profundi,
Et quocunque deus circum caput egit honeſtum.
Ergò rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancéſque & liba feremus:
Et ductus cornu ſtabit f ſacer hircus ad aram:
Pinguiáque in verubus torrebimus exta colurnis.
Eſt g etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhauſti ſatis eſt; namque omne quotannis
Térque quaterque ſolum ſcindendum, glebáque verſis
Æternùm frangenda bidentibus; omne levandum
Fronde nemus: REDIT agricolis labor actus in orbem,
Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur h annus.
Et jam olim ſeras poſuit cùm vinea frondes,
Frigidus & ſylvis Aquilo decuſſit honorem:
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus: & curvo Saturni i dente relictam
Perſequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & k vallos primus ſub tecta referto:
Poſtremus l metito: m bis vitibus ingruit umbra:
n Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ.
Durus uterque labor: Laudato ingentia rura,
Exiguum colito; necnon etiam aſpera ruſci
Vimina per ſylvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur: incultíque exercet cura ſalicti.
Jam vinctæ vites, jam falcem arbuſta o reponunt:
Jam canit extremos effœtus vinitor p antes.

y Venenoſi morſus.
z Quia primi lodi theatrales nati ſunt ex Liberalibus.
a Proſc. locus ante ſcenam.
b Quod ipſi Theſ. (i. Athenienſes) vocarunt ἀσκωλιάζειν.
c Perſonas ex arborum corticibus.
d Obſcenæ partis ſimulacra. Vel, Quædam velut ſuſpendicula, quibus ſe in aere pendentes agitabant. Vide & alias aliorum expoſitiones.
e Poſt hæc ſacra celebrata.
f Execrabilis.
g Paſſinario & occatio & pampinatio iteranda.
h Unde ver. anxum à circuitu putantur vocaſſe: ab Am. pro, Circum. Macr.
i Falce.
k Pedamenta, Staramina.
l Vindemiatorem Ideo bis pampinandum.
n Ideo bis ſarriendum. Ideo bis ſarriendæ & truncandæ ſunt vineæ.
o Permittunt reponere.
p Extremos ordines vinearum.

Sollicitanda

Sollicitanda tamen tellus, *q* pulvísque movendus;
Et jam maturis metuendus *r* Jupiter uvis.
Contrà, non ulla est oleis cultura, neque illæ
Procurvam expectant falcem, rastrósque tenaces,
Cùm semel hæserunt arvis, *s* aurásque tulerunt.
Ipsa *t* satis tellus, cum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges;
u Hoc pinguem & *x* placitam Paci *y* nutritor olivam:
Poma quoque, ut primum truncos sensere valentes,
Et vires habuere suas, ad sydera raptim
Vi propriâ nituntur, opísque haud indiga nostræ;
Nec minùs interea fœtu *z* nemus omne gravescit,
Sanguineisque inculta rubent *a* aviaria baccis.
Tondentur cytisi; tædas sylva alta ministrat,
Pascuntúrque ignes nocturni, & lumina fundunt;
Et dubitant homines serere, atque impendere curam.
b Quid majora sequar? salices, humilésque genistæ,
Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbram
Sufficiunt, sepémque satis, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo spectare Cytorum,
Nariciæque picis lucos; juvat arva videre
Non rastris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipsæ Caucaseo steriles in vertice sylvæ,
Quas animosi Euri assidué frangúntque ferúntque.
Dant alios aliæ fœtus; dant utile lignum
d Navigiis pinos, domibus cedrósque cupressósque.
Hinc radios *e* trivere rotis, hinc *f* tympana plaustris
Agricolæ, & pandas ratibus posuere carinas.
Viminibus salices fœcundæ, frondibus ulmi.
At myrtus validis hastilibus, & bona bello
Cornus; *g* Ithyreos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno ratile buxum,
Non formam accipiunt, ferróque cavantur acuto.
Necnon & torrentem undam levis innatat alnus
Missa Pado; necnon & apes examina condunt
Corticibúsque cavis, vitiosæque ilicis *h* alvo.
Quid memorandum æquè Baccheia dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam causas dedit; ille furentes
Centauros letho domuit, Rhœtúmque Pholúmque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
i O fortunatos nimiùm, sua si bona nôrint,
Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum *k* justissima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Manè salutantum totis vomit ædibus *l* undam,
Nec varios inhiant pulchrâ testudine postes,
m Illusásque auro vestes, *n* Ephyreïáque æra;

q Quod dicitur pulveratio.
r Aer, vel potius imber.
s Ventis ferendis sunt assuefactæ.
t Aratum olivetum & oleis prodest, & exinde frumenta gignuntur.
u Hac re, Hae ratione, Pomp.
x Acceptam paci, utpote cujus sit insigne.
y Pass. vox pro activa.
z Pomarium.
a Synecdoche pro sylvis seu arboribus ubi aves nidificant.
b Quid. ut à majoribus ad reliqua veniam.
c Maced. montem, in quo abundat buxus, quæ vento mota undas imitatur.
d Nautica pinus supra.
e Tornavere.
f Tecta vehiculorum.
g Parthicos.
h Legitur & alveo.
i Rusticæ vitæ laudes.
k Justissime reddens quod accipit, & quidem magno etiam cum fœnore.
l Multitudinem tumultuosam.
m Auro quasi per lusum ab artifice inspersas. Legitur & inclusas: quod Ser. rejicit.
n Corinthia.

Alba

Alba nec Assyrio fucatur lana Veneno,
Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi;
At secura quies, & o nescia fallere vita,
Dives opum variarum, at latis otia fundis.
Speluncæ, vivique lacus, ac frigida tempe,
Mugitúsque boum, mollésque sub arbore somni
Non absunt; illic p saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum, parvóque assueta juventus:
Sacra deum, sanctique patres; extrema per illos
q Justitia, excedens terris, vestigia fecit.
Me verò primum dulces ante omnia Musæ,
r Quarum sacra fero, ingenti perculsus amore,
Accipiant, cœlique vias & sydera monstrent,
Defectus solis varios, lunæque labores:
Unde ſ tremor terris, quâ vi maria alta tumescant
Obicibus ruptis, rursúsque in se ipsa residant:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Sin, has nè possim naturæ accedere partes,
t Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis:
Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem sylvásque inglorius; ô! ubi campi,
u Sperchiúsque, & x virginibus bacchata Laconis
Taygeta; ô! qui me gelidis in vallibus Hæmi
Sistat, & ingenti ramorum protegat umbrâ.
FELIX, qui potuit rerum cognoscere causas:
Atque metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitúmque Acherontis avari.
FORTUNATUS & ille deos qui novit agrestes,
Panáque, Sylvanúmque senem, Nymphásque sorores.
Illum non populi y fasces, non purpura regum
Flexit, & z infidios agitans discordia fratres,
a Aut conjurato descendens Dacus ab Istro:
Non res Romanæ, perituráque regna: neque ille
Aut doluit miseras inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere suâ, carpsit: nec ferrea jura,
Insanúmque forum, aut populi b tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruúntque
In ferrum: penetrant aulas & limina regum.
Hic petit excidiis urbem, miserósque penates,
Ut c gemmâ bibat, & Sarrano dormiat ostro:
Condit opes alius, defossóque incubat auro.
Hic stupet attonitus rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos (geminatur enim) plebisque, patrúmque
Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exilióque domos & dulcia limina mutant,

o Aut quia innocentes sunt, aut quoniam immobilis est status vitæ eorum.
p Venationes in saltibus.
q Astræa virgo.
r Quarum sum sacerdos. Quidam putant respici ad matronas, quæ in vehiculis sacra ferebant.
ſ Terræ motus.
t Si mihi pingue & hebes fuerit ingenium ad philosophiam discendam: ut Empedocli animum sanguinem esse cordi suffusum existimabat, teste Cic.
u Thessaliæ Fluvius.
x A. Virg. Spartanis frequentata Bacchi orgiis Taygeta: quod nomen est montis Lac. at. Hæmus, Thessaliæ.
y Magistratus.
z Ut Romulum & Remum.
a Non reddit eum sollicitum conjuratio barbarorum.
b Ubi actus publici continentur.
c Gemmeo poculo, vel potius gemmato.

Atque

Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc *d* anni labor: hinc patriam parvósque nepotes
Sustinet, hinc armenta boum *e* meritósque juvencos.
Nec requies quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Proventúque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems, teritur Sicyonia bacca trapetis:
Glande sues læti redeunt, dant *f* arbuta sylvæ,
Et varios ponit fœtus autumnus, & altè
g Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea pendent dulces circum oscula nati:
Casta pudicitiam servat domus: ubera vaccæ
Lactea demittunt: pinguésque in gramine læto
Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.
Ipse dies agitat festos: fusúsque per herbam,
Ignis ubi in medio, & socii cratera coronant,
Te libans, Lenæe, vocat: pecorisque magistris
Velocis *h* jaculi certamina ponit in ulmo:
Corporáque agresti nudat prædura palæstra.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus, & frater: sic fortis Hetruria crevit:
Scilicet & rerum facta est pulcherrima Roma,
Septem quæ una sibi muro circundedit arces.
Antè etiam sceptrum *i* Dictæi Regis, & antè
Impia quàm cælis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
k Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor:
Et *l* jam tempus equûm fumantia solvere colla.

d Annui laboris fructus quo remp. & privatam familiam sustentat.
e Quia laboris consortes.
f P ma sylvestria.
g Mitescentes uvæ, id est maturescentes.
h Talia certamina sagittariorum & pas. describuntur. Aen. lib. 5.
i Antequam regnaret Jup. qui fuit nutritus in Dictæo monte Cretensi.
k Nondum erant bella, ac ne arma quidem bellica.
l Jam fatigato ingenio parcendum est.

Publii Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER III.
ARGUMENTUM.

Hic liber, sicut & qui proximè sequitur, Pastoralis, non Georgicus, à quibusdam vocatus fuit: ut annotat Servius in fine suorum commentariorum in librum secundum. Quinetiam non procul à principio comment. in primum, tradit quosdam asseruisse duos tantum esse Georgicorum libros: sed ita ut eorum sententiam rejiciat Virgilius certe, postquam duobus superioribus libris, arationis, plantationisque rationem absolvit: nunc pastionis curam (quæ in generali operis totius propositione tertia erit)

hoc

hoc libro exequitur. Duæ autem sunt argumenti hujus partes: Quarum prior, armentorum, equorum præsertim & boum, curam continet: quales scilicet in utroque genere deligendæ sint matres, quales potissimum parandi sint admissarii, quibusque indiciis equini pull generositas possit deprehendi, quæque omnibus iis cura pro ratione ætatis debeat adhiberi. Posterior pars, minoris pecoris pascendi rationem complectitur, ovium præcipuè & caprarum: generáque morborum explicat, quibus greges peculiariter infestantur, unà cum eorum causis, & remediis. Inter cætera autem morborum genera, & pestilentiam enumerat: arreptaque inde occasione, Lucretium imitatus ad gravissimam quandam Illyrici, Venetiarum, vicinarúmque regionum pestilentiam digreditur.

Aliud MODESTINI jurisconsulti Argumentum.

Téque Pales, & te pastor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, & gramine pascua læta,
Queis habitent armenta locis, stabulentur & agni,
Omnia divino monstravit carmine vates.

TE *a* quoque magna Pales, & te memorande canemus
Pastor ab Amphryso, vos sylvæ, amnésque Lycei.
Cætera, quæ vacuas tenuissent carmina mentes,
Omnia jam vulgata: quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & *b* Latonia Delos?
Hippodaméque? humeróque Pelops insignis eburno,
Acer equis? tentanda via est quâ me quoque possim
Tollere humo, *c* victórque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modo vita supersit)
d Aonio rediens deducam vertice Musas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
e Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenerâ prætexit arundine ripas.
f In medio mihi Cæsar erit, templúmque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
g Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens, lucósque Molorchi,
Cursibus & crudo decernet Græcia cæstu.
Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ
Dona feram: jam nunc solennes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsósque videre juvencos:
h Vel scena ut versis discedat frontibus; utque
i Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidóque elephanto
k Gangaridûm faciam, victorisque arma Quirini:
Atque hic undantem bello; magnúmque fluentem

a Ut Cererem & Bacchum cecinimus, ita etiam te canemus magna Pales, dea pabuli.
b In qua Latona enixa est Apol. & Diam.
c Qui aliquid perfecit & absolvit. Sic & paulo post.
d Parnasso at Serv. Helicone.
e Prope, vel juxta.
f Cæsari templum dicabo, & ejus simulacrum in medio collocabo.
g Exhibebo ludos Circenses.
h Significat scenam versatiles habentem machinas, quæ versatæ ostendebant quæ extra urbem aut quæ in urbe orant.
i Purp. &c. quia in ludis scenicis aulæum rendi solebat.
k De Gangaridis Indiæ pop. victoriam & lauream optat Augusto.

Nilum

Nilum, ac navali ſurgentes ære columnas.
Addam urbes Aſiæ domitas, pulſumque Niphatem,
Fidentémque fugâ Parthum verſiſque ſagittis.
Et duo rapta manu diverſo ex hoſte trophæa,
Biſque triumphatas utroque ab littore gentes.
Stabunt & Parii lapides, ſpirantia ſigna,
Aſſaraci proles, demiſſæque ab Jove gentis
Nomina: Tróſque parens & Trojæ Cynthius autor.
Invidiâ infelix furias amnémque ſeverum
Cocyti metuet, tortóſque *l* Ixionis angues,
Immanémque rotam, & non exuperabile ſaxum.
Interea Dryadum *m* ſylvas ſaltúſque ſequamur
Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia juſſa.
Te ſine nil altum mens inchoat: en age ſegnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore *n* Cithæron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum:
Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
o Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæſaris, & nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.
Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Paſcit equos, ſeu quis fortes ad aratra juvencos,
Corpora præcipuè matrum legat: optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui *p* plurima cervix
Et crurum tenus à mento *q* palearia pendent,
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, & camuris hirtæ ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis & albo:
Aut juga detrectans, interdúmque aſpera cornu,
Et faciem tauro propior: quæque ardua tota,
Et *r* gradiens imâ verrit veſtigia caudâ.
Ætas *ſ* Lucinam juſtóſque pati *t* hymenæos
Deſinit ante decem, poſt quatuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, ſuperat gregibus dum læta juventus
Solve mares, mitte in Venerem pecuaria primus:
Atque aliam ex alia generando *u* ſuffice prolem.
OPTIMA quæque dies *x* miſeris mortalibus ævi
Prima fugit; ſubeunt morbi, triſtiſque ſenectus:
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt quarum mutari corpora malis.
Semper enim refice; ac NE poſt amiſſa requiras,
Antè veni, & ſobolem armento *y* ſortire quotannis.
Necnon & pecori eſt idem delectus equino.
Tu modò, quos in ſpem ſtatuis *z* ſubmittere gentis,
Præcipuum jam indè à teneris impende laborem.
Continuo pecoris generoſi pullus in arvis

Altius

l Quibus Ixion religatus eſt ad rotam.

m Hoc argumentum tractemus, ab aliis Rom. intactum, ut vos juſſis parcamus.

n In Cithærone optima paſcua.

o Æuidem pollicetur, cujus lib. 6. genus Auguſti, lib. 8. res geſtas perſtringit. Dicit autem ſe effecturum ut fama factorum ejus tot annos duret, quot anni ſunt ab ipſo uſque ad mundi principium.

p Vaſtum ſeu valde magnum caput, & longa cervix.

q Palear. ampla à collo pene ad genua demiſſa.

r Cauda proſuſa uſque ad calces.

ſ Partum.

t Coitum.

u Subminiſtra.

x Ut Homer. ὀλίγοι βροτοῖσι.

y Subſtitue.

z Ut ſubmittere, tauros Perp. equi adminiſtrii.

Altius ingreditur, & *a* mollia crura reponit :
b Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret, strepitus, illi ardua cervix,
Argutúmque caput, brevis alvus, obesáque terga,
Luxuriátque toris animosum pectus, honesti
c Spadices, glaucíque ; color deterrimus albis,
Et *d* gilvo. Tum, siqua sonum procul arma dedêre,
Stare loco nescit ; micat auribus, & tremit artus,
Collectúmque premens volvit sub naribus ignem.
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo :
At *e* duplex agitur per lumbos spina ; cavátque
Tellurem, & *f* solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, & quorum Graii meminêre poetæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipse jubam cervice effudit equina
g Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi morbo gravis aut jam segnior annis
Deficit, abde domo, *h* nec turpi ignosce senectæ.
Frigidus in Venerem *i* senior, frustráque laborem
Ingratum trahit : &, si quando ad *k* præsia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. Ergò animos *l* ævúmque notabis
Præcipuè ; hinc alias artes, prolémque parentum ;
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nónne vides, cùm præcipiti certamine campum
Corripuere, ruúntque effusi *m* carcere currus ?
Cùm spes arrectæ juvenum, exultantiáque *n* haurit
Corda pavor pulsans : illi instant verbere torto,
Et proni dant lora ; volat vi fervidus *o* axis ;
Jámque humiles, jamque elati sublimè videntur
Aera per *p* vacuum ferri, atque assurgere in auras.
Nec mora, nec requies : at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur : humescunt spumis flatúque sequentum :
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.
Primus Erichthonius currus, & quattuor ausus
Jungere equos, *q* rapidisque rotis insistere victor.
Fræna Pelethronii Lapithæ gyrósque dedêre
Impositi dorso, atque *r* equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
s Æquus uterque labor : æquè juvenémque magistri
Exquirunt calidúmque animis & cursibus acrem ;
Quamvis sæpe fuga versos ille egerit hostes,
Et patriam Epirum referat, fortésque Mycenas,
t Neptunique ipsa deducat origine gentem.

a Flexibilia.
b Cum flumen transvehendum est, gregi in primis prægreditur.
c Rutili, Phœnicei. Gl. Cæruleæ. At Serv. Felinis oculis exp.
d Qualis color est in melle.
e Lata spina: ut Duplici de talia dorso, pro crasso dorso.
f Duris ungulis.
g Saturnus in equum versus.
h Quidam leg. &, pro nec.
i Al. a, senio.
k Præsia Venerea. Coitum. Alibi. Venerem nocturnaque bella.
l Ætatem, ut centum annorum numerum nos excedat.
m Carceribus.
n Ferit quidam expl. Exhaurit spiritus : ut inter spem & metum accidere solet.
o Currus.
p Al. tenerum.
q Al. rapidus.
r Equitem pro equo, Ennii imitatione.
s Æqual. labor.
t Ab equo Neptuni, qui natus est tridentis percussione. De hoc Virg. lib. 1.

His animadversis, instant sub *u* tempus, & omnes
Impendunt curas denso distendere *x* pingui
Quem legere ducem, & pecori *y* dixere maritum;
Pubentésque secant herbas, fluviósque ministrant,
Farráque, nè *z* blando nequeant superesse labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipsa autem *a* macie tenuant armenta volentes;
Atque ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondésque negant, & fontibus arcent;
Sæpe etiam cursu quatiunt, & sole fatigant,
b Cùm graviter tunsis gemit area frugibus, & cùm
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio nè *c* luxu obtusior usus
Sit *d* genitali arvo, & *e* sulcos oblimet inertes:
Sed rapiat sitiens Venerem, interiúsque recondat.
Rursus, cura patrum *f* cadere, & succedere matrum
Incipit, *g* exactis gravidæ cum mensibus errant.
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus & acri
Carpere prata fugâ, fluviósque innare rapaces.
h Saltibus in vacuis pascant, & plena secundùm
Flumina: muscus ubi, & viridissima gramine ripa
Speluncæque tegant, & saxea procubet umbra.
Est lucos *i* Silari circa, ilicibúsque virentem
Plurimus *k* Alburnum volitans, cui nomen *l* asilo
Romanum est, œstron Graii vertêre vocantes,
Asper, acerba sonans: quo tota exterrita sylvis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concussus, sylvæque & sicci ripa *m* Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
n Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
Arcebis gravido pecori; armentáque pasces
Sole *o* recens orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum, *p* cura in vitulos traducitur omnis:
Continuóque notas & nomina gentis inurunt;
Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare *q* sacris, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium, atque usum formabis agrestem,
Jam vitulos hortare, viámque insiste domandi:
Dum *r* faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primùm laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
Servitio assuerint, ipsis è torquibus *s* aptos
Junge pares, & coge *t* gradum conferre juvencos:

Atque

u Tempus admissuræ.
x Sagina.
y Designaverunt.
z Bland. lab. vocat coitum.
a Ante admissuram mensem unum nè vaccæ cibo aut potione se impleant.
b Meridiani temporis descriptio.
c Obesitate corporis. At Serdicit, Propter luxuriem segetum.
d Vuæ, naturalibus.
e Claudat meatus.
f Recedere vel minui.
g Mense duodecimo equæ pariunt. Plin.
h Pascantur in locis viridibus & aquosis.
i Lucaniæ flu.
k Lucan. mons.
l Tabanum Varro vocat.
m Fl. Lucaniæ.
n Hæc fuit Io. Inachi filia, in vaccam à Jove transformata.
o Mane & vespere.
p Ut supra, cura patrum cadere & succ. matrum. Inc. exact. &c.
q Al. sacros.
r Utpote adhuc teneri.
s Aptatos.
t Simul incedere.

Atque illis jam ſæpe *u* rotæ ducantur ihanes
Per terram, & ſummo veſtigia pulvere ſignent.
Poſt valido nitens ſub pondere faginus axis
Inſtrepat, & junctos temo trahit æreus orbes.
Interea *x* pubi indomitæ non gramina tantùm,
Nec *y* veſcas ſalicum frondes, ulvámque paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes ſata; nec tibi fœtæ,
z More patrum, nivea implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces conſument ubera natos.
Sin ad bella magis ſtudium, turmáſque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Piſæ,
Et *a* Jovis in luco *b* currus agitare volantes;
Primus equi labor eſt, animos atque arma videre
Bellantum, ç lituóſque pati, tractúque gementem
Ferre rotam, & ſtabulo frænos audire ſonantes.
Tum magis atque magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus, & *d* plauſæ ſonitum cervicis amare.
Atque hæc *e* jam primo depulſus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capiſtris,
Invalidus, etiámque tremens, etiam *f* inſcius ævi.
At *g* tribus exactis ubi quarta acceſſerit æta;
Carpere mox gyrum incipiat, gradibúſque ſonare
Compoſitis: *h* ſinuétque alterna volumina crurum,
Sitque *i* laboranti ſimilis: tum curſibus auras
Provocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix ſummâ veſtigia ponat arenâ.
Qualis Hyperboreis Aquilo cùm denſus ab oris
Incubuit, Scythiæque hyemes atque arida *k* differt
Nubila, tum ſegetes altæ campique natantes
Lenibus horreſcunt flabris; ſummæque ſonorem
Dant ſylvæ, longique *l* urgent ad littora fluctus;
Ille volat, ſimul arva fugâ, ſimul æquora verrens.
Hic vel ad *m* Elei metas & maxima campi
Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas,
Belgica vel molli meliùs feret eſſeda collo,
Tum demum craſsâ magnum farragine corpus
Creſcere jam domitis ſinito: namque ante domandum
Ingentes tollent animos, prenſique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere *n* lupatis.
Sed non ulla magis vires induſtria firmat,
Quàm Venerem & cæci ſtimulos avertere Amoris:
Sive boum, ſive eſt cui gratior uſus equorum.
o Atque ideo tauros procul atque in ſola relegant
Paſcua, poſt montem oppoſitum, & trans flumina *p* lata:
Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſervant.
CARPIT enim vires paulatim, uritque *q* videndo
Fœmina: nec nemorum patitur meminiſſe nec herbæ.

u Vacuo plauſtro ſubjungendi.
x Juvencis indomitis.
y Siccas & teneras.
z Ut mos erat patrib. a, id eſt, majoribus.
a Jovis Olympici.
b Curuli certamine decertare.
c Lituorum & buccinarum auditum ſerre.
d Manu magiſtri blande attrectantis.
e Jam prim. Serv. legit adverb.
f Nondum ab annis ſumpta fiducia.
g Quarto anno.
h Mollis alterno crurum explicatu glomerario. Plin.
i Præparetur ad futurum laborem.
k Diſipat.
l Impellunt ſe.
m Olympici. Erit equus curſor vel vectarius.
n Frænis.
o Itaque vel in longinqua paſcua marem pla et ablegari, vel ad præſepia contineri.
p Ne natatus fit facilis.
q Dum vid. turæ

Dulcibus illa quidem illecebris, & sæpe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magna sylva formosa juvenca:
Illi *r* alternantes multâ vi prælia miscent
Vulneribus crebris; lavit ater corpora sanguis:
Versáque in *s* obnixos urgentur cornua vasto
Cum gemitu; *t* reboant sylvæque & magnus Olympus.
Nec mos bellantes unà stabulare: sed alter
Victus abit, longéque ignotis exulat oris.
Multa gemens ignominiam, plagásque superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores:
Et stabula *u* aspectans *x* regnis excessit avitis.
Ergò omni curâ vires exercet, & inter
Dura jacet *y* pernix instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis *z* & carice pastus acutâ;
Et tentat sese, atque *a* irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventósque lacessit
Ictibus, & sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Post, ubi collectum robur, virésque receptæ,
Signa movet, præcépsque *b* oblitum fertur in hostem;
t Fluctus ut in medio cœpit cùm albescere ponto,
Longiùs ex altóque sinum trahit, utque volutus
Ad terras immane sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit; at ima exæstuat unda
d Vorticibus: nigrámque altè subjectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominúmque ferarúmque
Et genus æquoreum, pecudes *e* pictæque volucres
f In furias ignémque ruunt; *g* Amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
h Sævior erravit campis, nec funera vulgò
Tam multa informes siru stragémque dedêre.
Per sylvam tum sævus aper, tum pessima tigris:
Heu! malè tum Libyæ *i* solis erratur in agris.
Nónne vides ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantùm notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam fræna virûm, nec verbera sæva,
Non scopuli rupésque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptos undà torquentia *k* montes.
Ipse ruit, dentésque *l* Sabellicus exacuit sus:
Et pede prosubigit terram, *m* fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid *n* juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus Amor? nempe abruptis turbata procellis
Cæca nocte natat serus freta; quem super ingens
o Porta tonat cœli, & scopulis illisa reclamant
Æquora: nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere *p* virgo.

r Alternatim.
s Obluctantes.
t Alibi in tali descriptione, Gemitu nemus omne remugit.
u Retorquens oculos ad stab.
x Pabulis in quibus regnabat dux gregis.
y Perseverans: à pernitendo. Sed al. pernox.
z Herba palustri & aculeata.
a Eadem fere Æn. 12.
b Serium ex victor. præced.
c Sic paulatim fautus movetur ad prælia.
d Aquis in se contortis.
e Variæ, versicolores.
f i. amoris.
g In unoquoq; genere eadem vis est amoris, idem impetus.
h Quam cum urget libidine.
i Desertis.
k Saxa ingentia. Hyperb.
l Sabinus, spec. pro genere. Dicit autem suem domesticum, seu cicurem.
m Indurat attritu arborum costas.
n Leander.
o Aer nubibus plenus, per quem iter est ad cœlum.
p Hero.

Quid

Quid lynces *q* Bacchi variæ, & genus acre luporum,
Atque canum ? quid, quæ imbelles dant prælia cervi ?
Scilicet ante omnes furor est insignis equarum,
Et *r* mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ :
Illas ducit amor trans Gargara, tránsque sonantem
Ascanium ; superant montes & flumina tranant,
Continuóque avidis *s* ubi subdita flamma medullis,
(Vere magis ; quia vere calor redit ossibus) illæ
Ore omnes versæ in Zephyrum, stant rupibus altis,
Exceptántque leves auras : & sæpe sine ullis
Conjugiis *t* vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos & depressas convalles
Diffugiunt, non Eure tuos, neque solis ad ortus ;
In Boream, Caurúmque, aut unde *u* nigerrimus Auster
Nascitur, & pluvio contristat frigore cœlum.
Hinc demum hippomanes, *x* vero quod nomine dicunt
Pastores, *y* lentum distillat ab inguine virus.
Hippomanes, quod sæpe malæ legêre novercæ,
Miscuerúntque herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis : superat *z* pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtásque capellas.
Hic labor, hinc laudem fortes sperate coloni.
a Nec sum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
Quàm sit, & angustis hunc addere rebus honorem ;
Sed me *b* Parnassi deserta per ardua dulcis
Raptat amor ; juvat ire jugis, quà nulla priorum
Castaliam molli divertitur orbita clivo.
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens, stabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas :
Et multa duram stipula filicúmque maniplis
Sternere subter humum : glacies nè frigida lædat
Molle pecus, scabiémque ferat, turpésque podágras.
c Post hinc digressus, jubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, & *d* fluvios præbere recentes :
Et stabula à ventis *e* hyberno opponere soli
Ad medium conversa diem, cùm frigidus olim
Jam cadit, extremóque irrorat Aquarius anno.
f Hæc quoque non curâ nobis leviore tuenda,
Nec minor usus erit, *g* quamvis Milesia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
Densior hinc soboles, hinc largi copia lactis
Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
Læta magis pressis manabunt ubera mammis.

q Baccho sacræ, cujus currum trahunt.

r Mentem carum incendit libidine : vel quasi ingeneravit illorum menti tantos libidinis stimulos.

s Accensus libidinis ignis.

t Vide Arist. Var. & Plin.

u Quia pluviosus & nebulosus est.

x Nom. vero, i. à re ipsa imposito : nomine hinc etymum habente.

y Viscidum.

z Secunda pars hujus libri, de gregibus ovium & caprarum.

a Videtur esse Lucr imitatus.

b Ut sup. lib. 2. Me vero primum dulces ante omnia Musæ.

c Ulterius perges.

d Aquam recens haustam.

e Contra plagam meridianam, per quam sol currit per hyemem.

f Caprilia non minus quam ovilia. Ter. ait esse pro Hæ quoque tuendæ. sub. capræ.

g Licet magno pretio comparentur lanæ ovium purpureo colore tinctæ.

Nec minùs interea *b* barbas incanáque menta
i Cinyphii *k* tondent hirci, ſetáſque comantes,
Uſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.
Paſcuntur verò ſylvas, & ſumma Lycæi,
Horrentéſque rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipſæ memores redeunt in tecta; ſuóſque
Ducunt, & gravido ſuperant vix ubere limen.
Ergò omni ſtudio glaciem, ventóſque nivales,
l Quo minus eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Avertes; victúmque feres & virgea lætus
Pabula; nec totâ claudes fœnilia brumâ.
At verò Zephyris cùm læta vocantibus æſtas,
In ſaltus utrumque gregem atque in paſcua mitte;
Luciferi primo cum ſydere, frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.
Indè, ubi *m* quarta ſitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ;
Ad puteos aut alta greges ad ſtagna jubeto
Currentem *n* ilignis potare canalibus undam;
Æſtibus aut mediis umbroſam exquirere vallem;
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut *o* ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacrâ nemus accubet umbrâ.
Tum tenues dare rurſus aquas, & paſcere rurſus
p Solis ad occaſum, cùm frigidus aera Veſper
Temperat, & ſaltus reficit jam roſcida luna;
Littoráque Halcionem reſonant, & Acanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ, quid paſcua verſu
Proſequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem noctémque & totum ex ordine menſem
Paſcitur, itque pecus longa in deſerta, ſine ullis
Hoſpitiis: tantum campi jacet; omnia ſecum
Armentarius Afer agit, tectúmque, larémque,
Armáque, *q* Amyclæúmque canem, Creſſámque pharetram:
Non ſecus ac *r* patriis acer Romanus in armis
Injuſto ſub faſce viam cùm carpit, & hoſti
ſ Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non, quà Scythiæ gentes, Mœoticáque unda,
Turbidus & torquens flaventes *t* Iſter arenas,
Quáque redit medium Rhodope porrecta ſub *u* axem,
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta, neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes;
Sed jacet aggeribus niveis informis & alto
Terra gelu latè, ſeptémque aſſurgit in ulnas;
Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum *x* ſol pallentes haud unquam diſcutit umbras,

h Capræ & hirci tondentur & velluntur ad uſum nauticum & ad bellica tormenta.
i A Cinyphide Libyæ fluvio.
k Priſcianus vult eſſe enallagen, pro tondentur.
l Quanto minus curam ſui gerere poſſunt. & ſibi providere quæ egeſtas mortalis deſiderat, tanto ſtudioſus illis neceſſaria ſuppeditabis. Aliàs autem lectionem Quo minor, poſſe ſerri non putom Meridiei incipientis periphraſis.
m Ex ilice ſacris. o Pro, Sicubi umbra ſacra, accubet in tempore, ac ſub arboribus jacerat.
p Ab occaſu parvo intervallo interpoſito ad bibendum appellunt, & rurſus paſcunt, quoad concrebravit.
q Laconicum.
r Avitis, Martiis, à Marte progenitore acceptis.
ſ Serv. vult una voce legi, Anteexpectatum.
t Fluvius Scythiæ, cum creditur & Danubius.
u Septentrionem.
x Sol nec ortu ſuo nec occaſu nubes diſſolvit.

Nec

Nec cùm invectus equis altum petit æthera, nec cùm
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine *y* cruſtæ;
Undáque jam tergo ferratos ſuſtinet orbes,
Puppibus illa priùs patulis, nunc hoſpita plauſtris:
z Æráque diſſiliunt vulgò, veſtéſque rigeſcunt
Indutæ, cædúntque ſecuribus humida vina,
Et totæ ſolidam in glaciem *a* vertêre lacunæ,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto *b* non ſecius aëre ningit;
Intereunt pecudes; ſtant circumfuſa *c* pruinis
Corpora magna boum; confertóque agmine cervi
Torpent *d* mole nova, & ſummis vix cornibus extant.
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus ullis,
e Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ;
Sed fruſtrà oppoſitum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, gravitérque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipſi in defoſſis ſpecubus; ſecura ſub alta
Otia agunt terrâ; congeſtáque robora, totáſque
Advolvêre focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & *f* pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo Septem ſubjecta trioni
Gens effræna virûm Riphæo tunditur Euro:
Et pecudum fulvis velantur corpora ſetis.
Si tibi *g* lanicium curæ, primùm aſpera ſylva,
Lappæque tribulíque abſint: fuge pabula læta,
Continuóque greges villis lege mollibus albos:
Illum autem, quamvis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt udo tantùm cui lingua palato,
Rejice nè maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum: plenóque alium circumſpice campo:
Munere ſic niveo lanæ (ſi credere dignum eſt)
Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocantem.
At cui lactis amor, cytiſum, lotóſque frequentes
Ille manu ſalſáſque ferat præſepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt:
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi jam *h* excretos prohibent à matribus hœdos,
i Primáque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere horíſque diurnis,
Nocte *k* premunt: quod jam tenebris & ſole cadente;
Sub lucem exportant calathis (adit oppida paſtor)
Aut parco ſale *l* contingunt, hyemique reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit poſtrema, ſed unà

y Ex glacie.

z Ærea vaſa figore conſtringuntur. At Serv. exponit Crepant.
a Verſæ ſunt.
b Non ſegniùs quàm inchoaverat.
c Pruinis: abuſivè pro nubibus.
d Nimiâ magnitudine.
e Æn. 12. Cervum aut puniceæ ſeptum formidine pennæ.

f Pocula ſimilia vini poculis faciunt.

g Non tam curam lanæ quàm lanati pecoris ſignificat.

h Validiores.
i Primam partem rictûs, nè poſſint ſugere lac.
k Cogunt in caſeos.
l Aſpergunt.

Veloces Spartæ catulos acrémque molossum
Pasce sero pingui : nunquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursúsque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis *m* Iberos.
Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros :
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulsos sylvestribus apros
Latratu turbabis agens ; montésque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Disce & odoratum stabulis accendere cedrum,
n Galbaneó que agitare graves nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit ; cœlumque exterrita fugit ;
Aut tecto assuetus coluber succedere, & umbræ,
Pestis acerba boum, pecorique aspergere virus,
o Fovit humum ; cape saxa manu, cape robora pastor ;
Tollentémque minas, & sibîla colla tumentem
p Dejice ; jámque fugâ timidum caput abdidit altè,
Cum medii nexus extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardósque trahit *q* sinus ultimus orbes.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea *r* convolvens sub'ato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum :
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Austris,
Stagna colit, ripisque habitans hic piscibus atram
Improbus ingluviem ranísque loquacibus explet.
Postquam exhausta palus, terræque ardore dehiscunt,
Exilit in siccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, aspérque *s* siti, atque exterritus æstu.
Nè mihi tam molles sub divo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas ;
Cùm *t* positis novus exuviis, nitidúsque juventâ
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens
Arduus ad solem, & linguis micat ore *u* trisulcis.
Morborum quoque te causas & signa docebo.
x Turpis oves tentant scabies, ubi frigidus imber
y Altius ad vivum persedit, & horrida cano
Bruma gelu ; vel cùm tonsis illotus adhæsit
Sudo, & hirsuti secuerunt corpora vepres.
z Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfunduut ; udísque aries in gurgite villis
Mersatur, missúsque secundo defluit amni.
Aut tonsum tristi *a* contingunt corpus amurca,
Et spumas miscent argenti, viváque sulfura,
Idæásque pices & pingues *b* unguine ceras,
Scyllámque, helleborósque graves, nigrúmque bitumen.

m Abacto es, Præclaro es.
n Galbani odore serpentium pestis fugatur.
o Amplexa est terram in qua posset latere.
p Cæde serpentem donec caudæ volubilitas conquiescat.
q Curvatura colubri.
r Erectus : ad differentiam repentium toto corpore.
s Nam hoc genus, siti magis quàm alia re accenditur.
t Pelle depositâ redit ad priorem ætatem.
u Trifariam fissis.
x Quæ corpora reddit turpia.
y Per medullas & ossa penetravit.
z Salsa enim aqua magis pruriginem creat.
a Perungunt oleo.
b Pinguedine.

Non

Non tamen ulla magis *c* præsens fortuna laborum est,
Quam siquis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os; ALITUR vitium, vivitque *d* tegendo,
Dum medicas adhibere manes ad vulnera pastor
Abnegat, & meliora deos sedet omnia poscens.
Quinetiam ima dolor balantum lapsus ad ossa
Cùm furit atque artus depascitur arida febris,
Profuit *e* incensos æstus avertere, & inter
Ima *f* ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltæ quo more solent, acérque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere sæpius umbræ
Videris, aut summas carpentem *g* ignavius herbas,
h Extremámque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, & *i* seræ solam decedere nocti;
Continuò ferro culpam compesce, priùs quàm
Dira *k* per incautum serpant contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo,
Quam multæ pecudum pestes: nec singula morbi
Corpora corripiunt, sed tota æstiva repentè,
Spémque gregémque simul, cunctámque ab origine gentem
l Tum sciat *m* aerias Alpes, & Norica siquis
Castella in tumulis, & Iapidis *n* arva Timavi
Nunc quoque post tanto videat, desertáque regna
Pastorum, & longè saltus latéque vacantes.
Hic quondam *o* morbo cœli miseranda coorta est
p Tempestas, totóque autumni incanduit æstu.
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;
Corrupítque lacus, infecit pabula tabo.
q Nec via mortis erat simplex; sed, ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
Rursus abundabat fluidus liquor, omniáque in se
Ossa *r* minutatim morbo collapsa trahebat.
Sæpe *s* in honore deûm medio stans hostia ad aram,
Lanea dum niveâ circundatur *t* infula vittâ,
Inter *u* cunctantes cecidit moribunda ministros.
Aut siquam ferro mactaverat *u* antè sacerdos,
Indè nec impositis ardent altaria fibris,
y Nec responsa potest consultus reddere vates;
At vix suppositi tinguntur sanguine cultri;
Summáque jejunâ sanie infuscatur arena.
Hinc lætis vituli *z* vulgò moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tussis anhela sues, ac faucibus *a* angit obesis.
Labitur infelix studiorum atque immemor *b* herbæ

c Efficax remedium morbi.
d Dum tegitur.
e Illum febris æstum.
f Subjicit deinde Virgilius febricitantibus ovibus, de talo vel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere.
g Aliàs, segnius.
h Ob lassitudinem.
i Al. sera nocte.
k Gregem inficiat contagione.
l Agnos pariter cum matribus.
m Celsissimas.
n Venetias.
o Aëre corrupto.
p Pestis.
q Nec simplici. quidem morte moriebantur.
r Paulatim, sensim.
s In sacrificiis.
t Quæ utrinq; ab hostia mactanda dependebat.
u Qui ferire cunctabantur.
x Antequam hoc mortis genus illi accideret.
y Extispex ex fibris veneno corruptis nihil præsagire potest.
z Passim.
a Angina fauces illorum invadit
b Graminis. Quidam subtilius pro victoria accip.

Victor

Victor equus, fontésque avertitur, & pede terram
Crebra ferit: demissæ aures, incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus;
Sin in processu cœpit *c* crudescere morbus,
Tum verò ardentes oculi, atque attractus ab alto
d Spiritus, interdum gemitu gravis; imáque longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obsessas fauces *e* premit aspera lingua:
Profuit inserto *f* latices infundere *g* cornu
Lenæos; ea visa salus morientibus una.
Mox erat hoc ipsum exitio: *h* furiisque refecti
Ardebant; ipsique suos jam morte sub ægra
(DII meliora piis, errorémque hostibus illum!)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, & mistum spumis vomit ore cruorem,
Extremósque ciet gemitus: it tristis arator,
Mœrentem abjungens *k* fraternà morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, *l* non mollia possunt
Prata *m* movere animum; non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis; at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes,
Ad terrámque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertisse graves? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere *n* repostæ.
Frondibus & victu pascuntur simplicis herbæ;
Pocula sunt fontes liquidi, atque *o* exercita cursu
Flumina: nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boves Junonis, & *p* uris
Imparibus ductos alta ad q donaria currus.
Ergò ægrè rastris terram *r* rimantur, & ipsis
Unguibus infodiunt fruges, montésque per altos
Contentâ cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus *s* nocturnus *t* obambulat; acrior illum
Cura domat: timidi damæ cervíque fugaces
Nunc intérque canes & circum tecta vagantur.
Jam *u* maris immensi prolem & genus omne natantum
Littore in extremo, ceu *x* naufraga corpora, fluctus
Proluit: insolitæ *y* fugiunt in flumina phocæ:
Interit & curvis frustrà defensa latebris
Vipera, & attoniti squamis astantibus hydri.

c Ingravescere.
d Anhelitus gravis.
e Ex nimia siccitate.
f Lat. Len. Vinum.
g Col. vocat infundibulum.
h Vino refocillati in rabiem agebantur.
i Al. ardorem q.
k Consortis interitu.
l Al. non gramina possunt Grata movere animum.
m Id est, ad sui desiderium illicere.
u Aut abundantes, aut variæ. Nec crapulâ nec ingluvie morbum illum contraxerant.
o Non stagnantia, sed currentia.
p Bobus agrestibus.
q Don. (sicut & pulvinariæ interdum) pro templis.
r In rimas agunt.
s Pro noctu: ut dicitur Matutinus pro Mane.
t Insidiatur obambulando.
u Pisces.
x Naufragio ejecta.
y Quasi timentes marinam pestilentiam.

Ipsis

ipſis eſt aer avibus z non æquus, & illæ
præcipites altâ vitam ſub nube relinquunt.
Præterea, nec jam mutari pabula a refert,
Quæſitæque nocent artes: ceſſere magiſtri;
Phyllirides b Chiron, Amythaoniúſque Melampus.
Sævit & in lucem Stygiis emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone; morbos agit antè metumque,
Inque dies avidum ſurgens caput altiùs effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes
Arentéſque c ſonant ripæ, colléſque ſupini.
Jámque catervatim dat ſtragem, atque aggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadavera tabo;
Donec humo tegere ac foveis abſcondere diſcunt.
Nam neque erat coriis uſus; nec d viſcera quiſquam
Aut undis abolere poteſt, aut vincere flammâ;
Nec tondere quidem morbo e illuviéque pereſa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verùm etiam inviſos ſiquis tentârat amictus,
Ardentes f papulæ, atque immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur; nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus g facer ignis edebat.

z Pernitioſus, peſtilens.
a Prodeſt.
b Ch. & Mel. per ſynecd. pro præſtantiſſ. quibuſlib. medicis.
c Reſonant per echo.
d Nec lavari nec emoli poterant. e Sanie quæ ſordida eſt.
f Puſtulæ, Carbunculi.
g Eryſipelas proprie: ſed hîc poteſt & de peſte accipi.

Publii Virgilii Maronis GEORGICORUM LIBER. IV.

ARGUMENTUM.

Quarto hoc libro apum curam, mellificiique rationem (quæ pars in generali operis totius propoſitione poſtrema erat) copioſiſſimè exequitur. Cúmque argumentum hoc adeo anguſtum eſſet ut intra paucos verſus poſſet conſumi, variis i digreſſionibus dilatat, jucundiſque tranſlationibus ampliſicat, & exornat. Nam & ſuam quandam apibus rempublicam aſſignat, reges ipſis tribuens, caſtra, prætoria, urbes, populos, officia, ſtudia, & mores: idque tantâ dexteritate, ut nuſquam immemor ſuarum tranſlationum, à propoſito excidat. Poteſt autem & hic liber in duas partes ſecari: in priori enim ejus parte propagandarum conſervandarúmque apum curam exequitur: In poſteriori, rationem, quâ cùm funditus interierint, denuo poſſint reparari. Hujus inventi autorem Ariſtæum quendam paſtorem facit; qui primus amiſſas apes, jugulatis aliquot boum jugis, creditur reparâſſe.

Aliud

Aliud MODESTINI jurisconsulti Argumentum.

Protinus aerii mellis redolentia regna
Hyblæas & apes, alveorum & cerea tecta,
Quique apibus flores, examina quæque legenda,
Indicat, humentesque favos, cælestia dona.

PRotinus *b* aerii mellis cœlestia dona
Exequar; hanc etiam, Mæcenas, aspice partem,
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimósque duces, totiúsque ex ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor: at tenuis non gloria, siquem
Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio sedes apibus, statióque petenda;
c Quò neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves hœdique *d* petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
Absint & picti squalentia terga lacerti
Pinguibus à *e* stabulis, Meropésque, aliæque volucres,
Et manibus *f* Progne pectus signata cruentis.
Omnia nam latè vastant, ipsásque volantes
Ore ferunt, dulcem *g* nidis immitibus escam.
At liquidi fontes, & stagna virentia musco
Adsint, & tenuis fugiens per gramina rivus.
Palmáque vestibulum aut ingens oleaster obumbret:
Ut, cùm prima novi ducent examina reges
Vere *h* suo, ludétque favis emissa juventus,
Vicina invitet *i* decedere ripa calori,
Obviáque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, *k* seu stabit iners seu profluet humor,
Transversas salices & grandia conjice saxa:
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstivum solem, si fortè *l* morantes
Sparserit, aut *m* præceps Neptuno immerserit Eurus.
Hæc circum casiæ virides, & olentia latè
Serpilla, & *n* graviter spirantis copia thymbræ
Floreat: irriguúmque bibant violaria fontem.
Ipsa autem seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint *o* alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus: nam frigore mella
Cogit hyems, eadémque calor liquefacta remittit.
p Utraque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cera

q Spi-

a Por. hic pro Deinceps, exinde

b Aerii mellis. Græc. mel. quod sum dicitur.

c Ex sere enim desiluit ros, ex quo mel.

c Agricolæ fit in hanc partem sermo & apricis & à ventis remotis.

d Lascivi exultantes.

e Ab alveariis me le pinguibus.

f Hirundo.

g Pullis crudelem ipsam mortem minitantur.

h Sibi græco & aprilismo.

i Ut supra. Decedere nocti.

k Sive stagnans seu aqua, sive profluens.

l Tardè remeantes.

m Ventus præcipites dederit in aquam.

n Ingue, vehementer, valde suaviter.

o Pro alveis.

p Tam caloris quam frigoris.

q Spiramenta linunt, fucóque & floribus oras
Explent; collectúmque r hæc ipsa ad munera gluten
Et viſco & Phrygiæ ſervant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effoſſis (ſi vera eſt fama) latebris,
Sub terra fodêre larem: penitúſque repertæ
ſ Pumicibúſque cavis, exeſæque arboris antro.
Tu tamen & levi rimoſa cubilia limo
Unge, fovens circùm, & raras ſuperinjice frondes.
Neu propiùs tectis taxum ſine, néve rubentes
Ure foco cancros, altæ neu crede palúdi;
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulſu
Saxa ſonant, t vociſque offenſa reſultat imago.
Quod ſupereſt, ubi pulſam hyemem ſol aureus egit
Sub terras, cœlúmque æſtiva luce recluſit:
Illæ continuo ſaltus ſylváſque peragrant,
Purpureóſque u metunt flores, & flumina libant
Summa leves, hinc neſcio quâ dulcedine lætæ
Progeniem x nidóſque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia y fingunt.
Hinc ubi jam emiſſum z caveis ad ſydera cœli
Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen,
Obſcurámque trahi vento mirabere b nubem,
Contemplator: aquas dulces & frondea ſemper
Tecta petunt: c huc tu juſſos aſperge ſapores,
Trita meliphylla, & cerinthæ d ignobile gramen:
Tinnitúſque cie, & e Matris quate cymbala circum.
Ipſæ conſident f medicatis ſedibus, ipſæ
Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint, (nam ſæpe duobus
Regibus inceſſit magno diſcordia motu)
Continuóque animos vulgi, & trepidavtia bello
Corda licet longè præſciſcere: namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat; & g vox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.
Tum h trepidæ inter ſe coeunt, pennísque coruſcant,
Spiculáque exacuunt roſtris, aptántque lacertos,
Et circa regem atque ipſa ad prætoria denſæ
Miſcentur, magníſque vocant clamoribus hoſtem.
Ergò, ubi ver nactæ i ſudum campóſque patentes,
Erumpunt portis, concurritur: æthere in alto
Fit ſonitus: magnum miſtæ glomerantur in orbem,
Præcipitéſque cadunt; non denſior aere grando,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies, inſignibus alis,
INGENTES animos anguſto in pectore verſant,
Uſque adeò k obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos verſa fugâ victor dare terga coegit.

q Quæ vocavit aditus.
r Ut ſit ſingatur hoc officio.
ſ Lapidibus cavernoſis. Alibi, Pumice lævi roſo.
t Reſonant echo repercuſſa.
u Secubi.
x Favos.
y Alias, fingunt.
z A vere ſereuum.
a Ver ſereuum.
b Evaſuras conglobatum.
c Ad aſvecandas.
d Vide, ubique naſcens.
e Qualia in ſacris Cybeles, matris deorum.
f Quæ ita ſpectent.
g Bombus ut exprimat aliqua.
h Quidam exponunt eſtimantes.
i Serenum poſt pluvias.
k Obſtinati. Obnixi, animis.

Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
l Pulveris exigui jactu compressa quiescent.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambos,
Deterior qui visus, eum, nè *m* prodigus obsit.
Dede neci: MELIOR vacua sine regnet in aula.
n Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis & ore,
Et rutilis clarus squamis: ille horridus alter
Desidiâ, *o* latámque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ità corpora gentis.
Namque aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cum venit, & terram sicco spuit ore viator
Aridus; *p* elucent aliæ, & fulgore coruscant,
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles; hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantùm dulcia, quantum
Et liquida, & *q* durum Bacchi domitura saporem.
At cum incerta volant cœlóque examina ludunt,
Contemnúntque favos, & frigida tecta relinquunt:
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
Eripe; non illis quisquam cunctantibus *r* altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis *s* halantes floribus horti,
Et custos furum atque avium, cum falce saligna
t Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinósque ferens de montibus altis,
Tecta serat latè circùm, cui talia curæ?
Ipse labore manum duro terat, ipse feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
u Vela traham, & terris festinem advertere proram,
Forsitan & pingues hortos quæ cura colendi
x Ornaret, canerem: biferique rosaria *x* Pæsti;
Quóque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ: tortúsque per herbam
y Cresceret in ventrem cucumis: nec *y* sera comantem
Narcissum, aut *z* flexi tacuissem vimen acanthi,
Pallent èsque hederas, & amantes littora myrtos.
Namque sub Oebaliæ memini me turribus altis,
a Qua niger humectat flaventia culta *b* Galesus,
c Corycium vidisse senem: cui pauca *d* relicti
Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albáque circum
Lilia, verbenásque premens, vescúmque papaver,
Regum æquabat opes animis: seráque revertens

Nocte

l Dimicatio injecta pulveris discutitur.
m Nella consumens.
n Virgilius hic Aristotelis imitator.
o Non rotundam, ut alter.
p Pulchri coloris & nitidi, leveſque.
q Mulsum intell.
r Sublime volare.
s Fragrantes.
t Nati Lampſaci, quæ est urbs Helleſponti.
u Ut nautæ ad portum tendentes.
x Oppidi Calabriæ.
y Sera pro ſero.
z Flexibilis.
a Alias, piger.
b Fluv. Calab.
c Cilicem.
d Relicti à ſuis.

Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis.
Primus vere rosam, atque autumno *e* carpere poma,
Et cum tristis hyems *f* etiamnunc frigore saxa
Rumperet, & glacie cursus frænaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æstatem increpitans seram; Zephyrósque morantes.
Ergò apibus fœtis idem atque examine multo
Primus abundare, & *g* spumantia cogere pressis
Mella favis, illæ tiliæ, atque uberrima pinus.
Quótque in *h* flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras *i* in versum distulit ulmos,
k Edurámque pyrum, & spinos jam pruna ferentes,
Jámque ministrantem platanum potantibus umbram.
Verùm hæc ipse equidem, spatiis exclusus *l* iniquis,
Prætereo, atque aliis post me memoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipse
Addidit, expediam, pro qua mercede canoros
Curetum sonitus crepitantiáque æra securæ,
m Dictæo cœli regem pavere sub antro.
Solæ communes natos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus ævum,
Et patriam solæ & certos novere penates:
Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.
Namque aliæ *n* victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris; pars intra septa domorum
Narcissi *o* lacrymam, & lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt *p* fundamina, deinde tenaces
Suspendunt ceras; aliæ spem gentis adultos
Educunt fœtus; aliæ purissima mella
Stipant, & liquido distenduńt *q* nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit custodia *r* sorte,
Inque vicem speculantur aquas, & nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cum *s* properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii stridentia tingunt
t Æra lacu; gemit impositis incudibus *u* Ætna:
Illi inter sese magnâ vi brachia tollunt
In *x* numerum, versántque tenaci forcipe ferrum:
Non aliter (si parva licet componere magnis)
y Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo: grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & *z* dædala fingere tecta.

e Pro carpebat: ut præcedit onerabat, & sequitur tondebat.
f Alias, etiamnum.
g Redundantia.
h Verno tempore.
i In ordinem trahitur.
k Nimium durum, Prægrandem.
l Angustis.
m In Dictæo spelæo Jovis extitere nutrices.
n Pro victui. Providet victum.
o Humorem.
p Florem & rorem qui est in flore. Prop lin vocant, duriore cera.
q Melle quod est instar nectaris.
r Ex sorte, more militari.
s Propere cudunt.
t Pro quovis metallo, ex quo fabric. sol.
u Al. antrum.
x Ita ut ex alternis ictibus ve ut concentus quidam musicus audiatur.
y Optimas, quales sunt Atticæ.
z Artificio.

At

At fessæ multâ referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ, pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocúmque rubentem,
a Nigros. Et pinguem tiliam, & *a* ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Manè ruunt portis, nusquam mora: rursus eadem
Vesper ubi è pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
b Murmurant. Fit sonitus, *b* mussántque oras & limina circum.
Pòst, ubi jam thalamis se composuere, siletur
c Ipsis aptus. In noctem, fessósque sopor *c* suus occupat artus.
Nec verò à stabulis pluviâ impendente recedunt
d Non se committunt avi volat arx. Portus, Non fidunt. Longiùs, aut *d* credunt cœlo, adventantibus Eurís;
Sed circum tutæ sub mœnibus urbis *e* aquantur,
Excursúsque breves tentant, & sæpe lapillos,
e Aquam hauriunt è vicino. Ut cymbæ instabiles, fluctu jactante, saburram
Tollunt; his sese per inania nubila librant.
Illum adeò placuisse apibus mirabere morem,
f Pro, concubitui. Quod nec *f* concubitu indulgent, nec corpora segnes
In venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verum ipsæ foliis natos & suavibus herbis
g Fœtus. Ore legunt, ipsæ regem parvósque *g* quirites
h Favos. Sufficiunt; aulásque & *h* cerea regna *i* refigunt.
i Iterum componunt. Alii. Reficiunt. Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultróque animam sub *k* fasce dedere;
k Onere. Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
l Non plus septem annis vivunt. Ergò ipsas quamvis *l* angustus terminus ævi
Excipiat, (neque enim plus septima ducitur æstas)
m Per successionem. At genus *m* immortale manet; multósque per annos
Stat fortuna domûs, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant: REGE incolumi, mens omnibus una est;
Amisso rupere fidem; constructáque mella
n Ipsæmet. Diripuere *n* ipsæ, & crates solvère favorum.
Ille operum custos, illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipántque frequentes:
Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.
His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
o Haurire aliquid cælestis spiritus seu divini. Esse apibus partem divinæ mentis, & *o* haustus
Æthereos dixere: deum namque ire per omnes
Terrásque, tractúsque maris, cœlúmque profundum:
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quémque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum, sed viva volare

Syderiis

Syderis innumerum, atque alto ſuccedere cœlo.
Siquando ſedem *p* auguſtam, ſervátáque mella
Theſauris *q* relinet, priùs hauſtus *r* ſparſus aquarum
ſ Ore fove, fumóſque manu prætende ſequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus: duo tempora meſſis:
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias, & Oceani ſpretos pede repulit amnes:
Aut eadem ſydus fugiens ubi piſcis aquoſi,
Triſtior hybernas cœlo deſcendit in undas.
Illis ira modum ſupra eſt; læſæque venenum
Morſibus inſpirant, & *x* ſpicula cæca relinquunt,
Affixæ venis, *y* animáſque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parcéſque futuro:
Contuſóſque animos & res miſerabere tractas;
At ſuffire thymo, *z* cerásque recidere inanes
Quis dubitet? nam ſæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congeſta cubilia blattis;
Immuníſque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis,
Aut durum tineæ genus, aut inviſa Minervæ
In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſes.
Quo magis exhauſtæ fuerint, hoc acriùs omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas;
Complebuntque *a* foros, & floribus horrea texent.
Si verò (quoniam *b* caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo;
(Quod jam non dubiis poteris cognoſcere ſignis)
Continuò eſt ægris alius color; horrida vultum
Deformat macies; tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & *c* triſtia funera ducunt;
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clauſis cunctantur in ædibus omnes
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum ſonus auditur gravior, tractimque ſuſurrant;
(Frigidus ut quondam ſylvis immurmurat Auſter,
Ut mare ſollicitum ſtridet refluentibus undis,
Æſtuat ut clauſis rapidus fornacibus ignis)
Hic jam galbaneos ſuadebo incendere odores,
Melláque *d* arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, & feſſas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunſum gallæ admiſcere ſaporem,
Arentéſque roſas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel pſythia paſſos de vite racemos,
Cecropiúmque thymum, & grave olentia centaurea.
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen *e* amello
Fecère agricolæ, facilis quærentibus herba:
Namque uno *f* ingentem tollit de cespite ſylvam:

p Al. anguſtam.
q Contra ante, ſtenuia cera
Spir. monet
r Pro ſpargens.
ſ Ipſos hauſtur. Ita Serv. Sed legitur etiam, hauſtu ſparſus aquarum Ora fove.
t Mellis decerpendi, vere & autumno.
x Aculeos latentes.
y Statim poſt vulnus moriantur.
z Omnes vitioſi favi rollantur.
a Cellulas.
b Morbos, ſicut nobis.
c Funeranticum. m re comitantur exequias.
d Arundineis; infuſi canalibus offeruntur cibi, maximè decocti mellis, & cum galla vel arida roſa detriti galban. etiam, &c.
e Meliphyllum, in Glod.
f Varios caules ab una radice.

Aureus ipſe; ſed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ.
g Coronis ex eâ factis. Sæpe deûm *g* nexis ornatæ torquibus aræ.
Aſper in ore ſapor: tonſis in vallibus illum
Paſtores, & curva legunt prope flumina *h* Mellæ.
h Galliæ fluv. Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabuláque in foribus plenis appone caniſtris.
Sed ſi quem proles ſubitò defecerit omnis,
Nec, genus unde novæ ſtirpis revocetur, habebit;
Tempus & Arcadii memoranda inventa magiſtri
Pandere, quoque modo cæſis jam ſæpe juvencis
Inſyncerus apes tulerit cruor altiùs omnem
Expediam, primâ repetens ab origine, famam.
i Urbis Æg. vicinæ Alexandriæ, quam Alex. Pellæus condidit, id eſt Macedo. Nam qua Pellæi gens fortunata *i* Canopi
Accolit effuſo ſtagnantem flumine, Nilum,
Et circum pictis vehitur ſua rura phaſelis;
Quáque pharetratæ vicinia Perſidis urget,
Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ,
Et diverſa ruens ſeptem diſcurrit in ora
k Quos ſol nigro colore tinxit. Uſque *k* coloratis amnis devexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio jacit arte ſalutem.
Exiguus primùm atque ipſos contractus ad uſus
Eligitur locus: hunc anguſtique imbrice tecti
Parietibúſque premunt arctis: & quattuor addunt
Quattuor à ventis obliquâ luce feneſtras.
Tum vitulus bimâ curvans jam cornua fronte
l Suffocationis notatio. Quæritur: *l* huic geminæ nares, & ſpiritus oris
m Liqueſcunt & putreſcunt. Multa reluctanti obſtruitur; plagiſque peremptо
Tunſa per integram *m* ſolvuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt; & ramea coſtis
Subjiciunt fragmenta, thymum, caſiáſque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primùm impellentibus undas,
Antè novis rubeant quàm prata coloribus, antè
Garrula quàm tignis nidum ſuſpendat hirundo.
n Sanguis. Interea teneris tepefactus in oſſibus *n* humor
Æſtuat, & viſenda modis animalia miris,
o Inter ſe conveniunt pinnarum levitate. *o* Trunca pedum primò, mox & ſtridentia pinnis
Miſcentur, tenuémque magis, magis aera carpunt,
Donec, ut æſtivis effuſus nubibus imber,
Erupêre; aut ut nervo pulſante ſagittæ,
Prima leves ineunt ſiquando prælia Parthi.
Quis Deus hanc, Muſæ, quis nobis extudit artem?
p Exordia. Quis primus hoc experientia didicit. Unde nova *p* ingreſſus hominum experientia cepit?
Paſtor Ariſtæus, fugiens *q* Peneia tempe,
Amiſſis (ut fama) apibus morbóque fameque,
q Theſſalica: à Peneo Theſſaliæ fluvio. Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis,
Multa querens; atque hac affatus voce parentem;

Mate

Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes : quid me præclarâ ſtirpe deorum
(Si modò, quem perhibes, pater eſt r Thymbræus Apollo)
Inviſum fatis genuiſti ? aut quo tibi noſtri
Pulſus amor ? ſ quid me cœlum ſperare jubebas ?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum cuſtodia ſolers
Omnia tentanti extuderat, te t matre, relinquo.
Quin age, & ipſa manu u felices erue z ſylvas ;
Fer ſtabulis inimicum ignem, atque interfice meſſes,
Ure ſata & validam in vites molire bipennem ;
Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.
At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit : eam circum Mileſia vellera Nymphæ
Carpebant y hyali z ſaturo fucata colore :
a Drymóque, Xanthóque, Ligeáque, Phyllodocéque,
Cæſariem effuſæ nitidam per candida colla ;
Neſæe, Spióque, Thaliâque, Cymodocéque ;
Cydippéque, & flava Lycorias altera, virgo ;
Altera tum primos Lucinæ experta labores ;
Clióque, & Beroe ſoror ; Oceanitides, ambæ ;
Ambæ auro, pictis b incinctæ pellibus ambæ ;
Atque Ephyre, atque Opis, atque Aſia Deiopeæ,
Et tandem poſitis velox Arethuſa, ſagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martiſque dolos, & dulcia furta,
Aque Chao denſos divûm numerabat amores :
Carmine quo captæ, dum fuſis mollia penſa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Ariſtæi ; c vitreiſque ſedilibus omnes
Obſtupuere : ſed ante alias Arethuſa ſorores
Proſpiciens ſummâ flavam caput extulit undâ,
Et procul, O gemitu non fruſtrà exterrita tanto
Cyrene ſoror ; ipſe tibi d tua maxima cura
Triſtis Ariſtæus Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic, perculſa novâ mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos : fas iſti limina divûm
Tangere, ait ; ſimul alta jubet diſcedere latè
Flumina, quà juvenis greſſus inferret, at illum
Curvata in montis faciem circumſtetit unda :
Accepitque ſinu vaſto, miſitque ſub amnem.
Jámque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncíſque e lacus clauſos, locóſque ſonantes,
Ibat ; & ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magnâ labentia flumina terrâ
Spectabat diverſa locis : f Phaſimque, Lycúmque,

r A Thymbra, Phrygiæ oppido.
ſ Quomodo cœleſtes honores ſperem, qui terreſtres tueri non poſſum ?
t Quamvis tu ſis mihi mater.
u Fertiles.
x Syl. pro, arbores.
y Vitreo colviridi, nymphis apto.
z Largo.
a Ex Iliad. 6. & Theog. Heſ.
b Venantium habitu : multæ enim nymphæ ſunt venatrices.
c Quod aqua ſit pellucida ut vitrum. Paulo antè, Hyali ſaturo fucata colore.
d Quem maximè curas & diligis.
e Qui ſunt fontium & fluviorum receptacula.
f Aſiæ flu. qui in Colchide ſcaturit : at Lycus in Phrygia majori.

Et caput, unde altus primùm se erumpit Enipeus:
Unde pater Tyberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxosúmque sonans Hypanis, Mysúsque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare *g* purpureum violentior influit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsísque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula; Panchæis *h* adolescunt ignibus aræ:
Et mater, Cape Mæonii *i* carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait: simul ipsa precatur
Oceanúmque patrem rerum, nymphásque sorores,
Centum quæ sylvas, centum quæ flumina servant.
Ter *k* liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti *l* subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum sic incipit ipsa.
Est in Garpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus, magnum qui *m* piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriámque revisit
Pallenen: hunc & nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus: *n* novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ità Neptuno visum est, immania cujus
Armenta, & *o* turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, priùs vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventúsque secundet.
Nam SINE vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando *p* flectes; vim duram & vincula capto
Tende, doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios cùm sol accenderit æstus,
Cùm *q* sitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
Se recipit: facilè ut somno aggrediare jacentem.
Verùm ubi correptum manibus vinclísque tenebis,
Tum variæ illudent species atque ora ferarum.
Fiet enim subitò sus horridus, *r* atráque tigris,
Squammosúsque draco, & fulvâ cervice leæna;
Aut acrem flammæ sonitum dabit; atque ità vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed quantò ille magis formas se vertit in omnes,
Tantò, nate, magis contende tenacia vincla;
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina somno:

g Pro cæruleo.

h Pro incendantur.

i Pocula. spec. pro genere.

k In ignem vinum purissimum fudit.

l Sursum jacta. Erat autem hoc felicis. augurium.

m Quia dii marini primæ partes sunt equi postrema pisces. Homerùm interpretatur.

o Magnas; ut, Cui turpe caput.

p Al. Vinces.

q Temp. meridiano.

r Sæva.

Hæc ait, & *f* liquidum ambrosiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus *t* perduxit; at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese unda reductos,
u Deprensis olim statio tutissima nautis;
Intus se vasti Proteus tegit *x* obice saxi.
Hic juvenem in latebris aversum à lumine nympha
Collocat: ipsa procul nebulis obscura recessit.
y Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium sol igneus orbem
Hauserat; arebant herbæ, & cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant;
Cum Proteus consueta petens è fluctibus antra
Ibat; cum *z* vasti circum gens humida ponti
Exultans, rorem latè dispergit amarum.
Sternunt se somno diverso in littore phocæ.
Ipse (velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi è pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni)
Considit scopulo medius, numerúmque recenset;
Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas,
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno, *a* manicisque jacentem
Occupat; ille suæ contra non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignémque horribilémque feram, fluviúmque liquentem.
Verùm ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore loquutus;
b Nam quis te juvenum confidentissime nostras
Jussit adire domos? quidve hinc petis? inquit; at ille,
Scis Proteu, scis ipse; neque est te fallere cuiquam.
Sed tu desine *c* velle; deûm præcepta sequuti
Venimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multa
Ardentes oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens sic fatis ora resolvit;
d Non te nullius exercent numinis iræ;
Magna *e* lues commissa; tibi has miserabilis Orpheus
Haudquaquam ob meritum pœnas (ni fata resistant)
Suscitat, & rapta graviter pro *f* conjuge sævit.
Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
Implerunt montes; flerunt *g* Rhodopeïæ arces,

f Unxit eum, ut posset videndi numinis capax esse.
t Pro perduxit leg. & perfudit.
u Tempestate occupatis, periclitantibus. Nautieum verbum.
x Al. objice: ut suprà objicibus pro obicibus.
y Meridiei periphr.
z Marina monstra, aut pisces.
a Manuum vinculis.
b Hic nam interrogat, cum indignatione. Vel simpliciter pro Quisnam.
c Velle adventus mei causam inquirere.
d Non humilis, sed magni.
e Al. Luis, magnorum scelerum est ista persolutio.
f Eurydica.
g Thraciæ montes.

Altáque Pangæa, & Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithya.
Ipsa cava solans *h* ægrum testudine amorem,
Te dulcis conjux, te *i* solo in littore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
k Tænarias etiam fauces alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, manésque adiit, *l* regémque tremendum,
Nesciáque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues simulacráque luce carentum;
Quàm multa in sylvis avium se millia condunt,
Vesper ubi aut hybernus agit de montibus imber,
m Matres atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti tardáque palus *n* innabilis unda
Alligat, & novies Styx interfusa coercet.
Quin ipsæ stupuere domus, atque intima lethi
Tartara, cæruleósque *o* implexæ crinibus angues
Eumenides: tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionei vento rota constitit orbis.
Jámque pedem referens casus evaserat omnes;
Redditáque Eurydice superas veniebat ad auras,
Ponè sequens (namque hanc dederat Proserpina legem)
Cum subita incautum dementia cepit amantem,
(Ignoscenda quidem *p* scirent si ignoscere manes)
Restitit, Eurydicémque suam, jam luce sub ipsa,
Immemor (heu!) victúsque animi, respectit: ibi omnis
q Effusus labor: atque immitis rupta *r* tyranni
Fœdera; térque fragor stagnis auditus Avernis.
Illa, Quis & me, inquit, miseram & te perdidit Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque *s* natantia lumina somnus;
Jámque vale, feror ingenti circumdata nocte,
Invalidásque tibi tendens (heu! non tua) palmas.
Dixit & ex oculis subitò, ceu fumus in auras
Commistus tenues, fugit diversa, neque illum
Prensantem nequicquam umbras, & multa volentem
Dicere, præterea vidit: nec *t* portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quò se raptâ bis conjuge ferret?
Quo fletu manes, quâ numina voce moveret?
Illa quidem Stygiâ *u* nabat *x* jam frigida cymbâ.
Septem illum totos perhibent ex ordine menses
Rupe sub *y* aeria deserti ad Strymonis undam

Fleviſſe,

h Mœstum, vel deceptum.
i Deserto.
k P. omontorium Lycaoniæ, ubi fingitur descensus ad inferos.
l Ditem, Plutorem.
m Eadem Æn. 6.
n Al. inamabilis
o Al. innexæ.
p Ut supra, Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
q Fastus irritus & inanis.
r A Dite sibi datam legem violavit.
s Vide v. 856. lib. 5. Æn.
t Charon.
u Vehebatur.
x Utpote mortua.
y Valde excelsa.

Fleviſſe, & gelidis hæc evolviſſe ſub antris
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus;
Qualis populeâ mœrens z philomela ſub umbra
Amiſſos queritur fœtus, quos durus arator
Obſervans nido implumes detraxit; at illa
Flet noctem, ramóque ſedens miſerabile carmen
Integrat, & mœſtis latè loca queſtibus implet.
Nulla venus, nullíque animum flexere hymenæi;
Solus Hyperboreas glacies, a Tanaímque nivalem,
Arváque Riphæis nunquam viduata pruinis
Luſtrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
Dona querens; b ſpretæ Ciconum quo munere matres
Inter ſacra deûm, nocturnáque orgia Bacchi,
Diſcerptum latos juvenem ſparſere per agros,
Tum quoque marmoreâ caput à cervice revulſum,
Gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret: Eurydicen vox ipſa & frigida lingua,
(Ah) miſeram Eurydicen animâ fugiente vocabat;
Eurydicen toto c referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus; & ſe jactu dedit æquor in altum:
Quaque dedit, ſpumantem undam ſub vertice torſit.
At d non Cyrene: namque ultro affata timentem;
Nate, licet triſtes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa, hinc miſerabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misèrè apibus; tu munera ſupplex
Tende, petens pacem, & e faciles venerare f Napæas;
Namque dabunt veniam votis, iráſque remittent;
Sed modus orandi qui ſit, príùs ordine dicam.
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycei,
Delige, & g intactâ totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Conſtitue, & ſacrum jugulis demitte cruorem:
Corporáque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt h ubi nona ſuos aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Et nigram mactabis ovem, lucúmque reviſes,
i Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæsâ.
Haud mora: continùo matris præcepta faceſſit;
Ad delubra venit; monſtratas excitat aras;
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.
Poſt, ubi nona ſuos aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucúmque reviſit.
Hic verò ſubitum ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt: liquefacta boum per viſcera toto

z Luſciniæ. Quidam vol. eſſe ſpec. pro genere.

a Scythiæ fluvium.

b Legitur & Spreto: ut ſit, Quo nuptiarum munere ſpreto. Sunt autem Cicones in Thraciâ.

c Cum echo reſonaret.

d In altum & iridem non dedit.

e Exorabile.

f Herbarum & florum deas.

g Jugum non paſſa.

h Nono poſt die.

i Veneratam placabis, per hypal.

Stridere apes utero, & ruptis effervere coſtis;
Immenſáſque trahi *k* nubes; jámque arbore ſummâ
Confluere, & lentis *l* uvam demittere ramis.
Hæc ſuper arvorum cultu pecorûmque canebam,
Et ſuper arboribus; Cæſar dum magnus ad altum
m Fulminat Euphratem bello, Victórque volentes
Per populos dat jura: *n* viámque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, ſtudiis florentem *o* ignobilis oti;
Carmina qui luſi paſtorum, audáxque juventâ,
Tityre, te patulæ cecini ſub tegmine fagi.

k Examina nubibus ſimilia. *l* In morem uvæ conglobatas deſinere. *m* Fortiter pugnat: Ut Scipiadæ, fulmina belli. *n* Ut lib. 1. quem mox quæ ſint habitorum coniec. incertum eſt, &c. *o* In quibus gloria otio adjuncta non eſt.

Publii Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER I.

ARGUMENTUM Lib. I.

Trojâ captâ, Æneas Anchiſæ & Veneris filius, vir ſingulari pietate parique fortitudine præditus, dum erroris ſui anno ſeptimo per mare Tyrrhenum à Sicilia in Italiam navigat; immiſſâ, ab Æolo rege ventorum, rogatu Junonis, graviſſimâ tempeſtate, ad Libycum littus appellitur; egreſſúſque in terram, ſeptem ingenti magnitudine cervos ſagittis proſternit, ſinguláſque in ſingulas naves (tot enim ex diſperſa claſſe collegerat) æqualiter diſtribuit: ſocióſque deinde longis jam erroribus fatigatos, ſpe futura quietis, ad tolerandum, quod reliquum erat laboris, exhortatur. Interea Venus Æneæ ſui Trojanorúmque cauſam apud Jovem agit, omniumque calamitatum illarum cauſam Junoni imputat. Jupiter contrà, reſeratâ fatorum ſerie, ſpe felicis poſteritatis potentiæque Romanorum, filiæ dolorem conſolatur. Cujus oratione confirmata Venus, Æneæ ſuo, locorum ignaro, & explorandæ regionis cauſâ huc illuc oberranti, ſeſe obviam præbet, navéſque diſperſas ſalvas eſſe nunciat: offenditque non procul illinc abeſſe Carthaginem, quam tunc iis in locis condebat Dido. Æneas itaque matris beneficio cavâ nube cinctus, unà cum Achate Carthaginem ingreditur: ubi & ſocios ſalvos reperit, & à Didone benignè excipitur. Venus tamen quòd neque Junonis hoſpitio, neque muliebri inconſtantiæ ſatis fideret, ſopito in Idaliæ lucis Aſcanio, pro eo Cupidinem ſubſtituit, qui inter amplexus & oſcula latenter reginæ amorem inſpiret Æneæ.

Aliud

Aliud MODESTINI jurisconsulti Argumentum.

Vir magnus bello, nulli pietate secundus,
Æneas, odiis Junonis pressus iniquæ,
Italiam quærens, Siculis erravit in undis:
Jactatus tandem Libyæ pervenit ad oras:
Ignarúsque loci, fido comitatus Achate,
Indicio matris regnum cognovit Elisæ.
Quinetiam nebulâ septus pervenit ad urbem,
Arreptósque undis socios cum classe recepit.
Hospitióque usus Didûs per cuncta benignæ,
Excidium Trojæ jussum narrare parabat.

Aliud INCERTI AUTORIS Argumentum.

Æolus immittit ventos, Junone precante,
Trojanósque vagos Libycas expellit in oras.
Solatur Venerem dictis pater ipse dolentem.
Æneam recipit pulchrâ Carthagine Dido:
Cui Venus Ascanii sub imagine mittit Amorem.

Aliud MONOSTICHON.

Primus habet, Libycam veniunt ut Troes in urbem.

ALIUD.

Æneas primo Libycis appellitur oris.

Admonendus es, Lector, primos quatuor versus in quibusdam editionibus omnino separari à sequentibus, quod à Varo & Tucca sublati fuisse dicantur: quorum judicio principium aptius Æneis habitura esset ab illo versu, ARMA virúmque, &c. *Eos certe multi ex veteribus minimè agnovisse videntur: neque est fortasse cur hos tanquam Æneidos principium agnoscamus, cùm potiùs sint velut in ipsam præfantia. Quia tamen cohæret alioqui cum illo quinto is qui inter hos est quartus & ultimus, in testimonium antiquæ separationis, spatium interjiciendum duximus.*

Est autem hæc illorum quatuor versuum sententia. Qui juvenis tenui stylo Bucolica scripsi; & scriptis post Bucolica Georgicis, arva vetis agricolæ quantumvis avidi respondere coegi: nunc cano arma. Perperam enim verbum Coegi solet hic exponi, adjecta post ipsum interpunctionis nota.

ILLE ego, *a* qui quondam gracili modulatus avenâ
Carmen, & egressus sylvis, vicina coegi
Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis. At nunc horrentia Martis

ARma virúmque cano, Trojæ qui *b* primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavináque venit
Littora;

a Vide horum quatuor versuum expositionem in iis quæ proximè præcedunt.

b Primus venit fat. pr. F. Alii, Princeps. Alii, In primis.

Littora : multùm ille & terris jactatus & alto,
Vi ſuperûm, ſævæ *c* memorem Junonis ob iram.
Multa quoque & bello paſſus, dum conderet urbem
Inferrétque deos Latio : genus *d* unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Muſa, mihi cauſas memora, quo numine læſo
Quídve dolens regina deûm, tot *e* volvere caſus
Inſignem pietáte virum, tot adire labores,
Impulerit : Tántæne animis cœleſtibus iræ ?
Urbs antíqua fuit (Tyrii *f* tenuere *g* coloni)
Carthago, Italiam contra, Tyberináque longè
Oſtia, dives opum, ſtudiiſque aſperrima belli :
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
h Poſthabita coluiſſe Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit : hoc regnum Dea gentibus eſſe,
(Si qua fata ſinant) jam tum tendítque fovétque,
Progeniem ſed enim Trojano à ſanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ *i* verteret arces.
Hinc populum latè *k* regem, belléque ſuperbum
l Venturum excidio Libyæ ; ſic volvere Parcas
Id metuens, *m* veteriſque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro charis geſſerat Argis :
Necdum etiam cauſæ irarum, ſævique dolores
Exciderant animo ; manet alta mente repoſtum
Judicium Páridis, ſpretæque injuria formæ,
Et genus inviſum, & rapti Ganymedis honores ;
His accenſa ſuper, jactatos æquore toto
Troas, relliquias Danaum atque immitis Achillis
Arcebat longè Latio : multóſque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & *n* ſpumas ſalis ære ruebant :
Cum Juno æternum ſervans ſub pectore vulnus,
Hæc *o* ſecum, Méne incœpto deſiſtere victam ?
Nec poſſe Italiâ Teucrorum avertere regem ?
Quippe vetor fatis : Pallâſne exurere claſſem
Argivûm, atque ipſos potuit ſubmergere ponto,
Unius ob noxam & *p* furias Ajacis Oilei ?
Ipſa *q* Jovis rapidum jaculata è nubibus ignem,
Diſjecitque rates, *r* evertitque æquora ventis ;
Illum expirantem tranſfixo pectore flammas
Turbine corripuit, ſcopulóque infixit acuto.
Aſt ego, quæ divûm incedo regina, Joviſque
Et ſoror & conjux, unà cum gente tot annos
Bella gero, & quiſquam numen Junonis adoret
Præterea aut ſupplex aris imponat honorem ?

Talia

c Ut lib. 5. Junonis gravis ira, & inexaturabile pectus.
d A quo Æneas.
e Veluti molem quandam.
f Pro, quam tenuere.
g Cultores advenæ. Serv. Quidam tamen non ſimpliciter cultores intelligunt ſed reſpectu coloniæ : quaſi in coloniam deductos.
h Non contempta, ſed in ſecundis habita.
i Pro, everteret, quod in aliis.
k Regnantem, imperantem.
l Eodem modo dictum quo venire ſubſidio, ſeu auxilio. Non ſignif. autem motum, ſed tempus duntaxat : perinde acſi tantum dixiſſet, futurum excidio.
m Longi, utpote decennalis.
n Spumas mare æratis navium roſtris ſecabant.
o Voluerat, ut ver. 54.
p Furioſos amores Ajacis qui filius Oilei fuit.
q Jovis fulmen.
r Mare prius tranquillum ira perturbavit ut everſum videretur.

Talia *f* flammato ſecum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca *t* fœta furentibus Auſtris,
Æoliam venit: hic vaſto rex Æolus antro
u Luctantes ventos, tempeſtatéſque ſonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat.
Illi indignantes, magno cum *x* murmure montis
Circum clauſtra fremunt: celſa *y* ſedet Æolus arce
Sceptra tenens: mollítque *z* animos & temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlúmque profundum
Quippe ferant rapidi ſecum, verrántque per auras.
Sed pater omnipotens ſpeluncis abdidit atris,
Hoc metuens, *a* molémque & montes inſuper altos
Impoſuit, regémque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas ſciret dare juſſus habenas.
Ad quem tum Juno ſupplex his vocibus uſa eſt:
Æole (namque tibi divum pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere *b* ventos)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
c Ilium *d* in Italiam portans, victóſque penates.
Incute vim ventis, ſubmerſáſque obrue puppes:
Aut age *e* diverſos, & diſjice corpora ponto.
Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ;
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio jungam *f* ſtabili, propriámque dicabo;
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchrâ faciat te prole parentem.
Æolus hæc contrà: Tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor; mihi juſſa capeſſere *g* fas eſt.
Tu mihi quodcunque hoc regni, tu ſceptra, Jovémque
h Concilias, tu das epulis accumbere divûm,
Nimborúmque facis tempeſtatúmque potentem.
Hæc ubi dicta, *i* cavum converſa cuſpide montem
Impulit in *k* latus: ac venti, velut agmine facto,
Quà data porta, *l* ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, totúmque à ſedibus imis
Unà Eurúſque Notúſque *m* ruunt, creberque procellis
Africus; & vaſtos volvunt ad littora fluctus.
Inſequitur clamórque virûm ſtridórque rudentum.
n Eripiunt ſubitò nubes cœlúmque diémque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
Intonuere *o* poli, & crebris micat *p* ignibus æther,
Præſentémque viris intentant omnia mortem.
Extemplò Æneæ ſolvuntur frigore membra.
Ingemit, & *q* duplices tendens ad ſydera palmas
Talia voce refert: O térque quatérque beati,
Quis ante ora patrum, Trojæ ſub mœnibus altis,
Contigit oppetere! ô Danaum fortiſſime gentis

Tydide!

f Inflammato.
t Gravida, plena.
u Ejulantes egredi, inquit Ser. Sed Malo, cum Corrado, inter ſe pugnantes in ipſo etiam antro.
x Cum ablat. murmure Serv.
y Alii jungi genit. montis, non cum clauſtra.
z Sedet Æol. in ſolio quod eſt in celſa arce.
a Imperat ventorum.
b al. Ventor. Sed magis placet ventos: ut intell. eoſdem attollere atque inſuper ventum immittendo, ut ſit ſing. pro plur. Quidam tamen Ventro exp. vel uno vento.
c Res & homines Ilienſes.
d Vel, ex Ilio victo penates portans in Italiæ loca: al. Diverſas.
e Quod careat divortio.
g Nefas eſſet non cap.
h Impetras mihi regnum à Jove conciliato.
i In quo vaſtum antrum.
k Quod venti ſint obliqui.
l Pro irruunt: vel, erumpunt cum impetu.
m Hic autem active, quaſi erumpunt, everrunt.
n Ut l. 3. Involvuntq; diem nimbi.
o Pro aere.
p Fulguribus.
q Ambas, utraſque alibi.

Tydide! méne Iliacis occumbere campis
Non potuisse? tuáque animam hanc effundere dextrâ?
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi r ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virûm, galeásque & fortia corpora volvit.
Talia s jactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctúsque ad sydera tollit.
Franguntur remi: tum t prora avertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus u aperit: furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa x latentia torquet:
(Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus Aras,
y Dorsum immane mari summo) tres Eurus ab alto
In brevia & syrtes urget (miserabile visu)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios fidúmque vehebat Orontem,
Ipsius ante oculos z ingens à vertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronúsque magister
Volvitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, & rapidus a vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto:
Arma virûm, tabulæque, & Troia gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et quâ b vectus Abas, & quâ grandævus Alethes,
Vicit c hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum e imbrem rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,
Emissámque hyemem sensit Neptunus, & imis
f Stagna refusa vadis: graviter commotus, & alto
Prospiciens, summâ placidum caput extulit undâ.
Disjectam Ænea toto videt æquore classem,
Fluctibus oppressos Troas g cœlique ruinâ.
Nec latuere doli fratrem Junonis, & iræ:
Eurum ad se Zephyrúmque vocat: dehinc talia fatur:
Tantáne vos generis tenuit fiducia vestri?
Jam cœlum terrámque h meo sine numine, venti,
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
i Quos ego: sed motos præstat componere fluctus:
Post mihi k non simili pœnâ commissa luetis.
Maturate fugam: regíque hæc dicite vestro,
Non illi imperium pelagi, sævúmque tridentem,
Sed mihi sorte datum; tenet ille immania saxa,
Vestras Eure domos; illâ se jactet in aulâ
Æolus, & clauso ventorum carcere regnet.
Sit ait, & dicto citius tumida æquora placat,
Collectásque fugat nubes, solémque reducit.

r Corpore & virtute bellicâ. Homer.
s Ut, Voces jactat inanes.
t Avertendo se dat latus undis.
u Ostendit.
x Quæ latebant ob tempestatem
y Velut dorsum
z Magnus fluctus percusso Or. gubernator. capite in puppim ingruit. A Servio etiam ingens pontus exp. magna pars ponti: ut sit Synechdoche
a Absorbet.
b Vehebatur.
c Tempestas. Sic mox.
d Coagmentationibus.
e Quidam intelde aqua marina: sed potius accipiendum de pluvia, ne sit hysteron proteron.
f Aquam refusam & turbatam in imis gurg.
g Tempestate quæ è cœlo irruerat.
h Potestate à me non datâ.
i Aposiopesis est.
k Non itidem castigabimini verbis.

Cymo-

Cymothoe simul & Triton adnixus acuto
Detrudunt naves scopulo : *l* levat ipse tridenti,
Et vastas *m* aperit syrtes, & temperat æquor,
Atque rotis summas levibus perlabitur undas :
Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Jámque faces & saxa volant, furor arma ministrat ;
Tum pietate gravem ac meritis, si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectísque auribus astant ;
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet :
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, *n* cœlóque invectus aperto,
Flectit equos, *o* currúque volans dat lora secundo.
Defessi Æneadæ, quæ proxima littora, cursu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus : insula portum
Efficit, objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminíque minantur
In cœlum scopuli, quorum sub vertice latè
Æquora tuta silent : tum sylvis *p* scena coruscis
Desuper, *q* horrentique atrum nemus imminet umbra ;
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum :
Intus aquæ dulces, *r* vivóque sedilia saxo,
Nympharum domus : hic fessas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat anchora *s* morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit : ac magno telluris amore
Egressi, optatâ Tröes potiuntur arenâ,
Et *t* sale tabentes artus in littore ponunt.
At primùm silicis scintillam excudit Achates,
u Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam;
Tum *x* Cererem corruptam undis, Cerealiáque arma
Expediunt fessi rerum, frugésque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum latè pelago petit, Anthea *y* siqua
Jactatum vento videat, Phrygiásque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in *z* puppibus arma Caici.
Navim in conspectu nullam, tres littore cervos
Prospicit errantes : hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum per valles pascitur agmen :
Constitit hic, arcúmque manu celerésque sagittas
Corripuit, *a* fidus quæ tela gerebat Achates ;
Ductorésque ipsos primùm capita alta ferentes
b Cornibus arboreis sternit ; tum vulgus & omnem

l Leves & navigabiles facit, ut exp. Ser. tanquam ad Syrtes referens. Alii, Levat naves, id est, aufert & liberat.
m Ita ut ex his naves exire possint.
n Jam sereno, vectus per maria.
o Currus pro equis
p Umbraculum simile scenis veterum.
q Horrorem incutiente.
r Naturali.
s Ut, Dente tenaci, lib. 6.
t Maris aspergine madefactos.
u Succepit Ser.
x Frumentum aqua madefactum.
y Al. siquem.
z Ut lib. 10. -- præfigere puppibus arma.
a Habentes cornua ramosa, quales sunt arbores.

Miscet

Servitio premet, ac victis dominabitur Argis;
Nascetur pulchrâ Trojanus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminat astris,
Julius à magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim cœlo spoliis Orientis onustum
z Accipies secura: *a* vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis *b* mitescent secula bellis.
Cana Fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Jura dabunt: diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & *c* Maia genitum demittit ab alto,
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris, nè *d* fati nescia Dido
Finibus arceret: volat ille per aera magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris:
Et jam jussa facit; ponúntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo: in primis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentémque benignam.
At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire, locósque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) hominésne feræne
Quærere constituit, sociisque *e* exacta referre.
Classem *f* in convexo nemorum sub rupe cavata
Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
Occulit, ipse uno graditur comitatus Achate,
g Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater mediâ sese tulit obvia sylvâ,
Virginis os habitúmque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalice, volucrémque fugâ prævertitur Hebrum.
Namque humeris de more *h* habilem suspenderat arcum
i Venatrix, dederátque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodóque *k* sinus collecta fluentes.
Ac prior, Heus inquit juvenes, monstrate mearum
Vidistis siquam hic *l* errantem fortè sororum
Succinctam pharetra, & maculosæ tegmine lyncis,
Aut *m* spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus: at Veneris contrà sic filius orsus,
Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum.
O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat: *n* ô dea certè:
An Phœbi soror, an nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrúmque leves quæcunque laborem:
Et *o* quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris

Jactemur,

z Al. aspicies.
a Hic quoque deus erit: ut, Damn. tu quoque v. in Buc.
b Per Augustum.
c Mercurium.
d Voluntatis Jovis.
e Exquisita S. Fort. Exacte cognita. Quid si vero adverbialiter pro Exacte?
f In loco convexo quasi ex nemore facto: nam sylvis sceva coruscis desuper imminebat.
g Ut Homer. πάλλων δύο δοῦρε.
Reperitur autem hic versus lib. 12. de Turno.
h Aptum sexui.
i Quasi venatrix.
k Sin. Vestis.
l Vagantem feras investigando.
m Præ ardore & ira.
n O virgo, es certe dea. Sed quæ dea?
o Sub qua regione cœli.

Jactemur, doceas; (ignari hominúmque locorúmque
Erramus, vento huc vastis & fluctibus acti)
Multa tibi ante aras nostrâ cadet hostia dextrâ.
Tunc Venus, Haud equidem tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos est *p* gestare pharetram,
Purpureóque *q* altè suras vincire cothurno.
Punica régna vides, Tyrios, & Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
r Germanum fugiens; *s* longa est injuria, longæ
Ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore:
Cui pater *t* intactam dederat, primísque jugârat
u Ominibus; sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit furor: ille Sichæum
Impius ante *x* aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum *y* superat, *z* securus amorum
Germanæ, factúmque diu celavit: & *a* ægram,
Multa malus simulans, vanâ *b* spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras, trajectáque pectora ferro
Nudavit: *c* cæcúmque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriâque excedere suadet:
Auxiliúmque viæ veteres tellura recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota fugam Dido sociósque parabat.
Conveniunt quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naves, quæ fortè paratæ,
Corripiunt, onerántque auro; portantur avari
d Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Devenere locos ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentémque novæ Carthaginis arcem;
Mercatique solum, facti de nomine *e* Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?
Quóve tenetis iter? Quærenti, talibus ille
Suspirans, imóque trahens à pectore vocem;
O dea, si, *f* primâ repetens ab origine, pergam,
Et vacet *g* annales nostrorum audire laborum;
Ante diem clauso componet vesper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (si vestras fortè per auras
Trojæ nomen iit) diversa per æquora vectos
h Forte suæ Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hosti Penates

p Ut gesto.
q Usque ad genua, ut s. Nuda genu.
r Pygmalionem
s Ejus narratio longè est repetenda.
t Virginem ded. in matrim.
u Quia auspices nuptiis interponebantur.
x Herculis cujus sacerdos erat.
y Pro interimit.
z Contemptor, Solutus metu nè pro amore odium consequeretur.
a Animo, id est tristem.
b Reditûs illius.
c Occultum sc. familiæ, quòd ab affine & cognato fuisset interf.
d Quas Pygmal. uas putabat.
e Vide Justinum.
f A raptu Helenæ.
g Enumerationem, qualis esse solet in annal.
h Casu suo.

Tydide! méne Iliacis occumbere campis
Non potuisse? tuáque animam hanc effundere dextrâ?
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi r ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virûm, galeásque & fortia corpora volvit.
Talia s jactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctúsque ad sydera tollit.
Franguntur remi: tum t prora avertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus u aperit: furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa x latentia torquet:
(Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus Aras,
y Dorsum immane mari summo) tres Eurus ab alto
In brevia & syrtes urget (miserabile visu)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios fidúmque vehebat Orontem,
Ipsius ante oculos z ingens à vertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronúsque magister
Volvitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, & rapidus a vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto:
Arma virûm, tabulæque, & Troia gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et quâ b vectus Abas, & quâ grandævus Alethes,
Vicit c hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum e imbrem rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,
Emissámque hyemem sensit Neptunus, & imis
f Stagna refusa vadis: graviter commotus, & alto
Prospiciens, summâ placidum caput extulit undâ.
Disjectam Æneæ toto videt æquore classem,
Fluctibus oppressos Troas g cœlique ruinâ.
Nec latuere doli fratrem Junonis, & iræ:
Eurum ad se Zephyrúmque vocat: dehinc talia fatur:
Tantáne vos generis tenuit fiducia vestri?
Jam cœlum terrámque h meo sine numine, venti,
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
i Quos ego: sed motos præstat componere fluctus:
Post mihi k non simili pœnâ commissa luetis.
Maturate fugam: regíque hæc dicite vestro,
Non illi imperium pelagi, sævúmque tridentem,
Sed mihi sorte datum; tenet ille immania saxa,
Vestras Eure domos; illâ se jactet in aulâ
Æolus, & clauso ventorum carcere regnet.
Sit ait, & dicto citius tumida æquora placat,
Collectásque fugat nubes, solémque reducit.

r Corpore & virtute bellicâ. Homer.

s Ut, Voces jactat inanes.

t Avertendo se dat latus undis.

u Ostendit.

x Quæ latebant ob tempestatem

y Velut dorsum

z Magnus fluctus percusso Or. gubernator. capite in puppim ingruit. A Servio etiam ingens pontus exp. magna pars ponti: ut sit Synechdoche

a Absorbet.

b Vehebatur.

c Tempestas. Sic mox.

d Coagmentationibus.

e Quidam intelde aqua marina: sed potius accipiendum de pluvia, ne sit hysteron proteron.

f Aquam refusam & turbatam in imis gurg.

g Tempestate quæ è cœlo irruerat.

h Potestate à me non datâ.

i Aposiopesis est.

k Non itidem castigabimini verbis.

Cymo-

Cymothoe simul & Triton adnixus acuto
Detrudunt naves scopulo: *l* levat ipse tridenti,
Et vastas *m* aperit syrtes, & temperat æquor,
Atque rotis summas levibus perlabitur undas:
Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Jámque faces & saxa volant, furor arma ministrat;
Tum pietate gravem ac meritis, si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant;
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, *n* cœlóque invectus aperto,
Flectit equos, *o* currúque volans dat lora secundo.
Defessi Æneadæ, quæ proxima littora, cursu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus: insula portum
Efficit, objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In cœlum scopuli, quorum sub vertice latè
Æquora tuta silent: tum sylvis *p* scena coruscis
Desuper, *q* horrentique atrum nemus imminet umbrâ:
Fronte sub adversâ scopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, *r* vivóque sedilia saxo,
Nympharum domus: hic fessas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat anchora *s* morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egressi, optatâ Tröes potiuntur arenâ,
Et *t* sale tabentes artus in littore ponunt.
At primùm silicis scintillam excudit Achates,
u Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam;
Tum *x* Cererem corruptam undis, Cerealiáque arma
Expediunt fessi rerum, frugésque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum latè pelago petit, Anthea *y* si qua
Jactatum vento videat, Phrygiásque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in *z* puppibus arma Caici.
Navim in conspectu nullam, tres littore cervos
Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum per valles pascitur agmen:
Constitit hic, arcúmque manu celerésque sagittas
Corripuit, *a* fidus quæ tela gerebat Achates;
Ductoréque ipsos primùm capita alta ferentes
b Cornibus arboreis sternit; tum vulgus & omnem

l Leves & navigabiles facit, ut exp. Ser. tanquam ad Syrtes referens. Alii, Levat naves, id est, aufert & liberat.

m Ita ut ex his naves exire possint.

n Jam sereno, vetus per maria.

o Currus pro equis

p Umbraculum simile scenis veterum.

q Horrorem inculcante.

r Naturali.

s Ut, Dente recaci, lib. 6.

t Maris aspergine madefactos.

u Succepit Ser.

x Frumentum aqua madefactum.

y Al. siquem.

z Ut lib. 10. — præfigere puppibus arma.

a Habentes cornua ramosa, quales sunt arborcs.

b Cornibus arboreis sternit; tum vulgus & omnem

Miscet

Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec priùs absistit, quàm septem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet:
Hinc portum petit, & socios partitur in omnes.
Vina bonus quæ deinde cadis onerârat Acestes
Littore Trinacrio, dederátque abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet.
O socii (neque enim ignari sumus *b* antè malorum)
O passi graviora, dabit *Deus* his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem *c* penitúsque sonantes
Accestis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti; revocate animos mœstúmque timorem
Mittite: forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt, illic fas regna resurgere Trojæ.
d Durate, & vosmet rebus servate secundis.
Talia voce refert; curisque ingentibus æger,
Spem vultu simulat, *e* premit *f* altum corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt dapibúsque futuris;
Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.
Pars in frusta secant, verubúsque *g* trementia figunt;
Littore ahena locant alii, flammásque ministrant.
Tum victu revocant vires: fusique per herbam,
Implentur veteris Bacchi, pinguisque ferinæ.
Postquam exempta fames epulis, *h* mensæque remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt:
Spémque metúmque inter dubii, seu vivere credant,
Sive extrema pati *i* nec jam exaudire vocatos.
Præcipuè pius Æneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortémque Gyan, fortémque Cloanthum;
Et jam finis erat, cum Jupiter æthere summo
Despiciens mare velivolum, terrásque jacentes,
Littoráque & latos populos, sic vertice cœli
Constitit & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas,
Tristior & lacrymis oculos suffusa nitentes,
Alloquitur Venus: O, qui res hominúmque deúmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,
Quid meus Æneas in te commmittere tantum,
Quid Troes potuere? quibus tot funera passis
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.
Certè *k* hinc Romanos olim *l* volventibus annis
Hinc fore ductores, revocato à sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus; quæ te genitor sententia vertit?

b Ut Græce σῶν κακῶν. Vel, ante malorum, ὑπὲρ ἐν.

c Accestis. lib. 3. Scyllæum & cæt. cum. resonantia saxa.

d Perseverate in his toerandis.

e Occultat.

f Al. alto.

g Palpitantia adhuc.

h Mensæ in quibus dapes appositæ fuerant: vel ipsæ dapes. Sed illud malo.

i Quia olim quos quærebant amissos, sæpius vocabant antequam abirent.

k Hinc ex Æneæ & Troiæ Πίσεσι λαμέων ἐσται σῶν. Hom.

l Hoc

Hoc equidem *m* occasum Trojæ tristésque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc *n* eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur; *o* quem das finem rex magne laborum?
Antenor potuit mediis elapsus Achivis
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timavi:
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It *p* mare proruptum, & pelago premit arva sonanti.
Hic tamen ille urbem Patavi, sedésque locavit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armáque fixit
Troia; nunc placidâ compostus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amissis, unius ob iram
Prodimur, atque Italis longè disjungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque deorum,
Vultu, quo cœlum tempestatésque serenat,
q Oscula libavit natæ, dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi; cernes *r* urbem & promissa Lavini
Mœnia, sublimémque feres ad sydera cœli
Magnanimum Æneam; neque me sententia vertit.
Hæc tibi (fabor enim, quando hæc te cura remordet,
Longiùs & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum *r* ingens geret Italiâ, populósque feroces
Contundet, morésque viris & mœnia ponet;
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
s Ternáque transierint Rutulis hyberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnúmque à sede Lavini
Transferet, & longam multâ vi muniet Albam.
Hic jam *t* tercentum totos regnabitur annos
Gente sub Hectoreâ; donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Indè lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanósque suo de nomine dicet;
His ego *u* nec metas rerum, nec tempora pono;
Imperium sine fine dedi; quin aspera Juno,
Quæ mare nunc terrásque metu cœlúmque fatigat,
Consilia in melius referet, mecúmque fovebit
Romanos rerum dominos, *x* gentémque togatam.
Sic placitum: veniet lustris labentibus ætas,
Cum *y* domus Assaraci Phthiam clarásque Mycenas

m Excidium.
n Itidem adversa.
o Dare vis.
p Quia tum mare vocatur.
q Parva ora leviter tetigit.
r Id est, promissa Lavini mœnia, per Epexegesin. Alioqui intell. Troiam & La. Quidam, Romam & Lavinum.
s Terna hyber. Tres anni.
t Alba trec. annis caput regni fuit.
u Nec certum imperii terminum, nec certum annorum spatium statuo.
x Gentem Romanam.
y Assaracus Capys Anch. genuit patrem Æneæ.

Servitio

Servitio premet, ac victis dominabitur Argis;
Nascetur pulchrâ Trojanus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminat astris,
Julius à magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim cœlo spoliis Orientis onustum
z Accipies secura: *a* vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis *b* mitescent secula bellis.
Cana Fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Jura dabunt: diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & *c* Maia genitum demittit ab alto,
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris, nè *d* fati nescia Dido
Finibus arceret: volat ille per aera magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris:
Et jam jussa facit; ponúntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo: in primis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentémque benignam.
At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire, locósque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) hominésne feræne
Quærere constituit, sociisque *e* exacta referre.
Classem *f* in convexo nemorum sub rupe cavata
Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
Occulit, ipse uno graditur comitatus Achate,
g Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater mediâ sese tulit obvia sylvâ,
Virginis os habitúmque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalice, volucrémque fugâ prævertitur Hebrum.
Namque humeris de more *h* habilem suspenderat arcum
i Venatrix, dederátque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodóque *k* sinus collecta fluentes.
Ac prior, Heus inquit juvenes, monstrate mearum
Vidistis siquam hic *l* errantem fortè sororum
Succinctam pharetra, & maculosæ tegmine lyncis,
Aut *m* spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus: at Veneris contrà sic filius orsus,
Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum.
O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat: *n* ô dea certè:
An Phœbi soror, an nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrúmque leves quæcunque laborem:
Et *o* quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris

Jactemur,

z Al. aspicies.
a Hic quoque deus erit: ut, Damn. tu quoque v. in Buc.
b Per Augustum.
c Mercurium.
d Voluntatis Jovis.
e Exquisita S. Fort. Exacte cognita. Quid si vero adverbialiter pro Exacte?
f In loco convexo quasi ex nemore facto: nam sylvis sæva coruscis desuper imminebat.
g Ut Homer. πάλλων δύο δοῦρε. Reperitur autem hic versus lib. 12. de Turno.
h Aptum sexui.
i Quasi venatrix.
k Sin. Vestis.
l Vagantem feras investigando.
m Præ ardore & ira.
n O virgo, es certe dea. Sed quæ dea?
o Sub qua regione cœli.

Jactemur, doceas; (ignari hominúmque locorúmque
Erramus, vento huc vastis & fluctibus act)
Multa tibi ante aras nostrâ cadet hostia dextrâ.
Tunc Venus, Haud equidem tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos est *p* gestare pharetram,
Purpureóque *q* altè suras vincire cothurno.
Punica règna vides, Tyrios, & Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
r Germanum fugiens; *s* longa est injuria, longæ
Ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore:
Cui pater *t* intactam dederat, primisque jugârat
u Ominibus; sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit furor: ille Sichæum
Impius ante *x* aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum *y* superat, *z* securus amorum
Germanæ, factúmque diu celavit: & *a* ægram,
Multa malus simulans, vanâ *b* spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida mirîs:
Crudeles aras, trajectáque pectora ferro
Nudavit: *c* cæcúmque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriâque excedere suadet:
Auxiliúmque viæ veteres tellura recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota fugam Dido sociósque parabat.
Conveniunt quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naves, quæ fortè paratæ,
Corripiunt, onerántque auro; portantur avari
d Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Devenere locos ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentémque novæ Carthaginis arcem;
Mercatique solum, facti de nomine *e* Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?
Quóve tenetis iter? Quærenti, talibus ille
Suspirans, imóque trahens à pectore vocem;
O dea, si, *f* primâ repetens ab origine, pergam,
Et vacet *g* annales nostrorum audire laborum;
Ante diem clauso componet vesper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (si vestras fortè per auras
Trojæ nomen iit) diversa per æquora vectos
h Forte suæ Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hosti Penates

p Ut gesto.
q Usque ad genua, ut s. Nuda genu.
r Pygmalionem
s Ejus narratio longè est petenda.
t Virginem ded. in matrim.
u Quia auspices nuptiis interponebantur.
x Hercules cujus sacerdos erat.
y Pro interimit.
z Contemptor, Solutus metu
a è pro amore odium conquæreretur.
a Animo, id est tristem.
b Reditûs illius.
c Occultum sc. familiæ, quòd ab affine & cognato fuisset interf.
d Quas Pygmalionis putabat.
e Vide Justinum.
f A raptu Helenæ.
g Enumerationem, qualis esse solet in annal.
h Casu suo.

Classe veho mecum: famâ super æthera notus,
Italiam quæro patriam, & genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
Matre deâ *i* monstrante viam, data fata sequutus;
Vix septem convulsæ undis Euróque supersunt.
Ipse ignotus, egens Lybiæ deserta peragro,
Europâ atque Asiâ pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud (credo) invisus cœlestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modò, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios, classémque relatam
Nuntio, & *k* in tutum versis Aquilonibus actam;
Ni frustrà augurium vani docuere parentes.
Aspice bis senos lætantes agmine *l* cycnos,
Ætheriâ quos lapsa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo; nunc terras ordine longo
Aut *m* capere, aut captas jam despectare videntur.
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantúsque dedêre;
Haud aliter puppésque tuæ, pubésque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modò, & quà te ducit via, dirige gressum.
Dixit; & avertens roseâ cervice refulsit,
n Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere, pedes *o* vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit dea. Ille, ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce sequutus;
Quid natum toties crudelis *p* tu quoque falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire & reddere voces?
Talibus incusat, gressúmque ad mœnia tendit.
At Venus obscura gradientes aëre sepsit,
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere nę quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedésque revisit
Læta suas; ubi templum illi, centúmque Sabæo
Thure calent aræ, sertísque recentibus halant.

Corripuere viam interea, quà semita monstrat:
Jámque ascendebant collem, qui *q* plurimus urbi
Imminet, adversásque aspectat desuper arces.
Miratur molem Æneas, magnalia quondam:
Miratur portas, strepitúmque, & *r* strata viarum.
Instant ardentes Tyrii; pars ducere muros,
s Molirique arcem, & manibus subvolvere saxa:
Pars *t* aptare locum tecto, & concludere *u* sulco.

i Sua stella quam semper videt per diem.

k Actam in tut. aq. conversis.

l Cycnos navibus, aquilam tempestat. comparat.

m Designare, eligere.

n Ambrosia illitæ, vel immortales.

o Quæ prius modo sinus collu. v. 324.

p Ut Juno, & cætera numina quæ mihi (utpote Trojano) adversantur.

q Longus 3000. pass. G. ex Pol. & Appian.

r Vias lapidibus stratas.

s Mollibus jactis extollere.

t al. Optare.

u Fossa.

Jura magiſtrátúſque legunt, ſanctúmque ſenatum.
Hic portus alii effodiunt, hic alta theatris
Fundamenta locant alii; immanéſque columnas
Rupibus excidunt, ſcenis decora alta futuris.
Qualis apes æſtate novâ per florea rura
Exercet ſub ſole labor, cùm gentis adultos
Educunt fœtus, aut cùm x liquentia mella
Stipant, & dulci diſtendunt nectare cellas;
Aut onerant accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.
Fervet opus, redoléntque thymo fragrantia mella.
O fortunati quorum jam mœnia ſurgunt!
Æneas ait, & faſtigia ſuſpicit urbis.
Infert ſe ſeptus nebulâ (mirabile dictu)
Per medios, miſcétque viris, neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit mediâ, y lætiſſimus umbrâ,
Quo primum jactati undis & z turbine Pœni
Effodere loco ſignum, quod regia Juno
Monſtrârat, caput acris equi: hic nam fore bello
Egregiam, & a facilem victu per ſecula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum & b numine divæ:
Ærea cui gradibus ſurgebant limina, nexaque
Ære trabes, foribus cardo ſtridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit; hic primùm Æneas ſperare ſalutem
Auſus, & afflictis meliùs confidere rebus.
Namque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo,
Reginam opperiens, dum quæ c fortuna ſit urbi
Artificúmque manus d inter ſe, operúmque laborem
Miratur: videt Iliacas ex ordine pugnas,
Belláque jam famâ totum vulgata per orbem:
e Atridas, Priamúmque, & ſævum ambobus Achillem,
Conſtitit, & lacrymans, Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris noſtri non plena laboris?
En Priamus: ſunt hic etiam f ſua præmia g laudi,
Sunt h lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus; feret hæc aliquem tibi fama ſalutem.
Sit ait, atque animum picturâ paſcit inani,
Multa gemens, largóque humectat flumine vultum.
Namque videbat uti bellantes Pergama circum
Hàc fugerent Graii, i premeret Trojana juventus;
Hàc Phryges, inſtaret curru criſtatus Achilles.
Nec procul hinc Rheſi niveis tentoria velis
Agnoſcit lacrymans; primo quæ k prodita ſomno
Tydides multa l vaſtabat cæde cruentus;
Ardentéſque avertit equos in caſtra priùſquam

x Liquida ex Georg. 4. Defæcata, Pura.

y Amœniſſimus.
z Venti.
a Fertilem.
b Numinis ſimulacro.
c Felicitas.
d Collatas, ſeu comparatas, Omnes mirantur, ſed hanc tamen præ illa. c Atrei filios, Agamemnonem & Menelaum.
f Id eſt, ſibi convenientia. Vel, ſibi debita: quæ (vel qualia) meretur.
g Virtuti. Vel fatis laudabilibus.
h Sunt qui res afflictas & miſerabiles commiſeratione & lacrymis proſequantur: quæ miſeris aliquod ſunt ſolamen.
i Impreſſionem faceret. Cum impetu incuteret.
k A Dolone.
l Hominibus exhauriebat & vacua faciebat. Sic alibi. Quin etiam Vaſta dare, pro eadem.

Pabula gustassent Trojæ, Xanthúmque bibissent.
m Parte aliâ fugiens amissis Troïlus armis,
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, currúque hæret resupinus *n* inani,
Lora tenens tamen: huic cervixque comæque trahuntur
Per terram, & *o* versâ pulvis *p* inscribitur hastâ.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplúmque ferebant,
Suppliciter tristes, & *q* tunsæ pectora palmis.
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimúmque auro corpus vendebat Achilles.
Tum verò ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentémque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permistum agnovit Achivis,
Eoásque acies, & *r* nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum *s* lunatis agmina *t* peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exertæ *u* cingula mammæ
Bellatrix, audétque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur;
Dum stupet, obtutúque hæret defixus in uno:
Regina ad Templum, formâ pulcherrima, *Dido*
Incessit, magnâ juvenum stipante catervâ.
Qualis in *x* Eurotæ ripis, aut per juga *y* Cynthi
Exercet *Diana* choros: quam mille sequutæ
Hinc atque hinc glomerantur Orcades; illa pharetram
Fert humero, gradiénsque deas supereminet omnes;
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat *Dido*, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi, regnísque futuris.
Tum foribus divæ, mediâ testudine templi,
Septa *z* armis, solióque altè subnixa, resedit.
a Jura dabat legésque viris, operúmque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat;
Cum subitò Æneas concursu accedere magno
Anthea, Sergestúmque videt, fortémque Cloanthum,
Teucrorúmque alios; ater quos æquore turbo
*Dis*pulerat, penitúsque alias advexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates;
b Lætitiáque *c* metúque avidi conjungere dextras
Ardebant; sed *d* res animos incognita turbat.
*Dis*simulant, & nube cavâ speculantur *e* amicti,
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniant; cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes *f* veniam, & templum clamore petebant.

m P.a pictura.
n Cui jam decrat rector.
o Retro conversa cuspide hastæ.
p Exaratur, scalpitur, sulcatur.
q Ad movendum Deæ animum.
r Æthiopis.
s Mediam lunam referentibus.
t Scutis brevibus.
u Aur. cing. Periph. baltei.
x Fl. Laconiæ.
y Montis Delii.
z Armatis custodibus.
a Quidem sum. Jura dabat, non autem dicebat, ut judex. Sed hoc subtilius.
b Ob socios liberatos.
c Propter concursum Pœnorum.
d Causa sociorum adventus.
e Ut supra, Et nullo nebulæ circum dea fudit amictu.
f Facem.

Postquam

Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido ſic pectore cœpit;
O regina, novam cui condere Jupiter urbem,
Juſtitiâque dedit gentes frænare ſuperbas;
Tröes te miſeri, ventis maria omnia vecti,
Oramus; prohibe infandos à navibus ignes:
Parce g pio generi, & propiùs res aſpice noſtras.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas;
Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ;
OEnotrii coluere viri; nunc fama minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine gentem.
Hue curſus fuit. ——— ———
Cùm ſubitò aſſurgens fluctu nimboſus Orion
In vada cæca tulit, penitúſque h procacibus Auſtris,
Pérque undas, ſuperante ſalo, pérque invia ſaxa
Diſpulit; huc pauci veſtris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? i hoſpitio prohibemur arenæ;
Bella cient, primáque vetant conſiſtere terrâ.
Si genus humanum & mortalia temnitis arma;
At k ſperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo juſtior alter
Nec pietate fuit, nec bello major & armis;
Quem ſi fata virum ſervant, ſi veſcitur aurâ
Ætheriâ, nec adhuc crudelibus occubat umbris;
l Non metus; officio nec te certâſſe priorem
m Pœniteat; ſunt & Siculis regionibus urbes,
n Armáque, Trojanóque à ſanguine clarus Aceſtes.
Quaſſatam ventis liceat ſubducere claſſem,
Et ſylvis aptare trabes, & o ſtringere remos.
Si datur Italiam, ſociis, & rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti Latiúmque petamus.
Sin abſumpta ſalus, & te, p pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec ſpes jam reſtat Iuli;
At freta Sicaniæ ſaltem ſedéſque paratas,
Unde huc advecti, regémque petamus Aceſtem.
Talibus Ilioneus; cuncti ſimul q ore fremebant
Dardanidæ. ——— ———
Tum breviter Dido, vultum demiſſa, profatur;
Solvite corde metum Teucri, ſecludite curas;
Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & latè fines cuſtode tueri.
Quis genus Æneadum, quis Trojæ neſciat urbem;
Virtutéſque, viróſque, & tanti incendia belli?

g Troianis qui ſunt pii.

h Obſtinate urgentibus. Subinde ſuum in nos fatum repetentibus.

i Cum littora jure gentium communia ſint.

k Timete d. m. benefactorum & malefactorum.

l Al. Non merus officio.

m Non meruendum tibi eſt ne te pœn. &c.

n Homines apti ad arma.

o Ligna incidere ex quibus remi fiant.

p Æneæ.

q Conſentiebant. Aſſentientes quidem, ſed offendentes ſe ægre ferre injurias ſibi illatas.

r Virtutes virorum.

Non *f* obtusa adeò gestamus pectora Pœni;
Nec tam aversus equos Tyria *t* sol jungit ab urbe:
Seu vos *u* Hyspériam magnam, *x* Saturniáque arva,
Sive Erycis fines, regémque optatis Acestem:
Auxilio tutos dimittam, opibúsque juvabo.
Vultis & his mecum pariter considere regnis?
y Urbem quam statuo? vestra est; subducite naves:
Tros Tyriúsque mihi nullo discrimine *z* agetur.
Atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem
Afforet Æneas! equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ lustrare extrema jubebo,
Si quibus ejectus sylvis aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis, & fortis Achates
Et pater Æneas, *a* jamdudum *b* erumpere nubem
Ardebant; prior Æneam compellat Achates,
Nate deâ, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem sociósque receptos.
c Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cùm circumfusa repentè
Scindit se nubes, & in æthera purgat apertum.
Restitit Æneas, claráque in luce refulsit:
d Os humerósque deo similis; namque ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis afflârat honores.
Quale *e* manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariúsve lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam alloquitur, cunctisque repentè
Improvisus ait, Coràm, quem quæritis, adsum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Trojæ miserata labores;
Quæ nos relliquias Danaum, *f* terræque marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo socias; grates persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido, nec quicquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
Dii tibi (si qua pios respectant numina, siquid
Usquam justitiæ est, & mens sibi conscia recti)
Præmia digna ferant! quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, *g* dum montibus umbræ
Lustrabunt convexa, *h* polus dum sydera pascet;
Semper honos, nomenque tuum, laudésque manebunt,
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextrâ, lævaque Serestum:
Dein, alios; fortémque Gyan, fortémque Cloanthum.
Obstupuit *i* primò aspectu Sidonia Dido,

f Crassa ingenia. *t* Quia putantur obtusiores qui rg. à sole remotiores & frigidiores incolunt. *u* Italiam quæ Hesp. magna, ut differat ab Hispan. *x* Latium. *y* Vultis urbem quam statuo? *z* Regetur.

a Cum socios vidissent, & Didonem loquentem audissent. *b* Rupta nube exire. Alias, Abrumpere. *c* Orontes.

d Oris venustate, & humerorum latitudine. Æn. *e* Artificis.

f Ut in principio hujus libri multum ille & terris jactatus & alto. *g* Dum in mont. umbr. latera inclinata circumibunt. *h* Pro polus Br. Jegit palus, de omni humore, aut de mari: ut Hom. Αἰμυν. *i* Primo cum ea nota quæ adverbi esse indicat. Non enim primo jungitur cum aspectu: sed refertur ad seq. deinde.

Casu

Casu deinde viri tanto: sic ore loquuta est:
Quis te nate deâ, per tanta pericula casus
Insequitur? quævis immanibus applicat oris?
Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli: genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Trojanæ, nomenque tuum, regésque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Séque ortum antiquâ Teucrorum à stirpe volebat:
Quare agite, ô tectis juvenes succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Jactatam, hac demum voluit consistere terrâ.
k Non ignara mali miseris succurrere disco.
Sic memorat: simul Æneân in regia ducit
Tecta: simul divûm templis *l* indicit honorem.
Nec minùs interea sociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pingues centum cum matribus agnos:
m Munera, lætitiámque dei. ——————
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis.
Arte laboratæ vestes ostróque superbo:
Ingens argentum mensis, cœlatáque in auro
Fortia facta patrum: series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius *n* consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achatem:
Ascanio *o* ferat hæc, ipsúmque ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet pallam *p* signis auróque rigentem,
Et circum textum croceo *q* velamen acantho:
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergama cùm peteret, inconcessúsque hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami, collóque monile
r Baccatum, & duplicem gemmis auróque coronam.
Hæc *s* celerans iter ad naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia: ut faciem mutatus & ora Cupido
t Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem.

k In meipsa experta quod sit malis conflictari, disco miseris succurr. At, Serv. vult non repeti & ante disco.
l Id est, ferias: ut esset publica gratulatio, & deorum favor accederet: at S. Justin. fieri supplicationes.
m Id est, vinum, inq. Serv. at Cor. rectius, Mittit hæc omnia, ut Neptuno sacrificent. Quæ res munera & Lætitiam Neptuno afferat. Hæc ille. Est autem & alia lectio (sed minus rationi consentanea) die. ut sit pro diei. De qua vide Gell.
n Esse mente quiera.
o Nunciat.
p Ex auro interrexto factis.
q Cycladem circumtextam signis acanthum herbam seu virgultum referentibus.
r Baccis ornatum, i. margaritis.
s Celeriter exequens.
t Sub Ascan. imagine.

Quippe domum timet *u* ambiguam, Tyriósque *x* bilingues:
Urit atrox Juno, & sub noctem cura recursat.
Ergò his aligerum dictis affatur Amorem;
Nate, meæ vires, mea magna potentia solus:
Nate, *y* Patris summi qui tela Typhoëa temnis,
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora *z* jactetur, odiis Junonis iniquæ,
a Nota tibi; & nostro doluisti sæpe dolore.
Hunc Phœnissa *b* tenet Dido, blandísque moratur
Vocibus, & vereor quò se *c* Junonia vertant
Hospitia: haud tanto cessabit *d* cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis & cingere flammâ
Reginam meditor, *e* nè quo se numine mutet,
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Quà facere id possis, nostram nunc accipe mentem:
Regius, accitu chari genitoris, ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago & flammis restantia Trojæ.
Hunc ego sopitum somno super alta Cythera,
Aut super Idalium sacratâ sede recondam:
Nè qua sciat dolos, mediúsve occurrere possit.
f Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
f Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus:
Ut, cum te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas, laticémque Lyæum:
Cum dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallásque *g* veneno.
Paret Amor dictis charæ genitricis: & alas
Exuit, & *h* gressu gaudens incedit Iüli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat; & fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus, & dulci aspirans complectitur umbrâ.
Jámque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cùm *i* venit, aulæis jam se regina superbis
k Aureâ composuit spondâ, *l* mediámque locavit.
Jam pater Æneas, & jam Trojana juventus
Conveniunt: stratóque super discumbitur ostro.
Dant manibus famuli lymphas: Cererémque canistris
Expediunt, tonsísque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere, & flammis *m* adolere penates,
Centum aliæ, totidémque pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Necnon & Tyrii per limina *n* læta frequentes

Convenêre,

u De qua posset ambigi, Græcis an Trojanis natus esset.
x Perfidos.
y Jovis fulminis.
z Jactetur quæso, ut vacet quæ.
a Pro, Notum, Græc. more.
b Hospitio acceptum retinet.
c In quibus Juno colitur.
d In opportunitate temporis.
e Ad nutum alicujus numinis.
f Fallendo assume, Falso recepta. Scal. exp. Falsam habens & præ te ferens, Repræsentes.
g Amoris quasi veneno.
h Incedit cum Achate eodem modo quo Iulus incessisset, si adfuisset.
i Ascanius.
k Auratis vestibus ornata, vel Aurea spondâ, per Synec.
l In lecto, qui medius erat, accubuit.
m Colere, honorare, augere, & lætos facere, suffire.
n Quæ lætitiam præ se ferre videbantur.

Convenêre, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iülum,
o Flagrantésque dei vultus, simulatáque verba,
Pallámque, & pictum croceo velamen acantho.
Præcipuè infelix, p pesti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, q ardescitque tuendo
Phœnissa, & puero pariter donísque movetur:
Ille ubi complexu Æneæ collóque pependit,
Et magnum r falsi implevit genitoris amorem,
Reginam petit. Hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet, inscia Dido
Insideat quantus miseræ deus: at memor ille
f Matris Acidaliæ, paulatim abolere t Sichæum
Incipit, & vivo tentat u prævertere amore
Jampridem x résides animos, desuetáque corda.
Postquam y prima quies epulis, mensæque remotæ,
Crateras magnos statuunt, & z vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocémque per ampla volutant
Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auróque poposcit,
Implevítque mero pateram, quam Belus & omnes
A Belo a soliti: tum facta silentia tectis.
Jupiter (hospitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriisque diem Trojáque profectis
Esse velis, nostrósque hujus meminisse b minores.
Adsis lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate c faventes.
Dixit, & in mensa d laticum libavit honorem:
Primáque libato e summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit f increpitans; ille impiger hausit
g Spumantem pateram, & pleno se proluit h auro;
Post alii proceres: citharâ crinitus Iopas
Personat auratâ, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam, solisque labores:
Unde hominum genus & pecudes: unde imber, & k ignes:
Arcturum, l pluviásque Hyadas, geminósque Triones:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni: vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrii, Troësque sequuntur.
Necnon & vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido: m longúmque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc quibus Auroræ venisset filius armis:
Nunc, quales Diomedis equi: nunc quantus Achilles.

o Vultus qui sic flagrabant ut Dei esse apparerent.
p Pernicioso & exitiali amori.
q Incenditur amore, Concipit flammas amoris.
r Quem falso suum esse dicebat.
s Mandatorum matri.
t Amorem in Sic.
u Præoccupare, Junonem præveniendo.
x Inertes ad amandum.
y Quia repetebant potationes.
z Pocula cor. ut l. 3. magnum crat. corona Induit: vel ut Hom. κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο,
o Soliti implere, cum vellent libare.
b Posteros.
c Linguis & animis.
d Vinum, quod est laticum honos.
e Cum libasset, quod relictum erat ore leviter tetigit.
f Increpitando instans ut accipiret, sive urgens.
g Adhuc spumantem, utpote plenam, cum vinum Dido vix degustasset.
h Aurea patera. Aliàs, ore.
i Defectus.
k Fulgura & fulmina.
l Pluv. adjectivum est. m Magnum, & donec ipsa viveret duraturum, inquit Corr. At Non. Sævum & perniciosum. Alii, longum adverbialiter accipiunt.

Immo

Immò age, & à prima dic hospes origine nobis
Insidias (inquit) Danaum casúsque tuorum,
Errorésque tuos; nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æstas.

Publii Virgilii Maronis ÆNEIDOS LIBER II.

ARGUMENTUM.

Didûs voluntati morem gerens Æneas, excidii Trojani seriem narrat. Ea est hujusmodi: Græci decimo belli Trojani anno, attritis jam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confugiunt: noctéque eâ quæ urbis incendium antecessit fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Trojano equo ligneo, tantæ magnitudinis, ut portis urbis recipi non posset, ejus utero lectissimum quemque procerum includunt. Trojani partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, dirutâ muri parte, equum in arce statuunt. Nocte intempesta Græci à Tenedo profecti, per eam muri ruinam quâ equus erat introductus urbem invadunt. Sinon, reserato equi utero, armatos emittit. Omnia ferro flammísque fœdantur. Æneas interim ab Hectore in somnis admonetur, ut sibi fugâ consulat, deósque patrios incendio eripiat. Ille tamen honestam mortem turpi fugæ præferens, frustrà in arma ruit. Satìs feliciter primus impetus succedit Trojanis, donec Choræbi consilium sequuti, sumptis Græcorum armis, suorum telis obruuntur. Interea Priami regia oppugnatur, Priamúsque ipsè à Pyrrho Achillis filio interficitur. Æneas itaque, frustrà tentatis omnibus, cùm jam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisæ patri committit, eóque in humeros suos sublato, assumptíque Ascanio filio Creusáque uxore, fugam arripit: Græci à tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam uxorem amittit: cujus quærendæ causâ per totam urbem oberranti, obvia fit uxoris umbra, virúmque mortis suæ certiorem facit. Ipse ad socios revertitur, quò jam magnus virorum mulierúmque numerus confluxerat, ejus auspicium, quocunque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

Aliud MODESTINI jurisconsulti Argumentum.

Conticuere omnes: tunc sic fortissimus heros
Fata recensebat Trojæ, casúsque suorum
Fallaces Græios, simulatáque dona Minervæ,
Laconis pœnam, & laxantem claustra Sinonem:
Somnum quo monitus acceperat Hectoris atrum

Jam

Jam flammas cœli, Troum patriæque ruinas,
Et regis Priami fatum miserabile semper:
Impositúmque patrem collo, dextráque prehensum
Ascanium, frustrà à tergo comitante Creusâ:
Ereptam hanc fato, socios in monte repertos.

Aliud INCERTI AUTORIS Argumentum.

Cogitur Æneas bellorum exponere cæsus,
Graiorúmque dolos, & equum, fraudémque Sinonis,
Excisámque urbem Priamique miserrima fata:
Utque patrem impositum forti cervice per ignes
Extulerit, charámque amiserit ipse Creusam:

Aliud MONOSTICHON

Edocet excidium Trojæ cladémque secundum.

ALIUD.

Funera Dardaniæ narrat fletúsque secunde.

CONticuere omnes, *a* intentique ora tenebant.
Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto:
Infandum regina jubes renovare dolorem,
Trojanas ut opes & lamentabile regnum
Eruerint Danai, quæque ipse miserrima vidi,
b Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
c Myrmidonum, Dolopúmve, aut duri miles Ulyssi,
Temperet à lacrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat, suadéntque *d* cadentia sydera somnos.
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem:
Quanquam animus meminisse horret, luctúque refugit,
Incipiam. Fracti bello, fatísque repulsi
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum, divinâ Palladis arte
Ædificant; sectáque intexunt abiete *e* costas.
Votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.
Huc delecta virum sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri; penitúsque cavernas
Ingentes, uterúmque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima famâ
Insula dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantùm sinus, & statio malefida carinis.
Huc se provecti deserto in *f* littore condunt;
Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenas.
Ergò omnis longo *g* solvit se Teucria luctu:

a Pro, Intenta ora habebant, id est, defixa in loquentem: ut fit Hyperb. Vel, intenti ad ejus verba, ne hiscebant quidem.
b Quibus magna ex parte interfui. Vel, quorum magnam partem ego cum meis experrus sum.
c Tam demique misera, ut ne ipsi quidem hostes sine lacrymis ea audire possint. sic l. 11. Vel Priamo miseranda manus.
d Adventante aurora.
e Interiora statumina, quibus laterum compages nitebatur.
f Hujus insulæ quæ cultoribus vacua Achilli in prædam concessa fuerat.
g Exculo luctu dant se lætitiæ Troiani.

Panduntur

Panduntur portæ: juvat ire, & Dorica caſtra
Deſertóſque videre locos, littúſque relictum.
h Hic Dolopum manus, hic ſævus tendebat Achilles;
i Claſſibus hic locus, hic acies certare ſolebant.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primúſque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Sive dolo, ſeu jam Trojæ ſic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaum inſidias, ſuſpectáque dona
k Præcipitare jubent, k ſubjectíſque urere flammis:
Aut terebrare cavas uteri, & tentare latebras.
SCINDITUR l incertum ſtudia in contraria vulgus.
Primus ibi m ante omnes, magnâ comitante catervâ,
Laocoon n ardens ſummâ decurrit ab arce;
Et procul; O miſeri, quæ tanta inſania, cives?
Creditis avectos hoſtes? aut ulla putatis
o Dona carere dolis p Danaum? ſic notus Ulyſſes?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achivi,
Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos q venturáque deſuper urbi,
Aut aliquis latet error: equo nè credite Teucri.
Quicquid id eſt, timeo Danaos, & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam
In latus, inque ſ feri curvam compagibus alvum
Contorſit; ſtetit illa tremens, uteróque recuſſo
Inſonuere cavæ, gemitúmque dedêre cavernæ.
Et, ſi fata deûm, ſi mens non læva fuiſſet,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras:
Trojáque nunc ſtares, Priamique arx alta maneres:
Ecce, manus juvenem interea poſt terga revinctum
Paſtores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui ſe ignotum venientibus ultro,
t Hoc ipſum ut ſtrueret, Trojámque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu verſare dolos, ſeu u certè occumbere morti.
Undique viſendi ſtudio Trojana juventus
Circumfuſa ruit, certántque illudere capto;
Accipe nunc Danaum x inſidias; & crimine ab uno
y Diſce omnes. ——— ———
Namque ut conſpectu in medio z turbatus inermis
Conſtitit, atque oculis Phrygia agmina circumſpexit:
Heu! quæ nunc tellus (inquit) quæ me æquora poſſunt
Accipere? aut quid jam miſero mihi denique reſtat?
Cui neque apud Danaos uſquam locus, a inſuper ipſi
Dardanidæ infenſi pœnas cum ſanguine poſcunt.
Quo gemitu converſi animi, compreſſus & omnis

Impetus:

h Verba ſunt viſentium.
i Manſpulis, Iſid. Sic & S. de equitibus.
k Pro, ſubjecturi ſe: niſi forte ita ſcribendum eſt.
l Mobile, inſtabile.
m Coram omnibus videntibus cunctis. Aut eſt Perilogia.
n Ira æſtuans.
o Dona car. dol.
p Dan. ſic not. Eſtne tam male vobis notus?
q Oppreſſura urbem, utpote ejus mœnibus altior.
r Tum quoque cum ferunt domi.
ſ Equi.
t Has ipſas inſidias.
u Al. certæ.
x Al. Inſidias & crimen ab uno
y Diſce omn.
z Quaſi turbatus. Sed fieri etiam poteſt ut eſſet turbatus, donec videret an ſua fallacia ſuccederet.
a Al. & ſuper. Conveniet autem & cum præced. neque.

Impetus; hortamur fari, quo ſanguine cretus:
Quidve ferat, memoret; quæ ſit fiducia capto.
Ille hæc, depoſitâ tandem formidine, fatur,
Cuncta equidem tibi rex, *b* fuerint quæcunque, fatebor
Vera, inquit, neque me Argolicâ de gente negabo:
Hoc primum: nec, ſi miſerum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacémque improba finget.
Fando, *c* aliquod ſi fortè tuas pervenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta famâ
Gloria; quem *d* falſa ſub proditione Pelaſgi
Inſontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demiſêre neci, nunc *e* caſſum lumine lugent:
Illi me comitem & conſanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis.
Dum ſtabat regno incolumis, regnúmque vigebat
Conſiliis, & nos aliquod nomenque decúſque
Geſſimus: invidiâ poſtquam pellacis Ulyſſis
(Haud ignota loquor) *f* ſuperis conceſſit ab oris,
Afflictus vitam in tenebris luctúque trahebam,
Et caſum inſontis mecum indignabar *g* amici.
Nec tacui demens; & me fors ſiqua tuliſſet,
Si patrios unquam remeâſſem victor ad Argos,
Promiſi ultorem, & verbis odia aſpera movi.
Hinc mihi prima mali labes; hinc ſemper Ulyſſes
Criminibus terrere novis: hinc ſpargere voces
In vulgum ambiguas, & *h* quærere conſcius arma.
Nec requievit enim, donec *i* Calchante miniſtro,
Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? *k* ſi omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire ſat eſt, jamdudum ſumite pœnas;
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum verò ardemus ſcitari & quærere cauſas,
Ignari ſcelerum tantorum artiſque Pelaſgæ.
Proſequitur pavitans, & ficto pectore fatur.
Sæpe fugam Danai Troiâ cupiêre relictâ
Moliri, & longo feſſi diſcedere bello.
Feciſſéntque utinam! Sæpe illos aſpera ponti
Interclúſit hyems, & terruit Auſter *l* euntes:
Præcipuè cùm jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto ſonuerunt æthere nimbi.
Suſpenſi, Euripylum ſcitatum oracula Phœbi
Mittimus, iſque adytis hæc triſtia dicta reportat.
Sanguine placâſtis ventos, & *m* virgine cæsâ,
Cum primùm *n* Iliacas Danaï veniſtis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animáque litandum
Argolicâ. Vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obſtupuere animi, gelidúſque per ima cucurrit

b Quicunque me ſequatur eventus. Ira Ser. qui legit, fuerit. quodcunque.

c Malo vocem aliquod, quæ jungatur eum nomen: quam aliquid quod jungendum eſſet cum fando.

d Sub falſo crimine proditionis.

e Privatum lumine, interemptum.

f Interemptus eſt.

g Palamedis.

h Quærere dolos qui ipſi eſſent arma ad reſiſtendum mihi.

i Calchantis miniſterio & opera me deſtinat aræ, vel opponit morti, ut ſequ. Vel ſubaudiendum tale quid.

k Si omn. Græc. eodem loco & numero ductis, & pro hoſtibus habetis.

l Ire parantes, vel, iter ingredientes.

m Iphigenia, Agamemn. filia.

n In Aulidem.

Oſſa

Ossa tremor, cui *o* fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina divûm
Flagitat: & mihi jam multi crudele *p* canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies: tectúsque recusat
Prodere voce sua quenquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
q Composito *r* rumpit vocem, & me destinat aræ.
Assensere omnes: & quæ sibi quisque timebat
Unius in miseri exitium conversa tulere.
Jámque dies infanda aderat: Mihi sacra *s* parari,
Et *t* salsæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) letho me, & vincula rupi,
Limosóque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela darent: si fortè dedissent.
Nec mihi jam patriam *u* antiquam spes ulla videndi,
Nec dulces natas, exoptatúmque parentem;
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te per superos & conscia numina veri,
Per, siqua est quæ restat adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus: & miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus: dictisque ità fatur amicis:
x Quisquis es (amissos hinc jam obliviscere Graios)
Noster eris: mihique hæc edissere vera roganti,
Quò molem hinc immanis equi statuêre? quis autor?
Quidve petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?
Dixerat. Ille, dolis instructus & arte Pelasgâ,
Sustulit exutas vinclis ad sydera palmas;
y Vos æterni ignes, & non violabile vestrum
Testor numen (ait) vos aræ, ensésque nefandi,
Quos fugi, *z* vittæque deûm, quas hostia *a* gessi:
Fas mihi Graiorum *b* sacrata resolvere jura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Siqua tegunt; teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modò promissis maneas, servatáque serves
Troja fidem: si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaum, & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit; impius ex quo
Tydides, sed enim scelerúmque inventor Ulysses,
Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibúsque cruentis

o Fata præparent mortem.
p Prædicebant.
q Ex compacto Ulyssis impulsu non oraculi justu.
r Πάγκυρσις ἐστὶν ἔμπλεως.
In vocem erumpit.
s Parari cœperunt.
t Mola salsa, qua frons victimæ & foci necnon culteri aspergebantur.
u antiq. charam sed potius Argos antiq. vocat patr. ut & Soph. commendat à vetustate. Quidam antiq. pristinam intell.
x Quisquis es, noster eris verba sunt imp. trans fugam in fidem suam recipientis. Liv.
y Sydera. Alii, penates: ut Æternumque adytis effert penetr. ignem. Alii Vestæ focos.
z Sunt qui deum jungunt cum hostia.
a Cum essem victima, aræ destinata.
b Quia sacramenti militaris religione videbatur esse obstrictus.

c Virgineas ausi divæ contingere vittas :
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaum, fractæ vites, aversa d deæ mens.
Nec dubiis ea signa dedit e Tritonia monstris :
f Vix positum castris simulacrum, arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsúsque per artus
Sudor iit : térque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmámque ferens hastámque trementem.
Extemplo tentanda fugâ canit æquora Calchas,
Nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
g Omina ni repetant Argis, numénque reducant,
Quod pelago & curvis secum advexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deósque parant comites, pelagóque remenso
Improvisi aderunt : ita h digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti : pro numine læso
Effigiem statuêre, i nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœlóque educere jussit ;
Nè recipi portis aut duci in mœnia possit,
Neu populum k antiquâ sub relligione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quod dii priùs omen in ipsum
Convertant) Priami imperio Phrygibúsque futurum :
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
Ultro Asiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis, perjurique arte Sinonis
Credita res, captíque dolis, l lacrymisque coactis,
Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miseris, multóque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem, gemini à Tenedo m tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus ad aras.
Incumbunt pelago, paritérque ad littora tendunt :
Pectora quorum inter fluctus arrecta jubæque
Sanguineæ exuperant undas : pars cætera pontum
Ponè n legit, sinuátque immensa volumine terga.
Fit sonitus, spumante salo : jámque arva tenebant,
Ardentésque oculos suffecti sanguine & igni,
Sibila lambebant linguis o vibrantibus ora.
Diffugimus visu exangues : illi agmine certo
Laocoonta petunt, & primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque

c Vittæ enim aliæ arant virginales, aliæ maritales.
d Minervæ.
e Minerva.
f Simularque pos. fuit.
g Auspicia, ut & duces ab exercitu auspiciorum repetendorum causa Romam redibant. Alias, omnia, male.
h Interpretatur numinis commotionem. Ita S. qui viderunt legere omina.
i Sacrilegium Ulyss. ac Domk Sub favore Pallino.
l Lacry. coact. ut Ter. Una lacrymula, quam oculos teredo misere vix vi expresserit.
m Per mare tranquil.
n Nonn. air legere esse Navigare Præstringere, afferens hunc locum.
o Mobilibus.

Implicat,

Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Post ipsum auxilio subeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt, spirísque ligant ingentibus; & jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dari, *p* superant capite & cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas, atróque veneno:
Clamores simul horrendos ad sydera tollit;
q Quales mugitus, fugit cùm saucius aram
Taurus & *r* incertam excussit cervice securim.
At gemini *s* lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt sævæque petunt *t* Tritonidis arcem;
Sed pedibúsque deæ, clypeique sub orbe teguntur.
Tum verò tremefacta novus per pectora cunctis
u Insinuat pavor; & scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide *x* robur
Læserit, & tergo *y* sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandáque divæ
Numina conclamant. ———
Dividimus *z* muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibúsque rotarum
Subjiciunt *a* lapsus, & *b* stupea vincula collo
Intendunt, scandit fatalis machina muros,
Fœta armis; circum pueri innuptæque puellæ
c Sacra canunt, funémque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, O divûm domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanium! quater ipso in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedêre;
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacratâ sistimus arce.
d Tum etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei *e* jussu non unquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri quibus *f* ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Involvens umbrâ magnâ terrámque polúmque,
Myrmidonúmque dolos; fusi per mœnia Teucri
Conticuere, sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitè per *g* amica *h* silentia lunæ,
Littora nota petens; flammas cum regia *i* puppis
Extulerat, fatisque deûm defensus *i* iniquis,
Inclusos utero Danaos & pinea furtim
Laxat claustra Sinon; illos patefactus ad auras
Reddit equus; lætique cavo se robore promunt
Tisandrus, Sthenulúsque, duces, & dirus Ulysses,

Demissum

p Supereminent
q Similes mugitibus tauri qui fugit, &c.
r Dubiè illud est seu impactam, & non certo ictu.
s Labi serpentum propriè est.
t Minervæ, quæ suprà Trit nia.
u Insinuat, pro insinuatur.
x Ut supra, — attollere molem Roboribus textis.
y Pro sceleratus, per Hypal.
z Super positos Sææ portæ.
a Id est, rotas quibus devolvetur.
b Funes canabinos.
c Hymnos.
d Etiam tunc, sicut antea sæpius: nam Helenâ veniente prædixerat futura bella & mala.
e Vel aperit ora jussu dei: vel (sequendo fabulam) non unquam credita Teucris: idque dei jussu.
f Quod nescientes ornabamus ramis del. d. lætitiam agitantes.
g Sibi tum grata.
h Lunâ silente, id est, minimè lucente: ut latere magis possent insidiæ: eleganti transl. ab auribus ad oculos.
i Ut, Dat clarum è puppi signum, lib 3.
k Infestis Trojanorum rebus, ac rebus Græc. amicis.

Demiſſum lapſi per funera, Athamáſque Thoáſque,
Peliděſque Neoptolemus, primúſque Machaon,
Et Menelaus, & ipſe doli fabricator Epeus.
INVADUNT urbem ſomno vinóque ſepultam.
Cædumtur vigiles: portiſque patentibus omnes
Accipiunt ſocios, atque agmina conſcia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divûm gratiſſima ſerpit.
In ſomnis ecce ante oculos mœſtiſſimus Hector
Viſus adeſſe mihi, largóſque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam: atérque cruento
Pulvere, pérque *l* pedes trajectus lora tumentes.
(Hei mihi! qualis erat! quantùm mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!)
Squalentem barbam, & concretos ſanguine crines,
Vulneráque illa gerens, quæ circum *m* plurima muros
Accepit patrios. Ultro flens ipſe videbar
Compellare virum, & mœſtas expromere voces:
O lux Dardaniæ, ſpes ô fidiſſima Teucrûm,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus, Hector, ab oris
Expectate venis? ut te, poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominúmque urbiſque labores
Defeſſi aſpicimus? quæ cauſa indigna ſerenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu! fuge nate deâ, téque his ait eripe flammis:
Hoſtis habet muros, ruit alto à culmine Troja.
Sat patriæ Priamóque datum: *n* ſi Pergama dextrâ
Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.
Sacra ſuóſque tibi commendat Troja Penates:
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære,
Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Veſtámque potentem,
Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.
Diverſo interea miſcentur mœnia luctu:
Et magis atque magis (quanquam ſecreta parentis
Anchiſæ domus, arboribúſque obtecta *o* receſſit)
p Clareſcunt ſonitus, armorumque ingruit horror
Excutior ſomno, & ſummi faſtigia tecti
Aſcenſu ſupero, atque arrectis auribus aſto:
In ſegetem veluti cum flamma furentibus Auſtris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, ſternit ſata læta, boúmque labores,
Præcipitéſque trahit ſylvas, ſtupet inſcius alto
Accipiens ſonitum *q* ſaxi de vertice paſtor.

l Pedes habeni loris trajectos.

m Cum clauſis portis ſolus extra urbem cum Græcis confligebat.

n Poſſent humano auxilio communiri, potuiſſent & mea dextra defendi. *f*

o In receſſu quodam erat.

p Clare audiuntur.

q Montis.

Tum verò manifesta *r* fides, *Danaûmque* patescunt
Insidiæ; jam *Deiphobi* dedit ampla ruinam
s Vulcano superante domus; jam proximus ardet
t Ucalegon: Sigæa igni freta lata relucent.
Exoritur clamórque virûm, clangórque tubarum.
Arma amens capio, *u* nec sat rationis in armis.
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi; *x* FUROR iráque mentem
Præcipitant: pulcrúmque mori succurrit in armis.
Ecce autem, telis Panthus elapsus Achivûm,
Panthus *y* Otriades, arcis Phœbíque sacerdos,
Sacra manu victósque deos, parvúmque nepotem
Ipse trahit, cursúque amens ad *z* littora tendit.
Quo res summa loco, Panthu? *a* quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit;
VENIT summa dies, & ineluctabile tempus
b Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum; ferus omnia Jupiter *c* Argos
Transtulit; incensâ *Danaï* dominantur in urbe.
Arduus armatos *d* mediis in mœnibus astans
Fundit equus; victórque Sinon incendia miscet
Insultans; portis alii bipatentibus adsunt,
e Millia quot magnis nunquam venêre Mycenis.
Obsedêre alii telis angusta viarum
Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, *f* parata neci; vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & *g* cæco Marte resistunt.
Talibus Otriadæ dictis, & numine divûm
In flammas & in arma feror; quò tristis Erinnys,
Quò fremitus vocat, & sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Rhipeus, & maximus *h* armis
Iphitus, oblati per lunam, Hypanísque, *Dymás*que,
Et lateri *i* adglomerant nostro: juvenísque Chorœbus
Mygdonides, illis qui ad Troiam fortè diebus
Venerat, ipsano Cassandræ incensus amore,
Et *k* gener auxilium Priamo Phrygibúsque ferebat.
Infelix, qui non sponsæ præcepta *l* furentis
Audierat. ——————
Quos ubi *m* confertos audere in prælia vidi,
Incipio super his: Juvenes, fortissima *n* frustra
Pectora, si vobis audentem extrema cupido est
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna videtis.
Excessere omnes, adytis arísque relictis,
Dii, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
Incensæ; moriamur, & in media arma ruamus.
UNA salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus; indè (lupi ceu

Raptores,

r Non illius somnii (ut quidam volunt) sed fraudis, Gr. Nam sequ. Dan &c.
s Vulc. pro igni.
t Ucalegontis domus proxima.
u Vide proxime sequentem annot.
x Non mirum est me arma cepisse sine ratione: nam furor &c.
y Al. Othryades.
z Al. limina.
a Cum tu eam relinquas.
b Phrygiæ.
c In Græciam.
d Ubi arx fuerat.
e Tot millia adsunt aliorum, quot nunquam, &c.
f Ad inferendam necem.
g Nocturno prælio.
h Al. annis.
i Adglomerant, sc. ut præced. addunt se.
k Futurus gener.
l Per furorem vaticinantis.
m Adglomeratos, ut modo præc. Alias, confertos.
n Frustra jungit Ser. cum seq. succurritis.

Raptores, atra in nebula, quos improba ventris
o Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus exſpectant ſiccis) p per tela, per hoſtes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
Urbis iter; nox atra q cavâ circumvolat umbrâ.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut poſſit r lacrymis æquare labores?
Urbs ſ antiqua ruit multos dominata per annos:
Plurima perque vias ſternuntur inertia paſſim
Corpora, perque domos, & religioſa deorum
Limina; nec ſoli pœnas dant ſanguine Teucri;
t Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victoréſque cadunt Danaï; crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.
Primus ſe Danaûm, magnâ comitante catervâ,
Androgeos offert nobis, ſocia agmina credens,
Inſcius, atque ultro verbis compellat amicis:
Feſtinate viri, nam quæ tam ſera moratur
Segnities? alii rapiunt incenſa feruntque
Pergama; vos celſis nunc primum à navibus itis?
Dixit; & extemplo (neque enim reſponſa dabantur
Fida ſatis) ſenſit u medios x delapſus in hoſtes.
Obſtupuit, retróque pedem cum voce repreſſit:
Improviſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepidúſque repentè refugit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem.
Haud ſecus Androgeos viſu tremefactus abibat.
Irruimus, denſis & circumfundimur armis;
Ignaróſque loci paſſim & formidine captos
Sternimus; aſpirat primo fortuna labori.
Atque hic exultans ſucceſſu animiſque Chorœbus,
O ſocii, quà prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quáque oſtendit ſe dextra, ſequamur,
Mutemus clypeos, Danaûmque inſignia nobis
Aptemus: Dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?
Arma dabunt ipſi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeique inſigne decorum
Induitur: laterique Argivum accommodat enſem.
Hoc Rhipheus, hoc y ipſe Dymas, omniſque juventus
Læta facit: ſpoliis ſe quiſque recentibus armat.
Vadimus immiſti Danais, z haud numine noſtro:
Multáque per cæcam congreſſi prælia noctem
Conſerimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, & littora curſu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rurſus equum, & notâ conduntur in alvo.
Heu! NIHIL invitis fas quenquam fidere divis,

o Expulit ad prædandum.
p Per tela hoſtilia. Ἢ διὰ δυεῖν.
q Non ſolida, ſed inani, ut alibi.
r Pro laboribus æquare lacrymas.
ſ Vide ſupra, patriam antiquam.
t Quondam exponitur Aliquando. Sed hic malim Aliquando tandem.
u Med. Ser. manifeſtos, ut, quanquam in medio jam morte tenerur.
x Del. pro, Se delapſum, ut Græc. dicere-tur, παρεπε-σον πλῶν.
y Ipſe Dym. Vel interpunge poſt ipſe, ut de ſe loquatur.
z Haud favente nobis numine, ut innuit D. in Ter.

Ecce trahebatur passis Priameïa virgo
Crinibus à templo Cassandra, adytísque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustrà,
Lumina : nam teneras *a* arcebant vincula *b* palmas.
Non tulit *c* hanc speciem furiatâ mente Chorœbus,
Et sese medium injecit *d* moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur : oritúrque miserrima cædes
Armorum facie, & Graiarum errore jubarum.
Tum Danaï gemitu, atque ereptæ virginis irâ,
Undique collecti invadunt : acerrimus *e* Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopúmque exercitus omnis.
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrúsque, Notúsque & lætus Eoïs
Eurus equis : stridunt sylvæ, sævitque tridenti,
Spumeus atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, siquos obscurâ nocte per umbram
Fudimus insidiis, totáque agitavimus urbe,
Apparent, primi clypeos *f* mentitâque tela
Agnoscunt, atque ora *g* sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero : primúsque Chorœbus
Penelei dextrâ divæ armipotentis ad aram
Procumbit : cadit & Rhipheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui.
Diis aliter visum : pereunt Hypanísque Dymásque,
Confixi à sociis : nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula *h* texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum
Testor, in occasu vestro, nec tela, nec ullas
i Vitavisse vices Danaûm : & si fata fuissent
Ut caderem, meruisse manu. *D*ivellimur indè
Iphitus & Pelias mecum : quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & *k* vulnere tardus Ulyssi.
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
Sic Martem indomitum, Danaósque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessúmque *l* actâ testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postésque sub ipsos
Nituntur gradibus : clypeósque ad tela sinistris
Protecti objiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contra turres ac tecta domorum
Culmina convellunt : his se, quando ultima cernunt
Extrema jam in morte parant defendere telis :
Auratásque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt : alii strictis mucronibus imas

a Continebant.
b Quas alloqui tetendisset, ut moris est.
c Hoc spectaculum.
d Al. periturus.
e Ajax Oileus.
f Quæ nos Græc. esse mentiebantur.
g Linguæ Græcæ.
h Protexit.
i Non vitasse pericula, ne vulnerans aut interficiens Danaos, vicissim vulnerarer aut interficerer ab illis.
k Etiam vuln. tard. non solum senectute.
l Facta testudine. At Ser. intel. de machinas

Obsedere

Obſedere fores, has ſervant agmine denſo,
m Inſtaurati animi regis ſuccurrere tectis,
Auxìlióque levare viros, vimque addere victis,
Limen erat, cœcæque fores; & pervius uſus
Tectorum inter ſe Priami, poſtéſque relicti
A tergo: infelix quâ ſe (dum regna manebant)
Sæpius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros, & avo puerum *n* Aſtyanacta trahebat.
Evado ad ſummi faſtigia culminis, unde
Tela manu miſeri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti ſtantem, ſummíſque ſub aſtra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm ſolitæ naves, & Achaïca caſtra:
Aggreſſi ferro circùm, qua *o* ſumma labantes
Junctúras tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimúſque; ea lapſa repentè ruinam
Cum ſonitu trahit, & Danaûm ſuper agmina latè
Incidit; aſt alii ſubeunt, nec ſaxa, nec ullum
Telorum interea ceſſat genus.

Veſtibulum ante ipſum, primóque in limine Pyrrhus
Exſultat, telis & *p* luce coruſcus ahenâ;
Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc poſitis novus exuviis, nitidúſque juventâ,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga
Arduus ad ſolem, & linguis micat ore triſulcis.
Unà ingens *q* Periphas, & equorum agitator *Achillis*
Armiger Automedon, unà omnis *r* Scyria pubes
Succedunt tecto & flammas ad culmina jactant.
Ipſe inter primos correptâ dura bipenni
Limina perrumpit, poſtéſque à cardine vellit
Æratos; jámque exciſa trabe, firma *ſ* cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore feneſtram.
Apparet domus intus, & atria longa pateſcunt:
Apparent Priami & veterum penetralia regum;
Armatóſque vident ſtantes in limine primo.
At domus interior gemitu miſeróque tumultu
Miſcetur; penitúſque *t* cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant; ferit aurea ſydera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant;
Amplexæque tenent *u* poſtes, atque oſcula figunt:
Inſtat vi patria Pyrrhus; nec clauſtra, nec ipſi
Cuſtodes ſufferre valent; labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi; rumpunt aditus; primóſque trucidant
Immiſſi *Danaï*, & latè loca milite complent.
Non ſic aggeribus ruptis cum ſpumeus amnis

m Quaſi antea defeciſſent.

n Hectoris & Andromaches filium: ut,--parvumq; nepotem Ipſe trahit.

o Extrema.

p Fulgere armorum æreorum. Sed æs pro ferro: ut, Ardentes cl. atque aera mic. cerno.

q Ætolorum principes.

r A Scyro inſula unde Cyclad.

ſ Perforavit.

t Cavædium interius. quod poſt atrium erat.

u Dictum ex Rom. more, tribuentium aliquid r. leg. noſt. & liminibus.

Exiit, oppositásque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens tumulo, campósque per omnes
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminósque in limine Atridas;
Vidi Hecubam, centúmque nurus, Priamúmque per aras
Sanguine fœdantem, quos ipse *x* sacraverat ignes.
Quinqnaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi
Procubuêre; tenent *Danai* quà deficit ignis.
Forsitan & Priami fuerint quæ fata requiras:
Urbis ubi captæ casum, convulsáque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hostem;
Arma diu senior desueta trementibus ævo
Circumdat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur; ac denso fertur moriturus in hostes.
Ædibus in mediis *y* nudóque sub ætheris axe
Ingens *z* ara fuit, juxtáque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbra complexa penates.
Hic Hecuba & natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atrâ ceu tempestate columbæ,
Condensæ, & divûm *a* amplexæ simulacra *b* tenebant.
Ipsum autem sumptis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit, Quæ mens tam dira, miserrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quò ruis? inquit.
NON tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget, non si ipse meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede; hæc ara tuebitur omnes,
Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese, & sacrâ longævum in sede locavit.
Ecce autem, elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, & vacua atria *c* lustrat
Saucius: illum ardens infesto *d* vulnere Pyrrhus
Insequitur, jam jámque manu tenet, & premit hastâ.
Ut tandem ante oculos evasit & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quanquam in *e* media jam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dii (siqua est cœlo pietas, quæ talia curet)
Persolvant grates dignas; & præmia reddant
Debita: qui nati, coràm, me cernere lethum
Fecisti, & patrios fœdasti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis *f* in hoste fuit Priamo: sed jura fidémque
Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, méque in mea regna remisit.

x Quod in ara Hercei Jovis, ad quam Proccisus, tuisset sacratus ignis pervigil & perpetuus.

y Sub dio, sub cœlo.

z Ara Jovis Hercei.

a Hoc Æschylo εἰς, βρετεῶν ἔχεσθαι

b Pro, tenebant legitur & sedebant.

c Circumspectat

d Vuln. pro telo

e Quanquam ante oculos certam habet mortem. Med. S. exp. manifesta.

f In me Priamo hoste, pro, in me priamum cum: hostis esem.

Sic

Sic fatus senior, telúmque imbelle sine ictu
Conjecit; rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequicquam umbone *g* pependit.
Cui Pyrrhus; Referes ergò hæc, & nuntius ibis
Pelidæ genitori, *h* illi mea *i* tristia facta,
Degenerémque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati:
Implicuitque comám lævâ, dextráque corusćum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Hæc finis Priami fatorum; hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam & prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrísque superbum
Regnatorem Asiæ; jacet ingens littore truncus
Avulsúmque humeris caput, & sine nomine corpus.
At me tum primum sævus circumstetit horror,
Obstupui, subiit chari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem; subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, & parvi casus Iüli.
Respicio, & *k* quæ sit me circum copia lustro.
l Deseruêre omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misêre, aut ignibus ægra dedêre.
Jámque adeò *n* super unus eram, cùm limina Vestæ
Servantem, & tacitam secreta in sede latentem
o Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et pœnas *Danaûm*, & deserti conjugis iras
Permetuens, Trojæ & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat sese atque aris invisa sedebat,
Exarsere ignes animo, subit ira cadentem
Ulcisci patriam, & *p* sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis patriásque Mycenas
Aspiciet? partóque ibit *q* regina triumpho?
Conjugiúmque, domúmque patres natósque videbit,
Illiadum turbâ, & Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arserit igni?
Dardanium toties sudârit sanguine littus?
Non ità; Namque etsi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet victoria laudem:
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas; *r* animúmque expleśse juvabit
Ultricis flammæ & cineres satiâsse meorum.
Talia jactabam, & furiatâ mente ferebar,
Cùm mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, & purâ per noctem in luce refulsit

g Adhæsit umboni, minimè penetrans.
h Don. in Ter. vult esse adverbium loci pro, illic.
i Tristitiam illi allatura.
k Quæ copia militum: quantus militum numerus.
l Comperio omn. deseruisse, &c.
n Unus supereram.
o Helenam.
p De illa sceleratâ. Vel, Sceleris pœnas.
q Tanquam reg.
r Quidam exp. Anim. inflammatum adulterionem. Alii, exp. ultr. fl.

Alma parens, confessa deam: qualisque ſ videri
Cœlicolis & quanta ſolet dextráque prehensum
Continuit; roseoque hæc insuper addidit ore;
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quónam nostri tibi cura recessit?
Non priùs aspicies ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? t superet conjuxne Creüsa,
Ascaniúsque puer? quos omnes undique Graiæ
Circum errant acies: &, u ni mea cura resistat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ,
x Culpatúsve Paris: verùm inclementia divûm
Has evertit opes, sternítque à culmine Trojam.
Aspice (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam; tu nequa parentis
Jussa time, y neu præceptis parere recusa)
Hic ubi disjectas moles, avulsáque saxis
Saxa vides, mistóque undantem pulvere fumum:
Neptunus muros, magnóque emota tridenti
z Fundamenta quatit, totámque à sedibus urbem
Eruit; hic Juno Scæas sæviſsima portas
Prima tenet, sociúmque furens à navibus agmen
Ferro accincta vocat. ——— ———
Jam summas arces Tritonia (respice) Pallas
Insedit, nimbo effulgens & Gorgone sæva.
Ipse Pater Danaïs animos viréſque secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe nate fugam, finémque impone labori:
Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam.
Dixerat, & spissis noctis se condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicáque Trojæ
Numina magna deûm. ——— ———
Tum verò omne mihi visum considere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja.
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Cum ferro accisam crebríſque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim; illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat,
Vulneribus donec paulatim evicta, supremum
Congemuit, traxítque jugis avulsa ruinam.
Descendo, ac ducente a deo flammam inter & hostes
Expedior; dant tela locum, flammæque recedunt.
Ast ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
Antiquáſque domos, genitor (quem tollere in altos
Optabam primùm montes, primúmque petebam)
Abnegat excisâ vitam producere Troja,

ſ Spectari à cœl. Nam majores esse credebant habitu corporis deos quam homines. Vid. ex Tranq. & Tac.

t Superstes sit.

u Ni m.c. resistisset, jam fl. tulissent, &c.

x Criminosus.

y Veretur ne imperanti sibi fugam non obtemperet.

z Censebant Nep. tridente suo non solum mare sed terram etiam movere & labefactare: sed & partes abrumpere.

a Deo, dictum de dea.

Exili-

Exiliúmque pati. Vos ô quibus *b* integer ævi
Sanguis (ait) ſolidæque *c* ſuo ſtant robore vires,
Vos agitate fugam. ———
Me ſi cœlicolæ voluiſſent ducere vitam,
Has mihi ſervâſſent ſedes: ſatis una ſupérque
Vidimus excidia, & captæ *d* ſuperavimus urbi.
e Sic, ô, ſic poſitum affati diſcedite corpus.
Ipſe *f* manu mortem inveniam; miſerebitur hoſtis,
Exuviáſque petet: FACILIS jactura ſepulcri eſt.
Jampridem inviſus divis & inutilis annos
Demoror, ex quo me divûm pater atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.
Talia perſtabat memorans, fixúſque manebat.
Nos contrà effuſi lacrymis, conjuxque Creüſa,
Aſcaniúſque, omniſque domus; nè *g* vertere ſecum
Cuncta pater, fatóque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptóque & ſedibus hæret in iiſdem.
Rurſus in arma feror, mortémque miſerrimus opto
Nam quod conſilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
Méne efferre pedem, genitor, te poſſe relicto
Sperâſti? tantúmque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta ſuperis placet urbe relinqui,
Et ſedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Téque tuóſque juvat; patet iſti janua letho.
Jamque *h* aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
i Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignes
Eripis? ut mediis hoſtem in penetralibus, utque
Aſcaniúmque patrémque meum, juxtáque Creüſam,
Alterum in alterius mactatos ſanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma, *k* vocat lux ultima victos,
Reddite me Danaïs, ſinite inſtaurata reviſam
Prælia: nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rurſus, clypeóque ſiniſtram
Inſertabam aptans, méque extra tecta ferebam.
Ecce autem, complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvúmque *l* patri tendebat Iülum.
Si periturus abis, & nos rape *m* in omnia tecum:
Sin aliquam expertus ſumptis ſpem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum; cui parvus Iülus,
Cui pater, & conjux quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cum ſubitum dictúque oritur mirabile monſtrum
Namque manus inter mœſtorúmque ora parentum,
Ecce levis ſummo de vertice viſus Iüli,
Fundere lumen *n* apex, tactúque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora paſci.

b De juvenibus intel.
c Sine alterius auxilio, quo eget Anchiſes.
d Superſtites fuimus.
e Hic hic ut mortuum & jacentem reliquit.
f Manu hoſtis inven. mortem: ille miſerabitur, &c. Alii intel. Manu mea: & miſ. hoſt. me ad hoc adjuvans.
g Pro, evertere.
h Revertetur à cæde Priami.
i Al. Hocc. erat.
k Vocat ad mortem.
l Mihi patri.
m Pericula, In omnes caſus.
n Summitas, pilei,

Nos

Nos pavidi trepidare metu, crinémque flagrantem
Excutere, & ſanctos reſtinguere fontibus ignes:
At pater Anchiſes oculos ad ſydera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.
Jupiter omnipotens, precibus ſi flecteris ullis,
Aſpice nos, hoc tantum; &, ſi pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat ſenior: ſubitóque fragore
o Proſperum. Intonuit *o* lævum, & de cœlo lapſa per umbras
Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit.
Illam, ſumma ſuper labentem culmina tecta,
Cernimus Ideâ claram ſe condere ſylvâ,
Signantémque vias; tum longo limite ſulcus
Dat lucem, & latè circum loca ſulfure fumant.
p Coactus mihi aſſentiri, vel mihi cedere, Victus firmato augurio Pomp. Hic verò *p* victus genitor ſe tollit ad auras;
Affatúrque deos, & ſanctum ſydus adorat.
Jam jam nulla mora eſt: ſequor, & quà ducitis adſum,
Dii patrii ſervate domum, ſervate nepotem:
q Sub potestate veſtra. Veſtrum hoc augurium, veſtróque *q* in numine Troja eſt.
Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuſo.
Dixerat ille; & jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propriúſque æſtus incendia volvunt.
r Cùm dicas te cedere. *r* Ergò age chare pater, cervici imponere noſtræ;
Ipſe ſubibo humeris, nec me labor iſte gravabit;
Quò res cunque cadent, unum & commune periclum,
Una ſalus ambobus erit; mihi parvus Iulus
ſ Procul obſervet veſt. ut ea ſequatur. Sit comes, & *ſ* longè ſervet veſtigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite veſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus, templúmque vetuſtum
Deſertæ Cereris; juxtáque antiqua cupreſſus,
Relligione patrum multos ſervata per annos:
t Diverſis itineribus. Hanc ex *t* diverſo ſedem veniemus in unam.
Tu genitor cape ſacra manu, patrióſque penates;
Me, bellò è tanto digreſſum & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.——————
Hæc fatus, latos humeros ſubjectáque colla
Veſte ſuper, fulvique inſternor pelle leonis,
u Subeo humeris, ut ſupr. *u* Succedóque oneri: dextræ ſe parvus Iulus
Implicuit, ſequitúrque patrem non paſſibus æquis.
Ponè ſubit conjux, ferimur per opaca locorum:
Et me quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverſo glomerati ex agmine Graii;
x Conſternat. Nunc omnes terrent auræ, ſonus *x* excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitique onerique timentem.
Jámque propinquabam portis, omnémque videbar
Evaſiſſe viam, ſubitò cùm creber ad aures

Viſus

Visus adesse pedum sonitus : genitórque per umbram
Prospiciens, Nate, exclamat, fuge nate : propinquant :
Ardentes clypeos atque æra micantia cerno.
Hic mihi nescio quod trepido malè numen amicum
Confusam eripuit mentem : namque avia cursu
Dum sequor, & notâ excedo regione viarum,
(Heu !) misero conjux fatóne erepta Creüsa
Substitit, erravítne viâ, seu lassa resedit,
Incertum ; nec pòst oculis est reddita nostris,
Nec priùs amissam respexi, y animúmque reflexi,
Quàm tumulum antiquæ Cereris, sedemque sacratam
Venimus ; hic demum collectis omnibus una
Defuit, & comites natúmque, virúmque z fefellit.
Quèm non incusavi amens hominúmque deorúmque ?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe ?
Ascanium Anchisémque patrem, Teucrósque penates
Commendo sociis, & curvâ valle recondo ;
Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
a Stat casus renovare omnes, omnémque reverti
Per Trojam, & rursus caput objectare periclis.
Principio muros, obscuráque limina portæ,
Quà gressum extuleram, repeto ; & b vestigia retro
Observata sequor per noctem, & c lumine lustro :
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Indè d domum, si fortè pedem, si fortè tulisset,
Me refero ; irruerant Danai, & tectum omne tenebant.
e Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur ; exsuperant flammæ, furit æstus ad auras :
Procedo ad Priami f sedes arcémque revíso.
Et jam porticibus vacuis, Junonis asylo,
Custodes lecti Phœnix & dirus Ulysses
Prædam asservabant : huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Craterésque auro solidi, captivâque vestis
Congeritur ; pueri & pavidæ longo ordine matres
Stant circùm.

Ausus quinetiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias, mœstúsque Creüsam,
Nequicquam ingeminans, iterúmque iterúmque vocavi.
Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum, atque ipsius umbra Creüsæ,
Visa mihi ante oculos, & g notâ major imago.
Obstupui ; steterúntque comæ, & h vox faucibus hæsit.
Tum sic affari, & curas his demere dictis,
Quid tantum insano juvat indulgere labori
O dulcis conjux ? non hæc sine numine divûm
Eveniunt : nec te comitem ; asportare Creüsam

y In mentem venit oculos reflectere.

z Spem fefel. comitum, &c.

a Cernum mihi est, velut fixum in animo, & immotum. Alibi, Sedet hoc animo.

b Mea vest.

c Oculos circumfero, Oculis circumjicio.

d Domum me ref. visurus num forte eo ped. retulisset.

e Pro Ilico.

f Si forte pedem si. f. r. ut in præc.

g Tanquam de dea dicitur.

h Vide annot. in v. 591. Sic. Terent. Eun. Lingua hæret metu.

i Sic quædam Pierii exemp. Al. hinc asp. abundante syll.

Fas :

Fas; haud ille ſinit ſuperi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, & vaſtum maris æquor arandum.
k Impetu. Quidam tractu. Ad terram Heſperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit k agmine Tybris.
l Ad ſeq. refert Ser. Noli fleere; nec enim captiva ſum. Illic res lætæ regnúmque, & regia conjux
Parta tibi; l lacrymas dilectæ pelle Creüſæ.
Non ego Myrmidonum ſedes Dolopúmve ſuperbas
Aſpiciam, aut Graiis ſervitum matribus ibo,
Dardanis, & divæ Veneris nurus.——
Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
Jámque vale, & nati ſerva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem, & multa volentem
Dicere, deſeruit; tenuéſque recéſſit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter fruſtrà compreuſa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Sic demum ſocios conſumptâ nocte reviſo.
Atque hìc ingentem comitum affluxiſſe novorum
m Ad exilium. Ita S. qui ait Donat. contra metrum legiſſ. ex Ilio: quaſi de Ilio. Invenio admirans numerum; matréſque, viróſque,
Collectam m exilio pubem, miſerabile vulgus.
Undique convenere, animis opibúſque parati,
In quaſcunque velim pelago deducere terras.
Jámque jugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ,
Ducebátque diem, Danaïque obſeſſa tenebant
n Ferenda urbi. Limina portarum, nec ſpes n opis ulla dabatur.
o Idam S. ex lib. 8. Ceſſi, & ſublato o montem genitore petivi.

Publii Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER III.
ARGUMENTUM.

Eversâ Trojâ, Æneas collectis ſuorum reliquiis, quæ cædi flammiſque ſupererant, paratâque apud Antandrum viginti navium claſſe, primùm in Thraciam defertur: ubi cùm futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori à Polymneſtore cæſi prodigiis, Delum petit, conſultóque ibi Apollinis oraculo, cùm antiquam gentis ſuæ matrem (hoc eſt, primam originis ſuæ terram) repetendam didiciſſet, falsâ Anchiſæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit. Verùm cum ibi quoque poſitis jam mœnibus, graviſſima peſte exagitatur, in ſomnis monitus eſſet à Diis penatibus, relictâ Cretâ Italiam petit. Ibi ſubitâ obortâ tempeſtate, primùm ad Strophades inſulas appulſus ab Harpuyis infeſtatur; mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat. Inde

Corcy

Corcyram prætervectus, Epirum tenet: quæ id temporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi cædem Andromache in conjugium cesserat. Helenus Æneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur: imminentiúmque terrâ marique periculorum certiorem facit. Æneas, relictâ Epiro, Torentum primámque Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliæ partem, quæ Ætnæ monti adjacet, appellitur. Ibi Achemenidem ab Ulysse in Cyclopis antro desertum, supplicem recipit: edoctúsque ab eo de Cyclopum feritate, indè anchoras solvit: memórque præceptorum Heleni, vitatis Charybdi & Scyllæ periculis, Siciliæ littora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur: ubi Anchisis tum senio, tum longæ navigationis jactatione fatigatus, fatis concedit. Indè Italiam petiturus, immissâ ab Æolo subitâ tempestate, in Africam ejicitur, quam partem libro primo exequitur.

Aliud MODESTINI jurisconsulti Argumentum.

Post eversa Phrygum regna, ut fuga cœpta moveri:
Utque sit in Thracen primo devectus, ibique
Mœnia condiderit, Polydori cæde piata:
Regis & hospitium, ut Phœbi responsa canebant:
Cœptum iter in Creten, rursus nova fata reperta
Naufragus ut fuerit Strophadas compulsus ad undas.
Indè fugam, atque iterum enarrat præcepta Celæno.
Liquerit ut quæ Helenum, perceptis ordine fatis,
Supplicem Achemenidem, Polyphemo urgente, receptum
Amissúmque patrem Drepani: atque hic deinde quievit.

Aliud INCERTI AUTORIS Argumentum.

Post casum Trojæ fabricata classe superstes
Vela dat Æneas: urbemque in littore Thracum,
Mox aliam pulsus Cretæis condit in oris.
Cedit & hinc. Helenámque videt, præceptáque discit.
Ætnæum Cyclopa fugit, sepelítque parentem.

Aliud MONOSTICHON

Tertius errores canit, amissúmque parentem.

ALIUD.

Tertius à Troja victos canit æquore Teucros.

POstquam a res Asiæ Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja;
Diversa exilia, & desertas quærere terras,
Auguriis agimur divûm; classémque sub ipsa

a Ut res Agamemn. v. 52. Intell. imperium Tro. quod erat in Asia: Nam Phrygia in Asia: Ili in Thr. sed minore.

Antandro

Antandro & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quò fata ferant, ubi ſiſtere detur.
b Collig mus. *b* Contrahimúſque viros; vix prima inceperat æſtas,
Et pater Anchiſes dare fatis vela jubebat.
Littora tum patriæ lacrymans portúſque relinquo,
c Qui publ. coleuantur, & quorum max. imp. ac numen erat. Et campos ubi Troja fuit: feror exul in altum
Cum ſociis, natóque, penatibus, & *c* magnis diis.
Terra procul vaſtis colitur Mavortia campis,
(Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo,
Hoſpitium antiquum Trojæ, ſociique penates,
d Fortunati fuimus. Dum *d* fortuna fuit; feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis:
Æneadáſque meo nomen de nomine ſigno.
e Veneri. Sacra *e* Dionææ matri diviſque ferebam
f Optimum: quia quæ ſaginata ſunt nitere dicuntur. Auſpicibus cœptorum operum: ſuperóque *f* nitentem
Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum.
Fortè fuit juxta tumulus, quo cornea ſummo
g Myrtea virg. apta ad haſtilia. Virgulta, & denſis haſtilibus horrida *g* myrtus.
Acceſſi, viridémque ab humo convellere ſylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras;
Horrendum & dictu video mirabile monſtrum.
Nam quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant: mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidúſque coit formidine ſanguis.
Rurſus & alterius lentum convellere vimen
Inſequor, & cauſas penitùs tentare latentes:
Ater & alterius ſequitur de cortice ſanguis.
Multa movens animo, nymphas venerabar agreſtes,
h Thraciæ arvis, cujus partem olim tenuerunt Getæ. Gradivúmque patrem, *h* Geticis qui præſidet arvis,
Ritè ſecundarent viſus, oménque levarent.
i Bonum ac leve facerent. Tertia ſed poſtquam majori haſtilia nixu
Aggredior, genibúſque adverſæ obluctor arenæ,
(Eloquar, an ſileam?) gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures;
Quid miſerum, Æneа, laceras? jam parce ſepulto,
k Troja me tibi tulit (id eſt, eduxit) non externum. Parce pias ſcelerare manus: *k* non me tibi Troja
Externum tulit: haud cruor hic de ſtipite manat.
Heu! fuge crudeles terras, fuge littus avarum,
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
l Reviruit. Telorum ſeges, & jaculis *l* increvit acutis.
Tum verò ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui: ſteterúntque comæ, & vox faucibur hæſit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandârat alendum
Threïcio regi, cùm jam diffideret armis
Dardaniæ, cingíque urbem obſidione videret.

Ille

Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna receſſit,
Res Agamemnonias, victriciaque arma ſequutus,
Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. QUID non mortalia pectora cogis
Auri *m* ſacra fames? poſtquam pavor oſſa reliquit
Delectos populi ad proceres, primúmque parentem,
Monſtra deûm refero; & quæ ſit ſententia, poſco.
Omnibus idem animus, ſceleratâ excedere terrâ:
Linquere pollutum hoſpitium, & *n* dare claſſibus Auſtros.
Ergò inſtauramus Polydoro *o* funus, & ingens
Aggeritur tumulo tellus; ſtant manibus aræ,
Cæruleis mœſtæ vittis, atráque cupreſſo:
Et circùm Iliades crinem de more ſolutæ.
q Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
r Sanguinis & ſacri pateras; animámque *ſ* ſepulcro
Condimus, & magnâ ſupremum voce ciemus.
Indè ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auſter in altum;
Deducunt ſocii naves, & littora complent.
Provehimur portu, terræque urbéſque *t* recedunt.
Sacra mari colitur medio gratiſſima tellus
Nereïdum matri & Neptuno Ægeo,
Quam pius *u* arcitenens oras & littora circum
Errantem, Mycone celsâ Gyaróque revinxit,
Immotámque coli dedit & contemnere *x* ventos,
Huc feror: hæc feſſos tuto placidiſſima portu
Accipit; egreſſi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum, Phœbique ſacerdos.
Vittis & ſacrâ redimitus tempora lauro
Occurrit: veterem Anchiſen agnoſcit amicum.
Jungimus *y* hoſpitio dextras, & tecta ſubimus.
Templa dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto:
Da *z* propriam Thymbræe domum, da mœnia feſſis,
Et genus, & manſuram urbem: ſerva altera Trojæ
Pergama, reliquias Danaûm atque immitis Achilli.
Quem ſequimur? quóve ire jubes? ubi ponere ſedes?
Da pater *a* augurium, atque animis illabere noſtris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia viſa repentè,
b Liminâque, laurúſque dei, totúſque moveri
Mons circùm, & mugire adytis *c* cortina recluſis.
d Submiſſi petimus terram, & vox fertur ad aures;
Dardanidæ duri, quæ vos à ſtirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
Hîc domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.
Hæc Phœbus; miſtóque ingens exorta tumultu

m Execrabilis: uſ. Sacr. pandpoſtæ.

n Hypall. Pro. Dare claſſem Auſtris.

o Sepulcrum.

p Poſitæ ſunt.

q Inferiarum appellatio ab hac figuif.

r De victimis ſumpti.

ſ Ad tumulum elicimus.

t Recedere videntur navigantibus.

u Apollo.

x Propter terræmotus.

y Hoſpitalitatis jure.

z Perperam, Non. & S.

a Oraculum.

b Produc. ſyllaba Que ob ſequiquidam, vel quod ſit in fine.

c Locus unde oraculum datur.

d Terram. Tractum de hiſtoria. Vide Ser.

Lætitiâ,

Lætitiâ, & cuncti quæ ſint ea mœnia quærunt :
Quò Phœbus vocet errantes, jubeátque reverti.
Tum genitor veterum volvens monumenta virorum,
e Audite ô proceres, aït, & e ſpes diſcite veſtras.
Creta Jovis magni medio jacet inſula ponto,
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula noſtræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna ;
Maximus unde pater (ſi ritè audita recordor)
Teucrus Rhœteas primùm eſt advectus in oras,
f Optavítque locum regno : nondum Ilium & arces
Pergameæ ſteterant, habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiáque æra,
Idæúmque nemus ; hinc fida ſilentia ſacris,
Et junctí currum dominæ ſubiere leones.
Ergò agite ; &, divûm ducunt quà juſſa, ſequamur.
Placemus ventos, & Gnoſſia regna petamus.
Nec longo diſtant curſu : modò Jupiter adſit,
Tertia lux claſſem Cretæis ſiſtet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores :
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher *Apollo* :
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulſum regnis ceſſiſſe paternis
Idomenea ducem, deſertáque littora Cretæ,
Hoſte vacare domos, ſedéſque aſtare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagóque volamus :
g Baccatámque jugis Naxon, viridémque *Donyſam* :
Olearon niveámque Paron, ſparſáſque per æquor
Cycladas, & crebris *h* legimus freta conſita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.
Hortantur ſocii, Cretam proavóſque petamus.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes :
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergò avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameámque voco ; & lætam cognomine gentem
i Hortor *i* amare focos, arcémque attollere tectis.
Jámque ferè ſicco ſubductæ littore puppes ;
Connubiis arvíſque novis operata juventus.
Jura domúſque dabam ; ſubitò cum tabida membra,
Corrupto cœli tractu, miſerandáque venit
*Arbor*ibúſque ſatíſque lues, & lethifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora ; tum ſteriles exurere Sirius agros.
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad orâclum Ortygiæ Phœbúmque remenſo
Hortatur pater ire mari, veniámque precari ;
Quem feſſis finem rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quò vertere curſus.

e Loquitur ut ſenex, aut quia ſe moriturum ſciebat.

f Elegit : ut, Pars optare locum.

g Aut viribus confitam, aut celebratam Bacchis, aut ubi Bacchus egit triumphum.

h Prætervehimur, Prætervigamus.

i Domus conſtruere, ex Gl. ar Serv. Sacrificia celebrare.

Nox

Nox erat, & terris animalia ſomnus habebat:
Effigies ſacræ divûm, Phrygiique penates,
Quos mecum à Troja, mediiſque ex ignibus urbis
Extuleram, viſi ante oculos aſtare jacentis
In ſomnis, multo manifeſti lumine, quà ſe
Plena per *k* inſertas fundebat luna feneſtras.
Tum hic affari, & curas his demere dictis;
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt,
Hic canit; & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardaniâ incensâ, tuáque *l* arma ſequuti,
Nos tumidum ſub te permenſi claſſibus æquor,
Iidem venturos tollemus in aſtra nepotes,
Imperiúmque urbi dabimus; tu mœnia magnis
Magna para, longúmque fugæ nè linque laborem.
Mutandæ ſedes; non hæc tibi littora ſuaſit
Delius, aut Cretæ juſſit conſidere Apollo.
Eſt locus, Heſperiam Graii *m* cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ
Oenotrii coluêre viri: nunc fama minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem.
Hæ nobis propriæ ſedes; hinc Dardanus ortus
Jaſiúſque pater, genus a quò principe noſtrum.
Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer; Coritum, terráſque require
Auſonias: Dictæa negat tibi Jupiter arva.
Talibus attonitus viſis, ac voce deorum,
(Nec ſopor illud erat, ſed coràm agnoſcere vultus,
Velatáſque comas, præſentiáque ora videbar;
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Corripio è ſtratis corpus, tendóque ſupinas
Ad cœlum cum voce manus; & munera libo
n Intemerata focis; perfecto lætus *o* honore
Anchiſen facio certum, rémque ordine pando.
Agnovit prolem *p* ambiguam, *q* geminoſque parentes;
Séque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat; Nate, Iliacis *r* exercite fatis,
Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.
(Nunc repeto hæc generi portendere debita noſtro,
Et ſæpe Heſperiam, ſæpe Italia regna vocare)
Sed quis ad Heſperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Caſſandra moveret?
CEDAMUS Phœbo, & moniti meliora ſequamur.
Sic aït, & cuncti dictis paremus ovantes.
ſ Hanc quoque deſerimus ſedem, paucíſque relictis
Vela damus, vaſtúmque cavâ trabe currimus æquor.
Poſtquam altum tenuêre rates, nec jam amplius ullæ
Apparent terræ, cœlum undique & undique pontus:

k Quæ ædibus inſertæ & interpoſitæ erant: ut, Lucr. Inſerti fundunt radii per opaca domorum.

l Tuum imperium ſequuti, Vel, Tanquam ad militiam ſub te duce profecti.

m Ab Heſpero rege Hilp. Vide Serv.

n Rite perfecta. S.

o Sacrificio, quo dii honorantur.

p Non incertam, ſed duplicem, ut ſeq.

q Gem. par. S.

r Fatigate.

ſ Ut Troiam & Thraciam.

Tum mihi cæruleus supra caput astitit imber,
t Noctem hyemémque ferens; & inhorruit unda tenebris.
Continuò venti volvunt mare, magnáque surgunt
Æquora; dispersi jactámur gurgite vasto.
Involvêre diem nimbi, & u nox humida cœlum
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.
Ipse diem noctémque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ mediâ Palinurus in undâ.
Tres adeò incertos cæcâ caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sydere noctes.
Quarto terra die primùm se x attollere tandem
Visa; y aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautæ
Adníxi torquent spumas, & cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me littora primùm
Accipiunt; Strophades Graio stant nomine dictæ
Insulæ in Ionio magno, quas dira Celæno
Harpyiæque colunt aliæ: Phineïa postquam
Clausa domus, mensásque metu liquêre priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis, & ira deûm Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies: uncæque z manus, & pallida semper
Ora fame, ——— ———
Huc ubi delati portus intravimus, ecce
Læta boûm passim campis armenta videmus,
Caprigenúmque genus, nullo custode, per herbam.
Irruimus ferro, & divos ipsúmque vocamus
a In prædam partémque Jovem, tunc littore curvo
Extruimúsque toros, dapibúsque epulamur opimis.
At subitæ horrifico b lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas:
Diripiúntque dapes, contactúque omnia fœdant
Immundo; tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo, sub rupe cavatâ,
Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, c arísque reponimus ignem.
Rursum d ex diverso cœli, cæcísque latebris,
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis,
Polluit ore dapes: sociis tunc arma capessant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, e tectósque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergò, ubi delapsæ sonitum per curva dedere
Littora, dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo; invadunt socii, & f nova prælia tentant,

t Caliginem cum procella seu tempestate ut in seq.
u Nubes caliginosa.
x Quia terra videtur exsurgere cum propinquamus littoribus.
y Ostendere.
z Manus pro unguib. Græce. καμψώνυχες.
a In prædæ partem. Nam de præda diis immolabant.
b Ut v. 243 celerique fuga sub sydera lapsæ.
c Id est quod dixit, in part.
d E secreto montium loco.
e Disponunt & tegunt. Sic. v. seq. Scuta condendo latere faciunt.
f Nova sibi, & non usitata.

Obscœna

Obſcœnas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt: celerique fuga ſub ſydera lapſæ
Semeſam prædam & veſtigia fœda relinquunt.
Una in præcelſa conſedit rupe Celæno,
g Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boûm, ſtratiſque juvencis,
b Laomedontiadæ, Bellúmne inferre paratis?
Et i patrio inſontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam curſu petitis, ventiſque vocatis
Ibitis Italiam, portúſque intrare licebit;
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quàm vos dira fames, noſtræque injuria cædis,
Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas.
Dixit, & in ſylvam pennis ablata refugit.
At ſociis ſubitâ k gelidus formidine ſanguis
Diriguit: cecidere animi; nec jam ampliùs armis,
Sed votis precibúſque jubent expoſcere pacem:
Sive deæ ſeu ſint diræ obſcœnæque volucres.
At pater Anchiſes paſſis de littore palmis
Numina magna vocat, meritóſque indicit honores.
Dii prohibete minas, dii talem avertite caſum,
Et placidi ſervate pios; tum littore funem
Diripere, excuſſóſque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti; fugimus ſpumantibus undis,
Quà curſum ventúſque gubernatórque vocabant.
Jam medio apparet fluctu l nemoroſa Zacynthos,
Dulichiúmque, Saméque, & Neritos ardua ſaxis,
m Effugimus ſcopulos Ithacæ, Laërtia regna,
Et terram altricem ſævi execramur Ulyſſis.
Mox & Leucatæ nimboſa cacumina montis,
Et n formidatus nautis o aperitur p Apollo.
Hunc petimus feſſi, & parvæ ſuccedimus urbi;
Anchora de prora jacitur; ſtant littore puppes.
Ergò inſperatâ tandem tellure potiti,
Luſtramúrque Jovi, votiſque incendimus aras:
q Actiáque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocii; juvat evaſiſſe tot urbes
Argolicas, medióſque fugam tenuiſſe per hoſtes.
Interea magnum ſol circum volvitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonibus aſperat undas.
Ære cavo clypeum, magni geſtamen Abantis,
Poſtibus adverſis figo; & rem carmine ſigno;

g Infelicitatis nuntia ut Hom.
h Perfidi: à Laomedonte, qui deos mercede fraudavit.
i Neptunio.

k Ut ſ. v. 32. --gelidusque coit form. ſanguis.

l Ut H. dicit. Ὑλήεσσα Ζάκυνθος.
m Celeriter trantimus. Scop. autem regna vocat, irridens, vel propter aſperitatem locorum, vel quia moris erat aliquem de nautis ei immolari.
n Procul apparet, Procul ſe oſtendit. Gal. Qui commence à deſcouvrir.
o Templum Apoll. in Actiaco littore. Sed & mons Leucat. Apollini ſacer.
p In honorem Auguſti dictum.

Æneas hæc de Danaïs victoribus r arma.
Linquere tum portus jubeo, & considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus ſ aërias Phæacum abscondimus arces,
Littoráque Epiri t legimus, portúque subimus
Chaonio, & celsam Buthroti ascendimus urbem.
Hìc in credibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum,
Et u patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui; miróque incensum pectus x amore
Compellare virum, & casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes & littora linquens.
Solennes tum fortè dapes & tristia dona
Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache, manésque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem,
Et y geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.
Ut me conspexit venientem, & Troïa circum
Arma amens vidit, magnis exterrita z monstris
Diriguit visu in medio; calor ossa relinquit;
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuncius affers;
Nate deâ? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? dixit; lacrymásque effudit, & omnem
Implevit clamore locum; vix pauca a furenti
Subjicio, & raris turbatus vocibus hisco;
Vivo equidem, vitámque extrema per omnia duco.
Nè dubita, nam vera vides. ———
Heu! quis te casus dejectam conjuge tanto
b Excipit? aut quæ digna satis fortuna revisit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia servas?
Dejecit vultum, & demissâ voce loquuta est:
O felix una ante alias c Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
Jussa mori: quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos patriâ incensâ diversa per æquora vectæ,
d Stirpis Achilleæ fastus, juvenémque superbum
e Servitio enixæ tulimus; qui deinde sequutus
f Ledæam Hermionem, Lacedæmoniósque hymenæos,
Me famulam famulóque Heleno transmisit habendam.
At illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, & scelerum furiis agitatus Orestes,
Excipit incautum, patriásque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi, regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos.

r Subaud. Dicavit, vel Consecravit.
ſ Valde altar.
t Prætervigamus, Transimus.
u Trojano Heleno, antea ejus fratri Hectori nuptam.
x Desiderio compellandi.
y Videntur ver. manibus honoratorum vir. duas aras soliti consecrare.
z Rebus insperatis. Ser. Sed malim, Rebus quæ tanquam monstra erant mirabiles.
a Inconsolabiliter & impatienter furenti,
b Signate loquutus est: quia dejectam dixerat. Excipiuntur enim quæ cadunt. S.
c Polyxena.
d Pyrrhi
e Pertulimus, donec in servitio positæ enitteremur. S. Legitur & enixæ.
f Ledæ neptem.

Cha on iám.

Chaoniámque omnem Trojano à Chaone dixit:
g Pergamáque Iliacámque *h* jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedêre?
Aut quis te ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superátne, & vescitur aurâ?
Quem tibi jam Troja. ———
Ecquæ jam puero est amissæ cura *i* parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animósque viriles,
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longúsque ciebat
Incassum fletus: cùm sese à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoscítque suos, lætúsque ad mœnia ducit:
Et multùm lacrymans verba inter singula fundit.
Procedo, & parvam Trojam, simulatáque magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scææque amplector limina portæ:
Necnon & Teucri sociâ simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex *k* accipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus: paterásque tenebant.
Jámque dies altérque dies processerat, auræ
Vela vocant, *l* tumidóque inflatur carbasus Austro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso,
Trojugena interpres divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas *m* Clarii lauros, qui sydera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omnia pennæ,
Fare age (namque omnem cursum mihi *n* prospera dixit
Relligio, & cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere, & terras tentare *o* repostas:
Sola novum dictúque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & tristes denuntiat iras,
Obscænámque famem) quæ prima pericula vito,
Quídve sequens, tantos possim superare labores.
Hic Helenus, cæsis primùm de more juvencis,
Exorat pacem divûm; vittásque resolvit
Sacrati capitis; méque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo *p* suspensum numine ducit.
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos,
Nate deâ (nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides; sic fata deûm rex
q Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quò tutior *r* hospita lustres
Æquora, & Ansonio possis considere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,

g Ut paul. post. h Pro montibus: ut intel. à parte totum.

i Doleme per diram patriam? Vide S.

k Convivio, ut Ter. in Eunuc.

l Ab effectu, pro tumefaciente.

m Al. Tripodas Clarii, lauros. Vult autem Ser. per lauros oracula intelligi. n Pro, omnis religio prosperum dixit cursum: per hypallagen. o Longe positas.

p Sollicitum & attentum. S. suspensus, numinis plenus. q Disponit, Ordinat. Alludit ad sortes Apollinis, cujus est sacerdos. r Male Serv. exp. vicina.

Vicinóſque ignare paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit ſ invia terris.
Ante & Trinacria t lentandus remus in unda,
Et u ſalis Auſonii luſtrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Ææaque inſula Circes,
Quàm tutâ poſſis urbem componere terrâ;
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cùm tibi ſollicito ſecreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu menſarum morſus horreſce futuros:
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic & Naritii poſuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obſedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hic illa ducis x Melibœi
Parva Philoctetæ ſubnixa y Petilia muro.
Quin ubi tranſmiſſæ ſteterint trans æquora claſſes,
Et poſitis aris jam vota in littore ſolves;
Purpureo z velare comas adopertus amictu;
Nequa inter ſanctos ignes, a in honore deorum,
Hoſtilis facies occurrat, & b omnia turbet.
Hunc ſocii morem ſacrorum, hunc ipſe teneto:
Hac caſti maneant in religione nepotes.
Aſt, ubi digreſſum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & c anguſti rareſcent clauſtra Pelori;
Læva tibi tellus, & longo læva petantur
Æquora circuitu, dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca, vi quondam & vaſtâ convulſa ruinâ
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt; cùm d protinus utraque tellus
Una foret, venit e medio vi pontus, & undis
Heſperium Siculo latus abſcidit; arváque & urbes
Littore diductas anguſto interluit æſtu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obſidet: atque imo barathri ter gurgite vaſtos
Sorbet in abruptum fluctus rurſúſque ſub auras
Erigit alternos, & ſydera verberat undâ.
At Scyllam cæcis cohibet ſpelunca latebris,
Ora exertantem, & naves in ſaxa trahentem.
ſ Prima, hominis facies, & pulcro pectore virgo
Pube tenus; poſtrema, immani corpore g Priſtis,
Delphinum caudas utero h commiſſa luporum.

ſ Superaru difficilis.
t In Siculo mari navigandum, quo remi lententur: i. curventur & flectantur. Unde lenti dixit Catullo, --lenros incurvans gurgite remos.
u Tyrrheni & Adriatici maris.
x Melibœæus, à Melibœa, urbe Theſſaliæ: Alii, Magneſiæ.
y Lucanorum metrop. Strabo. l.
z Imper. paſſ.
a Inter ſacrificandum.
b Sacrificii ordinem rumpat.
c Quia à continenti 3000 paſſ. diſtat. Eſt autem promontorium Siciliæ.
d Continue, adverb. loci.
e In medium.
f Primæ partes corporis. τὰ πρῶτα, ἀνθρωπος. Sic poſtr. τὰ ἔσχατα.
g Balænarum Commiſſas habeas, id eſt adaptatas, vel junctas.

Præſtat

Præstat Trinacrii metas lustrare Pachini
i Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quàm semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.
Præterea siqua est Heleno prudentia vati,
Siqua fides, animum si veris implet Apollo:
Unum illud, tibi nate deâ, præque omnibus unum
Prædicam, & repetens iterúmque iterúmque monebo,
Junonis magnæ primum prece numen adora:
Junoni cane vota libens, dominámque potentem
Supplicibus k supera donis: sic denique l victor
Trinacriâ fines Italos mittêre relictâ.
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
m Divinósque lacus, & Averna sonantia sylvis,
Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliísque notas & nomina mandat.
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit:
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verùm eadem verso tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit n janua frondes;
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
o Inconsulti abeunt, sedémque odère Sibyllæ.
Hic tibi nequa moræ fuerint dispendia tanti,
(Quamvis increpitent socii, & vi cursus in altum
Vela vocet, possísque sinus implere secundos)
Quin adeas vatem, precibúsque oracula poscas
Ipsa canat, vocémque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturáque bella,
Et quo quemque modo fugiásque ferásque laborem,
Expediet, cursúsque dabit venerata secundos,
Hæc sunt quæ nostrâ liceat te voce moneri.
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro p gravia, sectóque q elephanto
Imperat ad naves ferri; stipátque carinis
Ingens argentum, Dodonæósque lebetas;
Loricam consertam hamis, auróque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristásque comantes,
Arma Neoptolemi; sunt & r sua dona parenti.
Addit equos, additque duces.———
Remigium supplet; socios simul instruit armis.
Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora nequa s ferenti?
Quem Phœbi interpres multo compellat honore,
Conjugio Anchisa Veneris t dignate superbo,

i Immorantem.

k Expugna ejus animum, & coge tibi esse benevolum.

l Voti compos.

m Consecratos lacus, Avernum & Lucrinum.

n Janua aperta id est, Per januam apertam ingressus ventus.

o Non accepto consilio.

p Hic ult. syllaba prod. ratione finalitatis.

q Ebore.

r Apta ætati.

s Secundo, ut Gr. dic. φορον ἄνεμον.

At Ser. simpliciter exp. stanti.

t Qui dignus es habitus.

u Qui curæ es diis, utpote illis charus.

u Cura deûm, bis Pergameïs erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniæ tellus, hanc arripe velis;
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est;
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade (aït) ô felix nati pietate; quid ultrà

x Prosequor sermonem.

x Provehor, & fando surgentes demoror Austros?

y al. Subtegmine.

Nec minus Andromache digressu mœsta supremo,
Fert picturatas auri *y* sub tegmine vestes,

z Tanta munera dat, quanta merebatur Ascanius.

Et Phrygiam Ascanio chlamyden, *z* nec cedit honori;
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur;
Accipe & hæc, manuum tibi quæ *a* monumenta mearum

a Hom. μνῆμ' Ἑκέτης χειρῶν.

Sint, puer, & longum Andromaches testentur amorem
Conjugis Hectoreæ, cape dona extrema tuorum;
O mihi sola mei *b* super Astyanactis imago!

b Vult dictum, ut à Val. Fl. Nec spes ulla super. At Ser. Valde, Vehemente.

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis;
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum;

c Ut Italiam fugientem alibi dicit.

Arva neque Ausoniæ semper *c* cedentia retro
Quærenda; effigiem Xanthi, Trojámque videtis,
Quam vestræ fecêre manus; melioribus opto

d Minus obnoxia Græcorum injuriæ.

Auspiciis, & quæ fuerit *d* minus obvia Graiis.
Siquando Tybrim vicinâque Tybridis arva
Intrâro, gentique meæ data mœnia cernam,
Cognatásque urbes olim, populósque propinquos

e Græcorum more, pro Dardanus ἑσπερόθεν. Serv.

Epiro, *e* Hesperia quibus idem Dardanus autor;
Atque iidem casus, unam faciemus utramque
Trojam animis; maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta;
Unde iter Italiam, cursúsque brevissimus undis.
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris, ad undam

f Sorte partiri officia remigandi.

f Sortiti remos; passimque in littore sicco
Corpora curamus; fessos SOPOR irrigat artus;
Necdum orbem medium nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes,
Explorat ventos, atque auribus aëra captat;
Sydera cuncta notat tacito labentia cœlo;
Arcturum pluviásque Hyadas, geminósque Triones,
Armatúmque auro circumspicit Oriona;
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,

g Faculam elevavit, ut, Flammas cum regia puppis extulerat.

Dat clarum è puppi *g* signum; nos castra movemus,
Tentamúsque viam, & velorum pandimus alas:
Jámque rubescebat stellis aurora fugatis:
Cùm procul obscuros colles humilemque videmus

Italiam

Italiam, Italiam primus conclamat Achates,
Italiam lætо ſocii clamore ſalutant.
Tum pater Anchiſes magnum cratera *b* coronâ
Induit, implevitque mero; divóſque vocavit,
Stans celſa in puppi. ——————
Dii maris, & terræ tempeſtatúmque potentes,
Ferte viam vento facilem, & ſpirate ſecundi.
Crebreſcunt optatæ auræ; portúſque pateſcit,
Jam proprior, templúmque apparet in arce Minervæ,
Vela legunt ſocii, & proras ad littora torquent.
Portus ab Eoô fluctu curvatur in arcum,
Objectæ ſalsâ ſpumant aſpergine cautes
Ipſe *i* latet, gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli, refugitque à littore templum.
Quatuor hìc (primum omen) equos in gramine vidi
Tondentes campum latè, candore nivali.
Et pater Anchiſes, Bellum ô terra hoſpita portas;
Bello armantur equi; bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru ſuccedere ſueti
Quadrupedes & fræna jugo concordia ferre,
Spes eſt pacis aït; tum numina ſancta precamur
Palladis armiſonæ, quæ prima accepit *k* ovantes;
Et capita ante aras Phrygio velamus amictu;
Præceptiſque Heleni, dederat quæ *l* maxima, ritè
Junoni Argivæ juſſos adolemus honores.
Haud mora; continuò perfectis ordine votis,
Cornua velatarum *m* obvertimus antennarum,
Grajugenûmque domos, ſuſpectáque linquimus arva,
Hinc ſinus Herculei (ſi vera eſt fama) Tarenti
Cernitur; attollit ſe diva Lacinia contrâ,
Cauloniſque arces, & *n* navifragum Scylacæum,
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna;
Et gemitum ingentem pelagi, pulſatáque ſaxa
Audimus longè, *o* fractáſque ad littora voces,
Exſultántque vada, atque æſtu miſcentur arenæ.
Et pater Anchiſes, Nimirum hæc illa Charybdis,
Hos Helenus ſcopulos, hæc ſaxa horrenda canebat;
p Eripite, ò ſocii, pariterque inſurgite remis.
Haud minùs ac juſſi faciunt; primúſque rudentem
Contorſit lævas proram Palinurus ad undas;
Lævam cuncta cohors remis ventíſque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, & iidem
Subductâ ad manes imos deſcendimus undâ.
Ter ſcopuli clamorem inter cava ſaxa dedêre:
Ter ſpumam eliſam & *q* rorantia vidimus aſtra;
Interea *r* feſſos *ſ* ventus cum ſole reliquit;

h Aut uſque ad ſummum impleviſ, aut re vera coronavit.

i Procul intuentibus: ut paulo ante, --pateſcit Jam propior.

k Lætabundos.

l Dixerat enim --præque omnibus unum Prædicam.

m Ut curſum mutaremus.

n Naufragia afferens.

o Quæ ceſſant, cum fluctus ad littora ſunt fracti.

p Hoc periculo, inſurgentes remis.

q Irrorata.

r Remigando.

ſ Ventus deciit cadente ſimul ſole.

Ignarique

Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens
Ipse, sed horrificis juxtà tonat Ætna ruinis;
Interdúmque atram t prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ;
Attollitque globos flammarum, & sydera lambit:
Interdum scopulos avulsáque u viscera montis
Erigit eructans, liquefactáque saxa sub auras.
Cum gemitu glomerat, fundóque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi u semustum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentémque insuper Ætnam
Impositam, ruptis flammam exspirare caminis:
Et, fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti in sylvis immania monstra
Perferimus, nec quæ sonitum det causa, videmus;
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus y æthra
Syderea polus, obscuro sed nubila cœlo,
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jámque dies primo surgebat Eoo,
Humentémque aurora polo dimoverat umbram;
Cum subitò è sylvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri, miserandáque cultu
Procedit, suppléxque manus ad littora tendit.
Respicimus; dira illuvies, z immissáque barba,
Consertum tegmen spinis, at a cætera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isque ubi Dardanios habitus, & Troïa vidit
Arma procul, paulùm aspectu conterritus hæsit,
Continuitque gradum; mox sese ad littora præceps
Cum fletu precibúsque tulit. Per sydera testor,
Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen;
Tollite me Teucri, quascunque abducite terras.
b Hoc sat erit: scio me Danaís è classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse penates;
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
c Spargite me in fluctus, vastóque immergite ponto.
SI pereo manibus hominum, periisse juvabit.
Dixerat: & genua amplexus, genibúsque volutans
Hærebat; qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur: quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur:
Sum patriâ ex Ithacâ, comes infelicis Ulyssi,
Nomine Achæmenides, Trojam genitore Adamasto

t Evomit.

u Saxa à visceribus.

x Pro semiustum, quasi semianimis sit Encel. Al. leg. semiustum.

y Per splendorem æthereis.

z Promissa, prolixa.

a Ut dicitur Gr. τὰ ἄλλα, vel τἄλλα, pro καὶ τἄλλα.

b Ut postea. --satis est gentem effug. nefand.

c Pro, Dilaceratum spargite, Me dilacerare, & membr. sp.

Paupere

Paupere (*d* manſiſſétque utinam fortuna!) profectus,
Hic me dum *e* trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores ſocii vaſto Cyclopis in antro
Deſeruere. Domus *f* ſanie dapibúſque cruentis
Intus opaca ingens: ipſe arduus, altáque pulſat
Sydera (dii talem terris avertite peſtem)
Neq; viſu facilis, nec dictu affabilis ulli;
Viſceribus miſerorum, & ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cùm corpora noſtro
Prenſa manu magna, medio reſupinus in antro,
Frangeret ad ſaxum, ſaniéque *h* aſperſa natarent
Limina; vidi, atro cùm membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent ſub dentibus artus.
Haud impunè quidem; nec talia paſſus Ulyſſes,
Oblitúſve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.
Nam *k* ſimul expletus dapibus, vinóque *l* ſepultus,
Cervicem inflexam poſuit; jacuitque per antrum
Immenſum, ſaniem eructans, ac fruſta cruento
Per ſomnum commiſta mero; nos magna precati
Numina, ſortitique vices, unà undique circùm
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torvâ ſolum ſub fronte latebat,
Argolici *m* clypei aut Phœbeæ lampadis inſtar.
Et tandem læti ſociorum ulciſcimur umbras.
Sed fugite ô miſeri, fugite, atque ab littore funem
Rumpite, ——————
Nam qualis, quantúſque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera preſſat;
Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgò
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam lunæ ſe cornua lumine complent,
Cùm vitam in ſylvis, inter deſerta ferarum
Luſtra domóſque traho, vaſtóſque ab rupe Cyclopas
Proſpicio, ſonitúmque pedum vocémque tremiſco.
Victum infelicem, baccas lapidoſáque corna
Dant rami & vulſis paſcunt radicibus herbæ.
Omnia colluſtrans, hanc primum ad littora claſſem
Conſpexi venientem; huic me, quæcunque fuiſſet,
Addixi: ſatis eſt gentem effugiſſe nefandam:
Vos animam hanc potiùs quocunque abſumite letho.
Vix ea fatus erat, ſummo cùm monte videmus
Ipſum inter pecudes vaſtâ ſe mole moventem
Paſtorem Polyphemum, & littora nota petentem:
Monſtrum, horrendum, *n* informe, ingens, cui lumen ademptum.

d Manſ. utinam genitor, quamvis pauper.
e Quidam hic male exp. Feſtini.
f Corrupto occiſorum ſanguine.
g Cujus ne aſpectum quidem quidem facile quis ſuſtineat.
h Ser. Experſa. quod exp. Madefacta. Nam ſi aſperſa dixeris (inquit) id eſt irrorata, rapinoſis & hyperbole junguntur.
i Artis ſuæ, Verſutiæ ſuæ.
k Ut, Invadant urb. vino ſomnoq; ſepultam.
m De magnis & rot. clyp. Arg. intel. totum corpus circum teg. unde Hom. ἀσπὶς Θ- ἀμφιβρότη.
n Quidam exp. Deforme: ſed malim quod ſic contra omnem conſuetudinem formam.

Trunca

Trunca manum pinus regit, & veſtigia firmat:
Lanigeræ comitantur oves, ea ſola voluptas,
Solaménque mali: o de collo fiſtula pendet.
Poſtquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit,
Luminis effoſſi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibús infrendens gemitu, graditúrque per æquor
Jam mediùm, nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul indè fugam trepidi celerare, recepto
Supplice ſic merito, tacitique incidere p funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Senſit, & ad ſonitum q vocis veſtigia torſit.
Verùm, ubi nulla datur r dextram affectare poteſtas,
Nec potis Ionios fluctus æquare ſequendo:
Clamorem immenſum tollit, quo pontus & omnes
Intremuêre undæ, penitúſque exterrita tellus
Italiæ, curviſque immugit Ætna cavernis.
At genus è ſylvis Cyclopum & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & littora complent.
Cernimus aſtantes ſ nequicquam lumine torvo
Æteneos fratres cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cùm vertice celſo
Aëriæ quercus, aut coniferæ cyparíſſi
Conſtiterant, ſylva alta Jovis lucúſve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela ſecundis.
Contrà juſſa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter utramque viam lethi diſcrímine parvo,
t Ni teneant curſus: certum eſt dare lintea retro.
Ecce autem Boreas anguſtâ à ſede Pelori
Miſſus adeſt: vivo prætervehor oſtia ſaxo
Pantagiæ, Megarósque ſinus, Tapſúmque jacentem:
Talia monſtrabat u relegens errata retrorſum
Littora Achæmenides, comes infelicis Ulyſſi.
Sicanio prætenta ſinu jacet inſula contra
Plemmyrium undoſum: nomen dixêre priores
Ortygiam. Alpheum fama eſt huc Elidis amnem
Occultas egiſſe vias ſubter mare, qui nunc
Ore Arethuſa tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci juſſi veneramur: & indè
Exſupero præpingue ſolum x ſtagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectáque ſaxa Pachini
Radimus, & fatis nunquam conceſſa moveri
Apparet Camarina procul, campique Geloi.
Immaniſque Gela, fluvii cognomine dicta.
Arduus indè y Agragas oſtentat maxima longè
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum

o Hæc verba, De collo fiſt. pen. videntur notha. Tib. Don. ea non agnoſcit ſicut nec codices quidam.

p Navis retinaculum.

q Remigii.

r Anxia quadam aviditate manum ad navem injicere. Al. lect. Dextra attrectare.

ſ Quia ex loco tam longinquo nocere non poterant.

t Ni pro Ne, Placuit ne tenerent curſ. inter utr. viam modico mortis intertitio, id eſt, Scyl. atque Char.

u Renavigans.

x Quia ſuperfunditur campis, ut Nilus.

y Monstrato

Teque

Téque datis linquo ventis palmoſa Selinus
Et vada dura lego ſaxis Lilybeïa cœcis.
Hinc Drepani me portus & illætabilis ora
Accipit; hic pelagi tot tempeſtatibus actus,
(Heu!) genitorem, omnis curæ caſúſque levamen,
Amitto Anchiſen; hic me, pater optime, feſſum
Deſeris (heu!) tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, cùm multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digreſſum veſtris deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentis omnibus, unus
Fata renarrabat divûm, curſúſque docebat.
Conticuit tandem, factóque hic fine quievit.

Publii Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Dido amore Æneæ inſaniens, animi ſui morbum ſorori aperit: ejúſque conſilium ſequuta, ad nuptias animum adjicit. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Eliſam uxorem ducere; quóque id commodiùs fieri poſſit, ſe opportunitatem oblaturam oſtendit. Poſtridie Æneas & Dido venatum proficiſcuntur. Ibi, omnibus jam prædæ intentis, Juno ſubitam immittit tempeſtatem. Comites, alius aliò, diffugiunt; Æneas & Dido in idem antrum conveniunt, ibique infauſtis ominibus congrediuntur. Interim Jupiter Iarbæ, Getulorum regis (qui advenam ſibi præferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus Mercurium mittit ad Æneam, jubétque, ut, relictâ Aphricâ, in Italiam navigret. Ille, Jovis imperio morem gerens, quæcunque ad navigationem erant neceſſaria, clam per ſocios parari jubet. Cæterùm Dido, ubi claſſem inſtaurari ſenſit, ſuſpicata id quod res erat, graviter cum ipſo expoſtulat; precibúſque & lacrymis, tum per ſeipſam tum per ſororem, eum ab incepto revocare conatur. Æneas iterum in ſomnis à Mercurio admonitus, intempeſtâ nocte anchoras ſolvit. Illa, doloris impatiens, in editiſſima ædium parte ſimulatione ſacrorum, ingentem pyram extruit; ablegatáque Barce Sichæi nutrice, nequid deſtinatæ morti impedimenti afferret, necem ſibi conſciſcit.

Aliud

Aliud MODESTINI jurisconsulti Argumentum.

At regina gravi Veneris jam carpitur igne.
Consulitur soror Anna; placet succumbere amori.
Fiunt sacra deis, onerantur numina donis.
Itur venatum, Veneris clam fœdera jungunt.
Facti fama volat: monitus tunc numine divûm
Æneas, classémque fugæ sociósque parabat.
Sensit amans Dido, precibus conata morari.
Postquam fata jubent, nec jam datur ulla facultas,
Conscenditque pyram, dixitque novissima verba,
Et vitam infelix multo cum sanguine fudit.

ALIUD INCERTI AUTORIS Argumentum.

Ardet amore gravi Dido; soror Annaque suadet
Nubere; junguntur, nimbo cogente, sub antro.
Incusat precibus patrem contemptus Iarbas.
Navigat Æneas jussu Jovis; illa dolore
Impatiens & amore, necem sibi protinus infert.

Aliud MONOSTICHON.

Uritur in quarto Dido, flammásque fatetur.

ALIUD.

Quartus item miseræ duo vulnera narrat Elisæ.

AT Regina gravi jamdudum *a* saucia *b* curâ.
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multúsque recursat
Gentis honos; hærent infixi pectore vultus,
Verbáque; nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbeâ *c* lustrabat lampade terras,
Humentémque aurora polo dimoverat umbram;
Cum sic unanimem alloquitur malè-sana sororem.
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
d Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!
Quem sese ore ferens! quàm forti pectore & armis!
Credo equidem (nec vana fides) genus esse deorum.
DEGENERES animos timor arguit; heu quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!

a Saucia mens amore.
b Duras curas, de curis amoris dicit.
c De sole, flammis opera omnia lustrat. Sic hic, illustrat, purgabat.
d Quis, est hic admirantis.

Si mihi non animo fixum immotúmque sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam *a* primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertæsum thalami tedæque fuisset,
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Conjugis, & sparsos fraternâ cæde penates,
Solus hic inflexit sensus, animúmque labantem
Impulit; agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem priùs ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctémque profundam,
g Ante pudor, quàm te violem, aut tua jura resolvam.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit; ille habeat secum, servétque sepulcro.
Sic effata, *h* sinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert, O luce magis dilecta sorori,
Soláne perpetuâ mœrens carpêre juventâ?
Nec dulces natos, Veneris nec *i* præmia nôris?
Id cinerem aut manes credis curare *k* sepultos?
Esto: *l* ægram nulli quondam flexere mariti,
Non Lybiæ, non antè Tyro despectus Iarbas,
Ductorésque alii, quos Aphrica terra triumphis
Dives alit: placitóne etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem quorum consederis arvis?
Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ *m* infræni cingunt, & inhospita Syrtis:
Hinc deserta siti regio, latéque furentes
n Barcæi. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas? ——————
Diis equidem auspicibus reor & *o* Junone secundâ
Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
p Quam tu urbem soror hanc cernes! quæ surgere regna
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!
Tu modò *q* posce deos veniam; sacrísque litatis,
Indulge hospitio, causásque innecte morandi:
Dum pelago desævit *r* hyems, & aquosus Orion:
Quassataque rates, & non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spémque dedit dubiæ menti, solvítque pudorem.
Principiò delubra adeunt, pacémque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
s Legiferæ Cereri, Phœbóque, patríque Lyæo:
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit,

e Spe perpetui amoris frustrata sum. Ser. pro Decepit & fefellit.
f Impulit & labare fecit. Vel, impellendo seu impulsu lab. f.
g Vacat Ante, cum præcedat prius. Sed ita Hom. geminat interdum πρίν.
h Cavitatem oculorum.
i Ὑπὸ δῶρ' Ἀφροδίτης. Hom.
k Sepultum maritum Sich.
l Ægr. mœrore. Quidam Ægram mariti dix. i. ob maritum.
m Ut lib. 2. Justitiaque dedit gentes frænare sup.
n Libyæ pop.
o Cui vincla jugalia curæ, ut paulo post.
p Quam pro quantam. Sic quæ, quanta.
q Fere à diis, ut concedant, atq; adeo da operam rei divinæ, deosque precares. Sic mox, Pacem ex.
r Tempestas, ut alibi.
s Al. frugiferæ. Sed rectius Legiferæ: id est, θεσμοφόρῳ. Nam Dido urbi, quam fundabat, leges erat datura.

Aut

Aut ante *t* ora deûm pingues ſpatiatur ad aras,
u Inſtaurátque diem donis: pecudúmque recluſis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? *x* eſt mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit ſub pectore vulnus.
y Uritur infelix Dido, totáque vagatur
Urbe furens, qualis conjectâ cerva ſagittâ,
Quam procul incautam nemora inter Creſſia fixit
Paſtor *z* agens telis, liquitque volatile ferrum
a Neſcius: illa fugâ ſylvas ſaltúſque peragrat
Dictæos, hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Æneam ſecum per mœnia ducit:
Sidoniáſque oſtentat opes, urbémque paratam.
Incipit effari, mediáque in voce reſiſtit.
Nunc eadem labente die convivia quærit:
Iliacóſque iterum demens audire labores
Expoſcit, pendétque iterum narrantis ab ore.
Pòſt, ubi *b* digreſſi luménque obſcura viciſſim
Luna premit, ſuadéntque cadentia ſydera ſomnos:
Sola domo mœret vacuâ, ſtratiſque *c* relictis
Incubat: Illum *d* abſens abſentem auditque vidétque:
Aut gremio Aſcanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres, non arma juventus
Exercet, portúſve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquatáque machina cœlo.
Quam ſimul ac tali perſenſit *e* peſte teneri
Chara Jovis conjux, *f* nec famam obſtare furori,
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam verò laudem & ſpolia ampla refertis,
Túque puérque tuus; MAGNUM & mémorabile nomen,
Una dolo divûm ſi fœmina victa duorum eſt.
Nec me adeò fallit, *g* veritam te mœnia noſtra,
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potiùs pacem æternam pactóſque hymenæos
Exercemus? habes totâ quod mente petiſti:
Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem.
Communem huc ergò populum, paribúſque rogamus
Auſpiciis, liceat Phrygio ſervire marito,
Dotaléſque tuæ Tyrios permittere *h* dextræ.
Olli (ſenſit enim ſimulatâ mente loquutam,
Quò regnum Italiæ Libycas *i* averteret oras)
Sic contrà eſt ingreſſa Venus; Quis talia demens
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?

t Simulacra.
u Quia jam antea ſacrificaverat.
x Edit. ut vulnus alit Venis.
y Carpitur igni, ut in principio hujus libri.
z Perſequens.
a Ignotus, latens.
b Digreſſi à toris in quibus quiſque accubuerat.
c Ab Ænea.
d Ut, Hærent infixi pect. vult. Verbaque.
e Ut — fallaſq; veneno
f Adverſa fama æque atque amore laborare.
g Ut lib. 1. — & vereor quo ſe Junonia vertant Hoſpitia.
h Dextræ, pro fidei.
i Al. adverteret.

Si

Si modò quod memoras factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Jupiter unam
Esse velit Tyriis urbem Trojâque profectis,
k Miscerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux, tibi fas animum tentare precando.
Perge: sequar. Tum sic excepit regia Juno,
l Mecum erit iste labor; nunc quâ ratione, quod instat
Confieri possit, paucis (adverte) docebo.
Venatum Æneas, unâque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque *m* retexerit orbem.
His ego nigrantem commistâ grandine nimbum,
Dum *n* trepidant alæ, saltúsque indagine cingunt,
Desuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opacâ.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Devenient; adero; & *o* tua si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriámque dicabo;
Hic hymenæus erit. Non adversata, petenti
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens aurora reliquit;
It portis jubare exorto delecta juventus,
Retia rara, *p* plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem, ad limina primi
Pœnorum expectant; ostróque insignis & auro
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magnâ stipante catervâ,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo,
Cui pharetra ex *q* auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Necnon & Phrygii comites & lætus Iulus
Incedunt; ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Æneas, *r* atque agmina jungit:
Qualis, ubi hybernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,
Instauratque choros: mistique altaria circum
Cretésque Dryopésque fremunt, pictique Agathyrsi;
Ipse jugis Cynthi graditur, mollique *s* fluentem
t Fronde premit crinem *u* fingens, atque implicat auro;
Tela sonant humeris: Haud illo segnior ibat
Æneas, tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montes, atque invia lustra,
Ecce, feræ saxi dejectæ vertice capræ
Decurrêre jugis, aliâ de parte patentes
x Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fugâ glomerant, montésque relinquunt.

k In unius populi corpus coalescere.

l Meus erit iste labor sentendi ejus animum & explorandi.

m Quem nox tegebat.

n Festinant equites.

o Si etiam ruum subsequatur fideliter officium.

p Nomine generali subjecta est species.

q Al. humero.

r Comitatum suum.

s Fluentem unguento, unguentatum Serv.

t Lauri.

u Componens.

x Celeriter transeunt.

At puer *A*ſcanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo ; jámque hos curſu, jam præterit illos :
Spumantémque dari pecora inter *y* inertia votis
Optat aprum, aut fulvum deſcendere monte leonem.
Interea magno miſceri murmure cœlum
Incipit : inſequitur commiſtâ grandine nimbus.
Et Tyrii comites paſſim & Trojana juventus,
z *D*ardaniúſque nepos Veneris, diverſa per agros
Tecta metu petiêre : ruunt de montibus amnes.
Speluncam *D*ido, dux & Trojanus, eandem
*D*eveniunt : prima & Tellus & *a* pronuba Juno
*D*ant ſignum : fulſere ignes & conſcius æther
Connubii, ſummóque *b* ululârunt vertice nymphæ.
Ille dies primus lethi, primúſque malorum
Cauſa fuit : neque enim ſpecie famáve movetur,
Nec jam furtivum *D*ido meditatur amorem :
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.
Extemplò Libyæ magnas it fama per urbes :
F A M A, malum, quo non aliud velocius ullum,
Mobilitate viget, viréſque acquirit eundo.
Parva metu primo, mox ſeſe attollit in auras :
c Ingreditúrque ſolo, & caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, irâ irritata deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo Enceladóque ſororem
Progenuit, pedibus celerem & pernicibus alis :
Monſtrum horrendum, ingens: cui quot ſunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi ſubter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terræque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno :
Luce ſedet cuſtos aut *d* ſummi culmine tecti,
Turribus aut altis, ac magnas territat urbes :
Tam ficti pravíque tenax, quàm nuncia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat,
Gaudens, & pariter facta atque infecta canebat :
Veniſſe Æneam Trojano à ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur jungere *D*ido.
Nunc *e* hyemem inter ſe luxu, quàm longa, fovere,
Regnorum immemores, turpíque cupidine captos.
Hæc paſſim dea fœda virûm diffundit in ora,
Protinus ad regem curſus detorquet Iarbam :
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic *A*mmone ſatus, *f* rapta Garamantide nymphâ,
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras poſuit : *g* vigilémque ſacraverat ignem,
Excubias divûm æternas : pecudúmque cruore
Pingue ſolum, & variis florentia limina ſertis.

y Non repugnantia : ut, aſternuntur inertia paſſim Corpora.

z Aſcanius.

a Ut, Tuque harum interpr. curarum & conſcia Juno.

b Mortem hæc connubium ſequuturam ſignificantes.

c Nec humili fortunæ parcit, nec ſuperiori ; ita Ser. Sed potius ſignific. eam ex parva in immenſum creſcere.

d Per domos nobilium, & per aulas regum.

e Hyemem totam genio indulgere. Sic Naſo, Et vacuus ſomno noctem, quam longa, peregi.

f Stuprata.

g Sign. Iarbam condidiſſe templum Jovis Ammonis, quod apud Gar. oraculo nobile erat, & lucernam ignis inextincti habebat.

Iſque

Iſque amens animi, & rumore accenſus amaro,
Dicitur ante aras, *b* media inter numina divûm,
Multa Jovem manibus ſupplex orâſſe ſupinis.
Jupiter omnipotens, cui nunc Mauruſia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
i Aſpicis hæc? An te genitor, cùm fulmina torques,
k Nequicquam horremus? *l* cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & *m* inania murmura miſcent?
Fœmina, quæ noſtris errans in finibus urbem
Exiguam pretio poſuit, cui littus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia noſtra
Reppulit, ac dominum Æneân in regna recepit.
Et nunc ille *n* Paris cum *o* ſemiviro comitatu,
Mæonia mentum mitrâ crinémque *p* madentem
Subnixus, *q* rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famámque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, aráſque tenentem
Audiit omnipotens: oculóſque ad mœnia torſit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc ſic Mercurium alloquitur, ac talia mandat,
Vade age, nate, voca Zephyros: & labere pennis,
Dardaniúmque ducem (Tyriâ Carthagine qui nunc
r Expectat, fatiſque datas non reſpicit urbes)
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiûmque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui *ſ* gravidam imperiis, belloque frementem
Italiam regeret, genus alto à ſanguine Teucri
t Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſuâ molitur laude laborem;
Aſcanióne pater Romanas invidet arces?
Quid ſtruit? aut quâ ſpe inimicâ in gente moratur?
Nec prolem Auſoniam & Lavinia reſpicit arva?
Naviget: hæc ſumma eſt, hic noſtri nuncius eſto.
Dixerat. Ille Patris magni parere parabat
Imperio: & primum pedibus talaria nectit
Aurea, quæ ſublimem alis, ſive æquora ſupra,
Seu terram, rapido *u* pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit; hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias ſub triſtia Tartara mittit,
Dat ſomnos, adimítque, & lumina morte *x* reſignat.
Illâ fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila: jamque volans apicem & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit:
Atlantis cinctum aſſiduè cui nubibus atris
Piniferum caput, & vento pulſatur, & imbri,

h Ac ſi diceret, diis teſtibus.

i Cæras hæc?
k Hoc ex Epic. ſententia.
l Quorum origo non appareret, quorum cauſa nos lateret.
m Vi omnino carentia tonitrua.
n Paridi ſimilis raptor.
o Ut, O vere Phygiæ: neque enim Phryges.
p Fluentem ſupra de Apol.
q Rapta Didone, ut Paris rapta Helena.

r Moratur, & terit tempus.

ſ Ut, Hinc popul. late regem.
t Protenderet propagaret. Vel, Factis offenderet, ſe genus à Teucro ducere, ab eo non degenerans.

u Celeritate pari ventis: ut Homer. ἅμα πνοιῇσι ἀήτῃσιν.
x Ex Rom. more quo mortuis oculi in rogo apponebantur, qui antè domi clauſi fuiſſent.

Nix humeros infusa tegit; tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.
Hìc primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit: *y* avi similis, quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos, humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter cœlúmque volabat,
Littus arenosum Libyæ, ventósque secabat
z Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primùm alatis tetigit magalia plantis
Æneam fundantem arces, ac tecta novantem
Conspicit; atque illi stellatus iaspide fulvâ
a Ensis erat: Tyrióque ardebat murice læna,
Demissa ex humeris; divis quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Continuò invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulcrámque *b* uxorius urbem
Extruis, (heu!) regni rerúmque oblite tuarum.
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet,
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras,
Quid struis; aut quâ spe Libycis teris otia terris?
Si té nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tuâ moliris laude laborem,
Ascanium surgentem, & spes hæredis Iuli
Respice: cui regnum Italiæ, Romanáque tellus
Debentur. Tali Cyllenius *c* ore loquutus,
Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At verò Æneas aspectu obmutuit *d* amens,
e Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit,
Ardet abire fugâ, dulcésque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu, imperióque deorum.
(Heu! quid agat? *f* quo nunc reginam ambire furentem
Audeat affatu? & quæ prima exordia sumat?)
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc;
In partésque rapit varias, pérque omnia versat.
Hæc *g* alternanti potior sententia visa est;
Mnesthea, Sergestúmque vocat, fortémque Cloanthum:
Classem aptent taciti, sociósque ad littora cogant;
Arma parent; &, quæ sit rebus causa novandis,
Dissimulent; sese interea, quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus: ocyùs omnes
Imperio læti parent, ac jussa facessunt.
At regina dolos (quis fallere possit amantem?)

Præsensit:

y Mergo.

z Quia natus Maia Atlantis filia.

a Pro vagina.

b Uxori nimirum indulgens, Uxori obsequens: qui. Gr. γυναικο ρατούμενος.

c Ore pro oratione vel, Talia loq. ore.

d Consternatus & attonitus, ut alibi.

e Alibi, Sreteruntque comæ.

f Quibus blanditiis circumvenire.

g Alternis modo hoc, modo illud consilium capienti.

Præſenſit; motúſque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: *b* eadem impia Fama furenti
Detulit, armari claſſem, curſúmque parari.
Sævit inops animi, totámque incenſa per urbem
Bacchatur; qualis commotis excita ſacris
Thyas, ubi audito ſtimulant Trieterica Baccho
Orgia, *i* nocturnúſque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
Diſſimulare etiam ſperâſti, perfide, tantum
Poſſe nefas? tacitúſque meâ decedere terrâ?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quinetiam hyberno moliris *k* ſidere claſſem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum?
l Crudelis. Quid ſi non arva aliena domóſque
Ignotas peteres? & Troja antiqua maneret?
Troja per undoſum peteretur claſſibus æquor?
Méne fugis? per ego has lacrymas dextrámque tuam te,
(Quando aliud mihi jam miſeræ *m* nihil ipſa reliqui)
Per connubia noſtra, per inceptos hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum, miſerere domûs labentis, & iſtam
Oro (ſiquis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadúmque tyranni
Odêre, infenſi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, &, quâ ſolâ ſydera adibam,
Fama prior: cui me moribundam deſeris hoſpes?
Hoc ſolum *n* nomen quoniam de conjuge reſtat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Deſtruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem ſiqua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſoboles, ſiquis mihi parvulus aulâ
Luderet Æneas, *o* qui te tantùm ore referret:
Non equidem omnino *p* capta aut deſerta viderer.
Dixerat: ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, & *q* obnixus curam ſub corde premebat.
Tandem pauca refert, Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam regina negabo
Promeritam; nec me meminiſſe pigebit Eliſæ,
Dum memor ipſe mei, dum ſpiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquor: nec ego *r* hanc abſcondere furto
Speravi (nè finge) fugam, nec conjugis unquam
Prætendi tedas, aut hæc in fœdera veni.
Me ſi fata meis paterentur ducere vitam
ſ Auſpiciis, & *t* ſponte meâ componere curas:
Urbem Trojanam primùm, dulceſque meorum
Reliquias colerem, & Priami tecta alta manerent,

h Quæ ad Iarbam paulo ante nuntia venerat.

i Quod illa nocte celebr. Ex Cith. autem monte clamor veluti numinis Bacchas vocabat.

k Tempore.

l In reipſum odio mei.

m Non pudorem, non regnum. Dixerat enim, Antè pudor quam te violem.

n Quæ te conjugem vocabam, nunc hoſp. tantum vocare poſſum.

o In quo tui ſaltem imaginem haberem. Quidam intell. Referret te oris tantum, non item moribus.

p Capta, pro captiva.

q Obſtinatus.

r Hanc ſub. profectionem. Ità Ser. non hanc fugam. Atque ita à præced. ſeparanda hæc eſſent. Ne finge fugam.

ſ Ut vellem, ut optarem.

t Meo arbitratu deliberare.

Et *u* recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus *Apollo*,
Italiam Lyciæ jussere capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est: si te Carthaginis arces
Phœnissam Libycæque aspectus detinet urbis:
Quæ tandem *Ausonia* Teucros considere terra
Invidia est? & nos fas extera quærere regna.
x Me patris *Anchisæ*, *x* quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago:
y Me puer *Ascanius*, capitisque *y* injuria chari,
Quem regno Hesperiæ fraudo & fatalibus arvis,
Nunc etiam interpres divûm, Jove missus ab ipso
(Testor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit: ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.
Desine méque tuis incendere téque querelis:
Italiam non sponte sequor. ———
Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totúmque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur,
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus autor,
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admôrunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miseratus amantem est?
Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima Juno
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
z NUSQUAM tuta fides: ejectum *a* littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
b Amissam classem, socios à morte reduxi;
Heu! furiis incensa feror. *c* Nunc augur *Apollo*,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Jove missus ab ipso
Interpres divûm fert horrida jussa per auras.
Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat: neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.
Spero equidem mediis (si quid pia numina possunt)
Supplicia hausurum scopulis, & nomine *Dido*
Sæpe vocaturum: sequar atris ignibus absens;
Et cum frigida mors animâ seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero, dabis improbe pœnas:
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, *d* & auras
Ægra fugit: séque ex oculis avertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem & multa parantem

Dicere

u Pœst casum restituta.

x Nocteſque diesque.

y Injuria quam illi facio. Obſamil. Iuliam, cui ſacris Imperdebitum fuiſſe poeta canit: in gratiam Cæſ. T.

z Non rutum eſt quenquam in fidem recipere, aut de quoquam bene mereri

a Littore excepi, Vel littore egentem.

b Renovavi, vel repâravi.

c Nunc præterit Apollinem, &c.

d Non reſpirat, exanimat.

Dicere; suscipiunt famulæ collapsáque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratísque reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas,
Multa gemens, magnóque animum labefactus amore:
Jussa tamen divûm exequitur, classémque revisit.
Tum verò Teucri incumbunt, & littore celsas
Deducunt toto naves; natat uncta carina.
Frondentésque ferunt remos, & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio. ——————
Migrantes cernas, totáque ex urbe ruentes.
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cùm populant, hyemis memores, tectóque reponunt,
e It nigrum campis agmen, prædámque per herbas
Convectant calle angusto; pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigántque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc Dido cernenti talia sensus?
Quósve dabas gemitus, cùm littora fervere latè
Prospiceres arce ex summa, totúmque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe AMOR, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori.
Nè quid inexpertum, frustrâ moritura, relinquat.
Anna, vides toto properari littore circum;
Undique convenêre: vocat jam carbasus auras,
Puppibus & læti nautæ imposuêre coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror potero; miserè hoc tamen unum
Exequere Anna mihi; solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus.
Sola viri f molles aditus & g tempora nôras.
I soror, atque hostem supplex affare superbum:
Non ego cum Danais Trojanam excindere gentem
Aulide juravi, classémve ad Pergama misi:
Nec patris Anchisæ h cineres manésve revelli.
Cur mea dicta negat duras dimittere in aures?
Quò ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
Expectet facilémque fugam ventósque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec i pulcro ut Latio careat, regnúmque relinquat:
Tempus inane peto, requiem spatiúmque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere,
Extremam hanc oro veniam (miserere sororis)
Quam mihi cum dederis, cumulatam morte relinquam.
Talibus orabat, talésque miserrima fletus

e It nigrum campis agmen. Ennii hemistichium de elephantis, quò ante Accius usus erat de Indis.

f Faciles.
g Quibus facile ad eum patebat aditus. Ut alibi; mollissima fandi tempora.
h Nam sepulcra violari, cineresque eorum dissipari, maximum scelus habebatur.
i Quod tam pulchrum illi videtur, ut omnia ei postponat.

Fértque refértque soror ; sed nullis ille movetur
k Exorabilis. Fletibus aut voces ullas k tractabilis audit.
Fata obstant, placidásque viri deus obstruit aures.
l Flantes ex Alpibus. Ac veluti annosam valido cum robore quercum
l Alpini boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant, it stridor, & altè
Consternunt terram concusso stipite frondes ;
Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
Ætherias ; tantum radice in Tartara tendit :
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perfentit pectore curas :
m Nihil proficientes. Mens immota manet, lacrymæ volvuntur *m* inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat ; tædet cœli convexa tueri.
n Vidit quod in causa est quo magis, &c. *n* Quò magis inceptum peragat, lucémque relinquat,
Vidit thuricremis cùm dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusáque in obscœnum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
o Aut prioris, aut chari. Conjugis *o* antiqui, miro quod honore colebat,
p Velleribus niveis & festâ fronde revinctum.
p Quia nubentes puellæ, venientes primo ad limen mariti, postes ornabant laneis vittis. Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Visa viri, nox cùm terras obscura teneret ;
Soláque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multáque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant ; agit ipse furentem
q Pro, in somnis id est, vigiliis. *q* In somnis ferus Æneas ; sempérque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios desertâ quærere terrâ.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
r Ex Euripide. Et *r* solem geminum, & duplices se ostendere Thebas ;
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem & serpentibus atris
s Quia apud Æschylum templum Apol. non ingredi, Furiæ, sed ○. in limine expectant. Cùm fugit, *s* ultricésque sedent in limine Diræ.
Ergò ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevítque mori, tempus secum ipsa modúmque
Exigit ; & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.
t Grat. Antiq. pro Gratulare. Inveni germana viam (*t* gratare sorori)
u Illum meum amatorem. Quæ mihi reddat *u* eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem juxta, solémque cadentem,
Ultimus Æthiopum locus est ; ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus *x* aptum.
x Consertum, conspersum. Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos ; epuláque draconi

Quæ

Quæ dabat, & ſacros ſervabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, ſoporiferúmque papaver.
Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentes
Quas velit, aſt aliis duras immittere curas:
Siſtere aquam fluviis, & vertere ſidera retro;
Nocturnóſque ciet manes; mugire videbis
Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos.
Teſtor chara deos, & te, germana, tuúmque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige; & y arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, z exuviáſque omnes, lectúmque jugalem,
Quo perii, ſuper-imponas; abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monſtrátque ſacerdos.
Hæc effata ſilet; pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna novis *a* prætexere funera ſacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet *b* quàm morte Sichæi.
Ergò juſſa parat. ———

At regina, pyrâ penetrali in ſede ſub auras
Erectâ ingenti, tedis atque ilice ſectâ,
Intenditque locum ſertis, & *c* fronde coronat
Funereâ; ſuper exuvias, enſémque relictum,
Effigiémque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, & crines effuſa ſacerdos
Tercentum tonat ore deos, Erebúmque, Chaóſque,
d Tergeminámque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparſerat & latices ſimulatos fontis averni;
Falcibus & meſſæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.
Quæritur & naſcentis equi de fronte revulſus,
Et matri præreptus *e* amor. ———

Ipſa molâ, manibúſque piis, altaria juxta.
Unum exuta *f* pedem vinclis, in veſte recincta,
Teſtatur moritura deos, & conſcia fati
Sidera, tum ſi quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, juſtúmque, memórque precatur.
Nox erat & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, ſylvæque & ſæva quierant
Æquora: cùm medio volvuntur ſidera lapſu,
Cùm tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus latè liquidos, quæque aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum;
At non infelix animi Phœniſſa; nec unquam
Solvitur in ſomnos, oculiſve aut pectore noctem
Accipit; *g* ingeminant curæ, rurſúſque reſurgens

y Enſem, ut mox, enſemque relictum.
z Veſtes.

a Tegere, Abſcondere. Vel per hypallag. pro Prætex. nova ſacra funeribus.
b Quam contigerant morte Sich.
c Verbenis, quæ in ſacro nocturno erant funereæ, ut è cupreſſu: non è læta fronde.
d Quia pingi triformis ſolebat, & tribus animalium non invocabatur.
e Medicamentum amorem concilians: Philtron, quod hippomanes vocatur.
f Sic apud Naſ. --veſtes induta recinctas, Nuda pedem.

g Ingeminantur, augentur.

Sævit

Sævit amor, magnóque irarum fluctuat æstu.
Sic adeò insistit, secúmque ità corde volutat,
En! quid agam? rursúsne procos irrisa priores
Experiar? Nomadúmque petam connubia supplex,
h In maritos. Quorum nuptias dedignata sum. — Quos ego sum toties jam dedignata *h* maritos?
Iliacas igitur classes atque ultima Teucrûm
i Jussa sequar? *k* quia nè auxilio juvat ante levatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
j Quæ eis à Jove justa sunt. — Quis me autem (fac velle) sinet? ratibúsque superbis
k An quia juvat, &c. q. d. Quasi vero mihi profit eos esse à lev. aux. & fter. &c. — Irrisam accipiet? nescis (heu!) perdita, necdum
l Loamedonteæ sentis perjuria gentis?
Quid tum? sola fugâ nautas comitabor ovantes?
An Tyriis omnique manu stipata meorum
l Troianæ, Sic Laomedontiadæ, l. 3. ad pers. diam respicit. — Insequar? & quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es: ferróque averte dolorem.
Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atque objicis hosti.
m Non licuit thalami expertem *n* sine crimine vitam
n Sine crim. ut supra, succumbere culpæ. — *Degere*, more feræ? tales nec tangere curas?
o Cin Sich. pro Sichæo. S. Alii interpungunt post cineri. — Non servata fides *o* cineri promissa Sichæo.
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam ritè paratis.
Huic se forma dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursúsque ità visa monere est,
(Omnia Mercurio similis, vocémque colorémque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ)
Nate deâ, POTES hoc sub casu ducere somnos?
Nec quæ circumstent te deinde pericula cernis,
Demens? nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos dirúmque nefas in pectore versat,
Certa mori, varióque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas?
Jam mare turbari trabibus, sævásque videbis
p Aut Syrtole, aut Meraplasin Conjug. — Collucere faces, jam *p* fervere littora flammis,
Si te his attigerit terris aurora morantem,
Eia age, rumpe moras. VARIUM & mutabile semper
Fœmina. Sic fatus, nocti se immiscuit atræ.
Tum verò Æneas, subitis exterritus umbris,
q Excitat urgens. — Corripit è somno corpus, sociósque *q* fatigat:
r Vigilare. — Præcipites *r* vigilate viri, & conlidite transtris;
Solvite vela citi; deus æthere missus ab alto,
Festinare fugam tortósque incidere funes,
Ecce iterum stimulat: sequimur te, sancte deorum
Quisquis es, imperióque iterum paremus ovantes.
Adsis ô placidúsque juves, & sydera cœlo

Dextra feras! Dixit, vaginâque eripit enſem
Fulmineum, ſtrictóque ferit retinacula ferro,
Idem omnes ſimul ardor habet, rapiúntque ruúntque:
Littora deſeruêre; latet ſub claſſibus æquor;
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina, è ſpeculis ut primum albeſcere lucem
Vidit, & u æquatis claſſem procedere velis,
Littoráque & vacuos ſenſit ſine remige portus;
Térque quatérque manu pectus percuſſa decorum,
Flaventéſque abſciſſa comas; Proh Jupiter, ibit
Hic (ait), & noſtris illuſerit advena regnis?
Non arma expedient? totáque ex urbe ſequentur?
Diripiéntque rates alii navalibus? ite;
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
x Quid loquor? aut ubi ſum? quæ mentem inſania mutat?
Infelix Dido nunc te y fata impia tangunt;
Tum z decuit, cùm ſceptra dabas. En dextra, a fidéſque!
Quem ſecum patrios aiunt portare Penates,
Quem ſubiiſſe humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum divellere corpus, & undis
Spargere? non ſocios, non ipſum abſumere ferro
Aſcanium, patriiſque epulandum apponere menſis?
Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna; fuiſſet:
Quem metui moritura? faces in b caſtra tuliſſem,
Impleſſémque foros flammis; natúmque patrémque
Cum genere extinxem; memet ſuper ipſa dediſſem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras;
Túque harum interpres curarum & conſcia Juno,
c Nocturniſque Hecate triviis ululata per urbes;
Et Diræ ultrices, & dii morientis Eliſæ,
Accipite hæc, meritúmque malis advertite numen;
Et noſtras audite preces; Si tangere portus
d Infandum caput ac terris adnare neceſſe eſt;
Et ſi fata Jovis poſcunt, e hic terminus hæret;
f At bello audacis populi vexatus & armis,
Finibus extorris, complexu avulſus Iüli,
Auxilium imploret, videátque indigna ſuorum
Funera, nec, cùm ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optatâ luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediâque inhumatus arenâ.
Hæc precor; hanc vocem extremam cum ſanguine fundo.
Tum vos, ô Tyrii, ſtirpem & genus omne futurùm
Exercete odiis; cineríque hæc mittite noſtro
Munera; nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor,

t Quidem exp. Fulminis modo reſplendentem.

u Feliciter plenis ſine motu aliquo.

x Quia loquitur abſentibus.

y Fata illius impii: ut ſupr. Æn. vocavit impium. Alias facta.

z Decuit talia loqui, vel cogitare.

a Fide que illius quem aiunt por. &c.

b Claſſem: ut, nos caſtra movemus.

c Quod ſacra illi fierent noctu in triviis. Unde Trivia, ut Græc. τριοδίτις.

d Ut Græ. μιαρὸν κεφαλὴν dicunt.

e Hoc immutabile eſt, Immorem manere debet, ut termini agrorum immoti manent.

f Salem hoc meis precibus concedite, ut bello aud. pop. &c.

Qui

Qui face *Dardanios*, ferróque ſequare colonos:
Nunc, olim, quocunque dabunt ſe tempore vires,
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis, pugnent *g* ipſique nepotes.
Hæc aït, & partes animum verſabat in omnes,
Inviſam quærens quamprimum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi,
(Namque ſuam patria antiqua cinis ater habebat)
Annam, chara mihi nutrix, huc ſiſte ſororem;
Dic corpus properet *h* fluviali ſpargere lymphâ,
Et pecudes ſecum & monſtrata *i* piacula ducat,
Sic veniat; túque ipſa piâ tege tempora vittâ.
Sacra *k* Jovi Stygio, quæ ritè incepta paravi,
Perficere eſt animus, finémque imponere *l* curis;
*Dardanii*que *m* rogum capitis permittere flammæ.
Sic aït; illa gradum *n* ſtudio celerabat anili.
At trepida & cœptis immanibus effera *Dido*,
Sanguineam volvens aciem, maculíſque trementes
Interfuſa genas, & pallida morte futurâ,
Interiora domûs irrumpit limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos; enſémque recludit
Dardanium *o* non hos quæſitum munus in uſus.
Hic poſtquam Iliacas veſtes notúmque cubile
Conſpexit, paulùm lacrymis & mente morata,
Incubuítque toro dixítque noviſſima verba.
Dulces exuviæ, dùm fata deúſque ſinebant.
Accipite hanc animam, méque his exolvite curis.
VIXI; &, quem dederat curſum fortuna, peregi;
Et nunc magna mei ſub terras ibit *p* imago.
Urbem præclaram ſtatui, mea mœnia vidi;
Ulta virum, pœnas inimico à fratre recepi.
Felix (heu!) nimiùm felix, ſi littora tantùm
Nunquam *Dardaniæ* tetigiſſent noſtra carinæ.
Dixit, & os impreſſa toro, Moriemur inultæ?
Sed moriamur, aït; *q* ſic, ſic juvat ire ſub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & noſtræ ſecum ferat *r* omina mortis.
Dixerat; atque illam media inter talia ferro
Collapſam aſpiciunt comites, enſémque cruore
Spumantem; ſparſáſque manus; it clamor ad alta
Atria; concuſſam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemitúque, & fœmineo ululatu
Tecta fremunt, reſonat magnis plangoribus æther;
Non aliter quàm ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæque furentes
ſ Culmina pérque hominum volvantur, pérque deorum.
Audiit exanimis, trepidóque exterrita curſu,

g Ipſi quoque. nep.

h Ut in ſacris quæ fiebant diis inferis.

i Ea quibus ad expiationem opus eſt.

k Jovi Sc. Plutoni.

l Quia ſacris infernis animos & curas ſolvi credebant.

m In quo ejus imago fuerat.

n Non re, ſed ſtudio celerabat gradum.

o Quod cum daret Æneas, nihil tale cogitaverat futurum.

p Ex opinione Ennii, animas ad inferos deferendæ non credentis, ſed quædam ſimulacra. Eademque fuit & Homeri.

q Ita Serv. Alii, Sic ſic juvat, &c.

r Omina (non omnia, ut in multis edit.) id eſt, Mors noſtra illi diſcedenti ominoſa.

ſ Per tecta domorum & templorum.

Inguibus ora soror *i* fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, *u* fuit? me fraude petebas i
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primùm deserta *x* querar? comitémne sororem
Sprevisti moriens? eadem me ad fata *y* vocásses:
Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
His etiam *z* struxi manibus, patriósque vocavi
Voce deos, sic te ut *a* positâ crudelis abessem?
Extinxti te, méque, soror, populúmque, *b* patrésque
Sidonios, urbémque tuam: date, vulnera lymphis
Abluam, & extremus siquis super halitus errat,
Ore legam: Sic fata, gradus evaserat altos,
Semianimémque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rursus
Deficit: infixum stridet sub pectore vulnus.
Ter sese attollens, cubitóque innixa, levavit
Ter revoluta toro est, oculísque errantibus, alto
Quæsivit cœlo lucem, ingemuítque reperta.
Tum *c* Juno omnipotens, longum miserata dolorem,
Difficilésque obitus, Irim demisit olympo,
Quæ luctantem animam nexósque resolveret artus.
Nam quia *d* nec fato, *e* meritâ nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitóque accensa furore;
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygióque caput damnaverat Orco.
Ergò Iris croceis per cœlum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso sole colores,
Devolat: & suprà caput astitit, *f* Hunc ego Diti
Sacrum *g* jussa fero: téque isto corpore solvo:
Sic aït, & dextrâ crinem secat: omnis & unà
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

t Cruentans.
u Id cogitabas?
x Querarne quod com. sor. spreveris?
y Vocare me debuisses, vel debueras.
z Rogum istum.
a Exanimata, Ita Sc v. sed potius, Sic ad mortem composita.
b Senatum Carthaginensem.
c Aut pronuba, aut inferna, ut Sec. ait Sed potius de supera, quæ est pronuba.
d Tanquam in faciendo sine vitæ, quæ violenta sunt non videantur fato evenire.
e Pro naturali.
f Hunc crinem.
g A Junone.

Publii Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER V.

ARGUMENTUM.

Æneas, relictâ Carthagine, in Italiam navigans, vi tempestatis in Siciliam defertur: ubi ab Aceste benigne exceptus manibus Anchisæ patris, quem superiore anno, eodem die, apud Drepanum sepeliverat, anniversarium sacrum facit, ludósque apud tumulum ejus instituit, suúque victoribus præmia decernit. Navali

vali certamine vincit Cloanthus: Euryalus, Nisi dolo, cursu superat. Entellus senex Daretem juveniliter se jactantem cæstu vincit. Sagittandi peritiâ superat Eurytion: prima tamen præmia, ætatis dignitatísque habita ratione, Acestæ decernuntur, cujus sagitta in aerem emissa subitò exarserat. Ascanius in honorem Anchisæ avi, cum primæ nobilitatis pueris equestres ludos pugnámque imaginariam exhibet. Interea Trojanæ mulieres, hortatu Iridis, longæque navigationis tædio ignem in classem conjiciunt, quatuórque naves exurunt: cæteræ subitâ à Jove immissâ pluvia incendio sunt ereptæ. Nocte sequenti Anchises Æneæ filio in somnis apparens, Jovis verbis admonet, ut nautæ consilium sequutus, mulieres imbellésque senes in Sicilia relinquat, ipse cum juventutis robore integræque ætatis flore, in Italiam naviget, Sibyllæque imprimis antrum adeat: illius enim ductu ad se in campos Elysios esse perventurum, ubi & posteritatis suæ seriem omniúmque instantium bellorum discat eventum. Monitis itaque paternis morem gerens Æneas, oppidum in Sicilia condit nomine Acestam: eò & matrum & senum bello inutilium coloniam transcribit; ipse cum exercitus robore Italiam petit. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, naviganti Æneæ mare tutum præstat. Palinurus in tanta securitate somno succumbens, unà cum gubernaculo in mare excutitur: ejusque vicem supplet Æneas.

Aliud MODESTINI jurisconsulti

Argumentum.

Navigat Æneas, Siculas defertur ad oras,
Hic manes celebrat patrios, unà hospes Acestes:
Ludos ad tumulum faciunt, certamina ponunt.
Prodigium est cunctis ardens delapsa sagitta.
Iris, anum Beroën habitu mentita senili,
Incendit naves, subitus quas vindicat imber.
In somnis pater Anchises, quæ bella gerenda,
Quóque duce ad manes possit descendere, monstrat.
Transcribit matres urbi populúmque volentem.
Et placidum Æneas Palinurum quærit in undis.

ALIUD INCERTI AUTORIS

Argumentum.

In Siculas iterum terras fortuna reducit
Æneam: tumulóque patris persolvit honorem.

Tum

Tum cogit naves incendere Troades Iris.
Troes ibi linquunt socios: Venus anxia placat
Neptunum: Somnus Palinurum mergit in undis.

Aliud MONOSTICHON.

Quintus habet ludos, & classem corripit ignis.

ALIUD.

Manibus ad tumulum quinto celebrantur honores.

INterea medium Æneas jam classe tenebat
a Certus iter, fluctúsque b atros Aquilone secabat;
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elissæ
Collucent flammis? quæ tantum accenderit ignem
Causa latet; duri magno sed amore dolores
Polluto, notúmque, furens quid fœmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
c Ut pelagus tenuere rates, nec jam ampliùs ulla
Occurrit tellus, cœlum undique & undique pontus;
d Olli cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyememque ferens: & inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta,
Heu! e quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve pater Neptune paras? Sic deinde loquutus
Colligere f arma jubet, validisque incumbere remis,
Obliquátque g sinus in ventum: ac talia fatur,
Magnanime Ænea, non si mihi Jupiter autor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo,
Mutati transversa fremunt & vesperе ab atro
Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contrà, neque tendere tantum
Sufficimus; superat quoniam fortuna, sequamur;
Quóque vocat, vertamus iter; nec littora longè
Fida reor fraterna h Erycis, portúsque Sicanos:
Si modò ritè memor i servata remetior astra.
Tum pius Æneas, Equidem sic poscere ventos
Jamdudum, & fruſtrà cerno te tendere contrà.
k Flecte viam velis: an sit mihi gratior ulla,
Quóque magis l fessas optem dimittere naves,
Quam quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela secundi
Intendunt Zephyri: fertur cita gurgite classis,

a Navigandi usque in terram in quam saro vocabatur. Sic autem alibi, Certus eundi.
b Quos nuper Haus Aquilo atro efferebat.
c Ubi altum rem procul à littore provectæ.
d Pro nigro: ut Græc. κυάνεος dicunt.
e Pro διὰ τί, Prisc. Est autem Ennii.
f Pro armamentis, ut Græc. ὅπλα.
g Velorum vela obliqua reddit.
h Nam Eryx filius Veneris.
i Observata.
k Alibi, Tendit iter velis.
l Fessos socios, qui navibus vehuntur.

Et

Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelso miratus vertice montis
Adventum, sociásque rates, occurrit Aceſtes,
Horridus in jaculis, & *m* pelle Libystidis ursæ:
Troïa Criniso conceptum flumine mater
Quem genuit: veterum non immemor ille parentum,
Gratatur reduces, & gazâ lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera cùm primo *n* stellas oriente fugârat
Clara dies, socios in cœrum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur.
Dardanidæ magni, genus alto à sanguine divûm,
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo reliquias divinique ossa parentis
Condidimus terrâ, mœstáſque sacravimus aras.
Jámque dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic dii voluistis) habebo.
Hunc ego Getulis *o* agerem si Syrtibus exul,
Argolicóve mari deprensus, & urbe Mycenæ.
Annua vota tamen, solennésque ordine pompas
Exequerer, strueremque *p* suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipsius & ossa parentis
(Haud equidem sine mente reor, sine numine divûm)
Adsumus: & portus delati intramus amicos.
Ergò agite, & cuncti lætum celebremus honorem:
q Poscamus ventos, atque hæc mea sacra quotannis
Urbe velit posità templis sibi ferre dicatis.
Bina boûm vobis Troja generatus Aceſtes
Dat numero capita in naves; adhibete Penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Aceſtes;
Præterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem;
Prima citæ Teucris ponam certamina classis.
Quique pedum cursu valet, & qui viribus audax;
Aut jaculo incedit *r* melior levibúsve sagittis:
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu;
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat *s* maternâ tempora myrto;
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Aceſtes,
Hoc puer Ascanius, sequitur quos cætera pubes.
Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ.
Hic duo ritè mero *t* libans carchesia Baccho
Fundit humi; duo lacte novo, duo *u* sanguine sacro.
Purpureósque jacit flores; ac talia fatur.
Salve sancte parens *x* iterum; salvete recepti

Ne quicquam

m Et quod feris abundaret Libya, & quod inde pulcher. pelles afferrentur.
n Stellarum aspectum abstulerat.
o Si versaret in Getulia. Tanquam de desertis aut hostilibus locis loquitur.
p sibi convenientibus, vel, Sibi debitis cumulatrem.
q Ventorum potestatem tribuit hic Anchisæ, teste Lactantio.
r Præstantior. Vult autem Jacke sag. dici Ser. pro jactu sagittarum: ut vacet particula ve. Sed nimis durum hoc fuerit.
s Veneri matri suæ dicata.
t Inferias fundi sanguine quas Gr. χοὰς vocant.
u Victimarum, ut alibi.
x Sic S. distinguit post Ite rum: quia cum sepeliit eum, dixerat Salve & vale.

Nequicquam cineres, animæque umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliáque arva,
Nec tecum Ausonium (quicunque est) quærere Tybrim.
Dixerat hæc, adytis cùm lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placidè tumulum, lapsúsque per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverso sole colores.
Obstupuit visu Æneas; ille agmine longo
Tandem inter pateras & lævia pocula serpens,
y Libavitque dapes, rursúsque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria z liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores;
Incertus geniúmne loci famulúmne parentis
Esse putet; a cædit quinas de more bidentes,
Totque sues, totidem nigrantes terga juvencos:
Vináque fundebat pateris: animámque vocabat
Anchisæ magni, b manésque Acheronte remissos.
Necnon & socii, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt; onerántque aras, mactántque juvencos.
Ordine ahena locant alii, fusíque per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viscera torrent.
Expectata dies aderat, nonámque serenâ
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant:
Famáque finitimos & clari nomen Acestæ
Excierat: læto complêrant littora cœtu
Visuri Æneadas, pars & certare parati.
Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio: c sacri tripodes, viridésque coronæ,
Et palmæ pretium victoribus; armáque, & ostro
Perfusæ vestes: argenti auríque talenta:
Et tuba d commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamine remis
Quattuor ex omni delectæ classe carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin:
Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Memmi:
Ingentémque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus; e triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi.
Sergestúsque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro invehitur f magnâ; Scyllâque Cloanthus
Cærulea, genus unde tibi Române Cluenti.
Est procul in pelago saxum, spumantia contra
Littora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi sydera Cori:
g Tranquillo silet, immotáque attollitur undâ

y Leviter gustavit.
z Tamdiu permansit quamdiu cunctaris superposita flamma consumeret.
a Sacra dictasoli taurilia innui putat.
b Anchisæ animam ab inferis reversam.
c Sic pulchri ut sacros putares. Vel, Quales sacrari solent.
d Inceptos, Inchoatos: ut Pugnam committere.
e Triremem describit, per ἀναχρονισμόν cum Trojani belli tempore nondum fuisse constet.
f Quia refertur ad navim. Sic Ter. dixit Eunuchum suam.
g Cum mare est tranquillum.

h Saxi illius latitudo.

h Campus, & apricis ſtatio gratiſſima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit, ſignum nautis, pater: unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt: ipſique in puppibus auro
i Ductores longè effulgent oſtróque decori.
Cætera populea velatur fronde juventus;
k Al. Nudataque. Sed Ser. Intenta.
Nudatóſque humeros oleo perfuſa niteſcit.
Conſidunt tranſtris, *k* intentáque brachia remis
l Pro exhaurit. i. e. movet: ſubſiliunt enim pavore aut ſpe. Vel exhauriſ ſpiritibus.
Intenti expectant ſignum: exultantiaque *l* haurit
Corda pavor pulſans, laudúmque arrecta cupido;
Indè ubi clara dedit ſonitum tuba, finibus omnes
(Haud mora) proſiluêre ſuis; ferit æthera clamor
Nauticus, adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos, totúmque dehiſcit
Convulſum remis, roſtris ſtridentibus æquor.
m Feſtinantes in Carceribus.
Non tam *m* præcipites bijugo certamine campum
Corripuêre, ruúntque effuſi *n* carcere currus;
Nec ſic immiſſis aurigæ undantia lora
o Jugalibus equis.
Concuſſère *o* jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu fremitúque virûm, ſtudiiſque faventûm
p Echo ſignif. inſeq.
p Conſonat omne nemus, vocémque incluſa volutant
Littora, pulſati colles clamore reſultant.
Effugit ante alios, primúſque elabitur undis
Turbam inter fremitúmque Gyas; quem deinde Cloanthus
q Navis.
Conſequitur, melior remis, ſed pondere *q* pinus
r Male exp. Tenetur, Retinetur. Eſt enim Tenet, Eum retinet.
Tarda *r* tenet; poſt hos æquo diſcrimine Priſtis
Centaurúſque locum tendunt ſuperare *s* priorem;
Et nunc Priſtis abit, nunc victam præterit ingens
Centaurus: nunc unà ambæ junctíſque feruntur
s Interſitio, Intervallo.
Frontibus, & longæ ſulcant vada ſalſa carinæ.
t Inter ſe. Is autem erat tertius. Nam G. primus, Cl. ſecundus erat.
Jámque propinquabant ſcopulo, metámque tenebant,
u Ordinis eſt.
Cùm *u* princeps medióque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten,
Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige curſum:
x Remus: proprie remi pars extrema.
Littus ama, & lævas ſtringat ſine *x* palmula cautes.
Altum alii teneant. *D*ixit: ſed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
y Vel, Quò diverſus abis iterum?
Quò diverſus abis? *y* iterum, Pete ſaxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce, Cloanthum
Reſpicit inſtantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navémque Gyæ ſcopulóſque ſonantes
Radit iter lævum interior: ſubitáſque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum verò exarſit juveni dolor oſſibus ingens,
z Qua periclitabatur, nimio gubernatore,
Nec lacrymis caruêre genæ: ſegnémque Menœten,
Oblitus decoriſque ſui, ſociúmque *z* ſalutis,

In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipſe gubernaclo rector ſubit, ipſe magiſter:
Hortatúrque viros, clavúmque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo eſt
Jam ſenior, madidâque fluens in veſte Menœtes,
Summa petit ſcopuli, ſiccáque in rupe reſedit.
Illum & labentem Teucri & riſere natantem,
Et ſalſos rident *a* revomentem pectore fluctus.
Hic læta extremis ſpes eſt accenſa duobus,
Sergeſto Mneſtheóque, Gyam ſuperare *b* morantem.
Sergeſtus capit ante locum, ſcopulóque propinquat:
Nec tota tamen ille prior præcurre carina:
Parte prior, partem roſtro premit æmula Priſtis.
At media ſocios incedens nave per ipſos
Hortatur Mneſtheus, Nunc, nunc inſurgite remis
c Hectorei ſocii, *d* Trojæ quos ſorte ſuprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus uſi,
Ionióque mari, Maleæque ſequacibus undis.
Non jam prima peto Mneſtheus, neque vincere certo;
(Quanquam ô!) ſed ſuperent quibus hoc, Neptune, dediſti.
Extremos pudeat rediiſſe: *e* hoc vincite cives,
Et prohibete *f* nefas. Olli certamine ſummo
Procumbunt; vaſtis tremit ictibus *g* ærea puppis:
Subtrahitúrque ſolum; tum creber anhelitus artus
Aridáque ora quatit: ſudor fluit undique *h* rivis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namque furens animi dum proram ad ſaxa ſuburget
i Interior, ſpatióque ſubit Sergeſtus iniquo,
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, & acuto in *k* murice remi
Obnixi crepuêre: illiſáque prora *l* pependit.
Conſurgunt nautæ, & magno clamore morantur:
Ferratáſque ſudes & acutâ cuſpide contos
Expediunt, fractóſque *m* legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus, ſucceſſúque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri, ventiſque vocatis
n Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis ſpelunca ſubito commota columba,
Cui domus & dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plauſúmque exterrita *o* pennis
Dat tecto ingentem: mox aëre lapſa quieto,
p Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas:
Sic Mneſtheus, ſic ipſa fuga ſecat ultima Priſtis
Æquora, ſic illam fert impetus ipſe volantem.
Et primùm in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, brevibúſque vadis, fruſtráque vocantem

a Sæpius vomentem.
b Imperitia gubernatoris.
c Aut fortiſſimi: aut re vera quodam Hect. ſocii.
d In excidio Trojæ.
e Hoc fit victoriæ loco, non committere ut extremi redeatis.
f Summum hoc dedecus.
g Firmiſſima.
h More rivorum. Tanquam per rivos.
i Sinifterior, S. At T. Qui curſu breviore ad metam tendebat.
k Sni acumine.
l Nutavit, libravit ſeſe. Pomp.
m Colligunt.
n Vicina littoribus, unde altum eſt longe poſitum.
o Male cum exterr. Ser. jungit.
p Secat parum aërem.

Auxilia & fractis discentem currere remis.
Indè Gyan, ipsámque ingenti mole Chimæram
Consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus jamque ipso supereſt in fine Cloanthus.
Quem petit, & summis adnixus viribus urget.
Tum verò ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis, resonat clamoribus æther.
Hi, *q* proprium decus & partum indignantur honorem
Ni teneant, *r* vitámque volunt pro laude pacisci:
Hos succeſſus alit: possunt, quia *ſ* posse videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia rostris,
Ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus,
Fudiſſétque preces, divôsque in vota vocâſſet,
Dii, quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras, voti *t* reus, extáque, salsos
u Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit; eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus, Panopeáque virgo;
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit: illa Noto citiùs volucríque sagitta
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.
Tum satus Anchiſâ, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro;
Muneráque in naves, ternos aptare juvencos,
Vináque & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori *x* chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura *y* Mæandro duplici *z* Melibœa cucurrit;
Intextuſque *a* puer frondosâ regius Idâ
Veloces jaculo cervos cursuque fatigat,
Acer, anhelanti similis: *b* quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequicquam ad ſydera *c* tendunt
Custodes: ſævitque canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit virtute ſecundum,
Levibus huic hamis conſertam, auróque *c* trilicem
Loricam (quam *D*emoleo detraxerat ipſe
Victor, apud rapidum Simoënta, ſub Ilio alto)
Donat habere viro, decus & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagariſque ferebant,
Multiplicem, connixi humeris, indutus at olim
*D*emoleus, curſu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas,
Cymbiáque argento perfecta, atque aſpera ſignis.
Jámque adeò donati omnes, opibuſque ſuperbi.

q Quaſi jam propriam victoriam.
r Mutare ex pacto vitam cum laude.
ſ Sperantes victoriam opinione ſpectantium.
t Debitor. Unde voti ſolventes, dicimus Abluere.
u Al. Projiciam.
x Veſtem prætextam, eandemque Phrygiam, id eſt, acu pictam.
y Erat in chlamydoſa purpura in modum Mæandri.
z Pro Melibœenſis.
a Ganym. imago intexta chlamydi.
b Aut mirantes, aut increpantes deos.
c Squamis ferreis conſertam, & tribus liciis ornatam per eas currentibus.

Puniceis

Puniceis ibant evincti tempora *d* tæniis:
Cum sævo è scopulo multa vix arte revulsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,
Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit saxo lacerumque viator,
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus:
Parte ferox, ardénsque oculis, & sibila colla
Arduus attollens, pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodos, séque in sua membra plicantem:
Tali remigio navis se tarda movebat;
Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis.
Sergestum Æneas promisso munere donat,
Servatam ob navem lætus, sociósque reductos.
Olli serva datur, *e* operum haud ignara Minervæ,
Cressa genus Pholoë, geminique sub ubere nati.
Hoc pius Æneas misso certamine, tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant sylvæ, mediaque in valle *f* theatri
Circus erat, quò se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, extructóque resedit.
Hic, qui fortè velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mistique Sicani:
Nisus & Euryalus, primi. ——————
Euryalus, formâ insignis, viridique juventâ:
Nisus, amore pio *g* pueri; quos deinde sequutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius simul & Patron, quorum alter *h* Acarnan,
Alter ab Arcadia, Tegeæ de sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus, Panopésque,
Assueti sylvis, comites senioris Acestæ.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Æneas quibus in mediis sic deinde loquutus,
Accipite hæc animis, lætásque advertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
i Gnosia bina dabo *k* lævato lucida ferro
Spicula, cælatámque argento ferre bippennem.
Omnibus hic erit unus honos; tres præmia primi
Accipient: flavaque caput nectentur olivâ.
Primus, equum phaleris insignem victor habeto;
Alter Amazoniam pharetram, plenámque sagittis
Threïciis: lato quam circum amplectitur auto
Balteus, & tereti subnectit fibula gemmâ.
Tertius Argolicâ hac galea contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt: signóque repentè

d Vittis, Altænis absque synæresi.

e Lanificii & texturæ perita.

f Theat. Circus. Id est, spatium spectaculi.

g Ser putat pueri posse etiam jungi sequentibus.

h Epirota. Acarnania enim pars Epiri.

i Cretensia.

k Lævigato.

Corripiunt ſpatia audito: limẽnque relinquunt
Effuſi, nimbo ſimiles: ſimul ultima *l* ſignant.
Primus abit, longéque ante omnia corpora Niſus
Emicat, & ventis & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, *m* longo ſed proximus intervallo.
Inſequitur Salius: ſpatio poſt deinde relicto
Tertius Euryalus. ——————
Euryalúmque Helymus ſequitur: quo deinde *n* ſub ipſo
Ecce volat calcémque terit jam calce Diores,
Incumbens humeris: *o* ſpatia & ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, ambiguúmque relinquat.
Jámque fere ſpatio extremo, feſsique ſub ipſum
Finem adventabant, lævi cùm ſanguine Niſus
Labitur infelix, cæſis ut fortè juvencis
Fuſus humum viridesque ſuper madefecerat herbas.
Hic juvenis jam victor ovans, veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo, ſed pronus in ipſo
Concidit immundoque ſimo ſacroque cruore.
Non tamen *p* Euryali, non ille oblitus amorem:
Nam ſeſe oppoſuit Salio, per lubrica ſurgens;
q Ille autem ſpiſſâ jacuit revolutus arenâ.
Emicat Euryalus, & *r* munere victor amici,
ſ Prima tenet, plauſúque volat fremitúque ſecundo.
Pòſt Helymus ſubit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum *t* caveæ conſeſſum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptúmque *u* dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,
Gratior & pulcro *x* veniens in corpore virtus
Adjuvat, & magna proclamat voce Diores;
Qui ſubiit palmæ, fruſtráque ad præmia venit
Ultima, ſi primi Salio reddantur honores,
Cum pater Æneas, Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, & palmam movet ordine nemo:
Me liceat *y* caſum miſerari *z* inſontis amici.
Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
Dat Salio, villis onoroſum atque unguibus aureis.
Hic Niſus, Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeret; quæ munera Niſo
Digna dabis, primam meruì qui *a* laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet?
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & udo
Turpia membra fimo. Riſit pater optimus *b* olli,
Et clypeum *c* efferri juſſit, Didymaonis artes,
Neptuni ſacro Danais de poſte refixum.
Hoc juvenem egregium præſtanti munere donat.
Poſt ubi confectis curſus, & dona peregit:

l Oculis intuentur ultima ſpatia, aviditate vincendi.
m Sic & Cicero eſt loquutus.
n Poſt ipſum.
o Si plus ſpatii ſupereſſet, eum præteriret, aut certe in dubio relinqueret uter prior ad metam perveniret.
p Non oblitus amorum Euryali. Legitur etiam amoris, item amorem eſt.
q Salius.
r Beneficio.
ſ Πρῶτα.
t Theat. Circi.
u Illo Niſi dolo ſibi præreptum.
x Provenies, creſcens.
y Alludi putat Ser. tunicam reſpiciendo ad id quod contigit, ut caderet. Sic certe ſtatim poſt, Et te lapſorum miſeret.
z Cujus culpa non factum eſt, ut ultimus ad metam perveniret.
a Virtute: à ſequente quod præcedit. Aut laudabili facto.
b Illi arriſit. Vel, Olli juſſit efferri.
c Depromptum afferri in medium.

d Nunc

d Nunc, ſi cui virtus, animúſque in pectore *e* præſens,
Adſit, & è vinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem,
Victori velatum auro vittíſque juvencum,
Enſem atque inſignem galeam, ſolatia victo.
Nec mora, continuo vaſtis cum viribus effert
Ora *Dares*, magnóque virûm ſe murmure *f* tollit:
Solus qui Paridem ſolitus contendere contra;
Idémque ad tumulum quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore (qui ſe
Bebrycîâ veniens Amyci de gente ferebat)
Perculit, & fulvâ moribundum *g* extendit arenâ.
Talis prima *Dares* caput altum in prælia tollit:
Oſtenditque humeros latos, alternáque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic *h* alius; nec quiſquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibúſque inducere cæſtus.
Ergò alacris, cunctóſque putans excedere *i* palmâ,
Æneæ ſtetit ante pedes; nec plura moratus,
Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur,
Nate deâ, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,
Quæ finis ſtandi? quò me decet uſque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti ſimul ore *k* fremebant
Dardanidæ, reddíque viro promiſſa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus ut viridante toro conſederat herbæ.
Entelle, heroum quondam fortiſſime fruſtrà,
Tantáne tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? ubi nunc nobis deus ille magiſter
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, & ſpolia illa tuis *l* pendentia tectis?
Ille ſub hæc, Non laudis amor, nec gloria ceſſit
Pulſa metu; ſed enim gelidus tardante ſenectâ
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.
Si mihi quæ quondam fuerat, quáque improbus iſte
Exultat fidens, ſi nunc foret illa juventa;
Haud equidem pretio inductus pulcroque jnvenco
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde loquutus,
In medium geminos immani pondere cæſtus
Projecit; quibus acer Eryx in prælia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi; tantorum ingentia ſeptem
Terga boûm plumbo inſuto ferroque rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe *Dares*, longéque recuſat:
Magnanimúſque *Anchiſiades* & pondus, & ipſa
Huc illùc vinclorum immenſa volumina verſat:
Tum ſenior tales referebat pectore voces,

d Pro nunc legitur & Huc. *e* Promptus. Si cui inest prompta alacritas.

f Effert ſe ſecundo rumore.

g Morienti ſimilem. Vel morti proximum.

h Qui cum eo certet.

i Al. Pugna.

k Cum fremitu quodam jubebant.

l Romano more dictum: quia Romanorum limina affixis hoſtium ſpoliis exornabant.

Quid si quis cæstus ipsius & Herculis arma
Vidisset, *m* tristemque hoc ipso in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat;
Sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit; his ego *n* suetus,
Dum melior vires sanguis dabat, *o* æmula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed si nostra Dares hæc Troïus arma recusat,
Idque pio sedet Æneæ, probat *p* autor Acestes:
Æquemus *q* pugnas: Erycis tibi terga remitto:
Solve metus, & tu Trojanos exue cæstus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris *r* dejecit amictum:
Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
Exuit. atque ingens mediâ consistit arenâ.
Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit *s* armis.
Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras,
t Abduxêre retro longè capita ardua ab ictu;
Immiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt.
Ille pedum melior motu, fretusque juventâ:
Hic, *u* membris & mole valens: sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter se *x* vulnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vastos
Dant sonitus; erratque aures & tempora circum
Crebra manus, duro crepitant sub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus nisuque immotus eodem,
Corpore *y* tela modò atque oculis vigilantibus *z* exit.
Ille velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana *a* sedet circum castella sub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum, & variis assultibus irritus urget.
b Ostendit dextram insurgens Entellus, & altè
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit, & *c* ultro
Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
Concidit. ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Consurgunt *d* studiis Teucri & Trinacria pubes:
It clamor cœlo, primusque accurrit Acestes,
Æquævumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, & vim suscitat ira.
Tum pudor incendit vires, & conscia virtus;
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto,

Nunc

m Quod Eryx in ea ab Hercule fit occisus.
n Ferre manum in prælia. ut paulo ante.
o Invida, Dum. Sed potius fortasse, Quæ vult esse æmula juventus. Sed si nostra Dares hæc Troïus arma recusat, Idque pio sedet Æneæ, probat autor Acestes: Æquemus pugnas: Erycis tibi terga remitto: Solve metus, & tu Trojanos exue cæstus. Hæc fatus, duplicem ex humeris dejecit amictum: Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque Exuit. atque ingens mediâ consistit arenâ. Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos, Et paribus palmas amborum innexuit armis. Constitit in digitos extemplo arrectus uterque, Brachiaque ad superas interritus extulit auras; Abduxêre retro longè capita ardua ab ictu; Immiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt. Ille pedum melior motu, fretusque juventâ: Hic, membris & mole valens: sed tarda trementi Genua labant, vastos quatit æger anhelitus artus. Multa viri nequicquam inter se vulnera jactant, Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vastos Dant sonitus; erratque aures & tempora circum Crebra manus, duro crepitant sub vulnere malæ. Stat gravis Entellus nisuque immotus eodem, Corpore tela modò atque oculis vigilantibus exit. Ille velut celsam oppugnat qui molibus urbem, Aut montana sedet circum castella sub armis, Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat Arte locum, & variis assultibus irritus urget. Ostendit dextram insurgens Entellus, & altè Extulit: ille ictum venientem à vertice velox Prævidit, celerique elapsus corpore cessit. Entellus vires in ventum effudit, & ultro Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto Concidit. ut quondam cava concidit, aut Erymantho, Aut Ida in magna radicibus eruta pinus. Consurgunt studiis Teucri & Trinacria pubes: It clamor cœlo, primusque accurrit Acestes, Æquævumque ab humo miserans attollit amicum. At non tardatus casu neque territus heros, Acrior ad pugnam redit, & vim suscitat ira. Tum pudor incendit vires, & conscia virtus; Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto,
o Invida, Dum. Sed potius fortasse, Quæ vult esse æmula juventus.
p Huius certaminis.
q Arma æquemus: à consequ. id quod præcedit. Sic paulo post. Paribus armis.
r Al. Rejecit.
s Cæstus paribus.
t Quia solent pugiles dextra petentes adversarium, caput ab ictu in lævam longius deflectere ne feriantur.
u Membrorum mole.
x Pro ictibus.
y Ictus.
z Vitat, Declinat, Effugit. Cicin Cat.
a Circumsidet.
b Attollit, seu erigit.
c A nemine impulsus.
d Ser. exp. In studia, Vel ut in aliis libris in studiis Fortasse, Præ studiis, ut studere alicui pro Favere.

Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies: *e* quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat versatque Dareta.
Tum pater Æneas, procedere longius iras,
Et sævire animis Entellum haud passus acerbis;
Sed finem imposuit pugnæ; fessumque Dareta
Eripuit, *f* mulcens dictis, ac talia fatur;
Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversaque numina sentis?
g CEDE Deo. Dixitque, & prælia voce diremit.
Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantemque utróque caput, crassumque cruorem
Ore rejectantem, mistosque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves; galeamque ensemque vocati
Accipiunt, *h* palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, superans animis, tauroque superbus,
Nate deâ, vosque hæc, inquit, cognoscite Teucri,
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et qua servetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum astabat pugnæ; durosque reducta
Libravit dextra media inter cornua cæstus,
Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos:
Ille super tales effudit pectore voces,
i Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo; hic victor cæstus artemque repono.
Protinus Æneas celeri certare sagittâ
Invitat qui fortè velint, & præmia ponit;
Ingentique manu malum de nave Seresti
Erigit; & volucrem *k* trajecto in fune columbam,
Quò tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenêre viri; dejectamque ærea sortem
Accepit galea; & primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis;
Quem modo navali *l* Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus olivâ.
Tertius Eurytion, tuus ô clarissime frater
Pandare; qui quondam *m* jussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus galeaque imâ subsedit Acestes,
Ausus *n* & ipse manu juvenum tentare laborem,
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris;
Primaque per cœlum nervo stridente sagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras:

e Pro, Quam multo nimbo grando præcipitatur.

f Consolans.

g Cujus favore tam bene pugnat Entellus.

h Palmæ mentio non fuit facta: sed hæc eras commune omnium certam. præmium; quamvis aliud proprium esset. Hic enim victoriam non declarat simpliciter.

i Alludi videtur ad hostias succidaneas: de quibus & proverb. δευτέρων ἀμεινόνων.

k Extento.

l Modo victor.

m Jussus à Minerva.

n Ipse quoque, quamvis esset ævi maturus.

Et

Et venit, adversíque infigitur arbore mali.
Intremuit malus; timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Pòst acer Mnestheus adducto constitit arcu.
Alta petens, paritérque oculos telúmque tetendit.
o Sic paulo prius, Labirur infelix: de eo qui victoria excidit, quæ in prompru esse videbatur.
Ast ipsam o miserandus avem contingere ferro
Non valuit; nodos & p vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion q in vota vocavit.
p Periphrasis funis.
Jam vacuo lætum cœlo speculatus, & alis
q Quia colebatur apud Lycios quasi heros.
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitámque reliquit in astris
Aëreis, fixámque refert delapsa sagittam.
Amissa solus palmâ superabat Acestes:
Qui tamen ætherias telum contorsit in auras,
Ostentans artem pariter, arcumque sonantem.
Hic oculis subitò objicitur, magnóque futurum
Augurio monstrum; docuit pòst exitus ingens,
r Pro dira videtur poni, non pro tarda: cum mox incensa classe, illius diri portenti fides repræsentata fit.
r Seráque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit s arundo,
Signavitque viam flammis, tenuésque recessit
Consumpta in ventos: cœlo ceu sæpe refixa
Transcurrunt, crinémque volantia sydera ducunt.
Attonitis hæsere animis, superósque precati
s Sagitta.
Trinacrii Teucrique viri; nec maximus t omen
t Æneas omen accipit ut lætum, quod aversari ut dirum debuit. Celeritas autem volantis sagittæ, celeritatem etiam eventus portendit.
Abnuit Æneas; sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume pater (nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis u exsortem ducere honorem)
u Præmium extra ordinem. Hoc autem erat honorificentiss.
Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis;
Cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cysseus
Ferre sui dederat monumentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro;
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori,
Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.
x Ad dona.
Proximus ingreditur x donis; qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese comitémque impubis Iuli
y Periphrasem. Epiti filium.
y Epitiden vocat, & fidam sic fatur ad aurem.
Vade age, & Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursúsque instruxit equorum,
Ducat avo turmas, & sese ostendat in armis,

Dic, ait; ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum, & campos jubet eſſe z patentes.
Incedunt pueri, paritérque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis; quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus.
Omnibus in morem tonſa coma preſſa a corona:
Cornea bina ferunt præfixa haſtilia ferro,
Pars leves humero pharetras; it b pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum c circulus auri.
Tres equitum numero turmæ ternique vagantur
Ductores: pueri bis ſeni quemque ſequuti,
Agmine partito fulgent, paribuſque magiſtris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis: veſtigia primi
Alba pedis, frontémque oſtentans arduus albam.
Alter Atys; genus unde d Atyi duxêre Latini:
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iülo.
Extremus, formâque ante omnes pulcher Iülus
Sidonio eſt invectus equo; quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monumentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes ſenioris Aceſtæ
Fertur equis. ——————
Excipiunt plauſu e pavidos, gaudéntque tuentes
Dardanidæ, veterumque agnoſcunt ora parentum.
Poſtquam omnem læti conſeſſum oculóſque ſuorum
Luſtravêre in equis: ſignum clamore paratis
Epitides longè dedit, inſonuítque f flagello.
Olli diſcurrêre pares, atque agmina terni
Diductis ſolvere g choris; rurſúſque vocati
Convertêre vias, infeſtaque tela tulêre.
Indè alios ineunt curſus, alioſque recurſus,
Adverſis ſpatiis, alternoſque orbibus orbes
Impediunt; pugnæque cient ſimulacra ſub armis.
Et nunc terga h fugæ nudant, nunc ſpicula vertunt
Infenſi: factâ pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
i Parietibus textum cæcis iter, ancipitémque
Mille viis habuiſſe dolum, quâ ſigna ſequendi
Falleret indeprenſus & irremeabilis error;
Haud aliter Teucrûm nati veſtigia curſu
k Impediunt, texúntque fugas & prælia ludo;
Delphinum ſimiles, qui per maria l humida nando
Carpathium Libycúmque ſecant, luduntque per undas.
Hunc morem, hos curſus atque hæc certamina primus
Aſcanius, longam muris cùm cingeret Albam,

z Vacuum eſſe camporum ſpatium.
a Galea: ut Hom. eam vocavit σίφανον. Apud Hom. Ili. λ. σιφάνη.
b Pectoris & colli confinio.
c Torques.

d Pier. ex ver. lib.

e Gloriæ cupiditate ſollicitos: ut Corda pavor pulſans.
f Virga quæ ſonat in morem flagelli.
g Aciebus. Ternis choris etiam legi tradit Pier. ut tres illæ equitum turmæ quæ uno agmine conſeſum omnem luſtraverant, ad flagelli ſonitum in ternos choros diductæ ſint, unaquaque turma ſua ſpatia corripiente.
h Al. Fuga.
i Hypal. pro Cæcum textis par.
k Implicant.
l Ad ὑγρὰ κέλευθα Hom. reſpici putat Scr.

Rettulit,

Rettulit & *m* priſcos docuit celebrare Latinos;
Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troïa pubes,
Albani docuere ſuos: hinc maxima *n* porrò
Accepit Roma, & patrium ſervavit honorem,
Troſaque nunc, pueri, Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum *o* fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt ſolennia ludis,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem, ventoſque aſpirat eunti,
Multa movens, *p* nec dum antiquum *q* ſaturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum
Nulli viſa, cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum; & littora luſtrans,
Deſertóſque videt portus, claſſemque relictam.
At procul *r* in ſola ſecretæ Troades acta
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctæque profundum
Pontum aſpectabant flentes, Heu! tot vada feſſis,
Et tantum ſupereſſe maris, VOX omnibus una.
Urbem orant, tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conjicit, & faciemque deæ veſtemque *ſ* reponit.
Fit Beroe, Iſmarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen natique fuiſſent:
Ac t ſic Dardanidûm mediam ſe matribus infert,
O miſeræ! quas non manus (inquit) Achaïca bello
Traxerit ad lethum, patriæ ſub mœnibus; ô gens
Infelix! cui te exitio fortuna reſervat?
Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas,
Cùm freta, cùm terras omnes, tot inhoſpita ſaxa
Syderaque emenſæ ferimur: dum per mare *u* magnum
Italiam ſequimur *x* fugientem, & volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hoſpes Aceſtes;
Quis prohibet *y* muros jacere, & dare civibus urbem?
O patria, & rapti nequicquam ex hoſte Penates!
Nullâne jam Trojæ dicentur mœnia? nuſquam
Hectoreos amnes, Xanthum & Simoënta videbo?
Quin agite, & mecum infauſtas exurite puppes.
Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
Ardentes dare viſa faces, Hic quærite Trojam:
Hic domus eſt, inquit, vobis; jam tempus *z* agi res:
a Nec tantis mora prodigiis; en quatuor aræ
Neptuno! Deus ipſe faces animumque miniſtrat.
Hæc memorans, prima *b* infenſum vi corripit ignem:
Sublataque procul dextra connixa coruſcat,
Et jacit, arrectæ mentes, ſtupefactaque corda
Iliadum; *c* hic una è multis, quæ maxima natu,

m Qui tenuerunt loca ubi Alba eſt condita.
n Poſt longum temp. intervallum.
o Alia fortuna evenit.
p Nondum ſaturata pœnis quas dolor ejus jam ſumpſerat.
q Alias, Exaturata, quod vehementius eſt.
r Pro, Solæ in deſerto littore, per hypal.
ſ Seponit, ut aliam faciem & veſtem accipiat.
t Sic facta Beroe, i. ſic ſumpta facie ſumptoque habitu Beroes.
u De mediterraneo ut alibi.
x Ut lib. 6. Italiæ fugientis prendimus oras.
y Murorum fundamenta jacere.
z Trojam fieri. Vel potius, Incendi claſſem.
a Non cunctandum eſt his obſequi.
b Ipſa infenſa.
c Subaudi, ait, vel dixit.

Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix,
Non Beroe vobis, non hæc Rhœteïa, matres,
Est Dorycli conjux: divini signa decoris,
Ardentésque notate oculos, qui *d* spiritus illi,
Qui vultus vocisque sonus, vel *e* gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Ægram, indignantem tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata. ———

d Odór, ut, Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem Spiravere.
e Ut, Et vera incessu patuit dea.

At matres *f* primò ancipites, oculisque malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter *g* amorem
Præsentis terræ, fatisque vocantia regna;
Cùm dea se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentémque fugâ secuit sub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ monstris, actæque furore,
Conclamant; rapiúntque focis penetralibus ignem;
Pars spoliant aras; frondem ac virgulta facésque
Conjiciunt; furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per & remos, & pictas abiete puppes.
Nuntius Anchisæ ad tumulum cuneosque theatri
Incensas perfert naves Eumelus: & ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Ascanius, cursus ut lætus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
b Castra; nec exanimes possunt retinere *i* magistri.
Quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis (inquit)
(Heu!) miseræ cives! non hostem inimicáque castra
Argivûm, vestras *k* spes uritis; en! ego vester
Ascanius; galeam ante pedes projecit inanem;
Quâ ludo indutus belli simulacra ciebat.
Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrûm.
Ast illæ diversa metu per littora passim
Diffugiunt, sylvásque & sicubi concava furtim
Saxa petunt, piget incepti, lucisque, suósque
Mutatæ agnoscunt, excussáque pectore *l* Juno est.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas posuere; udo sub robore vivit
Stuppa, vomens *m* tardum fumum; lentusque carinas
Est vapor, & toto descendit *n* corpore *o* pestis.
Nec vires heroum infusáque flumina prosunt.
Tum pius Æneas humeris abscindere vestem
Auxilióque vocare deos, & tendere palmas:
Jupiter omnipoteus, si nondum exosus ad unum
Trojanos, si quid *p* pietas antiqua labores
Respicit humanos; da flammam evadere classi
Nunc pater, & tenues Teucrûm res eripe letho:
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,

f Antequam numen agnoscerent.
g Am. pr. terra Suadebat: contra, fatalis terræ expectatio dissuadebat.

h Classem: ut, Nos castra movemus.
i Gubernatores.
k Naves in quibus spes vestræ sunt positæ: videlicet perveniendi ad regna.

l Furoris causa.

m Qui non citò emicat, utpote densior & ex materia udâ.
n Navis.
o Incendium.
p Si respicit res humanas pietas, quæ de terris o'im recessit. Ser. ex tribus expositionibus hanc præfert.

Si

Si mereor, demitte, tuáque hîc obrue dextra.
Vix hæc ediderat, cùm effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitrúque tremiscunt
q Ardua terrarum, & campi; ruit æthere toto
Turbidus imber aquâ, densisque nigerrimus Austris;
Implentúrque super puppes, semiusta madescunt
Robora; restinctus donec vapor omnis, & omnes,
r Quattuor amissis, servatæ à r peste carinæ.
At pater Æneas casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas
Mutabat; versans, Siculisne resideret arvis,
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque insignem reddidit arte,
Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deûm, vel quæ fatorum posceret ordo.
Isque his Æneam solatus vocibus infit,
Nate deâ, quo fata trahunt retrahúntque sequamur;
Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes;
Hunc cape consiliis socium, & conjunge volentem;
s Huic trade, amissis s superant qui navibus, & quos
Pertæsum magni incepti rerúmque tuarum est,
Longævósque senes, ac fessas æquore matres,
Et quicquid tecum invalidum metuénsque pericli est,
Delige; & his habeant terris sine mœnia fessi.
t Urbem appellabunt t permisso nomine Acestam.
Talibus incensus dictis senioris amici:
Tum verò in curas animum diducitur omnes,
Et nox atra polum bigis subvecta tenebat;
Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis
Anchisæ, subitò tales effundere voces;
Nate, mihi vitâ quondam (dum vita manebat)
Chare magis, nate Iliacis exercite fatis;
Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
u Defer in Italiam: gens dura, atque u aspera cultu,
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen antè
Infernas accede domos, & Averna per alta
Congressus pete, nate, meos; non me impia namque
Tartara habent tristésque umbræ, sed amœna piorum
Concilia Elysiúmque colo: huc casta Sibylla
x Nigrantum multo pecudum te y sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia disces.
Jamque vale: torquet medios nox humida cursus,

q Montes.

r Ab incendio, ut supra.

s Superiunt.

t Ab Aceste.

u Ut lib. 9. natos ad fl. primum Deferimus sævoque gelu duramus & æstu.

x Nigrarum.

y Mactatis multis pecudibus.

Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit ceu fumus in auras.
Æneas, Quò deinde ruis? quò proripis? inquit;
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem & sopitos suscitat ignes,
Pergameúmque Larem, & canæ penetralia Vestæ,
Farre pio & plena supplex veneratur acerra.
Extemplò socios, primúmque accersit Acesten;
Et Jovis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis: nec jussa recusat Acestes:
z Transcribunt urbi matres, populúmque volentem
a Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes,
Ipsi transtra novant, flammísque ambesa reponunt
Robora navigiis, aptant remósque rudentésque:
EXIGUI numero, sed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem designat aratro,
b Sortitúrque domos, hoc Ilium, & hæc loca Trojæ
Esse jubet. Gaudet regno Trojanus Acestes:
Indicitque forum, & patribus dat jura vocatis:
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Dedatur Veneri Idaliæ: tumulóque sacerdos,
Et lucus latè sacer additur c Anchiseo.
Jámque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos: placidi straverunt æquora venti,
Creber & aspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus;
Complexi inter se noctémque diémque morantur.
Ipsæ jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris d facies, & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnémque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ.
Tres Eryci vitulos, & tempestatibus agnam
e Cædere deinde jubet, solvíque ex ordine funes.
Ipse caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora, pateram tenet, extáque salsos
f Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur; talésque effundit pectore questus,
Junonis gravis ira & inexsaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes;
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla.
Nec Jovis imperio fatísve infracta quiescit,
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis

z Respexit ad morem Rom. quia transcripti in colonias deducebantur.
a Deponunt quasi onera de navibus. Quidam distinx. post volentem, ut hi dicerentur dep. animos, i. submittere inertiæ.
b Sorte partitur.
c Anchisæ tumulo.
d Sic alibi dicit vultum maris.
e Cædere jubet ex ordine, & solvi f. S. Sed dura hæc fuerit trajectio.
f Sic & Macr. legit: utitur. & Liv. Cruda extra, cæsa victima, in mare porricit.

Urbem

Urbem odiis satis est, *g* pœnam traxisse per omnem
Relliquias Trojæ; cineres atque ossa peremptæ
Insequitur; causas tanti *b* sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
Quam molem subito excierit; maria omnia cœlo
Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis;
In regnis hoc ausa tuis. ———
Proh scelus! ecce etiam Trojanis matribus *i* actis
Exussit fœdè puppes, & classe subegit
Ami sâ socios *k* ignotæ linquere terræ.
Quod superest, oro; liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim;
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti,
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis; merui quoque: sæpe furores
Compressi, & rabiem tantam cœlique, marisque,
Nec minor in terris (Xanthum Simoëntáque testor)
Æneæ mihi cura tui, cum Troïa Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho, gemeréntque repleti
Amnes nec reperire viam, atque evolvere posset
In mare se Xanthus: Pelidæ tunc ego forti
Congressum Æneam, nec diis nec viribus *n* æquis,
Nube cavâ eripui; cuperem cùm vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timores;
Tutos quos optas portus accedet Averni;
Unus erit tantùm amissum quem gurgite quæret:
UNUM pro multis dabitur caput. ———
His ubi læta deæ permulsit pectora dictis,
Jungit equos curru genitor, spumantiáque addit
Fræna *o* feris, manibúsque omnes effundit habenas.
Cæruleo per summa levis volat æquora curru;
Subsidunt undæ, tumidámque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis; fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum variæ *p* comitum facies: immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inoúsque Palæmon,
Tritonésque citi, Phorcique exercitus omnis,
Læva tenent Thetis & Melite, Panopeáque virgo,
Nisæe, Spioque, Thaliáque, Cymodocéque.
Hic patris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem; jubet ocyùs omnes
Attolli malos, intendi brachia *q* velis.
Unà omnes fecere *r* pedem; paritérque sinistros,
Nunc dextros solvêre sinus; unà ardua torquent
Cornua, detorquentque; ferunt sua flamina classem.

g Affertur & hæc lectio, Nec pœnam traxisse per omnem Relliquias: Trojæ cin. &c.
h Q. d. Viderit cur tam furiose illos exagitet.
i Adactis, impulsis. Vel, Actis in furorem.
k Ignobili, vel peregrinæ.
l Vel distingue post fasset omne jung. cum fidere.
m Iis quæ feci, merui hoc, ut fideres mihi.
n Æquis junctum duobus, duplici significatione. Diis non æquis, i. adversis. Vir. non æquis, i. non æqualibus, impuribus. Vel, diis non æquis, Non æquali favore prosequentibus.
o Equis. Aut pro epithero, cum dura sit repetitio antecedentis.
p Comitum ipsius Neptuni.
q Al. remis: ut, Intentaque brachia remis intenti. Vel, Nudataque.
r Pedem i. sinu quod pes vocatur, velum tenditur: unde facere, pro vela tendere.

s Princeps

Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii curſum contendere juſſi.
Jamque ferè mediam cœli nox humida metam
Contigerat, placidâ laxârant membra quiete
Sub remis ſuti per dura ſedilia nautæ;
Cùm levis ætheriis delapſus Somnus ab aſtris
Aëra dimovit tenebroſum, & diſpulit umbras,
Te Palinure petens, tibi triſtia f ſomnia portans
Inſonti; puppique deus conſedit in alta,
Phorbanti ſimilis, fuditque has ore loquelas;
Iaſide Palinure, ferunt ipſa æquora claſſem;
g Æquatæ ſpirant auræ, datur hora quieti.
Pone caput, feſſoſque oculos furare labori;
Ipſe ego pauliſper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur,
Méne ſalis placidi vultum fluctuſque quietos
Ignorare jubes? méne huic confidere h monſtro?
i Æneam credam quid enim fallacibus Auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?
Talia dicta dabat: clavumque affixus & hærens
Nuſquam amittebat, oculoſque ſub aſtra tenebat:
Ecce deus ramum, Lethæo rore madentem,
Vique ſoporatum Stygia, ſuper utraque quaſſat
Tempora; cunctantique k natantia lumina ſolvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus,
Et ſuper incumbens, cum puppis parte revulſa,
Cumque gubernâclo liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac ſocios nequicquam ſæpe vocantem.
Ipſe volans, tenues ſe ſuſtulit ales in auras.
Currit iter tutum non a ſecius æquore claſſis,
Promiſſiſque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeò ſcopulos Sirenum advecta ſubibat,
Difficiles quondam, multorumque oſſibus albos:
Tum rauca aſſiduo longè ſale ſaxa ſonabant:
Cùm l pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit; & ipſe ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, caſuque animum concuſſus amici.
O nimium cœlo & pelago confiſe ſereno!
Nudus c in ignota Palinure jacebis arena.

f Hic ſomnia S. vult eſſe ſopo-rem.

g Ut, æquatis claſſem procedere velis.

h Mari, cujus monſtroſa eſt mutabilitas.

i Quid enim committam Æneam ſal. Erit autem & deceptus, pro cum eram fuerim deceptus. Sed fuerunt & qui legerint, Mene huic concredere monſtro Æneam?

k Fluctuantia, ut cum valde ſomno premuntur ac gravantur.

a Al. Segniùs.

b Æneas.

c Al. & ignotâ.

Publii Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

Cumas advectus Æneas, antrum Sibyllæ petit; peractoque de more ſacrificio, Phœbi oraculum conſulit. Ibi

L *de*

& instantia pericula, & futuri belli eventum discit. Misseni cadaver in littore inventum exurit, reliquiásque sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit. Inde columbarum ductu ad aureum ramum pervenit; quo decerpto, mactatisque hostiis, deos inferos veneratus, Sibylla duce per Averni fauces ad inferos tendit. Palinurum, quod sepulcri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem invenit: eúmque unà in ulteriorem ripam trajicere cupientem, Sibylla prohibet, cœnotaphiique & exequiarum spe consolatur. Post hæc Stygem trajectus Æneas, Cerberóque mellitis offis sopito, per loca infantium, eorúmque qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, pervenit ad sedem eorum qui amoris impatientia manus sibi conscisserant. Ibi Elisam conspicatus, cùm ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum ejus effugit. Indè progressus, Deïphobum in sedibus eorum qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque ejus indignum modum ab ipso edocetur. Relicto deinde ad lævam Tartaro, scelératorúmque pœnis à Sibylla edoctus, ad Ditis ipsius mœnia contendit, aureúmque ramum in ipso regiæ limine defigit. Post hæc, ad fortunatorum sedes iter instituit, & à Musæo ad patrem suum perducitur. Ibi Anchises Æneæ filio Albanorum Romanorúmque regum catalogum recensét, nobiliúmque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Julii Cæsaris & Augusti laudes descendit, Marcellumque Octaviæ filium immatura morte præreptum, miris in cœlum laudibus effert. Indè per eburneam portam ad superos regressus, socios revisit, reliétisque Cumis Cajetam petit.

Aliud MODESTINI jurisconsulti

Argumentum.

Cumas deinde venit; fert hinc responsa Sibyllæ.
Misenum sepelit: mons servat nomen humati.
Ramum etiam, antè deûm placato numine, portat.
Et vates longæva unà descendit Avernum.
Agnoscit Palinurum, & ibi solatur Elisam.
Deiphobúmque videt lacerum crudeliter ora.
Umbrarum pœnas discit, narrante Sibylla.
Convenit Anchisen penitùs in valle virente;
Agnoscítque suam prolem, monstrante parente.
Hæc ubi percepit, graditur sociósque revisit.

ALIUD

ALIUD INCERTI AUTORIS Argumentum.

Sacratam Phœbo Cumarum fertur in urbem
Rex Phrygius; vatisque petit responsa Sibyllæ.
Misenum sepelit: post hæc adit infera regna:
Congressúsque patri, discit genus omne suorum.
Quóque modo casus valeat superare futuros.

Aliud MONOSTICHON.

Quæruntur Sexto manes & Tartara Ditis.

ALIUD.

Æneam memorat visentem Tartara Sextus.

Sic fatur lacrymans: *a* classique immittit habenas,
Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum *b* dente tenaci
Anchora *c* fundabat naves, & littora curva
d Prætexunt puppes: juvenum manus *e* emicat *f* ardens
Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ,
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum
Tecta rapit, sylvas, inventaque flumina monstrat.
At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
Antrum immane petit, magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus (ut fama est) fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cœlo,
g Insuetum per iter gelidas *h* enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem super astitit arce.
Redditus his primùm terris tibi, Phœbe, sacravit
i Remigium alarum: posuitque immania templa.
In foribus *k* lethum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ jussi (miserum!) septena quotannis
Corpora natorum; stat ductis *l* sortibus urna.
Contrà elata mari respondet *m* Gnossia tellus,
Hic crudelis amor tauri suppostaque furto
Pasiphaë; mistumque genus, prolesque biformis,
Minotaurus inest, veneris *n* monumenta nefandæ.
Hic *o* labor ille domus & inextricabilis error.
Magnum *p* reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,

a Classi libe-rum dat cur-sum, ut datur equo, cum ei laxantur habe-næ & permit-tuntur.
b Morsu, ut lib. 1. unco non al-ligat anchora morsu.
c Sittebat, nam quod in fundo est, non move-tur.
d Tegunt oram litt.
e Prosilit velo-citer.
f Flagrans Ita-liæ desiderio.
g Insuetum ho-minibus: cum avium sit volare.
h Enavit, ut mox.
i Rem. alar. pro alis quibus era-verat.
k Pictum erat leth. Andr. vel sculptum.
l Quia sortito mittebantur.
m Creta-n Quia fœtus monstrosus re-stabatur nef. concubitum.
o Labyrinthus.
p Ariadnes.

Cæca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, *q* sineret dolor, Icare haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro,
Bis patriæ cecidêre manus: quin protinus *r* omnia
s Perlegerent oculis, ni jam præmissus Achates
Afforet, atque unà Phœbi Triviæque sacerdos,
Deïphobe Glauci, fatur quæ talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit,
Nunc grege de *t* intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam (nec sacra *u* morantur
Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboïcæ latus ingens rupis *x* in antrum,
Quò lati ducunt aditus centum, ostia centum.
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cùm virgo, poscere *y* fata
Tempus, ait, deus, ecce deus. Cui talia fanti
Ante fores, subitò non vultus, non color unus,
Non compta mansêre coma: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: majorque *z* videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Jam propiore dei. Cessas in vota precesque,
Tros (ait) Ænea? cessas? neque enim ante dehiscent
a Attonitæ magna ora domûs: & talia fata
Conticuit: gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor: fuditque preces rex pectore ab imo.
Phœbe, graves Trojæ semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manusque
Corpus in Æacidæ: magnas *b* obeuntia terras
Tot maria intravi, duce te: penitusque repôstas
c Massylûm gentes, *d* prætentaque Syrtibus arva:
Jam tandem Italiæ *e* fugientis prendimus oras.
f Hac Trojana tenus fuerit fortuna secuta.
Vos quoque *g* Pergameæ jam fas est parcere genti,
Diique deæque omnes, quibus obstitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ: tuque ô sanctissima vates
Præscia venturi, da (non indebita posco
Regna meis fatis) Latio considere Teucros,
Errantesque deos, agitataque numina Trojæ.
Tum Phœbo & Triviæ solido de marmore templa
Instituam, festosque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam; lectosque sacrabo
Alma viros: foliis *b* tantum nè carmina manda;
Nè turbata volent rapidis ludibria ventis;
Ipsa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.
At *i* Phœbi nondum patiens *k* immanis in antro

q Si permisisset dolor patris Dædali, ut seq. Bis con.
r Scribunt pro Omnia, alii omnem, al. omne, al. omnes.
s Pro perlegissent, & aff. pro affuisset.
t Injuges juvencos intel. Macr.
u Differunt sacrif.
x In similitudinem antri.
y Oracula de fatis.
z Videri cœpit: vel videbatur.
a Attonitos reddentis. Ora aurem pro soribus.
b Circumdantia.
c Africæ. Spec. pro genere.
d Circumfusa.
e Quæ fugere videbatur.
f Hactenus illa Tr. fort. nos sit comitat: vel pro persecuta.
g Trojanæ.
h Tantum rogo ne mandes, i. scribas in f. palmæ.
i Quæ nondum posset implere oraculorum sermones.
k Horrenda, vel Furens.

Bacchatur vates; magnum *l* si pectore possit
Excussisse deum: tantum magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia jamque domus patuêre ingentia centum
Sponte suâ, vatisque ferunt responsa per auras,
O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
Sed terrâ graviora manent: in regna Lavini
Dardanidæ venient (mitte hanc de pectore curam)
Sed non & venisse volent: bella, horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simoïs tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint: alius Latio jam partus *m* Achilles,
Natus & ipse deâ; nec Teucris *n* addita Juno
Usquam aberit: cum tu supplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes?
CAUSA mali tanti *o* conjux iterum hospita Teucris,
Externique iterum thalami.

Tu né cede malis, sed contra audentior ito
Quàm tua te fortuna sinet: via prima salutis
(Quod minimè reris) Graia pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis, Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages; antroque remugit,
Obscuris vera involvens; ea fræna furenti
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo:
Ut primum *p* cessit furor, & rabida ora quierunt,
Incipit Æneas heros, NON ulla laborum,
O virgo, nova mî facies inopinave surgit;
Omnia *q* præcepi, atque animo mecum antè peregi;
Unum oro (quando hîc inferni janua regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
Ire ad conspectum chari genitoris, & ora
Contingat; doceas iter, & sacra ostia pandas:
Illum ego per flammas, & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi;
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas, cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra sortemque senectæ.
Quin, ut te supplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat; natique patrisque,
Alma, precor miserere, potes namque omnia; nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus,
Threïcia fretus cithara fidibusque canoris;
r Si fratrem Pollux alterna morte redemit;
Itque reditque viam toties: quid Theseа? magnum
Quid memorem Alciden? Et mi genus ad Jove summo:
Talibus orabat dictis, arasque tenebat:
Tunc sic ortа loqui vates, Sate sanguine divûm,

l Tentando an posset. Vel, Bacch. Cum furore se exagitat, tentans an posit.

m Alius Achilles, Turnus.
n Iniuica, Ser. & approbat Scal.

o Lavinia.

p Non penitus recessit, sed paulatim capit imminui.
q Q.d. Prævenі cogitatione omnia quæ ex te audio. Al. percepi.

r Si fratrem P. &c. & mi genus ab Jove. Id est, Et mihi idem concedatur, cui est genus ab J. &

Tros

Tros Anchisiade: FACILIS descensus Averni:
Noctes atque dies patet atri janua Ditis;
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est: pauci, quos æquus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti, *f* potuere; tenent media omnia sylvæ,
Cocytusque sinu labens circumfluit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, & insano juvat indulgere labori;
Accipe quæ peragenda priùs: latet arbore opacâ
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Junoni infernæ *t* dictus sacer; hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non antè datur telluris operta subire,
Auricomos quàm quis decerpserit arbore fœtus,
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit: PRIMO avulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.
Ergò altè vestiga oculis, & *u* ritè repertum
Carpe manu; namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant *x*; aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea, jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu! nescis) totamque *y* incestat funere classem,
Dum consulta petis, nostroque in limine *z* pendes:
Sedibus *a* hunc refer antè suis, & conde sepulcro,
Duc nigras pecudes: ea prima *b* piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Aspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore.
Æneas mœsto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum: cæcosque volutat
Eventus animo secum: cui fidus Achates
It comes, & *d* paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone *e* serebant,
Quem socium exanimum vates, quod corpus humandum
Diceret; atque illi Misenum in littore sicco,
Ut venêre, vident indigna morte peremptum.
Misenum Æoliden, quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis *f* obibat & hasta.
Postquam illum victor vita spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, *g* non inferiora sequutus.
Sed tum forte cava dum *h* personat æquora *i* concha
Demens, & cantu vocat in certamina divos,
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est) In-

f Revocare gradum.
t Sacratus, dicatus.
u Rite carpe.
x Alioqui, vel Sin minus.
y Polluit.
z Suspensus hæres, vel moraris. At Ser. sollicitus es.
a Tuum amicum Misenum.
b Piacula, nam supra dixit, totamque incestat fun. class.
c Incertos.
d Q. d. comes est, ut itineris, ita etiam curarum.
e Unde dictus sermo. Al. ferebant.
f Versabatur in pugnis.
g Non inferiorem laude virum.
h Sonat per æquora. Vel personare facit æquora.
i Nam ante rubam inventam veteres concha usi sunt.

Inter ſaxa virum ſpumoſâ immerſerat undâ.
Ergo omnes magno circùm clamore fremebant;
Præcipuè pius Æneas; tum juſſa Sibyllæ,
Haud mora, feſtinant flentes: *k* arámque ſepulcri
Congerere arboribus, cœlóque educere certant.
Itur in antiquam ſylvam ſtabula alta ferarum;
Procumbunt piceæ, ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæque trabes, cuneis & fiſſile robur
Scinditur, advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribúſque accingitur *l* armis,
Atque hæc ipſe ſuo triſti cum corde volutat,
Aſpectans ſylvam immenſam; & ſic ore precatur,
m Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto; quando omnia verè
n (Heu!) nimium de te vates Miſene loquuta eſt.
Vix ea fatus erat, geminæ cùm fortè columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venêre volantes,
Et viridi ſedêre ſolo; tum maximus heros
o Maternas agnoſcit aves, lætuſque precatur,
Eſte duces, ô ſiqua via eſt, curſúmque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: túque ô dubiis *p* nè defice rebus
Diva parens. Sic effatus, veſtigia preſſit
Obſervans quæ ſigna ferant, quò tendere pergant.
Paſcentes illæ tantum prodire volando,
Quantùm *q* acie poſſent oculi *r* ſervare ſequentum.
Indè ubi venêre ad fauces grave-olentis Averni,
Tollunt ſe celeres; liquidúmque per aëra lapſæ,
Sedibus optatis gemina ſuper arbore ſidunt;
Diſcolor unde auri per ramos *ſ* aura refulſit.
Quale ſolet ſylvis brumali frigore viſcum
Fronde virere nova, quod *t* non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circundare truncos:
Talis erat ſpecies auri frondentis opaca
Ilice, ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, avidúſque refringit
u Cunctantem, & vatis portat ſub tecta Sibyllæ.
Nec minùs interea Miſenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tædis & robore ſecto
Ingentem ſtruxêre pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales *x* antè cupreſſos
Conſtituunt, decorantque ſuper fulgentibus armis.
Pars calidos latices & ahena undantia flammis
y Expediunt, corpúſque lavant *z* frigentis & ungunt.
Fit gemitus: tum membra *a* toro defleta reponunt;
Purpureáſque ſuper veſtes, velamina nota,

Con-

k Pyram in modum aræ ligni conſtrui ſolicam.

l Inſtrumentis acc. ut illis adjuver. Vel, operum eſt particeps ex præced. ad quod ſequitur.

m Q. d. quid ſi nunc ſe oſtendat? Vel optantis eſt: ut, O ſi.

n Vel, Heu nimiper parenth.

o Veneri matri ſacras.

p Ne mihi deſis. Ne me deſtituas.

q Acumine oculorum.

r Pro obſervare.

ſ Pro ſplendore. Diſcolor autem, quia ex viridi arb. alius color effulſit.

t Vide Plinium,

u Quod illi avido cunctari videbatur.

x In anteriori parte.

y Expedise & celeriter proferunt

z Jam frigentis: utpote mortui.

a Pherere,

Conjiciunt: pars ingenti ſubière pheretro,
b Quia propinquioribus virilis ſexus hæc dabatur officium. Triſte miniſterium, & ſubjectam more *b* parentum
Averſi tenuère facem, congeſta cremantur
Thurea dona, dapes, fuſo crateres olivo.
Poſtquam collapſi cineres, & flamma quievit,
Reliquias vino & bibulam lavère favillam:
Oſſaque lecta cado texit Chorineus aheno.
c Purgavit, ut expon. Ser. addens eſſe antiquam. Idem ter ſocios purâ *c* circumtulit undâ,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ:
Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba.
At pius Æneas ingenti mole ſepulcrum
Imponit, ſuaque arma viro, remumque, tubamque,
d Altiſſimo. Monte ſub *d* aërio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſecula nomen.
His actis, propere exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vaſtoque immanis hiatu,
e Cincta. Scrupea, *e* tutæ lacu nigro, nemorumque tenebris:
Quam ſuper haud ullæ poterant impunè volantes
Tendere iter pennis, talis ſeſe halitus atris
f Ad cœli curvitatem. Faucibus effundens *f* ſupera ad convexa ferebat:
Unde locum Graii dixerunt nomine Avernum.
Quattuor hîc primum nigrantes terga juvencos
Conſtituit, frontique invergit vina ſacerdos:
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten Cœloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
g Succipiunt antique, pro ſuſcipiunt. *g* Suſcipiunt pateris; ipſe atri velleris agnam
Æneas *h* matri Eumenidum, magnæque ſorori
h Nocti ſor. Enſe ferit, ſterilemque tibi, Proſerpina, vaccam.
Terræ.
i Quæ tota nocte arderent. Inferis dicatas. Tum Stygio regi *i* nocturnas inchoat aras:
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi ſub lumina ſolis & ortus,
Sub pedibus mugire ſolum, & juga cœpta moveri
Sylvarum, viſæque canes ululare per umbram,
k Proſerpinæ. Adventante *k* deâ: Procul ô, procul eſte profani,
(Conclamat vates) totoque abſtinte luco:
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata furens antro ſe immiſit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.
Dii, quibus imperium eſt animarum, umbræque ſilentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia latè,
Sit mihi fas audita loqui, ſit numine veſtro
l Profunda caligine terræ. Pandere res *l* altâ terra & caligine merſas.
Ibant obſcuri ſolâ ſub nocte per umbras,
Perque domos Ditis vacuas & inania regna. Quale

Quale pet incertam Lunam ſub luce *m* maligna
Eſtiter in ſylvis, ubi cœlum condidit umbrâ
Jupiter, & rebus nox abſtulit atra colorem.
Veſtibulum ante ipſum, primiſque in faucibus Orci,
Luctus & ultrices poſuere cubilia Curæ:
Pallenteſque habitant Morbi, triſtiſque Senectus,
Et Metus, & maleſuada Fames, & turpis Egeſtas:
(Terribiles viſu formæ) Lethumque, Laborque:
Tum conſanguineus Lethi Sopor, & *n* mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverſo in limine Bellum:
Ferreique Eumenidum thalami, & Diſcordia demens
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annoſaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam ſedem ſomnia vulgò
Vana tenere ferunt, foliiſque ſub omnibus hærent.
Multaque præterea variarum monſtra ferarum,
Centauri in foribus *o* ſtabulant, Scyllæque biformes:
Et *p* centumgeminus Briareus, ac bellua *q* Lernæ,
Horrendum ſtridens, flammiſque armata Chimæra:
Gorgones, Harpyiæque, & forma *r* tricorporis umbræ.
Corripit hic ſubitâ trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictamque aciem venientibus offert.
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
ſ Admoneat volitare, *t* cava ſub imagine formæ,
Irruat, & fruſtra ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas:
Turbidus hic cœno, vaſtaque voragine gurges
Æſtuat, atque omnem *u* Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina ſervat
Terribili ſqualore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet: *x* ſtant lumina flammâ;
Sordidus ex humeris *y* nodo dependet amictus.
Ipſe ratem conto ſubigit, *z* veliſque miniſtrat,
Et ferruginea ſubvectat corpora cymbâ,
Jam ſenior; ſed *a* cruda deo viridiſque ſenectus.
Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat,
Matres, atque viri, defunctaque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum.
b Quam multa in ſylvis Autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi tranſmittere curſum,
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore;
Navita ſed triſtis nunc hos, nunc accipit illos,
Aſt alios longè ſummotos arcet arena.
Æneas (miratus enim, motuſque tumultu)

m Obſcura. Ego malim, parca.

n Ex ſceleribus provenientia.

o Ut de equis, quod illi ex parte ſint equi.
p Centimanus: & (ſecundum quoſdam) etiam centiceps.
q Paludis bellua Hydra.
r Geryonis.
ſ Ni admonuiſſet eum vit. ten. volitare. &c. irruiſſet & diverberaſſet umbras.
t Non ſolida, ſed inani.
u In Cocytum per Stygem. Al. Cocyti.
x Horrent. Alii exp. Plena ſunt flamma.
y Non fibula ſaltem ſed nodo ſuſpenſus.
z Miniſterio fungitur circa vela. At Serv. Obſequitur velis.
a Ut Græc. ὁ μέγ ρων Hic verſ. & duo ſequen. extant ſupra, Geor. 5.

Dic

Dic ait, ô virgo, Quid vult concursus ad amnem?
a Quod est discrimen inter has quæ linquunt rip. & illas quæ vada livida verrunt, id est, navigant?
Quidve petunt animæ? vel a quo discrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longæva sacerdos,
Anchisa generate, deûm certissima proles:
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
b Dii cujus c jurare timent & fallere numen,
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est,
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, sepulti,
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
d Sepulcralibus. *Transportare priùs, quàm e sedibus ossa quierunt.*
Centum errant annos, volitantque hæc littora circum;
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit,
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
f Sepulturæ. *Cernit ibi mœstos, & f mortis honore carentes,*
Alibi, Quisquis honor tumuli. *Leucaspim, & Lyciæ ductorem classis Orontem:*
Quos simul à Troja ventosa per æquora vectos
Obruit Auster, aqua involvens navemque virosque,
Ecce gubernator sese Palinurus agebat:
Qui Lybico nuper cursu, dum sydera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mœstum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur. Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque sub æquore mersit?
Dic age: namque mihi fallax haud antè repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, finesque canebat
g Al. fideique. *Venturum Ausonios, en! hæc promissa g fides est?*
h Locus unde responsa seu oracula dabat, & hic pro ipso oraculo. *Ille autem, Neque te Phœbi h cortina fefellit,*
Dux Anchisiade, nec me deus æquore mersit.
Namque gubernâclum multa vi fortè revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
Præcipitans, traxi mecum; maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
i Gubernaculo, k Gubernatore. *Quàm tua nè spoliata i armis excussa k magistro,*
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres notus hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua, vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda,
Paulatim adnabam terræ, jam tuta tenebam;
l Lucanorum. *Ni l gens crudelis madida cùm veste gravatum,*
Prensantemque uncis manibus capita aspera montis,
Ferro invasisset, prædamque ignara putasset,
Nunc me fluctus habet, versantque in littore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iüli,
Eripe me his invicte malis, aut tu mihi terram

Injice, (namque potes) portusque require *m* Velinos ;
Aut tu, siqua via est, siquam tibi diva creatrix
Ostendit (neque enim, credo, sine numine divûm
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem)
Da dextram misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, cœpit cùm talia vates,
Unde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido ?
Tu Stygias inhumatus aquas amnemque severum
Eumenidum aspicies ? ripámve injussus adibis ?
Desine fata deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casûs.
Nam tua *o* finitimi, longè lateque per urbes
Prodigiis acti cœlestibus, ossa piabunt,
Et statuent tumulum, & tumulo solennia mittent ;
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
Corde dolor tristi ; gaudet cognomine terra.
Ergò iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant
Navita quos jam indè, ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ ;
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro,
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age quid venias ; jam istinc & comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, somni noctisque sopore
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec verò Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu ; nec Thesea, Pirithoumque :
Diis quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius à solio regis traxitque trementem ;
Hi *r* dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates,
Nullæ hîc insidiæ tales (absiste moveri)
Nec vim tela ferunt : *s* licet ingens janitor antro
Æternùm latrans exsangues terreat umbras :
Casta licet *t* patrui servet Proserpina limen.
Troïus Æneas, pietate insignis & armis,
u Ad genitorem, imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,
At ramum hunc (*x* aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas : tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura *y* his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo pòst tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Indè alias animas, quæ per juga longa sedebant,
Deturbat, *z* laxatque foros : simul accipit alveo
Ingentem Æneam : gemuit sub pondere cymba

m Velia, Lucaniæ oppidum.

n Auxilium præsta.

o Ex historia : quia Lucanis in pestilentia responsum est, Manes Palinuri placandos.

p Gaudet quod habiturus sit terram sibi cognominem. Sed in Pier. vet. lib. est terræ: ut sit, Gaudet quod ter. habitura sit id cognomen.

q Cerberum.

r Proserpinam.

s Licet per nos.

t Quia Jovis est filia ex Cerere : Pluto autem, Jovis frater.

u Ad visendum genit.

x Profert.

y Sub. dicta fuerunt.

z Quia velut laxantur spatia, multitudine remota.

a Su-

a Intexta, ex quo fragilem oſtendit.

a Sutilis, & multam accepit rimoſa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque
Informi limo glaucaque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna triſauci
Perſonat, adverſo recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns jam colla colubris,
Melle ſoporatam & medicatis frugibus offam
Objicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit objectam, atque immania terga reſolvit,
Fuſus humi, totoque ingens extenditur antro.

b In profundum ſomnum immerſo.
c Tranſit.

Occupat Æneas aditum, cuſtode *b* ſepulto,
c Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exſortes, & ab ubere raptos
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
Hos juxta falſo damnati crimine mortis.
Nec vero hæ ſine ſorte datæ, ſine judice ſedes:
Quæſitor Minos urnam movet, ille ſilentum
Conciliumque vocat, vitaſque & crimina diſcit.
Proxima deinde tenent mœſti loca, qui ſibi lethum
Inſontes peperere manu, lucemque peroſi

d Quaſi rem vilem.

d Projecere animas! quàm vellent æthere in alto

e Mala quibus vita eſt obnoxia.

Nunc & pauperiem & duros perferre *e* labores!

f Innabilis leg. quidam.

Fata obſtant, triſtique palus *f* inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.
Nec procul hinc partem fuſi monſtrantur in omnem
Lugentes campi, ſic illos nomine dicunt.

g Al. Peremit.

Hic quos durus amor crudeli tabe *g* peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit: curæ non ipſa in morte relinquunt.
His Phædram, Procrinque locis, mœſtamque Eriphylen
Crudelis nati monſtrantem vulnera cernit:
Euadnenque, & Paſiphaën: his Laodamia
It comes, & juvenis quondam, nunc fœmina Cæneus,
Rurſus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœniſſa recens à vulnere Dido
Errabat ſylva in magna: quam Trëïus heros,
Ut primum juxtà ſtetit, agnovitque per umbram

h Prima menſis parte.

Obſcuram (qualem *h* primo qui ſurgere menſe
Aut videt, aut vidiſſe putat, per nubila lunam)
Dimiſit lacrymas, dulcique affatus amore eſt;
Infelix Dido: verus mihi nuntius ergo
Venerat, extinctam, ferroque extrema ſequutam.
Funeris (heu!) tibi cauſa fui, per ſydera juro,
Per ſuperos, & ſiqua fides tellure ſub ima eſt,
Invitus, regina, tuo de littore ceſſi;
Sed me juſſa deûm, quæ nunc has ire per umbras,

Pu

Per loca i ſenta ſitu cogunt, noctemque profundam,
Imperiis egère ſuis: nec credere quivi,
Hunc k tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teque aſpectu nè ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc eſt.
Talibus Æneas ardentem & torva tuentem
Lenibat dictis animum, lacrymaſque l ciebat.
Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat:
Nec magis incepto vultum ſermone movetur,
Quam ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes.
Tandem proripuit ſeſe, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: conjux ubi priſtinus illi
Reſpondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas caſu percuſſus iniquo,
Proſequitur lacrymans longè, & miſeratus euntem.
Inde datum molitur iter: jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari ſecreta frequentant:
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adraſti pallentis imago.
Hic multum fleti m ad ſuperos, belloque n caduci
Dardanidæ; quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit; Glaucumque, Medontaque, Theriſilochumque,
Tres Antenoridas, Cererique ſacrum Polybetem,
Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumſtant animæ dextra lævaque frequentes.
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt; juvat uſque morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
At Danaûm proceres, Agamemnoniæque phalanges,
Ut vidère virum, fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiêre rates; pars tollere vocem
Exiguam; inceptus clamor o fruſtratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
p Deïphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manuſque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
Vix adeò agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia; & notis compellat vocibus ultro,
Deïphobe armipotens, genus alto à ſanguine Teucri,
Quis tam crudeles optavit ſumere pœnas?
Cui tantum q de te licuit? mihi fama ſuprema
Nocte tulit, feſſum vaſta te cæde Pelaſgûm
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Conſtitui, & magna manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum ſervant; r te amice nequivi
Conſpicere, & patria decedens ponere terra.
Atque hic Priamides, NIHIL ô tibi amice relictum eſt.

i Squalida.

k Tantum dol. ut ex eo necem tibi conſciſcerem.

l Ciebat ſibi. Aut ſermo quidem ejus lacrym. cieb. ſed ipſa immota manſit. Quidam exp. Ciere poterat.

m Apud ſuperos.
n Morrui, à cadendo, unde cadavera, & cadiva olea.

o Imperfectus relinquitur.
p Qui Helenam duxerat, mortuo Paride.

q Pro In te.

r Tuum corpus. Sic. Nunc me fluctus habet ut ſupra.

Omnia Deïphobo *s* solvisti, & *t* funeris umbris:
Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ
His mersêre malis; illa hæc monumenta reliquit;
Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nôsti, & nimiùm meminisse necesse est:
Cùm fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit *u* alvo.
Illa chorum simulans, *x* euantes orgia circum
Ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, somnóque gravatum
Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque simillima morti.
y Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti subduxerat ensem;
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo: comes additur unà
Hortator scelerum *z* Æolides; dii talia Graiis
a Instaurate, pio si pœnas ore reposco
Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
Attulerint; *b* pelagíne venis erroribus actus;
An monitu divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires.
c Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Jam medium ætherio cursu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, brevitérque affata Sibylla est,
Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit,
Hac iter Elysium nobis; at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deïphobus contra, Ne sævi magna sacerdos,
Discedam; *d* explebo numerum reddarque tenebris.
I decus, i nostrum, melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.
Respicit Æneas subitò, & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro,
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton, torquétque sonantia saxa.
Porta adversa ingens, solidóque adamante columnæ;
Vis ut nulla virûm, non ipsi excindere ferro
Cœlicolæ valeant, stat ferrea turris ad auras.
Tisiphonéque sedens palla succincta cruenta,
Vestibulum insomnis servat noctésque diésque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare,

s Quia constituto tumulo manes vocavit.
t Sepulturæ umbr. nam funus esse non potuit sine cadavere.
u Ut supra, machina fœta armis. Al. tamen alvus.
x Bacchantes: quoniam Bacchus, seu Liber, dicitur etiam Euan.
y Ironice dictum.
z Ulysses.
a Reddite, seu rependite.
b Vi tempestatis huc delatus.
c Dum alter alterum vicissim interrogat.
d Implebo num. umbrarum ad eas revertens. Pro reddar ten. & ita implebo num. ut sit hysteron proteron. At Ser. expl. dicit esse, minuam.

Ver-

Verbera; tum stridor ferri, tractæque catenæ.
Constitit Æneas, strepitúmque exterritus *e* hausit;
Quæ scelerum facies? (ô virgo effare) quibúsve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui, *D*ux inclyte Teucrûm,
Nulli fas *f* casto sceleratum insistere limen,
Sed me, cum Iucis Hecate præfecit Avernis,
Ipsa *g* deüm pœnas docuit, pérque omnia duxit.
Gnossius hæc Rhadamanthus habet durissima regna,
Castigátque, auditque dolos; subigitque fateri
Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram *h* commissa piacula mortem.
Continuò sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans: torvósque sinistra
Intentans angues, vocat agmina sæva *i* sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ; cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
k Sævior intus habet sedem; tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & *A*loïdas geminos, immania vidi
Corpora; qui manibus magnum rescindere cœlum
*A*ggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
*D*um flammas Jovis & sonitus imitatur Olympi.
l Quatuor hic invectus equis, & lampada quassans
Per Grajûm populos, mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans; divûmque sibi poscebat *m* honorem;
*D*emens, qui nimbos & non imitabile fulmen
Ære & cornipedum cursu simularat equorum.
*A*t pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit (non ille *n* faces, nec fumea tædis
Lumina) præcipitémque immani turbine adegit.
Nec non & Tityon terræ omniparentis alumnum
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: rostróque immanis vultur obunco
Immortale jecur *o* tundens *p* fœcundaque pœnis
Viscera, *q* rimatúrque epulis, habitátque sub alto
Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoúmque?
Quos super atra silex jamjam lapsura cadentíque
Imminet assimilis: lucent genialibus altis,
*A*urea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu; Furiarum maxima juxta

e Auribus hausit.

f Pio.

g Quas dii nocentibus constituerunt.

h Commissa, iis perpetratis ob quæ facienda sunt sacra piacularia.

i Sorores sunt Alecto & Megæra,

k Sævior quam illa quæ limina servat.

l Quadrigis invectus.

m Al. honores.

n Non faces, nec f. t. l. ut Salm. qui illis telum fulminis imitari volebat.

o Tundendo depascens, avium more. Sed tondens erit κείρων, ut Hom. dicit, ἦ παρ ἐκείρων.

p Id est, renascentia: ut seq. fibris renatis.

q Rimando depascitur.

Accu-

Accubat, & manibus prohibet contingere menſas:
Exſurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hic quibus inviſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatuſve parens, & fraus innexa clienti;
Aut qui divitiis ſoli incubuêre repertis,
Nec partem poſuere ſuis (quæ maxima turba eſt)
Quique ob adulterium cæſi, quique arma ſequuti
r Impie deficientes a ſuis, hoſtium arma ſequuti ſunt. r Impia, nec veriti dominorum fallere dextras;
Incluſi pœnam expectant; nè quære doceri
Quam pœnam, aut quæ forma viros fortunave merſit.
Saxum ingens volvunt alii, radiiſque rotarum
Diſtricti pendent: ſedet, æternumque ſedebit
Infelix Theſeus, Phlegyaſque miſerrimus omnes
Admonet, & magna teſtatur voce per umbras,
DISCITE juſtitiam moniti, & non temnere divos.
f Quidam de Cæſ. dictatore intell. Vendidit hic auro patriam, ſdominumque potentem
Impoſuit, fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum invaſit natæ, vetitoſque hymenæos:
Auſi omnes immane nefas, auſoque potiti.
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes ſcelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva ſacerdos;
t Redde ramum Proſerpinæ. Sed jam age, carpe viam, & t ſuſceptum perfice munus;
Acceleremus, ait. u Cyclopum educta caminis
u Intel. ferrea, ſicut antea, - ſtat ferrea ad aras. Mœnia conſpicio, atque adverſo fornice portas;
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat, & pariter greſſi per opaca viarum,
Corripiunt ſpatium medium, foribuſque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpuſque recenti
Spargit aquâ, ramumque adverſo in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenêre locos lætos & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.
Largior hîc campos æther, & lumine veſtit
x Pulchro. x Purpureo: ſolemque ſuum, ſua ſydera nôrunt.
Pars in gramineis exercent membra paläſtris,
Contendunt ludo, & fulvâ luctantur arenâ:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
y Sic Catul. O nimis optato ſeclorum tempore nati, Heroes ſalvete. Nec non Threïcius longa cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum.
Jamque eadem digitis, jam pectine pulſat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
z Nam olim poſteriorem partem haſtæ præpilabant, ad defigendum humi. Magnanimi heroës y nati melioribus annis,
Iluſque, Aſſaracuſque, & Trojæ Dardanus autor.
Arma procul, curruſque virûm miratur inanes,
Stant terræ z defixæ haſtæ, paſſimque ſoluti
a Pro curruum, Per campos paſcuntur equi: quæ gratia a currûm Ar-

Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit (ecce) alios dextrâ lævaque per herbam
Vescentes, lætumque choro *b* pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus: unde superne
Plurimus Eridani per sylvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando vulnera passi:
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates & *c* Phœbo digna loquuti:
Inventas aut qui vitam excoluêre per artes;
Quique sui memores alios fecere *d* merendo:
Omnibus his niveâ cinguntur tempora vittâ,
Quos circumfusos sic est effata Sibylla:
(Musæum ante omnes, medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris extantem suspicit altis)
Dicite felices animæ, tuque optime vates,
Quæ regio Anchisen, quis habet locus? *e* illius ergò
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros,
Nulli certa domus, lucis habitamus opacis,
Riparumque toros & prata *f* recentia rivis
Incolimus; sed vos (si fert ita corde voluntas)
Hoc superate jugum: & facili vos tramite sistam.
Dixit: & ante tulit gressum, camposque nitentes
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitùs convalle virenti
Inclusas animas, superumque ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens: omnemque suorum
Forte recensebat numerum, charosque nepotes;
Fataque, fortunasque virûm, moresque *g* manusque.
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Æneân, alacris palmas utrasque tetendit;
Effusæque genis lacrymæ, vox excidit ore,
Venisti tandem, tuaque expectata parenti
Vicit iter durum pietas; datur ora tueri
Nate tua, & notas audire & reddere voces.
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans; nec me mea *h* cura fefellit.
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quam metui nequid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem, Tua me genitor, tua tristis imago
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant *i* sale Tyrrheno classes; da jungere dextram,
Da genitor; teque amplexu nè subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra comprensa manus effugit imago,

b Carmen de laud. Apoll.

c Digna, id est, vera.

d Bene merendo. Qui suis meritis memoriam sui reliquerunt.

e Propter illum, ejus causa. Ergo cum circumst. agnôscit & S.

f Virentia rivorum causa.

g Res ab illis gestas. Al. genusque.

h Spes mea, quia spei cura est comes. Ac Serv. cura mea exp. dulcis filius.

i Mari.

Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Interea videt Æneas in valle reducta
Secluſum nemus, & virgulta ſonantia ſylvis,
Lethæumque, domos placidas qui *k* prænatat, amnem;
Hunc circum *l* innumeræ gentes populique volabant.
Ac veluti in pratis, ubi apes æſtate ſerena
Floribus inſidunt variis, & candida circum
m Lilia funduntur: ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito, cauſaſque requirit
Inſcius Æneas, quæ ſint ea flumina *n* porro,
Quive viri tanto complerint *o* agmine ripas.
Tum pater Anchiſes, Animæ quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
p Securos latices & longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque oſtendere coràm,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italiâ tandem lætere repertâ.
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc *q* ire putandum eſt
Sublimes animas? iterumque ad tarda reverti
Corpora? Quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te ſuſpenſum nate tenebo:
r Suſcipit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit.
Principio *ſ* cœlum ac terras, campoſque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit: totamque infuſa per *t* artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo
Seminibus, *u* quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique habitant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt cupiuntq; : dolent gaudentq; : nec auras
Reſpiciunt, clauſæ *x* tenebris & carcere cæco.
Quin & ſupremo cum lumine vita relinquit,
Non tamen omne malum miſeris, nec ſunditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes: penituſque neceſſe eſt
Multa diu *y* concreta modis *z* inoleſcere miris,
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
a Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur *b* manes: exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arva tenemus:
c Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Ætherium ſenſum, atque auraï ſimplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno,

k Præterfluit. *l* Gentium & pop. animæ.
m Pro quibuſvis floribus.
n Procul. *o* Impetu.
p Ab effectu: quia ſecuros reddunt: ut pallida mors.
q Ire ſublimes ad cœlum. At Scr. animas ſublimium, non omnium.
r Reſpondet. *ſ* Pro aere & æthere.
t Elementa, quæ membra ſunt mundi.
u In tantum viget in omn. pars divinitatis, in quantum finit corp. qualitas.
x Corporis.
y Conglutinata. *z* Creſcere.
a Al. *inveſtum.* Quidam *inf.* exp. quo animæ ſunt infectæ.
b Supplicia quæ ſunt apud manes: vel de ingeniis incel.
c Hæc quidem jungunt illis, *Quiſq; ſuos patimanes.*

Scilicet immemores ſupera ut convexa reviſant,
Rurſus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchiſes: natumque unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios, turbamque ſonantem:
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine poſſint
Adverſos *d* legere & venientûm diſcere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde ſequatur
Gloria, qui maneat Itala de gente nepotes,
Illuſtres animas, noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo:
Ille (vides?) *e* pura juvenis qui nititur haſta,
Proxima ſorte tenet lucis loca: primus ad auras
Ætherias Italo commiſtus ſanguine ſurget,
Sylvius, *f* Albanum nomen, tua *g* poſthuma proles:
Quem tibi longævo ſerum Laviuia conjux
Educet ſylvis regem, regumque parentem:
Unde genus longa noſtrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys, & Numitor: & qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas, pariter pietate vel armis
Egregius, ſi unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas oſtentant, aſpice, vires.
At qui umbrata gerunt civili tempora *h* quercu,
Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces:
Pometios, Caſtrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc ſunt ſine nomine terræ.
Quin & *i* avo comitem ſeſe Mavortius addet
Romulus, Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet, viden' ut geminæ ſtent vertice criſtæ,
Et pater ipſe ſuo ſuperûm jam ſignat honore?
En! hujus, nate, auſpiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo:
Septemque una ſibi muro circundabit arces,
Felix prole virûm: qualis *k* Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes ſupera alta tenentes.
Huc geminas *l* nunc flecte acies: hanc aſpice gentem,
Romanoſque tuos: hic Cæſar, & omnis Iüli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir, hic eſt, tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, *m* divûm genus: aurea condet
Secula qui rurſus Latio, regnata per arva
Saturno quondam: ſuper & Garamantas & Indos
Proferet imperium: jacet *n* extra ſydera tellus,
Extra anni Soliſque vias, ubi cæliſer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum:

d Diſcernere. Alii, perluſtrare.

e Sine ferro.

f Quia omnes Alba reges dicti ſunt Sylvii.

g Te humato naſcitura.

h Corona civica ex quercu, quæ dabatur iis qui civem ſervaſſent.

i Numitori. Nam cum hoc Rom. & Remus nep. uno anno regnarunt.

k Cybele mater deum, a Berecyntho, caſtello Phrygiæ.

l Al. *hue flecte*, ut ſit Epanalepſis.

m Al. *divi genus.*

n Oſtendit 12. ſigna, in quibus eſt circulus ſolis.

o Al. *adventum*.

p Turbantur.

q Montis Indiæ.

r De Numa Pompylio.

s Ultoris & libertatis pub. & violati pudoris.

t Quæ sævierunt etiam contra liberos.

u Al. *Fata*.

x Al. *Nepotes*.

y Quæ Gallis victis Rom. abstulerant.

z Cæsar.

a Pompeius.

b Orientis pop.

c Tu Cæsar. Hortans autem ad parcendum, clementem esse significat. Prior fortasse pro Superior, Victor.

d L. Mummius.

e Paupertate gloriosum.

f Qui ab aratro evocatus ad dictaturam fuit.

Hujus in o adventu jam nunc & Caspia regna
Responsis horrent divûm, & Mæotica tellus;
Et septem gemini p turbant trepida ostia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit,
Fixerit æripedem cervam licèt, aut Erimanthi
Placarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu;
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celso q Nysæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ,
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
Regis Romani; primus qui r legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis & paupere terra
Missus in imperium magnum; cui deinde subibit
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina; quem juxtà sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges, animamque superbam
s Ultoris Bruti, fascesque videre receptos?
Consulis imperium hic primus, t sævasque secures
Accipiet; natosque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix; utcunque ferent ea u fata x minores,
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.
Quin Decios Drusosque procul, sævumque securi
Aspice Torquatum, & referentem y signa Camillum.
Ille autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, dum nocte premuntur,
Heu! quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies stragemque ciebunt!
Aggeribus z socer Alpinis, atque arce Monœci
Descendens a gener, adversis instructus b Eois.
Nè, pueri, nè tanta animis assuescite bella:
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
c Tuque prior tu parce, genus qui ducis Olympo:
Projice tela manu, sanguis meus.
d Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis,
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Æaciden genus armipotentis Achilli,
Ultus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ.
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ; e parvoque potentem
Fabricium, vel te f Sulco, Serrane, serentem;
Quo sessum rapitis Fabii? tu maximus ille es,

g Unus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia *h* mollius æra,
Credo, equidem, vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt causas meliùs, cœlique meatus
Describent radio, & surgentia sydera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacique imponere *i* morem:
Parcere subjectis, & debellare superbos.
Sic *k* pater Anchises: atque hæc mirantibus addit,
Aspice ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros supereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistit eques; sternet Pœnos, Gallumque rebellem:
Tertiaque arma patri suspendit capta Quirino.
Atque hic Æneas (unà namque ire videbat
Egregium forma juvenem & fulgentibus armis;
Sed frons læta parum, & dejecto lumina vultu)
Quis (pater) ille, *l* virum qui sic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circa comitum! quantum *m* instar in ipso (est?
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.
Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis,
O nate, ingentem lucrum nè quære tuorum,
Ostendent terris hunc tantùm fata, neque ultrà
Esse sinent; nimiùm vobis Romana propago
Visa potens, superi, *n* propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ, Tyberine, videbis
Funera, cùm tumulum præterlabêre recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum *o* spe tollet avos, nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas! heu prisca fides, invictaque bello
Dextera! non illi quisquam se impunè tulisset
Obvius armato, seu cùm pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos,
Heu miserande puer! siqua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris; manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores: animamque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic totâ passim regione vagantur
p Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum *q* famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda;
Laurentesque docet populos, urbemque Latini;
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminæ *r* somni portæ; quarum altera fertur

g De quo dictum fuit ab Ennio, *Unus qui nob. &c.*
h Quasi æs deposito rigore in mollitudinem vivi animalis concessurum sit. i. Pro *morem* legitur & *legem*.
k Alioque *morem* quidam exp. leges ad conservandum pacem pertinentes.
l Marcellum.
m Quidam exp. Exemplar. Quidam, Quanta æquiparatio virtutis cumulo cui sanguine junctus est.
n Perpètua; ut, *Da propriam Th. domum.*
o Eriger antiquitatem generis.
p Sic, ἠερόεντα κέλευθα, vias aeris pro caliginosis, dicunt Gr. quæ ad Orcum ferunt. Ita T. qui & aliter exp.
q Laudis futuræ.
r Pro somnii potius dictum putat Turn. 4 apud Hom. ὀνειρείῃσι πύλῃσι.

Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris:
Altera, candenti perfecta nitens ſelephanto:
Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia manes.
His ubi tum natum Anchiſes unaque Sibyllam
Proſequitur dictis, portaque emittit eburnâ:
Ille viam ſecat ad naves, ſocioſque reviſit.
Tum ſe ad Cajetæ recto fert littore portum.
Anchota de prorâ jacitur, ſtant littore puppes.

Publii Virgilii Maronis ÆNEIDOS

LIB. VII. ARGUMENTUM.

Cajetam, nutricem ſuam, Æneas ſepelit, locumque ipſum ab ejus nomine Cajetam appellat. Inde Circes ſedem prætervehitur, ſecundoque vento ad Tiberis oſtia defertur; adverſoque flumine ſubvectus in Laurentem agrum egreditur. Ibi cum ex Aſcanii verbis cognoviſſet, eam eſſe terram fatis ſibi debitam, ad Latinum regem, qui ejus tractûs regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui & ſuo nomine illi munera offerrent, & urbis condenda locum peterent: Latinus, legatione audita, præter poſtulata, Laviniam filiam ſuam (quam ex Fauni patris ſui oraculis, & augurum reſponſis externo viro tradere jubebatur) ultro Ænea conjugem offert. Interim Juno, proſperis Trojanorum rebus offenſa, Alecto ad diſturbandam pacem ab inferis evocat: quæ primùm Amatam, Latini uxorem, deinde ipſum etiam Turnum furiis ſuis implet: atque inde ad Trojanorum juventutem converſa, quæ tum forte venationi operam dabat, manſuetum illis cervum objicit, Tyrrheni armentarii regii liberis imprimis charum. Quem cum Aſcanius ſagitta vulneraſſet, ruſtici arreptis armis in Trojanos impetum faciunt. Alecto ex ſuperiore loco claſſicum canit. Cadunt in eo tumultu, Almon, Tyrrhei filius natu maximus, & Galeſus, agricola regionis totius locupletiſſimus; qui cum in urbem mortui eſſent relati, Turnus & Amata regem Latinum ad bellum ſuſcipiendum, injuriamque manu vindicandam, extimulant. Verùm cum ille & fatorum & fœderis nuper cum Trojanis initi memor, adduci non poſſet ut illis bellum induceret, Juno ipſa belli portas aperuit. Turni auſpicia ad bellum ſequitur Mezentius, unà cum Lauſo filio: item Aventinus Herculis ex Rhea filius, Catillus & Coras Tyburtini, fratres, Camilla ex Volſcorum gente, mulier fortiſſima, aliique complures, quorum catalogus ad finem libri recenſetur.

ALIUD

Aliud MODESTINI Juriſconſulti Argumentum.

Hic quoque Cajetam ſepelit: tum deinde profectus
Laurentum venit: hanc verbis cognovit Iüli
Fatalem terram. Menſis (va!) veſcimur, inquit.
Centum oratores veniam pacemque petentes
Ad regem mittit, lectos tum ſorte, Latinum;
Qui cum pace etiam nata connubia paſſus,
Hoc forte Alecto Junonis diſſipat ira.
Concurrunt dictis, quamvis pia fata repugnent.
Belli cauſa fuit violatus vulnere cervus.
Tum gentes ſocia arma parant, fremit arma juventus.

ALIUD INCERTI AUTORIS Argumentum.

Tandem deveniunt Laurentia Troes in arva,
Et pace accepta læti nova mœnia condunt.
Nocte ſatam Juno Furiam evocat; illa Latinos
Imer & Æneadas bellum ſerit, & ciet arma.
Protinus auxiliis terra inſtruit Itala Turnum.

Aliud MONOSTICHON.

Septimus Æneadis reddit fatalibus arvis.

ALIUD.

In Phrygas Italiam bello jam ſeptimus armat.

TU *a* quoque littoribus noſtris Æneïa nutrix
Æternam moriens famam Cajeta dediſti:
Et nunc *b* ſervat honos ſedem tuus: *c* oſſaque nomen
Heſperia in magna (ſiqua eſt ea gloria) ſignat.
At pius exequiis Æneas ritè ſolutis,
Aggere compoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis portumque relinquit.
Aſpirant auræ *d* in noctem: nec candida curſum
Luna negat, ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur littora terræ,
Dives inacceſſos ubi *e* Solis filia lucos
Aſſiduo *f* reſonat cantu; tectiſque ſuperbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum

a Sicut Miſenus & Palinurus.

b Quidam exp. per Hypall. pro *Sedes ſervat honorem tuum.*

c Tumulus nomen habet.

d Circa noctem.

e Circe, ut mox.

f Pro reſonare facit: ut alibi, *perſonat*, perſonare facit.

Vin-

Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum;
Setigeri que sues, atque in præsepibus ursi
Sævire ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quæ *g* ne monstra pii paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu littora dira subirent,
Neptunus ventis implevit vela secundis:
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jamque rubescebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:
Cùm venti *h* posuere, omnisque repentè resedit
Flatus, & in lento luctantur marmore *i* tonsæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit: hunc inter fluvio Tyberinus amœno,
Vorticibus rapidis & multa flavus arena
In mare prorumpit: variæ circumque supraque
Assuetæ ripis volucres & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis terræque advertere proras
Imperat, & lætus fluvio succedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Cum primùm Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam: & primæ *k* revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu diva mone, dicam horrida bella:
Dicam acies, *l* actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam: major rerum mihi nascitur ordo,
Majus opus moveo. Rex arva Latinus & urbes
Jam senior longâ placidas in pace regebat.
Hunc Fauno & Nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater, isque parentem
Te, Saturne, refert: tu sanguinis *m* ultimus autor.
Filius huic, fato divûm, prolesque virilis
Nulla fuit: primaque oriens erepta juventa est.
Sola domum & tantas servabat filia sedes,
Jam matura viro, *n* jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio totaque petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavisque potens: quem regia conjux
Adjungi generum *o* miro properabat amore:
Sed variis portenta deûm terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque *metu servata per annos;
Quam pater inventam primas cùm conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.

g Ne contingeret illis in talia monstra mutari.

h Cessavere, quievere.

i Remi: a tondendo, i. radendo.

k Rem ab ipsis primordiis repetam.

l Impulsos potius quam collectos.

m Primus, ut exp. Ser. Sed qui primus descendendo ultimus est ascendendo. Sic ult. principium dixit Cic.

n Idem aliis verbis dicit: licet aliter censeat Ser. Sic Naso, *Ne ubi nubilibus primum maturuit annis.*

o Desiderio ad hoc efficiendum ferebatur.

* Religioso, vel religione.

Hu-

Hujus apes ſummum denſæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obſedere apicem: & pedibus per mutua nexis
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuò vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum: & partes petere agmen eaſdem
Partibus ex iiſdem, & ſumma dominarier arce.
Præterea *p* caſtis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem aſtat Lavinia virgo,
Viſa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari:
Regaleſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum ac viſu mirabile ferri.
Namque fore illuſtrem fama fatiſque canebant
Ipſam, ſed populo magnum portendere bellum.
At rex ſollicitus monſtris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit: lucoſque *q* ſub alta
Conſulit Albunea: nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſævamque exhalat opaca mephitin.
Hinc Italæ gentes, omniſque *r* Oenotria tellus
In dubiis reſponſa petunt; huc dona ſacerdos
Cum tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
ſ Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit,
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris;
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hinc & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus,
Centum lanigeras mactabat *t* ritè bidentes;
Atque harum effultus tergo ſtratiſque jacebat
Velleribus, ſubito ex alto vox reddita luco eſt,
Nè pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies; thalamis neu crede *u* paratis.
Externi veniunt generi; qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant, quorumque à ſtirpe nepotes
Omnia *x* ſub pedibus quà ſol *y* utrumque recurrens
Aſpicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc reſponſa patris Fauni monituſque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus,
Sed circùm latè volitans jam fama pel urbes
Auſonias tulerat; cùm Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere claſſem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iülus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ:
Inſtituuntque dapes, & *z* adorea liba per herbas
Subjiciunt epulis (ſic Jupiter ipſe monebat)
Et Cereale ſolum poniis agreſtibus augent.

p Serv. exp. piis: ſed & in ſua ſignif. poteſt intelligi, ut perinde ſit ac ſi ipſamet caſta diceretur.

q Pro in. Eſt autem *Albunea* & fontis & ſylvæ nomen.

r Proprie Sabinorum tractus.

ſ Ad Amphiaria oraculum quidam alludi putant.

t Cum debita ſolemnitate.

u Paratis Turno.

x Sub poteſtate ſua.

y Mare Eoum & Occiduum: ut Hor. *Uteri; Pœnus.*

z Al. *lib.* quæ mox dicit *Cereale ſolum*, item *pet: quadras*, item *menſ.s.* Erant menſæ paniciæ.

Con-

Consumptis hic fortè aliis, ut vertere morsus
Exiguum in Cererem penuria adegit edendi;
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:
Heus etiam mensas consumimus, inquit Iülus:
a Nec plura, alludens: ea vox audita laborum
Prima tulit finem; primamque loquentis ab ore
b Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
Continuo, Salve fatis mihi debita tellus.
Vosque (ait) ô fidi Trojæ salvete Penates;
Hic domus, hæc patria est; genitor mihi talia namque
(Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit;
Cùm te, nate, fames ignota ad littora vectum
Accisis coget dapibus consumere c mensas,
Tum sperare domos defessus: ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos suprema manebant,
Exitiis posituræ modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine solis,
Quæ loca, quive d habeant homines, ubi mœnia gentis
Vestigemus, & à portu diversa petamus,
Nunc e pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem: & vina f reponite mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat: & Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctisque orientia signa,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine matrem
Invocat, & duplices Cœloque Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo g clarus ab alto
Intonuit, radiisque ardentem lucis & auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hic subito Trojana per agmina rumor,
Adveniisse diem quo h debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atque i omine magno
Crateras læti statuunt, & vina coronant.
Postera cùm primâ lustrabat lampade terras
Orta dies, urbem, & fines, & littora gentis
k Diversi explorant: hæc, fontis stagna Numici:
Hunc, Tybrim fluvium: hic fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisa, delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre vito, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora: festinant jussi, rapidisque feruntur
Passibus: ipse humili designat mœnia fossa,
Moliturque locum, primasque in littore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit,

a Dixit ludens: ut etiam ex Cic. effertur illud pro hoc. Vel ad responsi finem verba componens, inquit Ser.
b Vix expectans donec totam eloqueretur, dixit protinus se eam agnoscere, & omen accipere.
c Intell. Mensas panicias quæ subjiciebantur epulis: quæ & Adorea liba dicuntur. Sed & Cereale solum & Quadras patulas ipse vocat.
d Habitent: ut & Græc. ἔχειν.
e Vinum, Cont. pro contento.
f Ut mox, Instaurant epulas.
g Serenus. Tonans autem sereno cœlo Jupiter, boni ominis augurium dare existimatur.
h Promissa fatis.
i Magn. quidam exp. Valde manifesto.
k In diversas partes profecti.

Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque subibant.
Ante urbem pueri & *l* primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere *m* currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacessunt.
Cum provectus equo longævi regis ad aures
Nuntius ingentes ignota in veste reportat
Advenisse viros: ille intra tecta vocari
Imperat, & solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit *n* summa, Laurentis regia Pici,
o Horrendum sylvis & religione parentum.
Hinc sceptra accipere & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ sacris sedes epulis; hæc ariete cæso
Perpetui soliti patres considere mensis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua ex cedro, Italusque, paterque Sabinus,
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo astabant; aliique *p* ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
Multaque præterea sacris in *q* postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.
Ipse *r* Quirinali lituo parvaque sedebat
Succinctus trabeâ, lævaque ancile gerebat
Picus, equûm domitor: quem capta cupidine conjux,
s Aurea percussum virga, versumque venenis,
Fecit avem Circe sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo divûm, patriaque Latinus
Sede sedens, Teucros ad se in tecta vocavit;
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore.
Dicite Dardanidæ (neque enim nescimus & urbem;
Et genus; auditique advertitis æquore cursus)
Quid petitis? quæ causa rates, aut cujus egentes
Littus ad Ausonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis;
Nè fugite hospitium; neve ignorate Latinos
Saturni gentem, *t* haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte suâ, veterisque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ità ferre senes; his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes, Thre-

l Qui puberes erant. Nam sexto decimo anno tyrones erant. Isid. & Ser.

m Equos sub curribus.

n *Urbe summa* pro Acr. ut Græcam vocant ἄκραν πόλιν, & frequentius compos. ἀκρόπολιν.

o Ita fere dictum ut alibi, *Metu* de religioso metu seu religione.

p Alii omnes perpetua serie a prima origine usq; ad Lar. At Ser. vult esse pro Aboriginum reges.

q Sic, *Barbarico postes auro spoliisq; superbi.*

r Cum Quir. Lituo, lituum Quir. habens. Non autem, *succinctus lituo* Ser. male jungit cum conjux, ut dictum sit per Ironiam.

s Hic & seq. ver. describit, vitam hominum aurei seculi sub Saturno. Nam cum appellat veterem deum: haud ita multi sunt anni, sed fama pervagata non est.

Threïciamque Samum; quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coryti Tyrrhena ab sede profectum,
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum divorum altaribus auget.
Dixerat; & dicta Ilioneus sic voce sequutus.
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems vestris succedere terris;
Nec sydus regione viæ, littusve fefellit;
Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
Afferimur, pulsi regnis, qui maxima quondam
Extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes
Gaudet avo: rex ipse Jovis de gente suprema
Troïus Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos, quibus actus uterque
Europæ atque Asiæ fatis concurreret orbis;
Audiit, & siquem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, & siquem extenta plagarum
Quattuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Diis sedem exiguam patriis, littusque rogamus
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
Fama levis, tantique abolescet gratia facti:
Nec Trojam Ausonios gremio excipisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide seu quis bello est expertus & armis;
Multi nos populi, multæ (nè temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantum)
Et petiere sibi & voluere adjungere gentes.
Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
Imperiis egere suis: hinc Dardanus ortus,
Huc repetit; jussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera relliquias Troia ex ardente receptas,
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras;
Hoc Priami gestamen erat, cùm jura vocaris
More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor, vestes.
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos; nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ thalamoque moratur.
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem,
Hunc illum fatis externa à sede profectum

Por-

x Siquis procul habitat.
x Ser. expon. refuso.
y Bello & excidio Trojano.
z Aquam & aerem, quæ omnibus patere debeant.

a Pro prætendimus.
b Cui me fortuna precari, Et vittæ comptos voluit prætendere ramos.

c Impulerunt.
d Hac aurea patera.
e Diadema.
f Pro sacra tiara.

Tartendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis; hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem,
Tandem lætus ait, Dii nostra incepta secundent,
Augurium quæ suum? dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec sperno; non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipse modò Æneas (nostri si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociusque vocari)
Adveniat, vultus neve exhorrescat amicos.
Pars mihi *h* pacis erit dextram tetigisse *i* tyranni.
Vos contrà regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
Monstra sinunt; generos externis affore ab oris,
(Hoc Latio restare canunt) qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant: hunc illum poscere fata
Et reor, & (si quid veri mens augurat) opto.
Hæc effatus; æquos numero pater eligit omni.
Stabant *k* tercentum nitidi in præcepibus *l* altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes pictisque tapetis.
Aurea pectoribus dimissa *m* monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Æneæ currum, geminosque jugales
Semine ab ætherio, spirantes naribus ignem;
Illorum de gente, patri quos *n* Dædala Circe
Supposita de matre nothos furata creavit.
o Talibus Æneadæ donis dictisque Latini
p Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem, Inachiis sese referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, auraque invecta tenebat:
Et lætum Æneam, classemque ex æthere longè
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deseruisse rates, sterit acri fixa dolore,
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta;
Heu stirpem invisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Signæis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acie, mediosque per ignes
Invenere viam? at *q* credo, mea numina tandem
Fessa jacent: *r* odiis haud exaturata quievi,
Quinetiam patriâ excussos infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.
Absumptæ in Teucros vires cœlique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Prosuit? optato conduntur Tybridis alveo,

Se-

g Potestate pari.

h Fœderis. Ab eo quod sequitur id quod præcedit.
i Dixit ut Græci, & quidem vetustiores, dixerunt, Τύραννον, pro rege simpliciter.
k Ut in legione Rom. erant trecenti equites.
l Ad ostendendam equorum magnitudinem.
m Phaleræ. Sed alii ad phal. referunt quod sequitur, *tecti auro.*
n Ingenioso.
o Cum tal. donis & dictis.
p Vel, sublimes talibus donis & dictis. Id est, erectis animis ob t. d.

q Credo, q. d. scilicet.
r Quidam *odiis* jung. cum *quievi.*

f Sine metu pel. & mei.
t Talis locus lib. 1. *Pallasne exuere classem.*
u Illi suas iras in Cal. effundere. Ita ulcisci Cal. ut iræ suæ satisfaceret.
x Pro *quam sceleris pœnam.*

f Securi pelagi atque mei. *t* Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: *u* concessit in iras
Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianæ, (te?)
(*x* Quod scelus aut Lapithis tantũ, aut Calydone meren-
Ast ego, magna Jovis conjux, nil linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea; quod si mea numina non sunt
Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam est.
FLECTERE si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis;
Atque immota manet satis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos excindere regum.
Hac gener atque socer coëant *y* mercede suorum,
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere virgo:
Et Bellona manet te pronuba: nec face tantùm
z Cisseïs pregnans ingens enixa *a* jugales;
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit;
Luctificam Alecto dirarum ab sede sororum
Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareæ monstrum; tot sese vertit in ora;
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur,
Hunc mihi da proprium, virgo sata nocte, laborem,
Hanc operam; ne noster honos, infractave *b* cedat
Fama loco, neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italosve obsidere fines.
TU POTES unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis versare domos; tu verbera tectis
Funereasque inferre faces; tibi nomina mille,
MILLE nocendi artes; fœcundum concute pectus.
Disjice *c* compositam pacem, sere crimina belli,
Arma velit, poscatque simul, rapiatque juventus,
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, *d* tacitumque obsedit limen Amatæ:
Quam super adventu Teucrûm, Turnique hymenæis,
e Fœmineæ ardentem curæque iræque coquebant.
Huic dea cæruleis unum & de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit;
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem,
Ille inter vestes, & levia pectora lapsus
Volvitur *f* attactu nullo, *g* fallitq; furentem

y Suorum cæde confœderationem hanc emant.
z Hecuba Cissei filia, quæ se facem parere somniavit.
a Pro conjugales, i. matrimonio conceptos.
b Pro cadat, vel vincatur. *Infracta* autem quæ antea fuit infracta.
c De qua conventi.
d Tacito obs. & sine strepitu.
e Fœminis usitatæ.
f Ita ut non attingeret. Vel, ut tactus eius non sentiretur.
g Latenter inspirat furenti. Fur. autem, i. furere incipientem, vel, dum in furorem concitatur. Aliter Ser.

Vi-

Vipeream inſpirans animam: ſic tortile collo
Aurum ingens coluber, ſit longæ tænia vittæ;
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo ſublapſa veneno
Pertentat ſenſus, atque oſſibus implicat ignem;
Nec dum animus toto percepit pectore flammam,
Molliùs, & ſolito matrum de more loquuta eſt;
Multa ſuper nata lacrymans, Phrygiiſque hymenæis.
Exulibuſne datur ducenda Lavinia Teucris;
(O genitor!) nec te miſeret natæque tuique?
Nec matris miſeret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abductâ virgine prædo?
b At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad arces?
i Quid tua ſancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externâ petitur de gente *k* Latinis,
Idque ſedet, Faunique *l* premunt te juſſa parentis;
Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
Diſſidet, externam reor, & ſic dicere divos.
Et Turno, ſi prima domus repetatur origo,
Inachus Acriſiuſque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta Latinum
Contra ſtare videt: *m* penituſque in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
Tum verò infelix ingentibus excita monſtris,
Immenſam *n* ſine more furit *o* lymphata per urbem;
p Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent; ille actus habenâ
q Curvatis fertur ſpatiis; ſtupet inſcia turba,
Impubeſque manus, mirata volubile buxum;
Dant animos plagæ. Non curſu ſegnior illo
Per medias urbes agitur, populoſque feroces.
Quinetiam in ſylvas, *r* ſimulato numine Bacchi,
(Majus adorata nefas, majoremque orſa furorem)
Evolat; & natam frondoſis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tædaſque moretur;
ſ Euoe Bacche, fremens, ſolum te virgine dignum
Vociferans etiam molles tibi *t* ſumere thyrſos,
Te luſtrare *u* choro, ſacrum tibi parcere crinem,
Fama volat, furiiſque accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit, nova quærere tecta.
Deſeruêre domos; ventis dant colla comaſque,
Aſtralia tremulis ululatibus æthera complent,
x Pampineaſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida *y* pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit hymenæos, San-

b Al. *Amnon.*
i Quid erit, vel eſt tua fides, *quid &c.* q. d. Cujus eſt pretii? Vel ſubaudi prodeſt, aut tale quid.
k Quidem Lat jung. cum ſeder.
l Urgent.
m Nam dixit, *Ac dum prima lues, &c.*
n Inuſitato quodammodo & inaudito.
o Furore percuſſa.
p Tibuſc. cad. comp. uritus.
q Per obliquas vias.
r Quod in furore ſibi videtur ſacra B. celebrare.
ſ Euhoe, vel Evohe. Sed Evæ eſt apud Cat. & Horat. ab εὐοῖ pro εὐοῖ. Eſt autem Bacchantium vox.
t Sumebat, & ſic in ſeq. Ser. Vel potius cum his infinitivis aſſumendum verbum vociferabatur ex partic. vociſ. repetitum.
u Al. *Choros.*
x Nam thyrſos pampinis vitium implexos geſtabant in his ſacris.
y Pineam facem

Sanguineam torquens aciem; torvumque repentè
z Sic & Pris. legit expon. Juncus; al. Unaque. Clamat, Io matres audite, ubi quæque Latinæ.
Siqua piis animis manet insidelis Amatæ
Gratia, si juris materni cura remordet;
Solvite crinales vittas, capite orgia mecum.
Talem inter sylvas, inter deserta ferarum,
a Talem agit, i. tali modo agit. Ita agit & versat. Reginam Alecto stimulis a agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque omnemque domum vertisse Latini,
Protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros; quam dicitur urbem
Actisioneis Danaë fundâsse colonis,
Præcipiti delata Noto: locus Ardua quondam
Dictus avis, & nunc magnum b manet Ardea nomen.
b Al. tenet.
Sed c fortuna fuit; tectis hic Turnus in altis
c Fortuna ita tulit ut Turn. carperet q.
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem,
Alecto torvam faciem & furialia membra
Exuit; in vultus sese transformat aniles,
Et frontem obscœnam rugis arat, induit albos
Cum vitta crines; tum ramum innectit olivæ,
Fit Calybe Junonis anus, templique sacerdos;
Et juveni ante oculos his secum vocibus offert;
Turne, tot incassum fusos patiêre labores?
d Transferri a te ad Colonos Dard. tibi erepta tradi col.
Et tua Dardaniis d transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium, & quæsitas e sanguine dotes
e Tuo.
Abnegat, externusque in regnum quæritur hæres.
I nunc, f ingratis offer te irrise periclis?
f Pro quibus nulla gratia redderur.
Tyrrhenas, I, sterne acies, rege pace Latinos.
Hæc adeò tibi me, placidâ cum nocte jaceres,
Ipsa palàm fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, & armari pubem, portisque moveri
g Ut supra, sin. Tyberamœno. Lætus in arma para; & Phrygios qui flumine g pulcro
Consedere duces, pictasque exure carinas.
Cœlestûm vis magna jubet; rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
h Turnus. Hic h juvenis vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert, Classes invectas Tybridis undam,
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures;
(Nè tantos mihi finge metus) nec regia Juno
Immemor est nostri.
i Squalore & marcore consumpta. Sed te i victa situ, verique k effœta senectus,
k Cui sunt effœtæ vires ad dicendum quod verum est. Cui est exhausta vis dicendi vera: ut innuat illam cœpisse delirare. O mater, curis nequiequam exercet, & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, divûm effigies & templa tueri;
Bella viri pacemque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus;

Dirigere oculi; tot Erinnys sibilat hydris,
Tan aque se facies apperit; tum flammea torquens
Lumina, cunctantem & quærentem dicere plura
Reppulit; & geminos erexit crinibus angues;
Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore.
Tu! ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit.
Respice *l* ad hæc; adsum dirarum ab sede sororum:
Bella manu lethumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit. & atro
Lumine fumantes fixit sub pectore tædas.
Olli somnum ingens rupit pavor; ossaque & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens *m* fremit, arma toro tectisque requirit.
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira super. Magno veluti cum flamma sonore
n Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exultantque æstu latices: furit intus *o* aquæ vis,
Fumidus atque alte spumis exuberat amnis:
p Nec jam se capit unda, volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari:
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Hæc ubi dicta dedit, *q* divosque in vota vocavit,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ:
Hunc atavi reges, hunc *r* claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis:
Arte nova speculata locum quo littore pulchet
Insidiis cursuque feras agitabat Iülus.
Hic subitam canibus rabiem *s* Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima malorum
Causa fuit, belloque animos accendit agrestes.
Cervus erat forma præstanti & cornibus ingens,
t Tyrridæ pueri, quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrhusque pater: cui regia parent
Armenta, & late custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni Sylvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis:
Pectebatque *u* feram, puroque in fonte lavabat.
Ille *x* manum patiens, mensæque assuetus herili,
Errabat sylvis, rursusque ad limina nota
Ipse domum sera *y* quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidi venantis Iüli
Comunovere canes; fluvio cum forte secundo

l Quidam *ad hæc adsum* i. ad regum arma.

m Cum fremitu poscit.

n De virgis factis *o* Al. *Aquai Fum.*

p Melius quam si diceret, Nec jam vas undam capit.

q Quia votis nuncupatis bella sumebant.

r Pro Clara dext. factis: per hypallagen.

s Alecto. a Cocyto fluvio inferorum: *Cocytia; petit sedem.*

t Tyrrhi filii: legitur autem & *Tyrrhidæ.*

u Ut alibi de equo, Quadrupedem expon.

x Pro manuum, ut vult Ser. Sic. s. currum pro curruum.

y Quantumvis sera nocte.

Defluēret, ripaque æstus viridante levaret.
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius, curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abfuit: actaque multo
Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota inter tecta refugit,
Successitque gemens stabulis: questuque, cruentus
Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
Sylvia prima soror palmis percussa lacertos
Auxilium vocat, & duros conclamat agrestes.
Olli (x pestis enim tacitis latet aspera sylvis)
Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: a quod cuique repertum
Rimanti, TELUM ira facit: vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.
At sæva è speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: qua protinus omne
Contremuit nemus, & sylvæ intonuere profundæ.
Audiit & Triviæ longe lacus, b audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini;
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, ruptis concurrunt undique telis
Indomitæ agricolæ; necnon & Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies: non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis;
Sed ferro ancipiti decernunt; atraque late
Horrescit strictis seges ensibus; æraque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant.
Fluctus uti primo cœpit cum c albescere vento,
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis, primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur, hæsit enim sub gutture d vulnus, & udæ
Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circa, seniorque Galesus;
Dum paci medium se offert, justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis.
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat arattis.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, & primæ e commisit funera pugnæ:

De-

x Furia.

a Quod quærens quisq; reperit, ira jubet esse illi pro telo, ut lib. 1. *furor arma ministrat.*

b Qui Dianæ speculum dicitur.

c Quia cum incipit mare paululum turbari, partes ejus quæ non moventur, albescere videntur & verpare: at cum inhorruit, nigrescit.

d Pro sagitta: ut *infesto vulnere Pyrrhus.*

e Ut dicitur committi pugna cum inchoatur.

deferit Heſperiam, & cœli *f* convexa per auras,
Junonem *g* victrix affatur voce ſuperba,
Ea *f* perfecta tibi bello diſcordia triſti:
Hic in amicitiam coëant, & fœdera jungant;
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros,
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes:
Accendamque animos inſani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant; ſpargam arma per agros.
Tum contra Juno, Terrorum & fraudis abunde eſt,
h Stant belli cauſæ; pugnatur comminus armis;
Quæ ſors prima dedit ſanguis novus imbuit arma.
Talia connubia & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris *i* genus, & rex ipſe Latinus,
Teſuper ætherias errare licentius auras
Haud pater ipſe velit, ſummi regnator Olympi.
Cede locis: ego ſiqua *k* ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Tales dederat Saturnia voces,
Illa autem atrollit ſtridentes anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus, Italiæ in medio, ſub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris;
l Amſancti valles: denſis hic frondibus atrum
Urget utrumque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis & torto vortice torrens.
Hic ſpecus horrendum, & ſævi *m* ſpiracula Ditis
Monſtrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces: queis condita Erinnys,
Inviſum numen, terras, cœlumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum: ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus: cæſoſque reportant,
Almonem puerum, *n* fœdatique ora Galeſi:
Implorantque deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine cædis & ignis
o Terrorem ingeminat: Teucroſque in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam, ſe limine pelli.
Tum, quorum attonitæ Baccho nemora avia *p* matres
Inſultant *q* thyaſis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coëunt, Martemque *r* fatigant.
Illicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deûm perverſo numine poſcunt.
Certatim regis circumſtant tecta Latini,
Ille, velut pelagi rupes immota, reſiſtit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet: ſcopuli nequicquam & ſpumea circum
Saxa fremant, laterique illiſa refunditur alga. Ve-

f Pro converſa quidam accipiunt *Uſus* eſt *ab antiq. devexus ab Indis*, Georgici c. 4. pro devectus. Alii, per convexa, per auras Junonis aiunt.
g Verſicompoſ.
h Manent, permanent.
i Æneas.
k Pro *ſupereſt*, reſtat.
l Loci omni parte ſancti.
m Quæ a Græc. χαράδρα, fauces ſubterraneæ, terrum exhalantes odorem & peſtiferum: ex quo Ditis fauces exiſtimabantur.
n Cruentat.
o Ut paulo ante, *Terrorum & fraudis abunde eſt.*
p De quibus ſupra & ſeq.
q Gbœreis.
r Exercent.

Verum ubi nulla datur cæcum *f* exuperare potestas
Consilium, & sæva nutu Junonis eunt res;
Multa deos auraſque pater testatus inanes,
Frangimur (heu!) fatis, inquit, ferimurque procella;
Ipsi has *t* sacrilego pendetis sanguine pœnas,
O miseri! Te Turne nefas, te triste manebit
Supplicium; votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, *u* omnisque in limine portus;
Funere felici spolior. Nec plura loquutus,
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Hesperio in Latio, quem *x* protinus urbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima movent in prælia Martem;
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcaniſve Arabiſve parant, ſeu tendere ad Indos,
y Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna.
Sunt geminæ belli portæ (ſic nomina dicunt)
Religione ſacræ & ſævi formidine Martis;
Centum ærei claudant vectes, æternaque ferri
Robora; nec cuſtos abſiſtit limine Janus:
Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina conſul;
Ipſe *z* vocat pugnas: ſequitur tum cætera pubes,
Æreaque aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, triſteſque recludere portas.
a Abſtinuit tactu pater, averſuſque refugit
Fœda miniſteria, & cæſis ſe condidit umbris:
Tum regina deûm cœlo delapſa, morantes
Impulit ipſa manu portas, & cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet *b* inexcita Auſonia atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis; *c* pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos, & ſpicula lucida tergent
Arvina pingui, ſubigunt que in cote ſecures;
Signaque ferre juvat, ſonituſque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ poſitis incudibus urbes
Tela novant; Atina potens, Tyburque ſuperbum,
Ardea, *d* Cruſtumerique, & turrigeræ Antennæ.
Tegmina tuta *e* cavant capitum, flectuntque ſalignas
Umbonum crates, alii thoracas ahenos,
Aut læves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor; recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſſica jamque ſonant, it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementes

f Al. *expugnare.*

t Vos ſacrilego pendite hujus belli pœnas. Vocat. ſacril. quod bellum ſuſciperent contra voluntatem deorum.

u Securitas omnis in promptu eſt.

x Perpetua & non intermiſſa obſervatione.

y Orientis populos.

z Evocat ad bella. Putat Ser. alludi ad genus tertium militiæ quod evocatio dicebatur.

a Attingere portas noluit ad ipſas referandas.

b Ante *inexcitata*; *imm.* ut ingell. quanto diutius deſides fuerant, tanto ardentius ad bellum tunc ſe iſſe profectos. Mox dicit, *qui bello exciti reges.*

c *Pars ard.* pro ardua in altis equis, i. Populus partim paratus ire pedes, partim arduus alt. &c. Sic alibi ad rem, non ad vocem reſpicit.

d Mutavit, cum Cruſtumerium diceretur.

e *Cavant tegm.* pro conficiunt cava tegm.

Ad juga cogit equos, clypeumque auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona deæ, cantuſque movete;
Qui bello exciti reges, quæ quemque ſequutæ
Complerint campos acies, quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus *f* arſerit armis,
Et meminiſtis enim divæ, & memorare poteſtis;
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor divûm Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxtà Lauſus: quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:
Lauſus equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina *g* nequicquam ex urbe ſequutos
Mille viros: *h* dignus patriis qui lætior eſſet
Imperiis, *i* & cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem palma per gramina currum,
Victoreſque oſtentat equos ſatus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus: clypeoque inſigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit ſerpentibus hydram.
Collis Aventini ſylva quem Rhea ſacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit auras,
Miſta deo mulier: poſtquam Laurentia victor
Geryone extincto *k* Tyrinthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu ſævoſque gerunt in bella *l* dolones:
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili imꝑexum ſeta, cum dentibus albis,
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat,
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catilluſque, acerque Coras, Argiva juventus.
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur:
Ceu duo nubigenæ cùm vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, *m* Homolen, Othrynq; nivalem
Linquentes curſu rapido: dat euntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inventumque focis, *n* omnis quem credidit ætas,
Cæculus: hunc legio latè comitatur agreſtis;
Quique altum Prænestе viri, quique arva *o* Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roſcida rivis
Hernica ſaxa colunt; quos dives Anagnia paſcit,
Quos Amaſene pater; non illis omnibus arma,
Nec clypei curruſve ſonant: pars maxima glandes

f Splenduerit: aut, quorum armorum amore flagraverit. Aut, quibus armis ardentes prælata ſit.

g Qui in prælio periit, neq; paternum imperium recepit.

h Dignus cui lætior eſſet imperii paterni ſtatus.

i Q. d. Dignus alius patris imperiis lætitioribus.

k Hercules.

l *Dolones* ſunt vel flagella, intra quorum virgam latet pugio; vel (ſecundum Var.) ingentes conti, cum ferro breviſſimo.

m Montes Theſſaliæ qui exiſtimantur eſſe Centaurorum.

n De his verbis *omnis quem credidit ætas*, lege Ser. & vide an debeas illi credere.

o Quæ Sabiis colitur.

Liventis plumbi ſpargit, pars ſpicula geſtat
Bina manu, fulvoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti; *p* veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis, crudus tegit altera pero.
At Meſſapus equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam, nec ſternere ferro,
Jampridem reſides populos deſuetaque bello
Agmina in arma vocat ſubito, ferrumque *q* retractat.
Hi Feſcinninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi *r* Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cymini cum monte lacum, lucoſque Capenos,
Ibant *ſ* æquati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cygni,
Cum ſeſe è paſtu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos, ſonat amnis, & Aſia longè
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet, aëriam ſed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad littora nubem.
Ecce! Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magnique ipſe agminis inſtar:
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Unà ingens Amiterna cohors, *t* priſcique Quirites.
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuſcæ:
Qui Nomentum urbem, qui *u* Roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Severum
Caſperiamque colunt, Foruloſque & flumen Himellæ:
Qui Tyberim Fabarimque bibunt quos frigida miſit
Nurſia, & Hortinæ claſſes, populique Latini:
Quoſque ſecans *x* infauſtum interluit Allia nomen.
Quàm multi Libyco volvuntur *y* marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis;
Vel cùm ſole novo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis:
z Scuta ſonant, *a* pulſuque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius Trojani nominis hoſtis
Curru jungit Haleſus equos, Turnoque feroces
Mille *b* rapit populos; vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris, & quos de collibus altis
Aurunci miſere patres, Sidicinaque juxtà
Æquora, quique Cales linquunt, amniſque vadoſi
Accola Vulturni, pariterque Saticulus aſper,
Oſcorumque manus: teretes ſunt *c* aclides illis
Tela, ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.
Lævas cetra tegit, ſalcati comminus enſes.
Nec tu carminibus noſtris indictus abibis
Oebale, quem generaſſe Telon Sebetide Nympha

p Pede ſiniſtro nudo pugnare inſtituerunt.

q Tractat ſeprum quod tractare deſueverat.

r Mons apud Irpinos, haud longe a Flaminia. De quo Horatius, *Vides ut alta ſtat nive candidum Soracte.*

ſ In pares ordines digeſti.

t Id eſt, Sabini.

u Al. *Roſcida*, ſed *Roſea* Ser. agnoſcit a loci nomine.

x Ob cladem ibi acceptam a Romanis.

y Mari.

z Quidam *ſcuta ſ.* jungunt præced. comparationi.

a Al. *Pulſuq; pedum conterrita tellus.*

b *Rapit.* Raptim adducit.

c Jacula anſata vel amentata: cum ſequatur *flag. lento*, i. ferreo amento, ac fortaſſe ex ἀγκυλιδες facto ex ἀγκύλαι depravata eſt vox.

Fertur, Teloboûm Capreas cum regna teneret
Jam ſenior; patriis ſed non & filius avis
Contentus; late jam tum ditione premebat
Sarraſtes populos, & quæ rigat æquora Sarnus;
Quique Rufas Batulumque tenent, atq; arva Celennæ;
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu ſoliti torquere *d* cateias; *d* Tela Gallica.
Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex;
Æraque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſere in prælia Nurſæ,
Uſens, inſignem fama & felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens aſſuetaque multo
Venatu nemorum *e* duris Æquicola glebis: *e* Inſertilibus.
Arma i terram exercent, ſemperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente ſacerdos,
f Fronde ſuper galeam & felici comptus oliva, *f* Nam ſacerdotes & vates coronati & intulati erant. Ser. exponit, Frondibus comptus feſtivæ olivæ.
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Umbro;
g Vipereo generi, & graviter ſpirantibus hydris *g* Terrenis ſerpent. *Hydris* autem aquæ ſerp.
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, & morſus arte levabat.
Sed non Dardanidæ medicari cuſpidis ictum *h* Al. *Anguitia*, prog. nat. Marſorum. quia anguibus adverſatur.
Evaluit; neque eum juvere in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quæſitæ in montibus herbæ.
Te nemus *h* Angitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere *i* lacus. *i* Etiam alii lacus.
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello,
Viribus inſignem quem mater Aricia miſit,
Eductum Ægeriæ lucis, Hymettia circum
Littora; *k* pinguis ubi & placabilis ara Dianæ. *k* Frequenti ſacrific. *Plac.* q. d. Non qualis ante fuit, ſed illic, vel, apud Tauros, humano gaudens cruore.
Namq; ferunt fama Hippolytum, poſtquam arte novercæ
Occiderit, patriaſque explerit ſanguine pœnas,
Turbatis diſtractus equis, ad ſydera rurſus
Ætheria & ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæoniis revocatum herbis, & amore Dianæ. *l* Jaſum Æſculapium Phœbo genitum. At Ser. Pœrigenam etiam affert, i. matre Pœna genitum.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine *l* Phœbigenam Stygias detruſit ad undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & Nymphæ Ægeriæ nemoriique *m* relegat; *m* Segregat. At Serv. commendat, ab aliis ſegregatum.
Solus ubi in ſylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, verſoque ubi nomine Virbius eſſet.
Unde etiam Triviæ templo luciſque ſacratis
Cornipedes arcentur equi, quòd littore currum
Et juvenem monſtris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud *n* ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat. Ip- *n* Al. *ſegnius*: ut & Serv. legit & exp. Non ſegnius patre. Tam audax, ut nec paternæ mortis terrerentur exemplo.

Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
o Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est:
Cui p triplici crinita juba galea altâ Chimæram
Sustinet, q Ætnæos effiantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnæ,
At lævem clypeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, & custos virginis Argus,
Cælataque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina densantur campis, Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani;
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici,
Qui saltus, Tyberine, tuos, sacrumque Numici
Littus arant; Rutulosque exercent vomere colles,
Circæumque jugum; queis Jupiter Anxuris arvis
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Quà Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
r Quærit iter valles, atque in mare conditur Ufens.
Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
Bellatrix, non illa colo f calathisve Minervæ
Fœmineas assueta manus, sed prælia virgo
Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa juventus,
Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem,
t Attonitis inhians animis; ut regius ostro
Velet honos læves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

o Ser. exp. agit. At ego crediderim potius dictum exemplo Græcorum verborum, στρωφᾶται & πολῖται.

p Galea tres habens conos & lophos, tresque cristas, Gr. τριφάλῳ.

q Ingentes, & Ætnæis similes.

r Ut signif. fluminis angustias.

f Lanificio.

t Cum furore quodam pectasto ore.

Publii Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIB. VIII. ARGUMENTUM.

elli ſignum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius Ita-
læ maximarumque urbium ſibi auxilia adjungit. Venulus quo-
que Arpos ad Diomedem mittitur, ut eam periculi ſimilitu-
dine ad belli ſocietatem impellat. Quibus rebus permotus
Æneas, copiarumque ſuarum paucitati diffidens, Tyberini
monitu, adverſo flumine in ea loca ſubvehitur, in quibus poſtea
Roma condita fuit: Evandrique regis, qui ex Arcadia pro-
fugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condi-
derat, auxilium implorat. Evander Æneam, adventus ejus
cauſa cognita, benignè hoſpitio excipit: ſacriſque Herculis,
quibus tum intentus erat, adhibitum, cauſam ritusque ſacri-
ficii edocet, locaque ejus tractus nobiliora obiter hoſpiti recen-
ſet. Poſtridie Æneas, equitum quadringentorum ſubſidio ad-
jutus (quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius) partem
copiarum ſecundo fluvine ad ſuos remittit: ipſe cum reli-
quis Agyllam florentiſſimam Tyrrhenorum civitatem petit:
cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem re-
gno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vul-
canus uxoris blanditiis adductus, privigno ſuo arma fabrica-
tur; eademque à Venere ad Æneam deferuntur; qui armo-
rum pulchritudine delectatus, cum cætera omnia, tum cly-
peum imprimis, qui res à poſteritate ſua ſtrenue gerendas habe-
bat depictas, ſtudioſe admiratur.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti Argumentum.

Dat belli ſignum Laurenti Turnus ab arce.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & doceat quæ cauſa petendi.
Æneas divûm monitis adit Arcada regem
Evandrum, Arcadia profugum, nova regna petentem.
Accipit auxilium, huic natum & ſocia agmina jungit
Evander, Pallas fatis comes ibat iniquis.
Jamque habilis bello, & maternis lætus in armis,
Fataque fortunaſque ducum, caſuſque ſuorum
Sortitus clypeo, divina intentus in arte eſt.

ALIUD

ALIUD INCERTI AUTORIS Argumentum.

Vidit ut Æneas summa vi bella parari,
Arcadas, Evandrumque senem sibi fœdere jungit;
Dardanioque duci sociatur Etruria tota.
Arma petit genitrix, dat Mulciber; in clypeoque
Res pingit Latias, & fortia facta nepotum.

Aliud MONOSTICHON.

Præparat Octavo bellum quos mittat in hostes.

ALIUD.

Dat simul Æneas socios Octavus & arma.

UT *a* belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu;
Utque acres *b* concussit equos, utque *c* impulit arma;
Exemplo turbati animi, simul omne tumultu
Conjurat trepido Latium; sævitque juventus
Effera; ductores primi, Messapus & Ufens,
Contemptorque deûm Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium; & Latio consistere Teucros,
Advectum Æneam classi, victosque Penates
d Inferre, & fatis regem se dicere posci
Edoceat, multasque viro se adjungere gentes
Dardanio, & late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his cœptis, quem (si fortuna sequatur)
Eventum pugnæ cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
e Talia per Latium; quæ Læomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu,
Atque animum nunc huc celerem, nunc *f* dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat;
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercussum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat late loca; jamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat;
Cum pater in ripâ gelidique sub ætheris axe
Æneas, tristi turbatus pectora bello
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.

a Vexillum.

b Illo tubæ sonitu.

c Ad pedites pertinere & esse sacrorum, tradit Serv. Quidam exp. de hasta impulsa in hostium fines, ut postea moris fuit fecialibus.

d Ut lib. 1. *Inferretq; deos Latio.*

e Riebant aut quid tale.

f Sic Catullus, *Nos alio mentes alio divisimus aures.*

Huic deus ipse loci fluvio Tyberinus amœno,
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus; eum tenuis g glauco velabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo.
Tum sic affari, & curas his demere dictis,
O sate gente deûm, Trojanam ex hostibus urbem
h Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,
Expectate solo Laurenti, arvisque Latinis:
Hic tibi certa domus, certi, i ne absiste, penates,
Neu belli terrere minis: tumor omnis & iræ
Concessere deûm.
Jamque tibi (nè vana putes hæc fingere somnum)
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit,
Alba solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano: nunc qua ratione, quod instat,
Expedias victor, paucis (adverte) docebo.
Arcades his oris (genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa sequuti)
Delege locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine, Pallanteum.
Hi bellum assiduè ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.
Ipse ego te ripis & recto flumine ducam,
Adverum remis superes subvectus ut amnem.
Surge age nate dea: primisque k cadentibus astris
Junoni fer rite preces, iramque minasque
Supplicibus supera votis: mihi victor honorem
Persolves: ego sum, pleno quem flumine cernis
l Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,
Cæruleus Tybris, cœlo gratissimus amnis:
Hic mihi magna domus, celsis m caput urbibus exit.
Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
Ima petens: nox Æneam somnusque reliquit.
Surgit, & ætherii spectans orientia solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit: ac tales effudit ad æthera voces:
n Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde est,
Tuque ô Tybri, tu ô genitor cum flumine sancto,
Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus miserantem incommoda nostra
Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
o Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum,
Adsis ô tandem, & propius tua numina firmes,

g Dii fluviorum & maris hoc vestitu glauco, id est, cæruleo, pingi solebant, & capite arundine tecto. Carbaso autem texebantur tenuiss. vela.

h Ob Dardanum Trojani generis autorem ex Italia profectum. Unde lib. 7. *hinc Dard. ortus, Huc repetit.*

i Ne desere tuum inceptum. Junguntur autem, *Ne absiste, neu terrere:* ideo illa *ne absi.* non inclusa sunt parenthesi.

k Ut lib. 2. *suadentq; cadentia sydera somnos.*

l Radentem.

m De fonte fluvii ex edito Etruriæ parte exeunte. Convenit quod addit, *quacunq; solo pulch. exis.* Ita Serv. distinguit. Alii *Nymphæ Laurentes, Nymphæ.*

n Quod fluvii dividunt se in brachia, partes, vel ostia, quæ cornua vocantur, ut *Rhenusq; bicornis*: hinc ob

Sic mugitum.

Sic memorat : geminasque legit de classe biremes,
Remigioque aptat : socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum !
Candida per sylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conspicitur sus.
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi maxima Juno,
Mactat, sacra ferens, & cum *p* grege sistit ad aram.
Tybris eâ fluvium, quàm longa est, nocte tumentem
Leniit, & tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter incœptum celebrat *q* rumore secundo.
Labitur uncta vadis abies : mirantur & undæ,
Miratur nemus insuetum fulgentia longè
Scuta virûm fluvio pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus : viridesque secant placido æquore *r* sylvas.
Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
Cùm muros arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit : tum res inopes Evandrus habebat.
Ocyus advertunt proras, ubique propinquant.
Fortè die solennem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno divisque ferebat
Ante urbem, in luco : Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Thura dabant : tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & *s* tacitis incumbere remis,
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis : audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse ;
Et procul è tumulo, Juvenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare vias ? quo tenditis ? inquit.
t Qui genus ? unde domo ? pacemne huc fertis, an arma ?
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
(Paciferaque manu ramum prætendit olivæ)
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egere superbo.
Evandrum petimus : ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto perculsus nomine Pallas :
Egredere ô quicunque es, ait : coramque parentem
Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Accepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis ;

p Fœtu. Est autem Hyst. Pro pro *sistit & mactat.*

q Rumore secun. inter comites de felici profectione, ut quidam exp.

r Sylvarum vicinarum imagines in flumine apparentes.

s Pro, Tacito ! incumbere.

t Qui estis genere ? quo genere estis ? ut *Cressa genus Phoseo.*

Op-

Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
Et *u* vitta comptos voluit prætendere ramos:
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor & Arcas,
Quodque à ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus, & ſancta oracula divûm,
Cognatique patres, tua *x* terris didita fama,
Conjunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis & autor,
Electrâ (ut Graii perhibent) Atlantide cretus
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam (auditis ſi quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſydera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno,
His fretus, *y* non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me me ipſe, meumque
Objeci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, que te, crudeli *z* Daunia bello
Inſequitur: nos ſi pellant, nihil abfore credunt
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant,
Et mare, quod ſuprà, teneant, quodque alluit infrà.
Accipe daque fidem: ſunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas: ille os oculoſque loquentis
Jamjudum & totum luſtrabat lumine corpus.
Tunc ſic pauca refert. Ut te fortiſſime Teucrûm
Accipio agnoſcoque libens! ut verba parentis
Et vocem Anchiſæ magni vultumque recordor!
Nam memini Heſiones viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
a Protinus Arcadiæ gelidos inviſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa:
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes: mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Acceſſi, & cupidus *b* Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram, Lyciaſque ſagittas,
Diſcedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frænaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergò, & quam petitis, *c* juncta eſt mihi fœdere dextra:
Et, lux cùm primùm terris ſe craſtina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibuſque juvabo;
Interea ſæra hæc (quando huc veniſtis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiſcum, & jam nunc ſociorum aſſueſcite menſis.

u Paciferæ olivæ ramum, ut modo dixit.

x Per terras ſparſa. In quibuſdam edit. dedita male pro didita, voce antiqua: ut *Ditatur hic ſubito Trojana per agmina rumor.*

y Cum nullo ante pectus ſumat te aut per artem aliquam, ut per legatos probarem: ſed intrepidum me tibi commiſi. Artem fortaſſe intell. Artificioſam orationem.

z Rutuli a Dauno rege.

a Uno eodemq; itinere: vel, Continuato itinere. Alii, Ulterius pergentem.

b Oppidi Arcadiæ.

c Junſta eſt antiquis amicitiis per illud Anchiſæ hoſpitium.

Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
Pocula: gramineoque viros locat ipse sedili:
d Ex herbis structo superimposito sedili.
d Præcipuumque *d* toro & villosi pelle leonis
e Accipit Æneam, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
e Acceptum collocat super toro cooperto pelle leonis.
f Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas, simul & Trojana juventus
f Panes e Cerere confectos, id est, e frumento.
g Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.
Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait, Non hæc solennia nobis,
g Quidam exp. integri, & nunquam interrupti.
Has ex more dapes, hanc tanti numinis arma,
Vana superstitio veterumve ignara deorum
Imposuit: sævis, hospes Trojane, periclis
Servati facimus, meritosque novamus honores.
h Quasi jamjamque lapsuram.
Jam primùm saxis *h* suspensam hanc aspice rupem:
Disjectæ procul ut moles, desertaque montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit, vasto submota recessu,
Semihominis Caci: facies quam dira tegebat,
Solis inaccessam radiis, semperque recenti
Cæde tepebat humus: foribusque affixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
i Auxilium adventumque dei: nam maximus *k* ultor
l Tergemini nece Geryonis *m* spoliisque superbus,
Alcides aderat, taurosque hàc victor agebat
Ingentes: vallemque boves amnemque tenebant.
At *n* furiis Caci mens effera, nequid inausum
Aut intentatum sceleriśve dolive fuisset:
Quatuor à stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superanre juvencas.
Atque hos, nequa forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
i Adventu dei, qui adventus auxilio fuit.
k Qui se aliis etiam plurimis ultorem exhibuit.
l Tricorporis.
m Tauris, ut vers. seq.
n Furii in aliis.
o Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
o Vestigiis.
p Vestigia.
Quærentem nulla ad speluncam *p* signa ferebant.
Interea cum jam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararat:
Discessu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
Mugiit, & Caci spem custodita fefellit.
Hic verò Alcidæ furiis exarserat atro
q Sagittas.
r Clavam.
Felle dolor: rapit *q* arma manu, nodisque gravatum
r Robur, & aërii cursu petit ardua montis,
Tum primum nostri Cacum vidêre timentem, Tur-

Turbatumque *s* oculis; fugit ilicet ocyor Euro,
Speluncamque petit: PEDIBUS timor addidit alas.
Ut sese inclusit, ruptisque immane catenis
Dejecit saxum, ferro quod & arte paterna
Pendebat, fultosque emuniit obice postes;
Ecce, furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Accessum lustrans, huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens; ter totum fervidus ira
Lustrat Aventini montem; ter saxea tentat
Limina nequicquam; ter *t* fessus valle resedit.
Stabat acuta silix, præcisis undique saxis,
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adversum nitens concussit, & imis
Avulsum solvit radicibus: inde repente
Impulit, impulsu quo maximus insonat æther,
Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At specus & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosæ penitus patuere cavernæ.
Non secus ac siqua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, & regna recludat
Pallida, diis invisa, superque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immisso lumine manes.
Ergo insparata deprensum in luce repente,
Inclusumque sævo saxo, atque insueta rudentem
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, & ramis vastisque *m* molaribus instat.
Ille autem (neque enim fuga jam super ulla pericli est)
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Evomit; involvitque domum caligine cæca,
Prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
Fumiferam noctem, commistis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Præcipiti jecit saltu, qua plurimus *x* undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus æstuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripuit, in nodum complexus, & angit inhærens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulsis:
Abstractæque boves, *y* abjuratæque rapinæ
Cœlo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
Protrahitur, nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum villosaque setis
Pectora *z* semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primusque Potitius autor,
Et domus Herculei *a* custos Pinaria sacri,

Hunc

s Ea parte turbatum quæ præditrix est mentis, ut inquit Serv. addens legi etiam *oculi*: ut sit, *videre turbatum oculi*.

t De animo vult intelligi, S. pro Egens consilii: Sed alii simplicius, de corpore.

m Lapidibus qui minores molaribus erant.

x Intelligit vaporem qui in morem undæ circum volvebatur.

y Quas jurejurando negaverat esse apud se, vel pejurando retinebat. Ser. Contra jus retentæ.

z Antea vocavit semihominem.

a Ministra: ut *Trivia custos*.

Hanc aram luco statuit: quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.
Quare agite ô juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula *b* porgite dextris:
Communemque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat, *c* Herculea bicolor cum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer *d* implevit dextram scyphus: ocyus omnes
In mensam læti libant, divosque precantur.
e Devexo interea propior fit vesper Olympo:
Jamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant,
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt: cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum *f* Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas & facta ferunt: ut prima novercæ
Monstra manu geminosque premens eliserit angues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojamque Oechaliamque, ut duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. *g* Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylæumque Pholumque, manu, tu Cressia mactas
Prodigia, & vastum Nemeæ sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus: te *h* janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento.
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhœus
Arduus, arma tenens: non *i* te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumstetit anguis.
Salve vera Jovis proles, decus addite divis:
Et nos & tua dexter adi pede sacra secundo
Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt, ibat rex *k* obsitus ævo:
Et comitem Æneam juxta natumque tenebat:
Ingrediens: varioque viam sermone levabat.
Miratur, *l* facilesque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis, & singula lætus
Exquiritque auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, *m* Romanæ conditor arcis,
Hæc nemora indigenæ Fauni, Nymphæque tenebant,
Gensque virûm truncis & duro robore nata:
Queis neq; mos neq; cultus erat; nec jungere tauros,
Aut *n* componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.

b Præbete invicem pocula.
c Herculi consecrata.
d Ad signif. magnitudinem: ut cum Græc. dicunt, χειροπληθῆς λᾶστε.
e Inclinato in noctem.
f Qui tripudiantes aras circumibant.
g Orationis forma mutatur in μίμησιν.
h Cerberus.
i Non te ita circumstetit ut reddiderit rationis egentem, id est, amentem. Vel, non fuisti rationis egens, & consilii inops, cum te circumstetit.
k Sic Ter. dicit, *Pannis annisq; obsitum.*
l Mobiles.
m Pallanteæ, ubi postea palatium fuit.
n Nec quærere nec parta tueri, q. d. In diem vivebant.

Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exul adempris.
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit: Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aureaque (ut perhibent) illo sub rege fuere
Secula; sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim ac *o* decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tum manus Ausoniæ, & gentes venere Sicanæ:
Sæpius & nomen *p* posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque immani corpore Tybris:
A quo post Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patria, *q* plagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His posuere locis: matrisque egere tremenda
Carmentis nymphæ monita, & deus auctor Apollo.
Vix ea dicta, dehinc progressus, monstrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant nymphæ priscum Carmentis honorem
Vatis Fatidicæ: cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem (quem Romulus acer asylum
r Rettulit) & gelida monstrat sub rupe Lupercal,
s Parrhasio dictum Panos de more Lycei.
Nec non & *t* sacri monstrat nemus Argileti:
u Testaturque locum, & lethum docet hospitis Argi.
Hinc ad *x* Tarpeiam sedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.
Jam tum *y* religio pavidos terrebat agrestes
z Dira loci, jam tum silvam *a* saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoso vertice collem,
(Quis deus incertum est) habitat deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, cum sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextra, *b* nimbosque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum:
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem;
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri: passimque armenta videbant
c Romanoque foro & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad sedes, Hæc inquit, limina victor,
Alcides subiit, hæc illum regia cepit.
d Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo, rebusque veni non asper egenis.
Dixit, & angusti subter fastigia tecti In-

o Discedent & degenerans a priore colore.
p Deposuit, mutavit in aliud.
q Navigationem in longinquas & ult. terras procul domo parantem. Sic pelagi extremi, erunt extremæ & longissime remotæ ejus partes.
r Ad imitationem Atheniensis asyli fecit. Id est, offendit Lupercal Panos Lycei, dictum ex more Arcadico.
s Execrabilis.
t Jurat non sua culpa jura hospitii fuisse violata: quod Argus quidam ab eo susceptus hospitio, ibi fuisset necatus.
u Dictam postea Tarpeiam, sic Capitolia.
x Metus.
y Ser. expo. *magna*, cui non assentior.
z Tarpeium.
a Pro fulminibus.
b Ubi postea Rom. forum & Carinæ fuerunt.
c In animum tuum fortiter induci to.

Ingentem Æneam duxit: ſtratiſque locavit
Effultum foliis, & pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nec quicquam exterrita mater
Laurentumque minis & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur: thalamoque hæc conjugis aurea
Incipit, & dictis divinum aſpirat amorem:
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
e Faraliter ad exitium deſtinata. Ita Ser. quaſi fato debita.
e Debita, caſuraſque inimicis ignibus arces:
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
Artis opiſque tuæ: nec te, chariſſime conjux,
Incaſſumve tuos volui exercere labores:
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleviſſem ſæpe laborem.
Nunc, Jovis imperiis, Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadem ſupplex venio, & ſanctum mihi numen
f Poſt *Arma rogo* dixit Ser. eſſe diſtinguendum, ut cui petat non dicat, ſed relinquat intelligendum.
f Arma rogo, genitrix nato: te filia Nerei,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Aſpice qui coeant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis, in me excidiumque meorum.
Dixerat, & niveis hinc atque hinc diva lacertis
g Cunctantem de promiſſione.
g Cunctantem amplexu molli fovet; ille repente
Accepit ſolitam flammam, notaſque medullas
Intravit calor, & labefacta per oſſa cucurrit:
Non ſecus atque olim tonitru cum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit læta dolis, & formæ conſcia conjux.
b Magno atq; adeo immenſo. Legitur autem & *deviſtus*.
Tum pater b æterno fatur devinctus amore,
Quid cauſas petis i ex alto? fiducia ceſſit
Quo tibi diva mei? k ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet.
i Ex *alio*: non exp. ex veruſto & antiquo. At argumentatione longe repetita.
Nec pater omnipotens Trojam nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atque hæc tibi mens eſt,
k Si ſolicita iridem fuiſſes de armis habendis.
Quicquid in arte mea poſſum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove poteſt electro;
l Venti efficere poſſunt in fabrili arte.
Quantum ignes l animæq; valent; m abſiſte, precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba loquutus,
m Deſine precando me oſtendere te incertam de autheritate qua valere poſſis apud me.
Optatos dedit amplexus; placidumque petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat ſomnum; ceu fœmina primum
n Lanificio, Lanificii arte. Alii pro mercede & pretio quod Minervale dicitur.
Cui tolerare colo vitam tenuique n Minerva,
Impoſitum cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes,
Noctem addens operi, famulaſque ad lumina longo
Exercet penſo, caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, & poſſit parvos educere gnatos;
Haud ſecus ignipotens, nec rempore ſegnior illo,

Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit.
o Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis;
Quam subter specus & Cyclopum exesa caminis
Antra p Ætnæa tonant; validique incudibus ictus
Auditi q referunt gemitum: striduntque cavernis
Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat;
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
r Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat (s toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras) pars imperfecta manebat.
Tres t imbris torti u radios, tres nubis aquosæ
Addiderant; rutili tres ignis & alitis Austri.
Fulgores nunc terrificos, sonitumque metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucres
Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbes;
Ægidaque horrificum, x turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant;
Connexosque angues, ipsamque in pectore divæ
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta (inquit) y cœptosque auferte labores,
Ætnæi Cyclopes, & huc advertite mentem,
Arma acri facienda viro. NUNC viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistrâ;
Præcipitate moras. Nec plura effatus. At illi
Ocyùs incubuere omnes, pariterque laborem
z Sortiti; fluit æs rivis, aurique metallum;
Vulnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clypeum informant, UNUM omnia contra
Tela Latinorum, septenosque orbibus orbes
Impediunt: alii ventosis follibus auras
Accipiunt, redduntque; alii a stridentia tingunt
Æra lacu; gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
Hæc pater Æoliis properat dum b Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior; tunicaque inducitur artus,
Et c Tyrrhena pedum circundat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensem,
Demissa ab læva pantheræ terga retorquens.
Necnon & gemini custodes limine ab alto
Proeedunt, gressumque canes comitantur herilem.

o Unam ex Vulcanis Insulis nomine Hieram describit: ubi collis est flammas nostu evomens.
p Quod ex illis ictibus etiam Ætnæa resultarent.
q Per Echo.
r *Hoc* pro huc, ut test. Pris. & Ser.
s Qualia plur. Jup. ab omni parte cœli dejicit in ter.
t Periph. grandinis. *Torti*, i. constricti & coacti in grandinem.
u Fulminis, quod trifidum pingebatur, cuspides radios dicebant. Sic Apollon. dixit ὀκτῖνα.
x Ad bella concitatæ, ut *s. Extemplo turbati animi.*
y Al. *Certos lab.* i. qui quotidiano opere exercentur: qui olim instituti, qui vobis præcipue soliti.
z Distribuerunt inter se sive diviserunt artis suæ officia: ut alibi, *sortiti remot.* proprie sorte diviserunt.
a Ita tingunt ut strideant, seu stridant, vel tingendo stridere faciunt.
b Vulcanus a Lemno insula.
c Quia calceos Tuscos primum senatores, deinde milites gerere soliti sunt.

Hoſpitis Æneæ ſedem, & ſecreta petebat,
Sermonum memor, & promiſſi *d* muneris heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat,
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediiſque reſidunt
Ædibus: & *e* licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc,
Maxime Teucrorum ductor, quo ſoſpite nunquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor:
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires? hinc Thuſco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, & murum circumſonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis
Jungere caſtra paro: *f* quam fors inopina ſalutem
Oſtentat, fatis huc te poſcentibus *g* affers.
Haud procul hinc *h* ſaxo colitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes: ubi Lydia quondam
Gens bello præclara jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Impetio, & ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
Effera? dii capiti ipſius generique reſervent!
Mortua quinetiam jungebat corpora vivis,
Componens manibuſque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus) & *i* ſanie taboque fluentes
Complexu in miſero, longa ſic morte necabat.
At ſeſſi tandem cives infanda furentem
Armati circumſiſtunt, ipſumque domumque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros
Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis;
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condenſæ littore puppes,
Signaque ferre jubent: retinet longævus aruſpex,
Fata canens, ô Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtuſque virûm, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem,
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divûm.
Ipſe oratores ad me, regnique *k* coronam
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarchon,
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda *l* gelû ſeclisque effœta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Gnatum exhortarer, ni miſtus matre Sabella

d Auxilii promiſſi illi.
e Quem illis uno inter ſe conferre licebat.
f Al. quæ.
g Fati neceſſitate factum eſt ut venires: fortunæ beneficio, ut illi ducem requirant. Legitur & affers.
h Opere antiquo.
i Sanie mortui, tabo viventis.
k Inſigne, Species pro genere, quia Tuſci reges non habuerunt coronam. Inſignia autem, pro magna.
l Frigore ſenili tarda, & annis debilitata.

Hinc

Hinc partem patriæ traheret: tu, cujus & annis
Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere, ô Teucrûm atque Itàlûm fortiſſime ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes & ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam: ſub te tolerare magiſtro
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum robora pubis
Lecta dabo: totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat, *m* defixique ora tenebant
Æneas Anchiſiades & fidus Achates:
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant,
Ni ſignum cœlo *n* Cytherea dediſſet *o* aperto.
Namque improviſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit; & ruere omnia viſa repentè,
Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens;
Arma inter nubem, cœli in regione ſerena,
Per ſudum rutilare vident, & pulſa tonare.
Obſtupuere animis alii: ſed Troïus heros
Agnovit *p* ſonitum, & divæ promiſſa parentis.
Tum memorat, Nè vero hoſpes, ne quære profectò,
Quem caſum portenta ferant: ego poſcor *q* Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
Lauram auxilio.
Heu! quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quàm multa ſub undas
Scuta virûm, galeaſque, & fortia corpora volves,
Tybri pater! poſcant acies, & *r* fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto:
Et primum *ſ* Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat: *t* heſternumque Larem parvoſque Penates
Lætus adit; mactat lectas de more bidentes,
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Poſt hinc ad naves graditur, ſocioſque reviſit:
Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit, pars cætera prona
Fertur aqua, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuncia ventura Aſcanio rerumque patriſque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
Ducunt *u* exortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus *x* aureis.
Fama volat parvam ſubito vulgata per urbem,
Ocyus ire equites Tyrrheni ad littora regis.
Vota metu duplicant matres, *y* propiuſque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis Hæ-

m Intenti: ſed defixi præ ſe ferrent etiam ſtuporem quendam.
n Venus.
o Sereno, ut alibi *aperta ſerena*.
p Quid ſonitus ſignificaret.
q *Olymp.* vel de Olymp. poſcor. i. Hæc ſigna cauſa mei fiunt, vel in Olympum poſcor, at rectius, poſcor ad bellum ex Olymp.
r Datam de fœderibus ſanciendis fidem violent.
ſ Hypall. pro Herculeas aras in quibus erant ignes ſopiti.
t Cui pridie ſacrificaverat.
u Eximium, egregium.
x Aut quia ungues ipſi, cum arueruut, auri imitantur colorem: aut quia ſolebant deaurari.
y Timent propinquum periculum.

Hæret, inexpletum lacrymans: ac talia fatur,
O mihi præteritos referat si Jupiter annos!
(Qualis eram cum primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi, scutorumque incendi victor acervos:
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda,
Ter letho sternendus erat: cui tunc tamen omnes
Abstulit hæc animas dextra & totidem exuit armis)
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam
Nate tuo: neque [z] finitimus Mezentius unquam
Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis viduâsset civibus urbem.
At vos, ô superi, & divûm tu maxime rector
Jupiter, Arcadii, quæso, [a] miserescite regis:
Et patrias audite preces: Si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant:
Si visurus eum vivo, & venturus in unum:
Vitam oro: patiar quemvis [b] durare laborem.
Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris:
Nunc, ô nunc liceat crudelem abrumpere vitam;
Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,
Dum te, chare puer, mea [c] sera & sola voluptas,
Complexu teneo: gravior ne nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos & fidus Achates;
Indè alii Trojæ proceres; ipse agmine Pallas
In medio chlamyde & pictis [d] conspectus in armis.
Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
(Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes)
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque re olvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Armati tendunr: it clamor, & agmine facto
[e] Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campũ.
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Relligione patrum latè sacer; undique colles
Inclusere cavi, & nigra nemus abiete cingunt;
Sylvano fama est veteres sacrâsse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis; celsoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas, & bello lecta juventus

z Al. finitimo.

a Al. Reminiscere regis, Exaudiq, Preces patrias.

b Ferre, Sustinere.

c Ut Gr. dicunt, τηλύγετον & μουνογενῆ.

d Conspicuus, spectabilis.

e De quadruped. properantibus hæc vox dicitur. Plaut. quadrupendanti conterio.

Suc-

Succedunt, feſſique & equos & corpora curant.
At Venus æthereos inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
Ut procul è gelido ſecretum flumine vidit,
Talibus affata eſt dictis, *f* ſeque obtulit ultro:
En! perfecta mei promiſſa conjugis arte
Munera; nè mox aut Laurentes, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prælia *g* poſcere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit,
Arma ſub adverſa poſuit radiantia quercu.
Ille deæ donis & tanto lætus *h* honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit;
Miraturque interque manus & brachia verſat,
Terribilem criſtis galeam, flammaſque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem; qualis cum cærula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget.
Tum leves ocreas electro, auroque recocto,
Haſtamque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inſcius ævi,
Fecerat ignipotens; illic genus omne futuræ
Stirpis *i* ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella
Fecerat: & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam: *k* geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, & raptas ſine more Sabinas
Conſeſſu *l* caveæ, magnis Circenſibus actis,
Addiderat; ſubitoque novum conſurgere bellum
Romulidis, Tatioque ſeni Curibuſque ſeveris,
Poſt iidem inter ſe poſito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, pateraſque tenentes
Stabant, & cæſa jungebant fœdera *m* porcâ.
Haud procul inde *n* citæ Metium in diverſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis Albane *o* maneres)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tellus
Per ſylvam, & ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Necnon Tarquinium ejectum Porſenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obſidione premebat:
ÆNEADÆ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Aſpiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In *p* ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.

f Deam confeſſa, ut lib. 2.

g Provocare.

h Quod manifeſtam viderat matrem, & numinis ſui plenam.

i Uſq; ad Aug. Cæſ. *in ord. fecerat.*

k Totus hic locus Ennian. eſt.

l Ubi populus ſpectat.

m Pro porco dictum putant gram. Suet. porcam, Livius percum dixit. Sed porcus & de fœmina dictum fuiſſe videtur.

n Ut quæ curſitabant in ſpatio Circi maxima concitatione curriculi.

o Manere debuiſſes, vel debueras.

p Summa clypei parte.

At-

Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea cesaries ollis, atque aurea *q* vestis:
r Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur; duo quisque Alpina coruscant
Gesa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exultantes Salios, nudosque Lupercos,
s Lanigerosque apices, & lapsa ancilia cœlo
Extulerat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum pœnas, & te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, furiarumque ora trementem,
Secretosque pios; his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi latè maris ibat imago
Aurea; sed fluctu spumabant cærula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.
In medio classes æratas, Actia bella,
Cernere erat; totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar,
Cum patribus populoque, penatibus & magnis diis,
Stans celsa in puppi; geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice sydus.
Parte alia ventis & diis Agrippa secundis,
Arduus agmen agens; cui *t* belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbarica variisque Antonius armis
Victor, ab auroræ populis & littore rubro
Ægyptum, viresque Orientis, & ultima secum
Bactra vehit; sequiturque (nefas!) Ægyptia conjux.
Una omnes ruere, ac totum spumare reductis
Convulsum remis *u* rostris stridentibus æquor.
Alta petunt; pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus instant;
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur: *x* arva nova Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro,
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angues.
Omnigenûmque deûm monstra & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contraque Minervam
Tela tenent: sævit medio in certamine Mavors,
Cælatus ferro, tristesque ex æthere divæ,
Et scissa gaudens vadit Discordia palla?

q Pro barba unde investis, imberbis.

r ῥαβδωτοῖς, virgas quasdam in longum aut latum varia serie & colore porrectas habentibus.

s Qui flamines gestabant pileum in quo erat brevis virga desuper habens aliquid lanæ.

t De bello Siculo quod cum Pompeio gestum est.

u Sic & lib. 5. sed alii leg. utrobiq; *rostrisq; strid.*

x *Arva Nept.* pro mari.

Quam

Quam tum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Deſuper; omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jamjamque immittere funes.
Illam inter cædes, pallentem morte futurâ,
Fecerat ignipotens undis & z Iapyge ferri;
Contrà autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentemque ſinus, & tota veſte vocantem
Cæruleum in gremium a latebroſaque flumina victos.
At Cæſar triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, diis Italis votum immortale ſacrabat,
Maxima ter centum totam delubra per urbem.
Lætitia b ludiſque viæ plauſuque fremebant;
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ;
Ante aras terram cæſi ſtravere juvenci.
Ipſe ſedens niveo c candentis limine Phœbi,
Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam veſtis, & armis.
Hic Nomadum genus, & diſcinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Caraſque, ſagittiferoſque Gelonos
Finxerat: Euphrates ibat jam mollior undis:
Extremique hominum Morini, Rhenuſque bicornis,
Indomitique d Daæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani, donâ parentis
Miratur; rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque & fata nepotum.

y Q. d. littoralis qui in Leucano littore colebatur & ludis triennalibus, equeſtribus, novalibuſq; celebrabatur.

z Vento ex Apulia flante.

a Quia Nili origo neſcitur

b Ludi compitalitii celebrantur.

c Marmorei templi limine.

d Al. Dacæ vel Daei.

Publii Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIB. IX. ARGUMENTUM.

Absente Æneâ, & in Tuscia conquirendis auxiliis occupato, Turnus à Junone per Iridem admonitus ne tantam rei bene gerendæ occasionem amitteret, quam proxime ad hostes copias admovet. Qui cum suis se mœnibus continerent, neque aquo loco facerent dimicandi potestatem, ut illis spem omnem fugæ intercluderet, classem exurere conatur. Erat ejus classis materia ex Idæa matris luco cæsa: quapropter matris precibus adductus Jupiter, naves omnes instanti incendio eripuit, & in totidem nymphas marinas convertit. Post hæc imminente jam nocte, Turnus adversus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: iis Messapum præfecit. Interim consultantibus Trojanorum ducibus, quemnam potissimum ad Æneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiorem, ultro eam provinciam suscipiunt Nisus & Euryalus, conjunctissimum amicorum par: qui cum urbe emissi, hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque se spoliis exornant. Verum cum instante jam luce se recipere conantur, à Volscentis equitibus conspecti, ad sylvas confugiunt. Ibi Euryalus armorum pondere, viaque errore impeditus, in hostes incidit, & à Volscente, frustra deprecante Niso, confoditur. Nisus quoque, cæso Volscente, & Euryali nece strenuè vindicata, multis vulneribus confossus, super amici corpus cecidit. Capita hastis affixa in castra deferuntur: ubi à Trojanis è mœnibus agnita, ingentem in urbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat: magna utrinque strages editur. Ibi Ascanius Numanum insolentius se jactantem, sagitta ictu interficit. Pandarus & Bitias successu elati portam recludunt, hostesque subeuntes, ingenti cæde propellunt. Ejus rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit, Trojanosque in fugam convertit. Tandem hostium multitudine circumventus, paulatim cedit ad eam oppidi partem, qua fluvio alluitur: &, ut erat armatus, flumen tranans, incolumis ad suos revertitur.

ALIUD

Aliud MODESTINI Jurisconsulti

Argumentum.

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Junonis monitu Turnus festinat in hostem.
Teucrorum naves, Rutulis jaculantibus ignem,
Nympharum in speciem divino numine versa.
Euryali & Nisi cœptis fuit exitus impar.
Pugnatur, castra Æneadæ vallumque tuentur.
Audacem Rutulum dat letho pulcher Iülus:
Fit via vi; Turnus Bitian & Pandaron altum
Dejicit, & totis victor dat funera castris:
Jamque fatigatus recipit se in castra suorum.

ALIUD INCERTI AUTORIS

Argumentum.

Ad Turnum properè Junonia mittitur Iris,
Instigatque animos, acies movet ille, Phrygasque
Obsidet: in nymphas versa est Æneia classis.
Euryalus Nisusque luunt nece prælia noctis.
Vi Turnus potitur castris, mox pellitur inde.

Aliud MONOSTICHON.

Nonus habet pugnas, nec adest dux ipse tumultu.

ALIUD.

Daunius expugnat Nono nova mœnia Trojæ.

ATque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum: luco tum fortè parentis
Pilumni Turnus sacrata valle *e* sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore loquuta est,
Turne quod optanti divûm promittere nemo
Auderet, *f* volvenda dies (en!) attulit ultro.
Æneas, urbe, & sociis, & classe relicta,
Sceptra Palatini sedemque *g* petit Evandri:
Nec satis: extremas Coryti penetravit ad urbes;

e Hic sedere de eo dicit qui mortuis feriatur.
f Voluta, ut apud Lucr. exp. Quidam volubilis. Sic. Hom. περιπλομένων ἐνιαυτῶν.
g Petit pro petiit, ut Mal. me Gal. petit, nam propter coitum vocalium ult. alias brevis, producitur. T. Sed tamen l. petivit.

Ly-

Lydorumque manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnes, & turbata arripe castra.
Dixit: & in cœlum paribus se sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicesque ad sydera palmas
Sustulit: ac tali fugientem est voce sequutus:
Iti decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repentè
Tempestas? *h* video medium discedere cœlum,
i Palantesque polo stellas: sequar omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque æthera votis.
Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
k Dives equûm, dives pictai vestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est:
Ceu septem surgens sedatis *l* amnibus altus
m Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cum refluit campis, & jam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Cayeus.
n Quis globus, ô cives, caligine volvitur atra!
Ferte citi ferrum: date tela, *o* scandite muros:
Hostis adest; eia; ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent.
Namque ita discedens præceperat *p* optimus armis
Æneas, siqua interea *q* fortuna fuisset,
Nè struere auderent aciem, neu credere campo;
Castrâ modò & tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor iraque *r* monstrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta faceſſunt;
Armatique cavis expectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volans *s* tardum præcesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improvisus adest; maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hostem?
En! ait, & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ: & campo se se arduus infert.
t Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrisono, Teucrûm mirantur *u* inertia corda:
x Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere: huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, & litumque per avia quærit. Ac

h Ut Cic. de hiatu terræ, cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus.
i Discursantes, vel vagantes.
k Exercitus potius quam Messapus.
l Alveis, ut vult Ser. Alii de septem fluminibus quæ in se Ganges recipit.
m Altus, i. per profundam altitudinem, Ser.
n Pro quantus, admirantis, non interrogantis.
o Al. & scandite.
p Q. d. sicut decet optimum ducem.
q Si quis casus bellicus intervenisset.
r Hortatur.
s Pedibus, quia equitum comparatione tardi sunt.
t Hastæ jactum clamore comitantur. Al. clamorem.
u Quæ talia esse judicabant ex iis quæ statim addit, Non æquo dare se campo.
x Non facere pugnandi potestatem.

Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpessus & imbres
Nocte supet media: tuti sub matribus agni
Lacerum exercent: ille aspet & improbus irâ
Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros & castra tuenti
Ignescunt iræ, & duris dolor ossibus ardet;
Qua tentet ratione aditus, & [z] qua via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque *a* effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus septam circum & fluvialibus undis,
Invadit, socioque *b* incendia poscit ovantes:
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum verò incumbunt: URGET præsentia Turni,
Atque omnis fascibus pubes *c* accingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Taeda, & commistam Vulcanus ad astra favillam.
Quis deus, ô Musæ, tam sæva incendia Teucris
Avertit; tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite: prisca fides *d* facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygiâ formabat in Ida
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat;
Ipsa deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem, Da nate petenti
Quod tua chara parens domito te poscit Olympo.
Pinea sylva mihi multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
Has ego *e* Dardanio juveni cum classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius *f* urget.
[g] Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
Nè cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contrà, torquet qui sydera mundi.
O genitrix, quo *h* fata vocas? aut quid petis istis?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
[i] Fas habeant? [k] certusque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Imò ubi defunctæ finem portusque tenebunt
Ausonios, *l* olim quæcunque evaserit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse deas: qualis Nereia Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris
Per picè torrentes atraque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

Et

y Ultra mediam noctem.

z Magis probat *quidam qua exp.* In quo loco: *via* autem, accessio ad muros.

a Cogit æquo camp. se dare.

b Ignem vel incendia.

c Armantur.

d Factum hoc, licet prisca sit, tamen fama ejus non est obliterata.

e Æneæ.

f Al. *auget*, ut & apud Ser.

g Eximе mihi metus. Libera me hoc metu.

h Legitur etiam *fata trahis?* quam lect. sequitur Ser.

i Jus, ut exp. Ser.

k Securus eventuum ac periculorum: quia potius qui navigat, incertus certa adit pericula.

l Vel *olim* jung. cum præcedentibus.

Ergo aderat promiſſa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant: cum Turni injuria *m* matrem
Admonuit ſacris ratibus depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis effulſit, & ingens
Viſus ab Aurora cœlum tranſcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum Rutulorumque agmina complet:
Ne trepidate meas Teucri defendere naves,
Neve armate manus; maria ante exuere Turno
Quàm ſacras dabitur pinus: vos ite ſolutæ,
Ite deæ pelagi, *n* genitrix jubet: & ſua quæque
Continuò puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demerſis æquora roſtris
Ima petunt: hinc virgineæ (mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies, pontoque feruntur,
o Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Obſtupuere animis Rutuli: conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis: cunctatur & amnis
Rauca ſonans, revocatque pedem Tyberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno:
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monſtra *p* petunt; his Jupiter ipſe
Auxilium ſolitum aripuit, *q* non tela nec ignes
Expectant Rutulos: ergo maria invia Teucris,
Nec ſpes ulla fugæ; rerum pars altera adempta eſt.
Terra autem *r* in manibus noſtris: tot millia *ſ* gentes
Arma ferunt Italæ: nil me fatalia terrent,
Siqua Phryges præ ſe jactant reſponſa deorum.
Sat fatis Venerique datum eſt, tetigere quòd arva
Ferrilis Auſoniæ Troes: ſunt & mea contra
Fata mihi ferro ſceleratum excindere gentem,
Conjuge præreptâ: nec ſolus tangit Atridas
Iſte dolor, ſoliſque licet capere arma *t* Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt: peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitùs modo non genus omne perofos
Fœmineum: quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, *u* lethi diſcrimina parva,
Dant animos, annon viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu, conſidere in ignes?
Sed vos ô lecti, ferro quis ſcindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros: addant ſe protinus omnes
Etruſci ſocios: tenebras & inertia furta
Palladii, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Ne timeant: nec equi cæca condemur in alvo:
v Luce palam certum eſt igni circumdare muros.
Haud ſibi cum Danais rem faxo, & pube Pelaſga,

m Quidam intell. de matre deorum Berecynthia, quæ & Cybele, cujus paulo ante facta mentio.

n Alii *Gen. jubet*, jungunt præced.

o Quidam vero cod. non habent hunc verſum.

p Malum Trojanis porrendunt.

q Non expectant Tro. ut Rutulorum telis aut ign. pereant qui jam navium amiſſione pericrunt. *r* In noſtra eſt potestate, Nobis paret. *ſ* Al. *gentis*.

t Fam. Micenæ urbs Agamemnonis.

u Al. *lethi diſcrimine parvo*.

v Hanc opponit tenebris & furtis, quæ dixit.

Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod supereſt, læti bene gestis corpora rebus
Procurate viri, & pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
Bis septem Rutuli, muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque sequuti
Purpurei cristis juvenes, auroque coruſci,
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super è vallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent: necnon *y* trepidi formidine portas
Explorant, pontesque & propugnacula jungunt:
Tela gerunt: instant Mneſtheus acerque Sereſtus:
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores *z* juveni, & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio sortita periclum
Excubat, *a* exercetque vices, *b* quod cuiq; tuendum est.
Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
Hyrtacides (comitem Æneæ quam miserat Ida
Venatrix jaculo celerem levibusque sagittis)
Et juxta comes Euryalus: quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana nec induit arma,
Ora puer prima signans intonsa *c* juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant.
Tunc quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait, *d* Diine hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete est.
Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant: somno vinoque soluti
Procubuere: silent latè loca; percipe porro,
Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.
Æneam acciri omnes populusque patresque
Exposcunt: mittique viros qui certa reportent.
Si tibi quæ posco promittunt (nam mihi facti
Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros, & *e* mœnia Pallantea.
Obstupuit magno laudum perculsus amore
Euryalus; simul his ardentem affatur amicum.
Mene igitur socium summis adjungere rebus
Nise fugis? solum te intanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores

y Festini per formidinem.

z Ascanio. Al. *Juvenum*: quod de magistris militum accipiendum esset, ut vult Serv. Sed alteram lect. sequitur & Don.

a Id est, per vices excubat.

b Ad id quod accepit tuendum.

c Pro lanugine & erumpente barba, ut & ἄνθη. *Gr.*

d Incendor hoc ardenti desiderio, dei alicujus instinctu, an quisq; suam diram cupiditatem pro dei instinctu habet, vel effatu?

e Ubi tunc credit esse Æneam.

Sub-

Sublatum eruditi: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Æneam, & fata extrema sequutus.
f Vel *hic* adverbium: id est, in meo pectore. Est *f* hic; est animus lucis contemptor: & istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad hæc, Equidem de te nil tale verebar,
g Q. d. Non fas. est, inquam. Alii partic. *non* jungunt sequentibus. Nec fas: *g* Non; ita me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quicunque oculis hæc aspicit æquis.
Sed siquis (quæ multa vides discrimine tali)
Siquis in adversum rapiat casusve deusve,
Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
Sit qui me raptum pugna, pretiove redemptum,
Mandet humo solita, aut siqua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro:
Neu matri miseræ tanti sim causa doloris,
h Pro, Ausa est prosequi, vel Prosequitur, rem tantam ausa: Cæterum pro *ausa* legitur etiam *una*. Quæ te sola, puer, multis è matribus *h* ausa
Prosequitur, magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem, Causas nequicquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
Aeceleremus, ait: vigiles simul excitat; illi
Succedunt, servantque vices: statione relicta
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas, & corda oblita laborum;
Ductores Teucrûm primi, & delecta juventus,
Consilium summis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quisve Æneæ jam nuntius esset.
i Ostendit eos diurna statione fatigatos. *i* Stant longis adnixi hastis & scuta tenentes,
Castrorum & campi medio: tum Nisus & unà
Euryalus confestim alacres admittier orant:
k Sic Naso, *Grande moræ pretium.* Rem magnam *k* pretiumque moræ fore: primus Iülus
Accepit *l* trepidos, ac Nisum dicere jussit.
l Festinos. Tunc sic Hyrtacides, Audite ô mentibus æquis
Æneadæ, neque hæc nostris spectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli somno vinoque sepulti
Conticuere: locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui pater in bivio portæ quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad sydera fumus
m Fortunam sequi, & arripere occasionem. Erigitur: *m* si fortuna permittitis uti,
Quæsitum Æneæ ad mœnia Pallantea;
Mox hic cum spoliis, ingenti cædo peracta,
Affore cernetis: nec nos via fallit euntes.
n Nos in obsvall. positi vidpri. partem urbis. Vidimus *n* obscuris primam sub vallibus urbem
Venatu assiduo, & totum cognovimus amnem.
His annis gravis atque animi maturus Alethes,
Dii patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos juvenum, & tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros, dextrasque tenebat

Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat.
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro o talibus ausis
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primùm
Dii moresque dabunt vestri: tum cætera reddet
Actutum pius Æneas, atque p integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
Imo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
(Excipit Ascanius) per magnos, Nise, Penates,
Assaracique larem, & canæ penetralia Vestæ
Obtestor (quæcunque mihi q fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis) revocate parentem,
Reddite conspectum: NIHIL illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, devicta genitor quæ cepit Arisba:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta;
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam sceptrisque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem:
Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus? ipsum illum clypeum, cristasque rubentes
r Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora captivosque dabit, suaque omnibus arma;
s Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus,
Te verò, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, veneranda puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complectar in omnes.
Nulla meis fine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem seu bella geram; tibi maxima rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Eurialus, t Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit; u tantum fortuna secunda
Aut adversa ca dat. Sed te x super omnia dona
Unum oro; genitrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
Hanc ego nunc ignarum hujus quodcunque pericli est,
Inque salutatam linquo (nox, & tua testis
Dextra) quod nequeam lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, & succurre relictæ.
y Hanc sine me spem ferre tui; audentior ibo
In casus omnes. Perculsa mente dederunt
Dardanidæ lacrymas, ante omnes pulcher Iülus,
Atque z animum patriæ strinxit pietatis imago:
Tunc sic effatur,
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit ista mihi genitrix, nomenque Creusæ
Solum defuerit, nec pastum gratia talem

o Serv. legit, *laudibus istis*, ut in aliis cod.

p Vel de præsenti temp. de futuro: id est, cum ad maturam seu virilem ætatem pervenerit.

q Me commendo vestræ virtuti.

r Extra sortem tibi dabo: nec in sortitionem prædæ mittentur, sed tibi, extra ordinem, cedent.

s Præter hæc, alias, *insuper id campi*.

t Nunquam meam de hoc audaci incepto sententiam mutabo.

u Hoc tantummodo de me possum promittere. Ita Ser. qui ex hac expos. ostendit se adverb. a sequentibus & præced. separare. At Don. videtur legisse, *tantum fort. secunda, Haud adversa cadat.*

x Pro ultra.

y Fac me posse sperare, cæ non defuturum precibus meis.

z Repræsentavit Eurialus charitatem erga parentes.

Pa-

Parva manet, casus factum quicunque sequetur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat,
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ generoque manebunt.
Sic ait illacrymans: humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Cnossius, atque habilem vaginâ aptarat eburnâ.
a Dat Nisо Mnestheus pellem, horrentisque leonis
Exuvias: galeam fidus *b* permutat Alethes.
Protinus armati incedunt; quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumque senumque
Prosequitur votis; necnon & pulcher Iülus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem.
Multa patri portanda dabat mandata: sed auræ
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.
Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt; multis tamen ante futuri
Exitio. Passim vino somnoque per herbam
Corpora fusa vident: arrectos littore currus:
Inter lora rotasque viros, simul arma jacere,
Vina simul: prior Hirtacides sic ore loquutus,
c Euryale, audendum dextra: nunc *c* ipsa vocat res.
d Hac iter est: tu, nequa manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longè.
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbus
Rhamnetem aggreditur, qui fortè tepetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur;
Sed non augurio potuit depellere *e* pestem.
Tres juxtà famulos temerè inter tela jacentes,
Armigerumque Rhemi premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis, ferroque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit,
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra, toriq; madent: necnon Lamyrumq; Lamumq;
Et juvenem Serianum, illa qui *f* plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus; felix, si *g* protinus illum
Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo *h* per ovilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque, trahitque
Molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento:
Nec minor Euryali cædes: incensus & ipse
Perfurit; ac multum in medio sine nomine plebem,
Fadumq; Hebesumq; subit, Rhœtumq; Abarimque,
Ignaros; Rhœcum vigilantem, & cuncta videntem;
Sed magnum metuens se post cratera tegebat;

a Hoc verbum in præced. etiam intell. Ensem exuit, & dat Euryalo.
b Quia sunt aliæ galeæ explorantium.
c Occasio suadet.
d Per hostium cædem & audaciam nostram.
e Exitium, mortem.
f Plurimum. Qui in plurimam usq; noctem, i. maximam noctis partem.
g Ulterius pergendo, seu progrediendo, vel non intermittendo.
h Tmesis, pro per turbans ovilia.

Po-

Pectore in adverſo totum cui cominus enſem
Condidit aſſurgenti, & multâ *i* morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, & cum ſanguine miſta
Vina refert moriens: hic *k* furto fervidus inſtat,
Jamque ad Meſſapi ſocios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Niſus,
(Senſit enim nimiâ cæde atque cupidine ferri)
Abſiſtamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt, via facta per hoſtes.
Multa virûm ſolido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque ſimul, pulchroſque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis & aurea bullis
Cingula; Tyburti Rhemulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona, hoſpitio cum jungeret abſens,
Cædicus: ille ſuo moriens dat habere nepoti.
Poſt mortem bello Rutuli prædaque potiti;
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
Tum galeam Meſſapi *l* habilem criſtiſque decoram
Induit: excedunt caſtris, & tuta capeſſunt.
Interea præmiſſi equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, & Turno regi reſponſa ferebant:
Ter centum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Jamque propinquabant caſtris, muroque ſubibant,
Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum *m* ſubluſtri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiiſque adverſa refulſit.
Haud temerè eſt viſum: conclamat ab agmine Volſcens,
State viri: quæ cauſa viæ? quive eſtis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi *n* tendere contra,
Sed celerare fugam in ſylvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque *o* aditum cuſtode coronant.
Silva fuit latè dumis atque ilice nigrâ
Horrida; quam denſi complerunt undique ſentes;
Rara per occultos ducebat ſemita calles.
Euryalum tenebræ ramorum oneroſaque præda
Impediunt; fallitque timor regione viarum.
Niſus abit: jamque imprudens evaſerat hoſtes,
Atque *p* lacus, qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani, tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, & fruſtra abſentem reſpexit amicum,
Euryale *q* infelix, quâ te regione reliqui?
Quâque ſequar? rurſus perplexum iter omne revolvens
r Fallacis ſylvæ, ſimul & veſtigia retrò
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentûm.

i Pro cruore. Eduxit gladium cum multo cruore. Alii legunt *purpureum*, de enſe qui multo cruore purpureus. Vel *multa morte*, cum multo morientis cruore.

k Perſequitur furtivas cædes. At Ser. exp. nocturno prælio.

l Aptam & convenientem. Sic *nemoris de morte habilem ſuſpenderat arcum.*

m Non penitus illuſtri: quod lib. 6. dicit, *lunæ ſub luce maligna.*

n Nihil reſponderunt. Tendo contra ſerm. caum. i. tibi reſpondeo.

o Al. *abitum.* quod magis probat Ser.

p Al. *locus.*

q Ad ſeipſum refert, ut paret Ser.

r Al. *Fallaces ſylvas*: ut diſting. *revolvens.*

Nec

Nec longum *f* in medio tempus, cum clamor ad auras
Pervenit: ac videt Euryalum, quem jam manus omnis
Fraude loci, & noctis subito turbante tumultu,
Oppressum rapit, & conantem plurima frustrà.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in hostes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocyus adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur;
Tu dea, tu præsens nostro succurre labori,
Astrorum decus, & nemorum Latonia custos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi:
Hunc sine me turbare globum, & rege tela per auras.
Dixerat: &, toto connixus corpore, ferrum
Conjicit; hasta volans noctis diverberat umbras,
Et venit *u* adversi in tergum Sulmonis: ibique
Frangitur, ac fixo transit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt: hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum *x* librabat ab aure,
Dum trepidant; it hasta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæsit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volscens: nec teli conspicit usquam
Autorem, nec quo se ardens emittere possit.
Tu tamen *y* interea calido mihi sanguine pœnas
Persolves amborum, inquit: simul ense recluso
Ibat in Euryalum. Tunc vero exterritus, amens
Conclamat Nisus: nec se celare tenebris
Amplius, aut raptum potuit perferre dolorem.
Me, me: adsum qui feci; in me convertite ferrum
O Rutuli; mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
Nec potuit (cœlum hoc & conscia sydera testor)
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
z Transadigit costas, & candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus letho; pulchrosque per artus
It ruor, inque humeris cervix collapsa recumbit.
Purpureus veluti cum flos succisus aratro
Languescit moriens, lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
a Volscentem petit, in solo Volscente moratur:
Quem circum glomerati hostes, hinc cominus atq; hinc
Protubant: instat non *a* segnius, ac rotat ensem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore

f Inter auditum sonum & visum Euryal. *t* Sic modo dixit *fallacem Sylvam.*

u Qui erat e regione, etsi non adverso pectore. Hasta porro sic fracta est ipso impetu ut findueretur: ita hastile fissum & ipsa fissione accuminatum præcordia transit.

x Gestus jaculantis exprimitur. Nam manualia tela aut ab aure aut a latere jaciuntur.

y Donec ille inveniatur.

z Al. *transibit* & transadigit. Utrum libet autem horum sequendo, scribendum fuerit *rupit.*

a Al. *Secius*, & quidem apud Ser. ita scriptum est: qui exp. Non secius quam vulneratus.

Cor-

Condidit adverſo, & moriens animam abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum
Confoſſus, *b* placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo; ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli, ſpoliiſque potiti,
Volſcentem exanimem flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exangui; & primis una tot cæde peremptis,
Serranoque, Numaque: ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſemineceſque viros, *c* tepidaque recentem
Cæde locum, & plenos *d* ſpumanti ſanguine rivos.
Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, & multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam ſole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circundatus ipſe
Suſcitat: æratasque acies in prælia cogit:
e Quiſque ſuas, variiſque acuunt rumoribus *f* iras.
Quin ipſa arrectis (viſu mirabile) in haſtis,
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali & Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem (nam dextera cingitur amni)
Ingenteſque tenent foſſas, & turribus altis
Stant mœſti: ſimul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia fama ruit, matriſque adlabitur aures
Euryali; *g* ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit.
Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa.
Evolat infelix, & fœmineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,
Telorumque memor: cœlum dehinc queſtibus implet.
g Hunc ego te, Euryale, aſpicio? tune ille ſenectæ
Sera meæ *h* requies potuiſti linquere ſolam
Crudelis? nec te ſub tanta pericula miſſum
Affari extremum miſeræ data copia matri?
Heu terra ignota canibus *i* data præda Latinis
Alitibuſque jaces: nec te tua *k* funera mater
Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens: tibi quam noctes feſtina dieſque
Urgebam, & tela curas ſolabar aniles.
Quo ſequar? aut qua nunc artus avulſaque membra

b Cum illum vidit a ſe peremptum.

c Hypal. pro Tepidum locum recenti cæde. Unde multi legunt *Tepidumque recens locum.*

d Spumat enim languis cum effunditur. Adhuc autem effundebatur: quia dixit, *femineceſque viros.*

e *Quiſque ſuos* legit Ser. ſubaudiens comites. Tunc autem interpunfuerit poſt cogit.

f Ex Euryali & Niſi audacia motas.

g Talem.

h Quem ſperabam foro requiem.

i Quidam ſer. *data præda.*

k Pro *funerea.* Nam *funera* ad quas funus pertinet. Vide Ser. Alii intel. pro in funera, vel ad fun. Affertur & alia ſcriptura *funere.* Producere autem exp. ante ædes proponere mortuos ad exequias.

Et *l* funus lacerum tellus habet ? hoc mihi de te,
Nate, refers ? hoc sum terraque marique sequuta ?
Figite me, siqua est pietas : in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli ; me primum absumite ferro.
Aut tu magne pater divûm miserere, tuoque
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo :
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi mœstusque per omnes
It gemitus ? torpent infractæ ad prælia vires.
Illam *m* incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilionei monitu, & multum lacrymantis Iüli
Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.
At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit : sequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant acta pariter testudine Volsci,
Et fossas implere parant, ac vellere vallum :
Quærunt pars aditum & scalis ascendere muros,
Quà rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris : telorum effundere contrà
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Assueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, siqua
Possent rectam aciem perrumpere : cum tamen omnes
Ferre libet subter densa testudine casus.
Nec jam sufficiunt ; nam qua globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque *n* ruuntque :
Quæ stravit Rutulos latè, armorumque resolvit
Tegmina : nec curant cæco contendere Marte,
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte aliâ horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.
o Vos, ô Calliope, precor aspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco :
Et mecum ingentes *p* oras evolvite belli.
Et meministis enim divæ, & memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
q Opportuna loco : summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
Certabant : Troes contra defendere saxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
r Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri : quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.
Turbati trepidare intus, frustraq; malorum

l Cadaver.

m Augentem luctus. Vel, incitantem animos ad lugendum.

n Al. *trahuntq;*

o Te cum cæteris Musis precor, vel Te & cæt. Musas. Ser. ait, esse Syllepsin per numeros pro vos Musæ ! vel te Call.

p Spatia magna belli explicare, ut Ennius dixerat, *Quis potis ing. oras evolvere b.*

q Scilicet circa portas.

r Pro primus.

Velle fugam: dum se glomerant, retroque residunt
In partem quæ *s* peste caret, tum pondere turris
Procubuit subitò, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole sequutæ
Confixique suis telis, & pectora duro
Transfossi ligno, veniunt: *t* vix unus Helenor,
Et Lycus elapsi: quorum primævus Helenor,
Mœonio regi, quem serva Lycimnia furtim
u Sustulerat, *x* vetitisque ad Trojam miserat armis:
Ense levis *y* nudo, parmaque *z* inglorius alba.
Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas,
Ut fera, quæ densa venantum septa corona
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Injicit, & saltu supra venabula fertur:
Haud aliter juvenis medios morituros in hostes
Innit, & quà tela vidit densissima, tendit.
At pedibus longè melior Lycus, inter & hostes,
Inter & arma fuga muros tenet, altaque cerat
a Prendere tecta manu, sociûmque attingere dextras.
Quem Turnus pariter cursu teloque sequutus
Increpat his victor, Nostrasne evadere demens
Speràsti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magnâ muri cum parte revellit.
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cygnum
Sustulit alta pecus pedibus *b* Jovis armiger uncis:
Quærsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus: undique clamor
Tollitur: invadunt, & fossas aggere complent.
Ardentes tædas alii ad fastigia jactant.
Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis,
Leucetius, portæ subeuntem, igneſque ferentem:
Emathiona Liger, Chorinæum sternit Asylas,
Hic jaculo bonus, hic longè fallente sagitta:
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
Turnus Ityn, Cloniumque, Dioxippum, Promulumque,
Et Sagarim, & summis stantem *c* pro turribus Idam:
Privernum Capys: hunc primo levis hasta Themillæ
d Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus, abditaque intus
e Spiramenta animæ lethali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera,
Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina, pinguis ubi placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis

Incendio: ut lib. 5. *toto descendit corpore festis.*

s Pro unus, & alter. videlicet Hel. & Lycus.
t Educaverat.
u Quia servi militia prohibebantur.
x Stricto.
y Quasi tyro.

a Quia tunc alti non erant muri, sed ad impetum tantum repellendum.

b Aquila.

c Pro defensione turrium. Aut sic magnum ut turrim putares.
d Paululum vulneraverat.
e Stabat arcentis fil. Arcens in ar. &c. ut vult Serv.

Ipse

Ipse ter adducta circum caput egit habena:
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primùm bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius; fortemque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanum, nuper thalamo sociatus, habebat:
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, *f* tumidusque novo præcordia regno
Ibat, & *g* ingenti sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, & *h* morti prætendere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt,
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulysses:
Durum à stirpe genus: *i* natos ad flumina primùm
Deferimus, sævoque gelu duramus & undis.
Venatu invigilant pueri, sylvasque fatigant:
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum, parvoque assueta juventus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
k Omne ævum ferro teritur, versaque juvencûm
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem:
Canitiem galea premimus: semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis / pictæ croco & fulgenti murice vestis:
Desidiæ cordi: juvat indulgere choreis,
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O vetè Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocat Berecynthia matris
Idææ: sinite arma viris, & *m* cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Ascanius, nervoque obversus equino
Contendit telum: diversaque brachia ducens,
Constitit ante Jovem, supplex per vota precatus,
JUPITER omnipotens, audacibus annue cœptis,
Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte juvencum,
n Candentem, pariterque *o* caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte serena
Intonuit lævum: sonat unà *p* lethifer arcus,
q Et fugit horrendum stridens elapsa sagitta.
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro

f Animo elatus ob novum regnum. Exp. autem Serv. duobus modis *novo regno*.

g Ser. legit *ingentem*. Non erat ingens, sed se esse ingentem clamitabat.

h Ser. *morti* exp. bello. Sed malim illi vulgarem sign. relinquere: ut inteli. Muros morti opponere, & hoc adversùs illam obstaculo se tueri.

i Ex consuetudine Germanorum faxit qui aquæ Rheni arcitrio explorabant essent ne partus legitimus an nothus.

k Semper in manibus tela militarin gerimus, etiam cum terram subigimus. Nam hasta pro boum stimulo utimur.

l De crocotio veste mul. ut effeminatos insectat Trojanos.

m Omittite bellum.

n Quidam exp. nitidum præpinguedine.

o Æqualem matri, nondum pariri.

p Don. legit *fatifer*.

q Al. *effugit*, quod magis placat Ser.

Trajicit: I, VERBIS virtutem illude ſuperbis;
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
r Hæc tantum Aſcanius: Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiaque fremunt, animoſque ad ſydera tollunt.
Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies urbemque videbat,
Nube ſedens, atque his victorem affatur Iülum,
MACTE nova virtute puer (ſic itur ad aſtra)
Diis ſ genite, & geniture deos, jure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident,
t Nec te Troja capit. Simul hæc effatus ab alto
Æthere ſe mittit: ſpirantes dimovet auras,
Aſcaniumque petit: forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten: hic Dardanio Anchiſæ
Armiger ante fuit, fiduſque ad limina cuſtos:
Tum comitem Aſcanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crines albos, & u ſæva ſonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iülum,
Sit ſatis Æneade, telis impunè Numanum
Oppetiiſſe tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & x paribus non invidet armis:
Cætera parce puer bello. Sic orſus Apollo
Mortales medio aſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovêrò deum proceres, divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque ſuga ſenſêre ſonantem.
Ergo avidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Aſcanium prohibent: ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animaſque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acres arcus, y amentaque torquent.
Sternitur omne ſolum teliis: tum ſcuta cavæque
Dant ſonitum z flictu galeæ: pugna aſpera ſurgit:
Quantus ob occaſu veniens pluvialibus hædis
Verberat imber humum, quam multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cùm a Jupiter horridus Auſtris
Torquet aquoſam hyemem, & cœlo cava nubila rumpit.
Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco ſylveſtris b Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus æquos:
Portam, quæ ducis c imperio commiſſa, recludunt,
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hoſtem.
Ipſi intus dextra ac læva pro turribus aſtant,
Armati ferro, & criſtis capita alta coruſci:
Quales ac ea linquentia flumina circum,

r Sic alibi, *Nec plura* ſub. dixit. At Serv. Hæc tantum & dixit & tecit.

ſ *Genite*, propter Venerem: *Gen.* deos propter Jul. Cæſ. & Aug.

t Ex Phil. dicto ad Alexand. Μακεδονία σὲ οὐ χωρεῖ. At Serv. exp. Majoris es meriti quam civitas in qua nunc es.

u Strepitu terribilia.

x Simul armis, non peritia, ſed genere victoriæ. Pari gloria, quia ut Apollo puer, ſi occiſo Num. injurias Tro. defendit.

y Tela amenta torquent.

z Afflictu, ictu.

a Æt. ut Hor. *Sub Jove frigido.*

b *Hyena* legendum ſuſpicatur Turn. ut ſylveſtri hyæna educati dicuntur, ſicuti cerva, cane, lupa, quidam nutriti feruntur.

c *Quia imperio* accuntis Æn. commiſſa ei fuerat: potius, quæ imp. Æn. fuerat com.

Si- Tund. & Bitiæ.

Sive Padi tipis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut vidêre patentes.
Continuo Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Timarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis *d* discordibus iræ:
Et jam collecti Troes glomerantur eôdem.
Et conferre manum & procurrere longius audent.
Ductori Turno diversa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Fervere cæde nova, & portas præbêre patentes.
Deserit inceptum, atque immani concitus irâ
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos:
Et primum Antiphaten (is enim se primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo: volat Itala *e* cornus
Aëra per tenuem, stomachoque infixa sub altum
Pectus abit; reddit *f* specus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum pulmone tepescit.
Tum Meropem atque Erymantha *g* manu, tum sternit
Aphidnum:
Tum Bitiam ardentem oculis, animisque frementem,
h Non jaculo (neque enim jaculo vitam ille dedisset)
Sed magnam stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis & auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, *i* & clypeum super intonat ingens:
Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Constructam jaciunt ponto: sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit.
Miscent se maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tum sonitu Ptochyta alta tremit, *k* durumque cubile
Inarime, Jovis imperiis imposta Typhœo.
Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit:
Immisitque fugam Teucris, *l* atrumque timorem.
Undiqne conveniunt: quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animo deus incidit.
Pandarus ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa converso cardine torquet,
Obnixus latis humeris: multosque suorum
Mœnibus exclusos *m* duro in certamine linquit:

d Hostibus scilicet Trojanorum qui a Rutulis discordabant.
e Telum de Itala cornu.
f Sp. Vul. Poetica exaggeratione dicit.
g Gladio cominus ferit: cum Antiph. occidisset jaculo.
h Non jac. sternit.
i Ex casu corporis ingentis, atq; armis gravis.
Sic autem alibi *sonitum* super *arma dedere*. Hom.
ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ.
Item,
ἀμφὶ δὲ οἱ βράχε τεύχεα ποικίλα χαλκῷ.
k Mortiferum: ad pœnam statutum.
l *Atrum* per Metalepsin dicit turpem, molestum, odiosum: quod atra, inauspicata, & funesta, & injucunda erant.
m Sine spe evadendi.

Ast alios secum includit, recipitque ruentes:
n Demens qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia Tigrim.
Continuò nova lux oculis effulsit, & arma
Horrendum sonuêre: tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.
Agnoscunt faciem invisam atque immania membra
Turbati subito Æneadæ: tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus irâ
Effatur, o Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum:
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus,
Incipe, siqua animo virtus, & consere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis & cortice p crudo
Intorquet, summis adnixus viribus, hastam;
Excepêre auræ vulnus: Saturnia Juno
Detorsit veniens: portæque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera versat
Effugies: neque enim q is teli nec vulneris autor.
Sic ait; & r sublatum altè consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubesque immani vulnere malas.
Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit:
Diffugiunt versi trepida formidine Troes.
Et, si continuò victorem ea cura subisset,
Rumpere claustra manu, sociosque immittere portis,
Ultimus ille dies bello genitque fuisset.
Sed furor ardentem cædisque insana cupido
Egit in s adversos.
Principio Phalarim, & t succiso poplite Gygen
Excipit: u hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum (Juno vires animumque ministrat.)
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parma;
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumq; Haliumque, Noëmonaq; Pritanimque,
Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,
Uibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno dejectum cominus ictu
Cum galea longè jacuit caput: inde ferarum
Vastatorem Amycum; quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrumque armare veneno.
Et Clytium Æolidem, & amicum x Cretea Musis:

n Hoc ex affectione sua posuit poeta, inquit Ser. qui & similem locum affert. Existimo autem imitari Homericum,

νήπιος,

quod Epiphonemati itidem adhibet.

o Ostendere vult se non per imprudentiam Turnum inclusisse, sed illum per temeritatem sibi minime profuturam castra penetrasse.

p Viridi duro.

q Pro is legitur etiam at, item est.

r Genus feriendi Gallicanum.

s Eos qui ante eum ex adverso erant, etsi tergum adverterant & fugerant.

t Excipit & succidit poplitem.

u Deinde raptis de hostibus fugientibus.

x Poetam lyricum.

Cretea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, y numerosque intendere nervis:
Semper equos atque arma virûm pugnasque canebat.
Tandem ductores, audita cæde suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus:
Palantesque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus, Quò deinde fugam, quò tenditis? inquit.
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, & vestris, ô cives, undique septus
Aggeribus, tantas strages impunè per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, z veterumque deorum,
Et magni Æneæ segnes miseretque, pudetque?
Talibus accensi firmantur, & agmine denso
Consistunt. Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem quæ cingitur amni.
Acriùs hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. a Ceu sævum turba leonem
Cum telis premit infensis; ac territus ille
Asper, acerba ruens, retro redit: & neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra
Ille quidem, hoc cupiens, potis est, per tela virosque:
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat ira.
Quinetiam bis tum medios invaserat hostes,
Bis conversa fuga per muros agmina vertit:
Sed manus è castris propere coit omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aëriam cœlo nam Jupiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantùm,
Nec dextra valet: b injectis sic undique telis
Obruitur: strepit assiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra fatiscunt,
Discussæque jubæ capiti: nec sufficit umbo
Ictibus; ingeminant hastis & Troes, & ipse
Fulmineus Mnestheus, tum toto corpore sudor
Liquitur, & c piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit: fessos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, & mollibus extulit undis;
Et lætum sociis d abluta cæde remisit.

y Rhythmos facere intentiones nervorum. Id est, qui secundum chordas verba componebant.

z Penates significat, quos semper coluere Trojani.

a Haud aliter Turnus retrocedens petebat fluvium, ac solet leo, pressus multitudine, nec terga præbere, propter iram vel pudorem posse, licet cupiat, invenantes impetum facere.

b Al. objectis.

c Nigrum & ex eo multum. Multus enim humo nigricat, qui paucus pellucet & limpidus est.

d Quia cæde contaminati aqua se abluere solebant.

Publii Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIB. X. ARGUMENTUM.

Jupiter, convocato deorum concilio, ad concordiam ipſos adhortatur. Ibi Venus de Trojanorum periculo, inſatiabiliq; Junonis odio conqueritur; aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit. Juno contra, malorum omnium cauſam in Trojanos, veluti primos belli autores, atque adeo in Venerem ipſam rejicit. Fruſtra itaque tentata reconciliatione, Jupiter, ubi nullam vidit eſſe contentionum finem, ne aut uxorem aut filiam laderet, ſe neutrarum partium ſtudia ſequuturum pronuntiat, ſed pro ſua aquitate omnia fatis eſſe permiſſurum. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt; non minore animo obſeſſi ſe ad defenſionem parant. Dum hæc in Latio geruntur, Æneas, rebus in Etruria ex animi ſententia confectis, multorumque populorum auxiliis adjunctis, triginta navium claſſe ad ſuos revehitur; Ibi nymphas, paulo ante in eam formam ex navibus ſuis transformatas, obvias habet; ex iis & de claſſis amiſſione, & de ſuorum periculo certior redditur. Inde in hoſtium uſque conſpectum provectus, copias ſuas exponit. Rutuli oppugnatione deſiſtunt, occurrenteſque ad littus, terra hoſtem prohibere conantur. Magno utrinque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magna prius edita hoſtium ſtrage, tandem à Turno occiditur. Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos Rutulorum acervos amico inferias mittit. Aſcanius quoque, eruptione facta, ſuas cum patre copias conjungit. Quibus rebus permota Juno & pro Turno ſollicita, impetrata à Jove venia, præſenti eum periculo eripit, objecta illi falſa Æneæ imagine, quam dum in navim quandam fugientem inſequitur, vinculis à Junone ruptis, vi tempeſtatis ad littora Ardeæ proxima devehitur. Interim Mezentius Jovis monitu pugnæ ſuccedens, magnum tam Trojanorum quam Etruſcorum numerum proſternit; donec ab Æneæ haſta ictu vulneratus, à Lauſo filio protectus, agre ſe ad obligandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lauſus quoque, dum patrem ulciſci conatur, ab Æneæ interficitur. Ejus rei nuntio accepto Mezentius, conſenſo equo, in prælium redit; ubi dum filii mortem vindicare parat, eadem, qua filius, dextra concidit.

ALIUD

Aliud MODESTINI Jurisconsulti

Argumentum.

Concilium divis hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circum omnibus instant.
Advenit Æneas multis cum millibus heros.
Mars vocat, & totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in prælia Turnus;
Caduntur q; duces; cadit & sine nomine vulgus.
Subtrahitur pugna Junonis numine Turnus.
Æneas præstat, Mezenti eade pia a,
Et Lausum invicta perimit per vulnera dextra,
Mox ulter vati Mezentius occidit ipse.

ALIUD INCERTI AUTORIS

Argumentum.

Placat & uxorem dictis & jurgia nata
Juppiter; auxiliis instructus Troius heros
Advenit; occurrunt Rutuli atq; in littore pugnant.
Occidit à Turno Pallas, victorq; superbus
Æneæ eripitur. Mezentius interit acer.

Aliud MONOSTICHON.

Occidit Æneæ decimo Mezentius ira.

ALIUD.

Exponit Decimus Tuscorum in littore pugnas.

PAnditur interea domus *e* omnipotentis Olympi:
Conciliumq; vocat divûm pater atq; hominum rex
Sydeream in sedem, terras unde arduus omnes
Castraque Dardanidûm aspectat, populosq; Latinos.
Consident tectis bipatentibus: incipit ipse,
Cœlicolæ magni, *f* quia nam sententia vobis
Versa retro? tantumque animis certatis iniquis?
g Abnueram bello Italiam concurrere Teucris;
Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?
Adveniet justum pugnæ (ne *h* accersite) tempus;
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atque Alpes immittet apertas.
Tum certare odiis, tum *i* res rapuisse licebit; Nunc

e Omnia complectentis, omnibusq; potentis, ut fit a *potior*. Quidam leg. *omnipatentis*, alii *omniparentis*. Est autem Nævii versus, nisi quod ille scripserat *altitonantis*.
f Pro cur, ex Ennio.
g Ut vicissim annuere dicitur cum nutu quo totum Olymp. tremefacit sibi aliquid placere testat.
h Al. *arcessite*.
i Bellum pro specialis indicere.

Nunc ſinite, & *k* placidum læti componite fœdus.
Juppiter hæc paucis: at non Venus aurea contrà
Pauca refert.
O pater, ô hominum divûmque æterna poteſtas,
(Namq, aliud quid ſit quod jam implorare queamus?)
Cernis ut inſultant Rutuli, Turnuſque feratur
Per medios inſignis equis, tumiduſque ſecundo
Marte ruat? non clauſa regunt jam mœnia Teucros;
Quin intra portas atque ipſis prælia miſcent
Aggeribus murorum, & inundant ſanguine *l* foſſas.
Æneas ignarus abeſt: nunquamne levari
Obſidione ſines? muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Trojæ, necnon exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis
Tydides: equidem (credo) mea vulnera *m* reſtant,
Et tua progenies mortalia *n* demoror arma.
Si ſine *o* pace tua, atque invito numine Troes
Italiam petiere; luant peccata, neque illos
Juveris auxilio; ſin tot reſponſa ſequuti,
Quæ ſuperi manesque dabant; cur nunc tua quiſquam
Flectere juſſa poteſt; aut cur nova condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in littore claſſes?
Quid tempeſtatum regem, ventoſque furentes
Æolia excitos, aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam *p* Manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet, & ſuperis immiſſa repentè
Alecto medias Italûm bacchata per urbes.
NIL ſuper imperio moveor; ſperavimus iſta,
Dum fortuna fuit; vincant, quos vincere mavis.
Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua conjux,
q Dura per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
Æneas ſane ignotis jactetur in undis,
Et quamcunque viam dederit fortuna, ſequatur;
Hunc tegere, & diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos atque Cythera,
Idaliæque domus; poſitis inglorius armis
Exigat hic ævum; magna ditione jubeto
Carthago premat Auſoniam; nihil urbibus indè
Obſtabit Tyriis; quid peſtem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugiſſe per ignes?
Totque maris vaſtæque exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri, recidivaque Pergama quærunt?
Non ſatius cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atque ſolum quo Troja fuit? *r* Xanthum & Simoenta
Redde, oro, miſeris: iterumque revolvere caſus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno

Acta

k Al. *Placitum.*

l Al. *Poſſæ.* Sed foſſas legit Priſe ut ſit *inundant* active poſitum. Sic autem & Serv. exp. Implent & inundare faciunt.

m Hoc mihi reſtat, ut iterum a Tydide vulnerer.

n Expectanda mihi ſunt arma. Manet me, ſeu impendet mihi caſus ille ex armis mort.

o Pro venia.

p Juno ſupra, *Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.*

q *Dura* Serv. jungit cum nomine conjux? forteſſe autem *per dura excidia fumantia*, i. quæ adhuc fumant.

r Intell. ſedes ceretas petique antiquæ patriæ imaginem habeant ut loci, portæ, fluvii idem nomen habentes in memoriam redigant eis belli Iliaci conditionem atque fortunam.

Acta furore gravi, Quid me alta silentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Ænean hominum quisquam divûmque subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis autoribus: esto,
Cassandræ impulsus furiis. Num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenamvē *s* fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hic Juno, demissave nubibus Iris?
Indignum est Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem, & patria Turnum consistere terra,
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid, *t* face Trojanos atra vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid, soceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, *u* præfigere puppibus arma?
Tu potes Æneam manibus subducere Graiûm,
Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes:
Et potes in totidem classem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contrà juvisse *x* nefandum est.
Æneas ignarus abest: ignarus & absit.
Est Paphos Idaliumque tibi, sunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem & corda aspera tentas?
Nosne tibi *y* fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? Nos? An miseros *z* qui Troas Achivis
Objecit? quæ causa fuit consurgere in arma
Europamque Asiamque, & fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovique cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis; nunc sera querelis
Haud justis assurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno: cunctique fremebant
Cœlicolæ *a* assensu vario: ceu flamina prima
Cum deprensa fremunt sylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas
Insit: *b* eo dicente, deûm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther:
Tum Zephyri posuere, premit placida æquora pontus.
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem;
Quæ cuiq; est fortuna hodie, quam quisq; *c* secat spem,
Tros Rutulusve *d* fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italum castra obsidione tuentur,
Sive errore malo Trojæ monitisque sinistris.

s Opem vel auxilium, ut cum dicitur, *Dii vestr. fidem.*

t Bello sævo.

u Propter illud *Scuta virum fluvio pictasque innare carinas.*

x Q. d. scilicet *nef. est.* Val. cum interrog.

y Molles: quæ etiam sine inimicis possent perire. Rectius *caducas.*

z De Venere.

a Quia pars Veneri favebat, pars Junoni.

b Hæc verb. *eo dicente*, & sequen. usque ad *Accip.* malim notis Parenth. includi.

c *Secat* pro desecat, & proinde sumit. Qui enim quid desecat, sibi id sumit: quod & Græci ἀποτέμνεσθαι dicunt.

d *Fuat* pro fuerit. Fut. temp. verb. defect.

Nec

Nec Rutulos solvo: sua cuique e exorsa laborem
Fortunamque ferent: REX Jupiter omnibus idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi, solio tum Jupiter aureo
Surgit: cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
At legio Æneadum vallis obsessa tenetur:
Nec spes ulla fugæ: miseri stant turribus altis
Nequicquam, & rara muros cinxere corona.
Asius Imbrasides, Hicetaniusque Thymœtes,
Assaracique duo, & senior cum Castore Tybris,
Prima acies: hos f germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus & Hæmon Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Mi jaculis, illi cerrant defendere saxis:
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
Dardanius h caput (ecce) puer detectus honestum,
Qualis gemma micat, i fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho
Lucet ebur) fusos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli subnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Ismare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæonia generose domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactoluque irrigat auro.
Affuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit:
Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant. Media Æneas freta nocte secabat:
Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis
Regem adit, & regi memorat nomenque genusque,
Quidve petat, quidve ipse ferat, Mezentius arma
Quæ sibi conciliet: violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ sit fiducia rebus
Admonet, immiscetq; preces: haud fit mora: Tarchon
Jungit opes, fœdusque ferit: k tum libera fatis
Classem conscendit jussis gens Lydia divûm
Externo commissa duci. Æneia puppis

Prima

e Ex operat.

f Quia scit hoc esse fatale, ut Æneas imperet in Italia.

g Aut inter se germani filii Sarpedonis, fratres. Sed potius, Fratres uterini, & Sarpedonis ambo filii. *Et Clarus & Hæm* Al. *Et clarus Ethemon.* Al. *Clarus et Ethemon comitatur.*

h Sine galea: ut non pugnaturus: ob illud quod audivit supra, *Cætera parce puer bello.*

i Quæ est in medio annuli aurei.

k Intell libera licuisse militatum ire Etruscis, nihil refragantibus fatis, cum Æneæ externo duci commissi essent. Nam duce Etrusco ne militarent in Mezentium, vatum effatis antemoniti fuerant.

Prima tenet, roſtro Phrygios ſubjuncta leones:
l Propter facta illic navigia. Imminet Ida ſuper profugis *l* gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Æneas, ſecumque volutat
Eventus belli variros: Pallaſque ſiniſtro
Affixus lateri, jam quærit ſydera, opacæ
Noctis iter, jam quæ paſſus terraque marique.
Pandite nunc Helicona deæ, cantuſque movete,
Quæ manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Æneam, armetque rates, pelagoque vehatur.
m Navis nomen. Maſſicus ærata princeps ſecat æquora *m* Tigri;
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Cluſi
Quique urbem liquere Coſas: queis tela, ſagittæ
o Pharetræ. *n* Corytique leves humeris, & lethifer arcus.
Una torvus Abas: huic totum inſignibus armis
n Auratum Apol. ſimulacrum habebat. Agmen & *o* aurata fulgebat Apolline puppis.
Alii de imag. picta intel. Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: aſt Ilva trecentos,
Inſula inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum divumque interpres Aſylas,
p Periciſſime agnoſcuntur. Cui pecudum fibræ, cœli cui ſydera *p* parent,
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes:
q Raptim ducit. Mille *q* rapit denſos acie, atque horrentibus haſtis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Piſæ,
Urbs Etruſca ſolo. Sequitur pulcherrimus Aſtur,
r Per equum equitandi peritiam videtur intell. Ser. qui expon. Aſtur *r* equo fidens, & verſicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt (mens omnibus una ſequendi)
Qui Carete domo, qui ſunt Minionis in arvis:
Et Pyrgi veteres, *ſ* intempeſtæque Graviſcæ.
Eques optimus. Non egot *e*, Ligurum ductor, fortiſſime bello
ſ Sine tempore, i. tranquillitate. Peſtilentes. Tranſierim, Cycne, & paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ ſurgunt de vertice pennæ.
Nam Graviſcæ a gravi aere ſunt dictæ. Crimen amor veſtrum, formæque inſigne paternæ.
t Phaethontis, quæ mutatæ fuerunt id arbores. Namque ferunt luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondes, umbramque *t* ſororum:
Dum canit, & mœſtum muſa ſolatur amorem;
u Cum cantu cœlum perentem. Vel quod eſt revera in ſydera relatus, ut videmus in ſphæra. Canentem molli plumâ duxiſſe ſenectam,
Linquentem terras, & *u* ſydera voce ſequentem.
Filius æquales comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Inſtar aquæ, ſaxumque undis immane minatur
Arduus, & longâ ſulcat maria alta cariná.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
x Quia Mantua tres habuit tribus, quæ in quaternas curias dividebantur. Faridicæ Mantus & Thuſci filius amnis,
Qui muros matriſque dedit tibi, Mantua, nomen:
Mantua dives avis: ſed non genus omnibus unum.
x Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni ſ

Ipſa caput populis, Thuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos *y* in ſe Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca,
Mincius infeſta ducebat in æquora pinu.
It gravis Auleres, *z* centenaque arbore fluctum
Verberat aſſurgens: ſpumant vada marmore verſo.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominem præfert, in Priſtin deſinit alvus:
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat unda,
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subſidio Trojæ, & campos ſalis ære ſecabant.
Jamque dies cœlo conceſſerat, almaque curru
Noctivago Phœbe medium pulſabat Olympum:
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens clavumque regit, veliſque *a* miniſtrat.
Atque illi medio in ſpatio chorus (ecce!) ſuarum
Occurrit comitum: nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphaſque è navibus eſſe
Juſſerat: innabant pariter fluctuſque ſecabant,
Quot priùs æratæ ſteterant ad littora proræ.
Agnoſcunt longè regem, luſtrantque chorels:
Quarum quæ fandi doctiſſima Cymodocea,
Ponè ſequens, dextra puppim tenet: ipſaque dorſo
Eminet, ac lævâ tacitis ſubremigat undis.
Tum ſic ignarum alloquitur, Vigilaſne deûm gens
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes.
Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, claſſis tua: *b* perfidus & nos
Præcipites ferro Rutulus, flammaque premebat.
Rupimus *c* invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus: hanc genitrix faciem miſerata refecit,
Et dedit eſſe deas, ævumque agitare ſub undis.
At puer Aſcanius muro foſſiſque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca juſſa tenet forti permiſtus Etruſco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Ne caſtris jungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age, & aurora ſocios veniente vocari
Primus in arma jube: & clypeum cape, quem dedit ipſe
Invictum ignipotens, atque *d* oras ambiit auro.
Craſtina lux (mea ſi non irrita dicta putaris)
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos,
Dixerat, & dextra diſcedens impulit altum,
(Haud ignara *e* modi) puppim: fugit illa per undas,
Ocyor, & jaculo & ventos æquante ſagitta.

y Id est, nullo ſui in arma compellit.

z Non dicit ramis ſed arboribus, ad exprimendum navis magnitudinem, quæ plures habuit remorum ordines.

a Miniſtrum ſe præbet velis.

b Qui contra fœdus bellum movit.

c Q. d. Maluiſſemus tibi ſervire, quam in nymphas commutari.

d Extremitates.

e Moderationis, quippe cui fuerat via.

Inde alix celerant cursus: stupet insçius ipse
Tros Anchisiades: animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera aspectans convexa precatur,
Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique *f* ad fræna leones:
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite *g* propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede diva secundo.
Tantum effatus: & interea *h* revoluta ruebat
Matura jam luce dies noctemque fugarat.
Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se.
Jamque in conspectu Teucros habet, & sua castra,
Stans celsa in puppi: clypeum tum deinde sinistra
Extulit ardentem: clamorem ad sydera tollunt
Dardanidæ è muris: spes addita suscitat iras.
Tela manu jaciunt; quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiunt que Notos clamore secundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis; donec versas ad littora puppes
Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, crinisque à vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes;
Non secus ac liquida siquando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & *i* lævo contristat lumine cælum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora præripere, & venientes pellere terra.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro,
Quod votis optastis, adest, perfringere dextra:
k In manibus Mars ipse, viri: nunc conjugis esto
Quisque suæ tectique memor: nunc magna referto
l Facta, patrum laudes: ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egressique labant vestigia prima.
AUDENTES fortuna juvat.
Hæc ait: & secum versat, quos ducere contra
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
Interea Æneas socios de puppibus altis
m Pontibus exponit; multi servare recursus
n Languentis pelagi, & *o* brevibus se credere saltu:
Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
Quà vada non sperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Advertit subito proras: sociosque precatur,
Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis:

f Id est domiti leones. Nam quæ animalia frænos recipiunt domita sunt.
g Familiare efficies.
h Aperta: ut involutum dicitur quod clausum est.
i Sinistro, vel potius aliquid sinistrum & infelix portendente.
k Præsentes jam sunt hostes, ita ut manu cum illis congigere possitis. Jam vobis facta est manum conserendi potestas. Al. *Viris*.
l Al. *Facta patrum laudet*, vel *laudesque*.
m Scalis navium.
n Tranquilli.
o *Brevibus* autem vadis.
Per remos, scaphis.

Tollite

Tollite, ferte tates, inimicam *p* findite rostris
Hanc tertam, sulcumque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali *q* puppim statione recuso,
Arrepta tellure semel. Quæ talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
Spumantesque rates arvis inferre Latinis:
Donec rostra tenent siccum, & sedere carinæ
Omnes innocuæ: sed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis *r* dorso dum pendet iniquo,
Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum & quos fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedes simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contrà in littore sistit.
Signa canunt: primus turmas invasit agrestes
Æneas *s* omen pugnæ: stravitque Latinos,
Occiso Therone, virûm qui maximus ultro
Æneam petiit: huic gladio, perque ærea scuta,
Per *t* tunicam squallentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lycam ferit, exectum jam matre perempta,
Et tibi, Phœbe, sacrum: casus evadere ferri
Cui licuit parvo. Nec longe Cissea durum,
Immanemque Gyam, sternentes agmina clava,
Dejecit letho: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvere manus, genitorque Melampus
Alcidæ comes usque, graves dum terra labores
Præbuit: ecce! *u* Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum, clamanti sistit in ore.
Tu quoque flaventem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon;
Dardania stratus dextra, securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande jaceres,
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies, septem numero, septenaque tela
Conjiciunt: partim galea clypeoque resultant
Irrita, deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus; fidum Æneas affatur Achaten,
Suggere tela mihi (non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos) steterunt quæ in corpore Graium
Iliacis campis: tum magnam corripit hastam,
Et jacit: illa volans clypei transverberat æra
Mæonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra: *x* trajecto missa lacerto
Protinus hasta fugit, servatque cruenta *y* tenorem;

p Militari felle dictum est, ut etiam terra ipsa quodammodo sentiat hostis adventum.
q Alii *puppis*.
r Atenæ duriori tumulo.
s Quia sicut nunc sic ubique vincit Æneas.
t Loricam splendentem auro. *Haurit* pro *ferit*.
u Legitur & *Pharon*. Ser. utrumque lect. agnoscit: & *clamanti* legit utrobique, non *clamantis*.
x Retroacto. Al. *transjecto*.
y Currendi modum.

Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petiit: sed non & figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatæ.
Hic Cutibus, fidens primævo corpore, Lausus
Advenit, & rigidâ Dryopen ferit eminus hastâ,
Sub mentum graviter pressa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit trajecto gutture, at ille
Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threicios, Boreæ de gente suprema,
Et tres quos Idas pater & patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus; occurrit Haselus,
Auruncæque manus; subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis; expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi; certatur limine in ipso
Ausoniæ; magno discordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis;
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
x Mare mari, nubes nubibus, venti ventis. Legitur & omni, ut referatur ad ventum.
Anceps pugna diu, stant x obnixa omnia contra;
Haud aliter Trojanæ acies, acieque Latinæ
Concurrunt; hæret pede pes, densusque viro vir.
At parte ex alia, qua saxa rotantia latè
Intulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas insuetos aciès inferre pedestres
a Latinis seq. b Æn. iter insequiti.
Ut vidit Pallas a Latio dare terga b sequaci,
Aspera queis natura loci demittere quando
Suasit equos, unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunce dictis virtutem accendit amaris.
Quo fugitis socii? per vos, & fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudis,
c Fuga. d Hoc vult patria ut per cædes hostium reveramur.
Fidite ne c pedibus: ferro rumpenda per hostes
Est via, qua globus ille virûm densissimus urget:
d Hac vos & Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoste
Mortales: totidem nobis animæque manusque.
Ecce! maris e magno claudit nos obice pontus:
e Al. magnitem magni. f Non occupat desuper. Ideo autem de super, quia Pallas ad evellendam hastam fuerat inclinatus. g Nam eundem Pallas ante excip. i. dolo decrimit.
Deest jam terra fugæ: pelago Trojamne petemus?
Hæc ait, & medius densos prorumpit in hostes.
Obvius huic primùm fatis adductus iniquis
Fit Lagus: hunc magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium quà spina dedit: hastamque receptat
Ossibus hærentem: quem f non super occupat Hisbon,
Ille quidem hoc sperans: nam g Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis

Excipit,

cipit, atque enſem *h* tumido in pulmone recondit.
inc Helenum petit, & Rhœti de gente vetuſta
chemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.
oſe etiam gemini Rutilis cecidiſtis in arvis,
ucia, Laride Thymberque ſimillima proles,
diſcreta ſuis, gratuſque parentibus error:
t nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas:
am tibi, Thymbre, caput Evandrius abſtulit enſis:
e deciſa ſuum, Latide, dextera quærit:
mianimeſque micant digiti, ferrumque retractant.
cadas accenſos monitu, & præclara tuentes
acta viri, miſtus dolor & pudor armat in hoſtes.
um Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
jicit: hoc ſpatium tantumque *i* morꝶ fuit Ilo:
lo namque procul validam direxerat haſtam;
Quam medius Rhœteus interceipit (optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren) curruque volutus
Cædit ſemianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut optatò ventis æſtate coortis
Diſperſa immittit ſylvis incendia paſtor:
Correptis ſubito mediis extenditur una
Horrida per latos *k* acies Vulcania campos;
Ille ſedens victor flammas deſpectat ovantes.
Non aliter ſocium virtus coit omnis in unum,
Teque juvat Pallas: ſed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, *l* ſeque in ſua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti diripit enſe,
m Elatum in jugulum: ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſpergit cerebro permiſta cruento.
Fata *n* canens ſylvis genitor celarat Haleſum;
Ut ſenior lecto canentia lumina ſolvit,
Injecere manum Parcæ, telisque ſacrarunt
Evandri: quem ſic Pallas perit ante precatus,
Da nunc, Tybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi:
Hæc arma exuviaſque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus. Dum *o* texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tanta perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſiſtit agmina: primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnæ nodumque moramque,
Sternitur Arcadiæ proles, ſternuntur Etruſci:
Et vos ô Graiis *p* imperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt, ducibuſque & viribus æquis;
Extremi *q* addenſant acies, nec turba moveri

h Et naturaliter tumido, & quia fœrebat.

i Quo minus periret.

k Quaſi flammæ ſunt Vulcani exercitu. Ser. exp. vis ignea.

l Poſt ſcutum ſe clauſit. Totum ſe ſcuto communivit propter vim plurimorum.

m Jugulo vulnus minantem. *n* Al. *cavens.*

o Spoliat. exp. Ser. afferens ex Plauto, *Ego hunc hominem dextram fallo.*

p Quos Græci perdere nequiverunt. Teucros autem intell. quos ſecum duxit Ac. *q* Conjung.

Tela manusque finit; hinc Pallas instat & urget,
Hinc contra Lausus; (nec multum discrepat ætas)
Egregii forma. sed queis fortuna negarat
In patriam reditus; ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi;
Mox illos sua fata manent r majore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios, Tempus desistere pugna;
Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
Debetur: cuperem ipse parens spectator adesset.
Hæc ait; & socii cessere æquore jussi.
At Rutulûm abscessu juvenis, tum jussa superba
Miratus, stupet in Turno; corpusque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu.
Talibus & dictis it contra dicta tyranni,
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni: sorti f pater æquus utrique est.
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor:
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis: pedes apparat ire
Comminus: utque leo, specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi t contiguum missæ fore credidit hastæ
Ire prior Pallas, siqua fors adjuver ausum
Viribus imparibus: magnumque ita ad æthera fatur,
Per patris hospitium, & mensas quas advena adisti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adsis;
Cernat femineo sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque u ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem: magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrymasque effudit inanes.
Tum x genitor natum dictis affatur amicis,
Stat sua cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ: sed y famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
Tot nati cecidêre deûm: quin occidit una
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam:
Vaginaque cava fulgentem dirripit ensem.
Illa volans, humeris surgunt qua tegmina summa
Incidit: atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni

r Sub majoribus hostibus, ut non intelligatur utrumque sub eodem hoste.

f Pater quem cupis spectatorem adesse, æquo animo ferret quicquid accideret.

t Eo processisse ut hasta posset contingi. Venisse intra jactum hastæ, ita ut ea posset feriri.

u Cogantur inviti hoc spectaculum ferre.

x Jupiter Herculem.

y Dicit ideo esse amplectendum virtutem, ut vitæ brevitas fama & gloriæ meriti possit augeri.

Hic

Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta, z diu librans, jacit: atque ita fatur,
Aspice num magè sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat; at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cum pellis toties obeat circundata tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
Una eademque via sanguisque a animusque sequuntur,
Corruit in vulnus; sonitum super arma dedere:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento,
Quem Turnus super b assistens,
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro; qualem meruit Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est,
Largior, haud illi c stabunt Æneïa parvo
Hospitia: & levo pressit pede, talia fatus,
Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
d Impressumque nefas: una sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fœdè, thalamique cruenti;
Quæ bonus Eurytion multo cælaverat auro,
Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.
e NESCIA mens hominum fati, sortisque futuræ,
Et servare modum, rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cum spolia ista diemque
Oderit. At focii multo gemitu lacrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
f O dolor, atque decus magnum rediture parenti,
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert,
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat Æneæ; tenui discrimine lethi
Esse suos, tempus g versis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
Cæde novo quærens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis: mensæ, quas advena primus
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quattuor hic juvenes, totidem quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam cum tenderet hastam,
Ille astu h subit, ac tremebunda supersolat hasta,
Et genua amplectens effatur talia supplex,
Per patrios manes, & spes surgentis Iuli,

z Cum diu librasset.

a Pro, anima.
b Quædam edit. post assistens habent, sic ore profatur. Sed hæc verba pro nothis habentur.
c Constabunt.

d Insculptum Danaidum nefas.

e Quia propter hunc periturus est balteum, quem nunc se sustulisse lætatur.

f Hos duos versus alii a poeta, alii a locis reportantibus cadaver, dici volunt. Decus autem propter hæc, Cum tamen ingentes Rut. &c.

g Versis in fugam, Fugatis.

h Subsedit.

Te precor, hanc animam serves natoque patrique.
Est domus alta: jacent penitus defossa talenta
Celati argenti: sunt auri pondera facti
Infectique mihi; non hic victoria Teucrum
Vertitur; haud anima uua dabit discrimina tanta.
Dixerat. Æneas contra cui talia reddit,
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis *i* parce tuis: belli *k* commercia Turnus
Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iülus.
Sic satus, galeam læva tenet: atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus abdidit ensem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Triviæque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veste atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, lapsumque superstans
l Immolat, ingentique umbra tegit: arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi rex Gradive trophæum.
Instaurant acies Vulcani stirpe creatus
Cæculus, & veniens Marsorum à montibus Umbro.
Dardanides contra furit: Anxuris ense sinistram
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
m Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat;
Canitiemque sibi & longos promiserat annos.
Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem Nympha crearat,
Obvius ardenti sese obtulit: ille reducta
n Loricam clypeique ingens onus impedit hasta.
Tum caput orantis nequicquam, & multa parentis
Dicere, deturbat terræ: truncumque repente
Provolvens, super hæc inimico pectore fatur,
Istic nunc metuende jace: non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepulchro:
Alitibus linquere feris, aut gurgite mersum
Unda feret, piscesque impasti vulnera lambent.
Protinus Antæam & Lycam, prima agmina Turni,
Persequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem
Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri
Qui fuit Ausonidum, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusque arsisse: Jovis cum fulmina contra
Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses:
Sic toto Æneas desævit in æquore victor
Ut semel intepuit mucro: quin (ecce!) Miphæi

Quadri-

i Par. t. ferva.
k Vicissitudines & ignoscendi facultatem possis quæ inter partes solet aliquando præstari; sed istam mihi tuus ille Turnus sustulit, & inhumanitatem plenam morte Pallantis docuit.
l Quasi victimam ut ille consueverat: nunc hoc verbo ad sacerdotis nomen allusit.
m Sign. infestam fortasse fuisse ei Nemesim, adversari solitam superbis; ejusq; insolentiam provocasse deorum invidiam, quæ ei exitus causa fuerit & pestis.
n Hasta Æn. transverberatus fuit clypeus & ira penetrata lorica, ut in ea laceretur. Ita & cl. impediebantur, reducta quia lacertos reducunt, hastam mittere parantes.

Quadrijuges in equos adverſaque pectora tendit:
Atque illi o longè gradientem & dira frementem
Utvidêre, metu verſi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.
Interea bijugis inſert ſe Lucagus albis
In medio fraterque Liger; ſed frater habenis
Flectit equos, ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes;
Irruit, adverſaque ingens apparuit haſta.
Cui Liger,
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & ævi
Iis dabitur terris. Veſano talia latè
Dicta volant Ligeri: ſed non & Troius heros
Dicta parat contra: jaculum nam torquet in hoſtem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos, p projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei: tum lævum perforat inguen;
Excuſſus curru moribundus volvitur arvis:
Quem pius Æneas dictis affatur amaris,
Leucage, q nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertêre ex hoſtibus umbræ:
Ipſe rotis ſaliens juga deſeris. Hæc ita fatus
Arripuit bijugos: frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapſus eodem.
Per te, per qui te talem genuêre parentes,
Vir Trojane, ſine hanc animam, & miſerere precantis.
Pluribus oranti Æneas, Haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem ne deſere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens, tandem erumpunt & caſtra relinquunt
Aſcanius puer & nequicquam obſeſſa juventus.
Junonem interea compellat Jupiter ultrà:
O germana mihi atque eadem gratiſſima conjux,
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes: non vivida bello
Dextra viris, animuſque ferox, patienſque pericli.
Cui Juno r ſummiſſa, Quid ô pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram, & tua triſtia dicta timentem?
Si mihi quæ quondam fuerat, quamque eſſe decebat,
Vis in amore foret; non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti.

o Longis gressibus seu passibus.

p Porrecto. Extento.

q Objeciſti mihi quod ſim & a Diomede & ab Achille converſus in fugam: te vero nec equorum tarditas prodidit quod mihi contigit, nec aliqua umbra; equi tui ſunt tetriti.

r Summiſſum animum præ ſe ferens, vel ſummiſſa voce.

Nunc

Nunc pereat, Teucrisque *s* plo det sanguine pœnas,
Ille tamen nostra deducit origine nomen,
Pilumnusque illi quartus pater, & tua larga
Sæpe manu multisque oneravit limina donis.
Cui rex ætherii breviter sic fatur Olympi,
Si mora præsentis lethi tempusque caduco
Oratur juveni, *t* meque hoc ita ponere sentis,
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse *u* vacat: sin altior istis
Sub precibus *x* venia ulla latet, tonumque moveri
Mutarive putas bellum, spes pascis inanes.
Cui Juno illacrymans; Quid si, quod voce gravaris,
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret;
Nunc manet insontem gravis exitus: aut *y* ego veri
Vana feror: Quod ut ô potius formidine falsa
Ludar! & in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protinus alto
Misit, agens hyemem *z* nimbo succincta per auras:
Iliacamque aciem & Laurentia castra petivit.
Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram,
In faciem Æneæ (visu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis, clypeumque jubasque
Divini assimilat capitis: dat inania verba,
Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis.
Morte obita quales fama est volitare figuras,
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis, & voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Æneam aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem,
Quo fugis Ænea? *a* thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæsita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
Mucronem: *b* nec ferre videt sua gaudia ventos.
Forte ratis celsi conjuncta *c* crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
Quà rex Clusinis advectus Osinius oris.
Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat,
Exuperatque moras, & pontes transilit altos.
Vix proram attigerat, *d* rumpit Saturnia funem,
Avulsumque rapit revoluta per æquora navem.
e Illum autem Æneas absentem in prælia poscit:
Obvia multa virûm demittit corpora morti.

s Eum latenter Æneæ exæquat qui ubiq; cultor deorum inducitur.

t Vis me hoc ita statuere.

u Quod. Undiq; *y* in sua mortem truditur, hoc tantum vetat spatium.

x Veniæ impetratio. Sin preces istæ tendunt ad impetrandam aliam veniam, i. ut aliud indulgeam.

y Veritatis sum ignara.

z Pro nubibus.

a Expecta dum servata pactorum fide optatam ducas uxorem.

b Nec animadvertit vanum esse suum gaudium.

c Pro crepidini.

d Ne deprehenso dolo rediret ad prælium.

e Al. Non recte, *Ille autem Æneam, &c.*

Tum

Nunc levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed sublime volans nubi se immiscuit alta:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Respicit ignarus rerum *f* ingratusque salutis,
Et duplices cum voce manus ad sydera tendit,
Omnipotens genitor, tanto me crimine dignum
Duxisti? & tales voluisti expendere pœnas?
Quò feror? unde abii? quæ me fuga, *g* quemve reducet
Laurentesne iterum muros aut castra videbo?
Quid manus illa virûm qui me meaque arma sequuti?
Quosque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Accipio. Quid agam? aut quæ jam satis ima dehiscat
Terra mihi? vos ô potius miserescite venti:
In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
Verte ratem, sævisque vadis immittite syrtes:
Quò neque me Rutuli, neque conscia fama sequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,
An sese *h* mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per costas exigat ensem;
Fluctibus an jaciat mediis, & littora nando
Curva petat, Teucrumque iterum *i* sese reddat in arma.
Ter conatus utramque viam, ter maxima Juno
Continuit, juvenemque animo miserata repressit.
Labitur alta secans, fluctuque æstuque secundo,
Et patris antiquam Dauni desertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrosque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiisque viro, telisque frequentibus instant.
Ille, velut rupes vastum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expostaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique marisque,
Ipsa immota *k* manens: prolem Dolicaonis Hebrum,
Sternit humi: cum quo Latagum, Palmumq; fugacem:
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os, faciemque adversam: poplite Palmum
Succiso volvi segnem sinit: armaque Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere ctistas.
Necnon Evantem Phrygium, Paridisque Mimanta
Æqualem, comitemque: *l* una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & *m* face prægnans
Cisseis regina Parin creat: urbe paterna
o Occubat, *p* ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper (multos Vesulus quem pinifer annos

Defen-

f Utpote ignarus rerum. Nullam gratiam habens pro illis quæ in ejus salutem facta erant: utpote qui ea nesciret.
g Pro qualem.
h Sic loquutus est Cæsar, De bello Gal. l. v. *Se ipsi acutissimis vallis induebant.* Male igitur Serv. putat, vel per abusionem, vel hypall. esse dictum.
i Pro reddet armis.
k Al. *manes.*
l Qui una eadem quæ nocte natus fuerat quæ Paris.
m Quæ antequam pareret, facem se peperisse vidit in somniis.
o Paris.
p Pro ignoratum: ut testatur Gell. Sic Nescius post.

Descendit, multoque palus Laurentia) sylva
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
q Qui ferae tum eriguntur. Substitit, infremuitque ferox, & q inhorruit armos;
Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus,
Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant:
r Quibus ira est: ut dicitur, Esse odio. Non est animus ulli eorum quibus est ira. Haud aliter, justæ quibus est Mezentius r iræ,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro;
Missilibus longè & vasto clamore lacessunt.
s Hic vers. & sequens sua sede videntur moti. Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes
Dentibus infrendens, & s tergo decutit hastas.
Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus hymenæos:
t Scuto. Hunc ubi miscentem longè media agmina vidit,
Purpureum pennis & pactæ conjugis ostro:
Impastus stabula alta leo ceu fæpe peragrans,
(Suadet enim vesana fames) si forte fugacem
u Capite arduo. Conspexit capream, aut u surgentem in cornua cervum,
Gaudet hians immane, comasque arrexit, & hæret
Visceribus super accumbens; lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
x Insidiis vel dolo. Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
y Al. Virûm: ut, haud temnenda viri. Atque idem fugientem haud est dignatus Orodem
Sternere: nec jacta cæcum dare cuspide vulnus:
z Asperrimi, qui frenorum sperneret regimen. Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud z furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus & hasta,
a Dimicaturus contra Mess. sed Val. præveniens eum occidit. Pars belli haud temnenda, y viri jacet altus Orodes.
Conclamant socii, lætum Pæana sequuti.
b Forsan pro Non degenerans a vir. avita. Ser. tantum aliter. Ille autem expirans, Non, me quicunque es, inulto,
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebris.
Ad quem subridens mista Mezentius ira,
Nunc morere: ast de me divûm pater atq; hominum rex
c Ictu longe fallentis sagittæ: ut sit ἐν διὰ δυοῖν. Viderit; hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus; in æternum clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen,
Partheniumque Rapo, & prædurum viribus Orsen:
Messapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericatem;
Illum a infrænis equi lapsu tellure jacentem:
Hunc peditem pedes, & Lycius a processerat Agis;
Quem tamen b haud expers Valetus virtutis avitæ
Dejicit; Atronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis jaculo, & c longè fallente sagitta.

Jam

Jam gravis æquabat luctus, & mutua Mavors
Funera: cædebant pariter, pariterque ruebant
Victores victique: neque his fuga nota, nec illis.
Dii Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno.
Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo: quàm magnus Orion,
Cum pedes insedit medii per maxima Nerei
Stagna, viam scindens, humero supereminet undas;
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat: manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, & *d* mole sua stat.
Atque oculis spatium emensus quantum satis hastæ;
e Dextra mihi deus, & telum quod missile libro,
Nunc adsint; *f* voveo prædonis corpore raptis
Indutum spoliis, ipsum te Lause, trophæum
Æneæ: dixit, stridentemque eminus hastam
Jecit; at illa volans clypeo est excussa; proculque
Egregium Anthorem latus intar & ilia figit;
Herculis Anthorem comitem, qui missus ab Argis,
Hæserat Evandro, atque Itala consederat urbe.
Sternitur infelix *g* alieno vulnere; cœlumque
Aspicit, & dulces moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Æneas hastam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per *h* linea terga, tribusque
Transiit intextum *i* tauris opus, imaque sedit
Inguine; sed vires haud pertulit: ocyus ensem
Æneas, viso Tyrrheni sanguine, lætus
Eripit à femore, & trepidanti fervidus instat.
Ingemuit chari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lausus; lacrymæque per ora voluta,
Hic mortis duræ casum, tuaque optima facta,
Siqua fidem tanto est *k* operi latura vetustas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, silebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoque inimicum hastile trahebat:
Prorupit juvenis, seseque immiscuit armis.
Jamque assurgentis *l* dextræ, plagamque ferentis
Æneæ subiit mucronem; ipsumque morando
Sustinuit; socii magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret;

d Virtute sua confidens fuebat. Ita D. non recte.
e Hinc supra, *contemptor divum Mezentius.*
f Consecro & dico.
g Alienum vocat vulnus, quod accepisset intentato alii, videlicet Æn.
h Lino enim tegebantur scuta, ut posset inhærere pictura.
i Tergoribus taurorum.
k A pietate pro ecto: ut mox, *Fuit te incautum pietas tua*: quidam male de carm. Virg. intell.
l Al. *dextrum*, ut ordo verborum sit, Subiit dextram Æn. jam ass. & mur. s. 51. Si mox. *ut pro me hostili paveret succedere dextræ.*

Te-

Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hostem
Missilibus: *n* furit Æneas, tectusque tenet se.
Ac velut effusa siquando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris: ut possint sole reducto
o Exercere diem: sic obrutus undique telis
Æneas, nubem belli, dum *p* detonet, omnem
Sustinet, & Lausum increpitat, Lausoque minatur,
Quò moriture ruis? majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exultat demens: sævæ jamque altius iræ
Dardanio surgunt ductori: extremaque Lauso
Parcæ fila *q* legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Transiit & *r* parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Implevitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit mœsta ad manes, corpusque reliquit.
At vero ut vultum vidit morientis & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit:
Et mentem patriæ subiit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus & cineri (*si*qua est ea cura) remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
s Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantes socios, & terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tyberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis corpusque *t* levabat,
Arboris *u* acclivis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans
x Colla fovet, fusus per opexam in pectore barbam.
Multa super Lauso rogitat, multosque remittit
Qui revocent mœstique ferant mandata parentis,
At Lausum socii exanimum supra arma ferebant
Flentes ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum præsaga mali mens:
Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cælum tendit palmas, & corpore inhæret:
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,

n Quod plenam de tanto hoste victoriam reportare non possit.

o Hyvall. pro Exerceri per diem.

p Pro violentus impetus hostium remittatur. Al. *dum detinet omnes*. Vel, *nubem belli dum detinet omnes sistit.*

q Colliguntur.

r Parmam, levia arma, non clyp. At Donat. hæc separat.

s Quasi hoc morienti solatium afferat magni alicuius viri dextra potius cadere quam gregarii militis.

t Al. *lavabat.*

u *Acclivis* lege, non *acclivis*. Qui error & apud Hor. Est autem pro *acclivatus.*

x Sustinens se arboris trunco. Adjutus arbor. reficiebat lassata colla. Ita D. nisi potius scripsit *admixus.*

Ut

Ut pro me hoſtili patereſ ſuccedere dextræ
Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera ſervor,
Morte tua vivens? Heu! nunc miſero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulſus ob invidiam ſolio ſceptriſque paternis.
Debueram patriæ pœnis, odiiſque meorum
y Omnes per mortes animam ſontem ipſe dediſſe:
Nunc vivo, neque adhuc homines lucemque relinquo.
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur: & quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud z dejectus equum duci jubet: hoc decus illi,
Hoc ſolamen erat; bellis hoc victor abibat
Omnibus: alloquitur mœrentem & talibus infit.
Phœbe diu (res ſiqua diu mortalibus ulla eſt)
Viximus: aut hodie victor ſpolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lauſique dolorum
Ultor eris mecum: aut (a aperit ſi nulla viam vis)
Occumbes pariter: neque enim, fortiſſime, credo
Juſſa aliena pati & dominos dignabere Teucros.
Dixit: & b exceptus tergo conſuera locavit
Membra, manuſque ambas jaculis oneravit acutis,
Ære caput fulgens, criſtaque hirſutus equina.
Sic curſum in medios rapidus dedit: æſtuat ingens
Imo in corde c pudor, miſtoque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Atque hic Æneam magna ter voce vocavit.
d Æneas agnovit eum, lætuſque precatur,
Sic pater ille deûm faciat, ſic altus Apollo:
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, e & infeſta ſubit obvius haſta.
Ille autem, Quid me erepto, ſæviſſime, nato
Terres? hæc via ſola fuit qua perdere poſſes.
Nec mortem horremus, nec f divûm parcimus ulli.
Deſine: jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorſit in hoſtem.
Inde aliud ſuper atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: ſed ſuſtinet aureus umbo.
Ter circum aſtantem g lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter ſecum Troius heros
Immanem ærato circumfert regmine ſylvam.
Inde ubi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet
Vellere, & urgetur h pugna congreſſus iniqua,
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit haſtam.
Tollit ſe arrectum quadrupes, & calcibus auras

y Per omnia mortis genera, q.d. Debueram me cuilibet periculo ſine ullius mortis metu obiicere. Al. *dediſſem.*
z Dejecto animo.
a Si virtuti eſt adverſus eventus.
b Equi ſe præbentis & admoventis. At Don. Exceptus tanquam e ſuperiore loco, cum aſcendere non poſſet.
c Quod jam victus ſit.
d *Æneas, agnovit eum*, in vet. cod.
e Ad vulnus infligendum protenta.
f Propter illa *Æn. Sic pater ille deum faciat.*
g In lævam partem circumibat, ut dextram Æneæ partem circumveniret, quæ nuda erat.
h Pedes contra equitem.

Verberat, effusumq; equitem sup e: ipse secutus
Implicat, ejectoq; incumbit *i* cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troesq; Latinique.
Advolat Æneas, vaginaq; eripit ensem:
Et super hæc, Ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit cœlum, mentemq; recepit,
Hostis amare, quid increpitas, mortemq; minaris?
Nullum in cæde nefas: nec sic ad prælia veni:
k Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Unum hoc, per siqua est victis venia hostibus, oro,
Corpus humo patiare tegi: scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc (oro) defende furorem,
Et me consortem nati concede sepulchro.
Hæc loquitur, *l* juguloq, haud insscius accipit ensem,
Undantiq; animam diffundit in arma cruore.

i Cadens in faciem.

k Non cum hoc Pacto a te Lausus recessit, ut vitam requiram.

l Ostendit illum præbuisse jugulum.

Publii Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIB. XI. ARGUMENTUM.

Occiso Mezentio, victor Æneas Martii trophæum erigit. Pallantis mortui corpus magno pompæ apparatu ad Evandri urbem remittit; uli summo & patris & suorum omnium luctu excipitur. Interim oratores a Latinis missi dierum duodecim inducias impetrant; quo temporis spatio utriq; suorum cadavera perquirunt, supremóq; sepultura honore prosequuntur. Eodem quoq; tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos redit, auxilia sibi denegata renuntiat. Ea spe destitutus Latinus, concilio convocato, de summa belli consultat, legatosq; de pacis conditionibus ad Æneam mittendos censet. Ibi Drances & Turnus, pro inveterato inter ipsos odio, se mutuis convitiis proscindunt. Interim Æneas bipartito divisis copiis, levi armatura equites planis itineribus ad urbem præmittit; ipse cum reliquo exercitu per loca sylvis montibusq; impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cujus rei nuntio Laurentum perlato, concilium dimittitur, paranturq; ea quæ ad urbis defensionem putantur pertinere. Turnus, cognito per exploratores Æneæ consilio, bifariam & ipse suas copias partitur. Equitibus Messapum & Camillam præficit, eoq; hostium

ſtium equitibus opponit : ipſe cum peditibus anguſtias, quæ neceſſario Æneæ ad urbem iter erat, breviori itinere occupat, atque ibi in inſidiis ſubſiſtit. Interim equeſtre prælium committitur, diuque dubio utrinque eventu pugnatur. Ibi Camilla magna prius edita hoſtium ſtrage, dum Chloreum Gybeles ſacerdotem, armorum ejus pulchritudine capta incautius inſequitur, ex inſidiis ab Arunte haſta trajicitur. Quam tamen ſacra virginis cædem Aruns non diu tulit inultam. Nam & ipſe paulo poſt ab Opi Diana miniſtra ſagitta trajectus offenſi numinis pœnas perſolvit. Camilla nece conſternati Rutuli fugam arripiunt. Trojani urbis oppugnationem parant. Ejus calamitatis nuntio ab Acca Camillæ comite ad Turnum perlato, relictis quas obſederat anguſtiis, ſuis auxilio accurrit. Eodem ſubſequitur & Æneas : & quoniam imminente jam nocte prælium committi non poterat, utrique poſitis caſtris ante urbem conſidunt.

Aliud MODESTINI Juriſconſulti

Argumentum.

Conſtituit Marti ſpoliorum ex hoſte trophæum,
Exanimumque patri natum Pallanta remittit ;
Jura ſepultura tribuit tempuſque Latinis.
Evander patrios affectus edit in urbe
Corpora caſa virum paſſim digeſta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negaſſe.
Drances & Turnus, leges aquante Latino,
Concurrunt dictis, Æneas imminet urbi.
Pugnatur : vincunt Troes : cadit icta Camilla;
Deinde duces caſtris donec ceſſere minantur.

ALIUD INCERTI AUTORIS

Argumentum.

Occiſis proprium pars utraque reddit honorem.
Supplicibus Calydone ſatus negat arma Latinis.
Cum Drance alterno jurgat certamine Turnus.
Æneas equitem præmittit, & obvia virgo
Excipit. Extincta Rutuli dant terga Camilla.

ALIUD MONASTICHON.

Undecimo victa est non æquo Marte Camilla.

ALIUD.

Undecimo Rutuli superantur morte Camillæ.

OCeanum interea surgens Aurora reliquit.
Æneas (quanquam & sociis dare tempus humandis
a Urgent. Præcipitant curæ, turbataque b funere mens est)
b Pallantis. Vota deûm c primo victor solvebat Eoo.
c Id est, simulatq; sol ortus fuit. Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo: fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi magne trophæum
Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis: clypeumque ex ære sinistræ
d Vaginam eburneam. Subligat, atque d ensem collo suspendit eburnum,
Tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducem) sic incipiens hortatur ovantes,
Maxima res effecta, viri: timor omnis abesto,
e Talis est, S. vide num potius, hic est, ut hic sit adverb. Quod superest: hæc sunt spolia, & de rege superbo
Primitiæ: manibusque meis Mezentius e hic est.
Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos,
f Al. parate animis, pro parate animos armis, per Hypall. Arma, f parate, animis & spe præsumite bellum:
Nequa mora ignaros (ubi primum vellere signa
Annuerint superi, pubemque educere castris)
Impediat, segnesque metu sententia tardet.
g Sociorum corpora inhumata. Interea g socios inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
Ite, ait: egregias animas, quæ sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus: mœstamque Evandri primus ad urbem
h Ex Ennio. Mittatur Pallas: quem h non virtutis egentem
Abstulit atra dies, & funere mersit i acerbo.
Sic ait illacrymans, recipitque ad limina gressum:
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acetes
Servabat senior, qui Parrhasio Evandro
Armiger ante fuit: sed non felicibus æque
k Prodierat. Tum comes auspiciis charo datus k ibat alumno,
l Æneæ ancillæ: nam omnes honestas mulieres in Sicilia reliquerat, excepta Euryali matre. Circum omnes famulûmque manus, Trojanaque turba,
Et mœstæ l Iliades crinem de more solutæ.
Ut vero Æneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sydera tollunt
Pectoribus: mœstoque immugit regia luctu.
Ipse caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit, lævique patens in pectore vulnus

Cuspidis

Cuspidis Ausoniæ lacrymis ità fatur obortis,
Téne, inquit, miserande puet, cum læta veniret,
Invidit fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam, cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium: metuensque moneret
Acres esse viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani,
m Fors & vota facit, cumulatque altaria donis:
Nos juvenem exanimum, & *n* nil jam cœlestibus ullis
Debentem, vano mœsti comitamur honore.
Infelix nati funus crudele videbis.
Hi nostri reditus, expectatique triumphi:
Hæc mea magna fides: At non Evandre pudendis
Vulneribus pulsum aspicies, nec sospite dirum
Optabis nato funus pater Hei mihi! quantum
Præsidium Ausonia, & quantum tu perdis Iüle!
Hæc ubi *o* deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat: & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrymis: solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii crates & molle pheretrum
Arbuteis texunt virgis, & vimine querno:
Extructosque toros *p* optentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agresti sublimem in stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violæ, seu languentis hiacynthi,
Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit:
Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.
Tum geminas vestes ostroque auroque rigentes
Extulit Æneas; quas illi *q* læta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Harum *r* unam juveni supremum mœstus honorem
Induit: arsurasque cemas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci,
Addit equos & tela quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, *s* cæso sparsuros sanguine flammas.
Indutosque *t* jubet truncos hastilibus armis,
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
u Ducitur infelix ævo confectus Acetes.
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:

m Quidam leg. *forsan*. Utroq; modo pro fortasse.

n Quia qui mortui sunt, non amplius diis superis obnoxii sunt sed inferis.

o Fletum absolvit: ut Debeslare, Defungi.

p Obtentis frondibus.

q Quum scilicet laboris non pigeret

r Unam induit juveni, altera caput ejus velavit.

s Quem cæsi funderent.

t Jubet truncos ferre ducum spolia: ut trophæa duces ipsos dixerit.

u Quasi qui consternatus, nimio dolore ire non poterat.

Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
x Sine phalaris — Post bellator eques. x positis insignibus, Æthon
It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeamque ferunt: nam cætera Turnus
Victor habet: tum mœsta phalanx Teucrique sequuntur
y Lugentum more, mucronem hastæ non cuspidem contra terram tenentes. — Tyrrhenique duces, & y versi Arcades armis.
Postquam omnis longè comitum processerat ordo,
Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto,
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant: Salve æternum mihi, maxime Palla,
Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Larina,
x Beneficium. — Velati ramis oleæ, x veniamque rogantes:
Corpora per campos ferro quæ fusa jacebant,
a Tumulum subire. — Redderet, ac a tumulo fineret succedere terræ:
Nullum cum victis certamen & æthere cassis:
Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
Prosequitur venia: & verbis hæc insuper addit,
b Malem, legit. Non legitur etiam sine &. — Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
c Pro venissem. — Pacemne exanimis, & Martis sorte peremptis
d Huic mo ti, — Oratis? equidem & vivis concedere b vellem:
Nec c veni, nisi fata locum sedemque dedissent.
Σεκλικῶς quasi ostendat eos jacentes. — Nec bellum cum gente gero: rex vestra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
e Vixisset. — Æquius d huic Turno fuerat se opponere morti.
f Quasi aliena culpa pereuntibus. — Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis:
g Cœlo, pro iis qui in cœlo sunt, i. diis — e Vivet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
h Dat huic verbo constr. Græc. — Nunc ite, & f miseris supponite civibus ignem.
Dixerat Æneas? olli obstupuere silentes:
Θαυμάζω ut subaud. causa, sicut Græc. — Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior, semperque odiis & crimine Drances
Infensus juveni Turno, sic ore vicissim
Orsa refert, O fama ingens, ingentior armis,
Vir Trojane! quibus g cœlo te laudibus x quem?
Justitiæne prius h mirer, belline laborem?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem.
i Si voluntatem nostram fortuna comitetur. — Et te, i si qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quæret sibi fœdera Turnus,
k Propter illud, Nisi fata loc. sed. dedissent. — Quin & k fatales murorum attollere moles,
Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc; unoque omnes eadem ore fremebant.

Bis ſenos pepigere dies: & pace *l* ſequeſtra
Per ſylvas Teucri miſtique impune Latini
Erravere jugis: ferro ſonat *m* alta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad ſydera pinus:
Robora nec cuneis & olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans tanti prænuntia luctus,
Evandrum Evandrique domos & mœnia complet,
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat,
Arcades ad portas ruere, & de more veruſto
Funereas *d* rapuere faces: lucet via longo
Ordine flammarum, & late diſcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungi
Agmina: quæ poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mœſtam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis eſt vis ulla tenere,
Sed venit in medios: pharetro *o* Pallante repoſto.
Procumbit ſuper, atque hæret lacrymanſque gemenſque:
p Et via vix tandem voci laxata dolore eſt.
Non hæc, ô Palla, dederas promiſſa parenti,
Cautius ut ſævo velles te credere Marti?
Haud ignarus eram quantum nova gloria in armis
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ, bellique propinqui
Dura rudimenta: & nulli exaudita deorum
Vota preceſque meæ. Tuque, ô ſanctiſſima conjux,
Felix morte tua, neque in hunc ſervata dolorem:
Contra ego vivendo *q* vici mea fata; ſuperſtes
Reſtarem ut genitor. Troum ſocia arma ſequutum
r Obruerent Rutuli telis, animam ipſe dediſſem:
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim Teucri, nec fœdera, nec quas
Junximus hoſpitio dextras: ſors iſta ſenectæ
Debita erat noſtræ: quod ſi immatura manebat
Mors natum, cæſis Volſcorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidiſſe juvabit.
Quin ego non alio digner te funere Palla,
Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenumque exercitus omnis.
ſ Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
t Tu quoque nunc ſtares immanis truncus in armis,
Eſſet par ætas & idem ſi robur ab annis,
Turne; ſed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte,
Quod vitam moror invisam. Pallante peremptо,

l Media.

m Al. *illa.*

n Raptim & ſoſtinanter tulerunt.

o Al. *Pallanta.*

p Sic Ovid. *Nec me flere diu, nec potuiſſe loqui.*

q Naturalem ordinem vitæ longiore ſuperavi: qui eſt, ut ſint parentibus ſuperſtites filii. Eſt & alia expoſ. Vide Ser.

r Si non vitaſſem ea ſæv. q. d. alioquin ob.

ſ Hic verſus a nonnullis exempl. abeſt.

t Sicut iſti duces de quibus hæc ſunt trophæa: & ſupra, *Induitque ſuis jubet ipſe, &c.*

u Dextera causa tua est, Turnum gnatoq; patriq;
Quam debere vides, meritis vacat hic tibi solus
Fortunæq; locus: non vitæ gaudia quæro.
Nec fas: sed gnato manes perferre sub imos.
Aurora interea x miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Constituere pyras: huc corpora quisque suorum
More tulere patrum, subjectisque ignibus atris
Conditut in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœstum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatusque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma:
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas ensesque decoras,
Frænaq; y ferventesque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & z non felicia tela.
Multa boum circà mactantur corpora morti;
Setigerosque sues raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum littore toto
Ardentes spectant socios, semustaque servant
Busta: neque avelli possunt, nox humida donec
Invertit cœlum stellis fulgentibus aptum.
Nec minus & miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras: & corpora partim
Multa virum terræ infodiunt: avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cætera, confusæque ingentem a cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant: tunc undique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mœrentes altum cinerem & confusa b ruebant
Ossa focis, c tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic matres, miseræque nurus, hic chara sororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipsum armis ipsumque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ & primos ibi poscat honores.
d Ingravat hæc sævus Drances: solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno: magnum reginæ nomen e obumbrar:

Multa

u Spes quam de virtute tua concipio: quæ Turni cæde natum meum & me ulsciscí debet. Non enim aliud superest quod virtus tua vel fort. præstare possit.

x Ut alibi ex his Homer. verbis, δηλοῖσι, βροτοῖσι.

y Nimio cursu.

z Quibus se defendere nequiverunt: vel ita se defendere ut mortem propulsarent.

a Al. stragis, id est, cumulum cadaverum permixtorum.

b Eruebant e cineribus.

c Hypall. i. ossa tepida.

d Augur hæc quibus invidia Turno concitabatur.

e Obumbrat, Turnum. id est, tuitur, defendit. Meraph. ab arb. amor reginæ ad favorem popularem plurimum proderat Turno.

Multa virum meritis sustentat fama trophæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce super mœsti magna Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impensa operum: nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuisse preces: ast arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
f Fatalem Æneam manifesto numine ferri
Admonet ira deûm, *g* tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum primosque suorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli convenere fluuntque ad regia plenis
Tecta viis: sedet in mediis *h* & maximus ævo,
Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus.
Atque hic legatos Ætola ex urbe remissos
Quæ referant, fari jubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo: tunc facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens, ita farier infit,
Vidimus, ô cives, Diomedem, Argivaque castra,
Atque iter emensi casus superavimus omnes,
Contigimusque manum qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor *i* Gargani condebat Iapygis agris.
Postquam introgressi, & coram data copia fandi,
Munera præferimus, nomen patriamque docemus:
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore,
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna *k* quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicunque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premit ille viros) insanda per orbem
Supplicia, & scelerum *l* pœnas expendimus omnes,
m Vel Priamo miseranda manus, scit triste Minervæ
Sydus, & Euboicæ cautes, ultorque Caphareus.
Militia ex illa diversum ad littus abacti,
Atrides Protei Menelaus adusque columnas
Exulat, Ætnæos vidit Cyclopas Ulysses.
Regna Neoptolemi referam, *n* versosque penates
Idomenei? Libycove habitantes littore Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivûm,

f Fatis advectum.
g Cæsorum in pugna.
h Al. *reu man.*
i Japygia pars Apuliæ, in qua est mons Garganus.
k Alioqui & amantes pacis.
l Pœn. omnes luimus quæ sunt statutæ sceleribus. Ita Ser. qui addit legi etiam, *sceleris omnis.*
m Etiam Pr.
n Eversos & dirutos, aut in aliena jura conversos. Ita Ser. qui & cum voce regna subaudit eversa.

Con-

Conjugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetit: devicta o Asia subsedit adulter.
p Invidisse deos patriis ut redditus oris
Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem;
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur:
Et q socii amissi petierunt æthera pennis,
Fluminibusq; vagantur aves, (heu dira meorum
Supplicia!) & scopulos lacrymosis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam r speranda fuerunt
Tempore, cum ferro cœlestia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama, nec veterum memini lætorve malorum.
Munera quæ patriis ad me portastis ab oris,
Vertite ad Æneam: s stetimus tela aspera contra,
Contulimusq; manus: EXPERTO credite, quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, ultro t Inachias venisset ad urbes
Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæq; manu victoria Graiûm
Hæsit, & in decimum vestigia retulit annum.
Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis;
Hic pietate prior: coeant in fœdera dextræ
u Qua datur: aft, armis concurrunt arma, cavete.
Et responsa simul quæ sint, rex optime regum,
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati; variusq; per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: Geu saxa morantur
Cum rapidos amnes, x clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, & trepida ora quierunt,
y Præfatus divos solio rex infit ab alto,
Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, & fuerat melius: non tempore tali
Cogere concilium, cum muris obsidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum z gente deorum
Invictisque viris gerimus: quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere a ferro.
Spem siquam accitis Ætolum habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisque, sed hæc quam angusta videtis.
Cætera qua rerum jaceant perculsa ruina,

o Cum Agamem. Asiam devicisset, remansit in insidiis adulter qui cum interficeret. Legitur & *Devictam Asiam*: ut *subsedit* sic ex insidiis occupavit: vel, dolo possedit.

p Referamne invidisse deos, &c. ex præcedentibus.

q Nam Diom. novas sedes in Apulia captavit, amissq; socios in luminis aves conversos: nec historiæ fidem mutavit ut Serv. autumat. Parth. ex Lycophr.

r Sper. pro timenda. Serv.

s Et cominus & e longinquo inter nos bella tractavimus.

t In Græciam venissent Trojani, & quæ nunc victoria gaudet, lugeret quod victa esset. Vocavit autem lib. 7. Argos Inachios. At Dardanus pro Dardanius.

u Quacunq; ratione datur. Quibuscunq; datur conditionibus etiam iniquis.

x Saxorum objectione præcluso.

y Quoniam apud antiquos antequam verba in senatu vel concione facerent, deos precabantur.

z Originem ducente a diis.

a Al. *bello*.

a Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
Nec quenquam incuso: potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit: *c* toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager *d* Thrusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos:
Aurunci Rutulique serunt, & vomere duros
Exercent colles; atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio & celsi plaga pinea montis
e Cedat amicitiæ Teucrorum; & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus:
Considant, si tantus amor, & mœnia condant;
Sin alios fines, aliamque capessere gentem
Est animus, *f* possuntque solo decedere nostro:
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent, jacet omnis ad undam
Materies; ipsi numerumque modumque carinis
Præcipiant; nos æra, manus, *g* navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos;
Munera portantes eborisque auricque *h* talenta,
Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
Consulite *i* in medium, & rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
k Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris:
Largus opum, & lingua *l* melior; sed frigida bello
Dextera: consiliis habitus non futilis autor;
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras.
REM nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem
Consulis, ô bone rex; cunctí se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere *m* mussant.
Det libertatem fandi *n* flatusque remittat,
Cujus *o* eb auspicium infaustum moresque siniſtros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
p Consedisse urbem luctu: dum Troia tentat
Castra, fugæ fidens, & cœlum *q* territat armis.
Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis *r* ducique jubes, unum, optime regum,
Adjicias: nec te ullius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero dignisque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.

b Q. d. Cum ipsi cernatis, non est quod vobis narrem.
c Totis imperii viribus.
d Tyberino: ut alibi dicit. Thusum Tyberim.
e Concedat in pretium amicitiæ, & pari inter nos societate versemur: i. ut sit neutra inferior.
f Al. *Possuntque.*
g Ligna trabibus ex quibus naves fiunt.
h Qui jam interpungunt ante accus. talenta.
i In commune.
k Non vehementi recta & aperta via, sed ex occulto & quasi ex insidiis.
l Procentior.
m Verentur ab iis qui insusurrant vel obmurmurant quod cum metu dicunt.
n Superbiam.
o Q. d. si malis tuis omnibus non egrederentur, possent fortitan superare virtute.
p In luctu esse demeriam. Alii jacere præ luctu.
q Desiderandi significatione i. Cœlum deosque terrere velle videtur.
r Al. *Dicique jubet*: ut pertineat ad naves & agrum dum verbis offerenda fiet.

Quod

Quod si tantus habet mentes & pectora terror,
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & causa malorum!
NULLA salus bello: pacem te poscimus omnes
Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, & esse
Nil moror: en! supplex venio: miserere tuorum,
Pone animos & pulsus abi: sat funera fusi
Vidimus, ingentes & *f* desolavimus agros.
Aut (si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, & si adeo dotalis regia cordi est)
Aude atque adversum fidens fer pectus in hostem:
Scilicet ut Turno contingat regia conjux.
t Nos animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis: etiam tu, siqua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aspice contra
Qui vocat.
Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum: rumpitque has imo pectore voces,
Larga quidem semper, Drance, tibi copia fandi,
Tunc cum bella manus poscunt, patribusque vocatis
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum *u* destinet hostem
Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, *x* solitum tibi; meque timoris
Argue tu Drance: *y* tot quando stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque trophæis
Insignis *z* agros. Possit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longè scilicet hostes
Quærendi nobis: circumstant undique muros.
Imus in adversos? quid cessas? *a* An tibi Mavors
Ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis
Semper erit?
Pulsus ego? aut quisquam meritò, fœdissime, pulsum
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tybrim
Sanguine, & Evandri totam *c* cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub tartara misi,
Inclusus muris, hostilique aggere septus.
d Nulla salus bello? capiti cane talia demens
Dardanio rebusque tuis: proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.

f Ut supra, *Et latos vastant cultoribus agros.*

t Tanquam animæ viles.

u Arceat, Repellit. Proprie, Extra tenet.

x Ut solitum est tibi.

y Hæc per Ironiam, vel potius cum aperta irrisione, propter ea quæ Pr.

z *Campos* legit Serv.

a An semper te Martium esse virum jactabis, cum nihil aliud quam loqui de bello, aut bello fugere soleas?

b Don. legit, *Haud* & *arguet* absq; interr.

c Ob Pallantem filium ejus occisum.

d Drancis verba sunt paulo ante.

Nunc

Hanc & Myrmidonũ procetes Phrygia arma tremiſcunt,
Hanc & Tydides & Lariſſæus Achilles:
Amnis & Adriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis ſcelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hæc (abſiſte moveri)
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.
Nunc ad te & tua, magne pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultra ſpem ponis in armis,
Si tam *e* deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo
Funditus occidimus, neque habet fortuna regreſſum:
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
(Quanquam ô! ſi ſolitæ quicquam virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios *f* fortunatuſque laborum,
Egregiuſque animi, qui, nequid tale videret,
Procubuit moriens, & humum *g* ſemel ore memordit)
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ populique ſuperſunt:
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine: ſunt illis ſua funera, parque per omnes
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? Cur ante turbam tremor occupat artus?
MULTA dies variuſque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius: multos *h* alterna reviſens
Luſit, & in ſolido rurſus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi miſere duces: nec *i* parva ſequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Eſt & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas.
Quòd ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obſto:
Non adeo has exoſa manus victoria fugit,
Ut *k* tanta quicquam pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contra: *l* vel magnum præſtet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc, ſoceroque Latino,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus,
Devoveo: ſolum Æneas vocat? & vocet, oro,
Nec Drances *m* potius, ſive eſt hæc ira deorum.
Morte luat: ſive eſt virtus & gloria, tollat.
Illi hæc inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes: caſtra Æneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Excitus ruit, magnuſque urbem terroribus implet:

e Quod etiamſi Diom. prælium nobis denegavit, non tamen omnino deſerti ſumus.

f Non fruſtra dubitaſſe videtur.

g Erſi Servius, Confeſtim, i. qui tota mortis celeritate defunctus. Sed ne dici poteſt propria ejus ſignificatio.

h Al. *mutata*. Sed hæ duæ voces *alterna reviſunt* prope accedunt ad Græc.

ἄλλα πρὸς ἄλλον.

i Pro *parva*, Servius *tarda*. Exponit enim Latina pubes celerrime victoriam adipiſcetur.

k Speratæ laudis quam conſequar ſi ſolus cæteris omnibus ſalutem peperi ſe dicat.

l Etiamſi ingentem Achillem ſe exhibeat.

Etiam ſi non minora præſtet quam Achilles.

m Nec Drances potius quam, &c.

In

Instructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt, fremit arma juventus.
Flent mœsti *n* mussantque patres: hic undique clam
Dissensu vario magnus se tollit in auras:
Haud secùs atque alto in luco cùm fortè catervæ
Consedere avium, piscosove amne Paduse
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Imo, ait, ô cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate *o* sedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura loquutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu Volusse armari Volscorum edice maniplis:
Duc, ait: & Rutulos equites Messapus *p* in armis,
Et cùm fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant:
Cætera, quà *q* jusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur urbe.
Consilium ipse pater & magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt,
r Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generumque asciverit urbi.
s Præfodiunt alii portas, aut saxa sudesque
Subjiciunt: bello dat signum rauca cruentum
Buccina: tunc muros varia cinxere corona
Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum summasque ad Palladis aras
t Subvehitur magna matrum regina caterva
Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
Causa mali tanti, atque oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœstas alto fundunt de limine voces,
Armipotens belli præses Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis: & ipsum
Pronum sterne solo portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus:
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
u Tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce:
Exultatque animis, & spe jam præcipit hostem.
x Qualis ubi abruptis fugit prælepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto:
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum:

n Queruntur.

o Desides, Pigri. vel supplicanter sedentes in concilio.

p In armis: i. armatos, inquit Ser. qui *Mess.* vult esse antiquum vocar. aut non pro voc. Nisi dicatur, *Messapus Coras* eq. diffundite, pro diffundant.

q Jusso pro jussero.

r Pro multum, ut Gr. plural. πολλὰ

uruntur adverbialiter. Sic alibi.

s Ante portas fossis faciunt.

t Ovid. pilentis vehebantur matronæ ad templum.

u Nondum galeatus.

x Homerica comparatio, quam Ennius jam mutuatus erat.

Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arectilque fremit cervicibus alte
Luxurians: ludumque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui Volſcorum acie comitante Camilla
Occurris, portiſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit: quam tota cohors imitata, relictis
Ad terram y defluxit equis: tum talia fatur,
Turne, ſui z merito ſiqua eſt fiducia ſorti,
Audeo, & Æneadum promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerva.
Turnus ad hæc, oculos a horrenda in virgine fixus,
O decus Italiæ virgo! quas dicere grates,
Quaſque referre parem? Sed nunc (eſt omnia quando
Iſte animus ſupra) mecum partire laborem:
Æneas (ut fama fidem, miſſique reportant
Exploratores) equitum levia improbus arma
Præmiſit, b quaterenrque campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo properans adventat ad urbem.
c Furta paro belli convexo in tramite ſylvæ,
Ut bivias armato obſidam milite d fauces:
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis.
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ
Tyburtique manus: ducis & tu e concipe curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in prælia dictis
Hortatur ſocioſque duces; & pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu f vallis, accommoda fraudi
Armorumque dolis: quam denſis frondibus atrum
Urget utrinque latus, tenuis g quo ſemita ducit,
Anguſtæque ferunt fauces, adituſque maligni.
Hanc ſuper, in ſpeculis ſummoque in vertice montis
Planities ignota jacet, h turique receptus:
Seu dextra lævaque velis occurrere pugnæ,
Sive inſtare jugis, & grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & ſylvis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis, ſacraque caterva
Compellabat, & has triſtes Latonia voces
Ore dabat. Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & noſtris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias: neque enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitaque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno, viresque ſuperbas,
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,

y Deſcendit cum arte quadam, & facili continuoq; motu.
z Si ſortis ſibi quicquam debet fidere: ſi quid ſpei in ſua ſortitudine debet ponere.
a Cujus terribilis erat aſpectus.
b Quidam exp. ut perturbarent inſidias.
c Inſidias.
d Itinera anguſta inter duos montes.
e Simul cum illis cape, ut ſit conjunctiva particula.
f Serv. quoq; legit *valles*, antique dictum, metri cauſa.
g Al. *qua ſem.*
h Quo ſe tuto recipere poteſt exercitus.

Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmillæ, i mutata parte, Camillam.
Ipse sinu præ se portans juga k longa petebat
Solorum memorum: tela undique sæva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce, fugæ medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis (tantus se nubibus imber
Ruperat) ille innare parans infantis amore
Tardatur, charoque oneri timet: omnia secum
Versanti subito, vix hæc sententia sedit.
Telum immane manu valida quod forte ferebat
Bellator, solidum nodis & m robore cocto:
Huic natam, libro, & sylvestri subere clausam
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ,
Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur,
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipse pater n famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit: accipe, testor,
Diva tuum, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit: sonuere undæ, rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de cespite vellit.
Non illum o tectis ullæ non mœnibus urbes
Accepere: (neque ipse manus p feritate dedisset)
q Pastorum & solis exegit montibus ævum.
Hic natam in dumis, interque horrentia lustra,
r Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto,
Spiculaque ex humero parvæ suspendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum è vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habena,
s Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam fiustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum: sola contenta Diana
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit: vellem haud correpta fuisset
Militia tali conata lacessere Teucros:
Chara mihi comitumque foret nunc una meanum.

i Innuere videtur Camillam a Casmillam deduci, detracta litera.
k Longe posita, remotiora.
l Alias, Versanti, subito vix hæc.
m Quod hastæ igne durari consueverint.
n Consecro in tuum ministerium.
o Nec in urbes, nec in privatas domos admissus est.
p Præ feritate. Ut ferus erat, non concessisset. Si qui eum voluissent suscipere, eorum consortia fugisset.
q Pastoralem vitam.
r Idomitæ. Ideo seq. lacte ferino.
s Thraciam, a fluvio Strymone.

Verum

Verum age, quandoquidem fatis *t* urgetur acerbis,
Labere Nympha polo, finesque invise Latinos,
Tristis ubi infausto *u* committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetra deprome sagittam:
Hac, quicunque sacrum *x* violârit vulnere corpus,
Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube cava miserandæ corpus & arma
Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cœli demissa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis,
Compositi numero in turmas: fremit æquore toto
Insultans sonipes & pressis pugnat habenis
Huc obversus & huc: tum late *y* ferreus hastis
Horret ager, campique armis in sublimibus *z* ardent.
Nec non Messapus contra celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adversi campo apparent: hastasque *a* reductis
Protendunt longe dextris, & spicula vibrant:
Adventusque virum, fremitusque ardescit equorum.
Jamque intra jactum teli progressus uterque
Substiterat, *i* subito erumpunt clamore, frementesque
Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
Crebra, nivis ritu: cœlumque obtexitur umbra.
Continuo adversis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti: perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt: excussus Aconteus
Fluminis in morem, aut tormento ponderis acti,
b Præcipitat longe, & vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatæ acies: versique Latini
c Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troes agunt, princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, *d* scopulosque superjacit undam
Spumeus, extremamque *e* sinu perfundit arenam,
Nunc rapidus retro atque æstu revoluta resorbens
Saxa, fugit, littusque *f* vado labente relinquit.
Bis Thusci Rutulos egêre ad mœnia versos,
Bis rejecti armis respectant terga tegentes:
Tertia sed postquam congressi in prælia, totas
Implicuere inter se acies, *g* legitque virum vir,

t Al. *Urgemus.*

u Pro. *committetur.*

x Quia dixerat sacrum.

y Intell. Horret hastis tetricis.

z Id est, resplendent. Verius Ennii irrisus a Lucilio.

a Habitum ostendit hominis in procinctu hastam tenentis & manu retrorsum ducta eam librantis, parantisque mittere.

b Præcipitatur.

c Retro agunt.

d Jacit undam super scop.

e Curvatione & flexu undarum.

f Per Hypal. pro Labens ipse per vadum.

g Delegit.

Tum vero & gemitus morientum, & sangui ne in alto
Armaque corporaque, & permisti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli (quando ipsum horrebat adire)
Hastam intorsit equo, ferrumque *h* sub aure reliquit.
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura:
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolam
Ingentemque animis, ingentem corpore & armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri: nec vulnera terrent:
Tantus in *i* arma patet: latos huic hasta per armos
Acta tremit, *k* duplicatque, virum transfixa, *l* dolorem.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes *m* exultat Amazon,
Unum exerta latus pugnæ pharetrata Camilla,
Et nunc *n* lenta manu spargens hastilia densat,
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ:
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso *o* fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Latinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia securim,
Italides: quas ipsa decus sibi *p* dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellique ministras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodoontis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, seu cum se *q* Martia curru
Penthesilea refert: magnoque ululante tumultu
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
r Eumenium Clytio primum patre: cujus apertum
Adversi longa transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.
Tum Lirin, Pagasumque super: quorum alter habenas
s Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
t Dum subit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites pariterque ruunt: his addit Amastrum
Hippotaden: sequiturque incumbens eminus hasta
Tereaque, Harpalicumque, & Demophoonta, Chrominque.
Quotque en ipsa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri, procul Ornitus armis

Ignotis

h Ex vulneris genere fugientem ipsum intel. esse percussum.

i Hostilia tela.

k Al. *duplicatq; virum transfixa dolore*, Id est, duplici dol. virum cumulat: ut Ovid. dixit, *Duplicataque vulnere caco est.*

l Legitur etiam *viri* & *dolorem.*

m Suspendendum *Exultat*: ut *Am.* intelligas quasi *Am.*

n Pro *lenta* Don. *lata.* Quidam putant *lenta hast. & validam bipen.* dixisse quasi omni telorum genere apte & militariter uteretur.

o Fug. *spicula* pro, ipsa fugiens.

p Generosa, ut exp. Ser. sed legitur & dura quo dixit modo, Durum a stirpe genus.

q Aut bellicosa, aut Martis filia.

r *Runeum* leg. Ser. & Don.

s Al. *suffuso.* utrumq; serv. agnoscit.

t Dum se ad sustentationem ruentis inclinat. Et vult utrumq; tanta celeritate esse percussum, ut unum ictum putares.

Ignotis, & equo venator ᵘ Iapyge fertur:
Cui ˣ pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens, oris hiatus
Et malæ texere lupi cum dentibus albis:
Agrestisque manus armat ʸ sparus: ipse catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice supra est.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
Trajicit, & super hæc inimico pectore fatur,
Sylvis te Tyrrhene feras agitare putasti?
Advenit qui vestra dies muliebribus armis
Verbera redargueret: nomen tamen haud leve partum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.
Protinus Orsilochum, & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora; sed Buten adversum cuspide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla ᶻ sedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto:
Orsilochum fugiens, magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro ᵃ interior, sequiturque sequentem.
Tum validam per que arma viro perque ossa securim,
Altior insurgens, oranti & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic subitoque aspectu territus hæsit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud ᵇ Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugna
Posse, neque instantem reginam avertere cernit:
Consilio versare dolos ingressus & astu,
Incipit hæc, Quid tam egregium, si fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus æquo
Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri;
Jam noscès, ventosa ferat cui gloria laudem.
Dixit; at illa furens, acrique incensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque assistit in armis,
Ense pede nudo puraque interrita parma.
At juvenis vicisse dolo ratus, avolat ipse,
(Haud mora) conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligur, frustraque animis elate superbis,
Nequicquam patrias tentasti ᶜ lubricus artes;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu: frœnisque adversa prehensis
Congreditur, pœnasque inimico à sanguine sumit,
Quàm facilè accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam
Comprensamque tenet, pedibusque evicerat uncis:

ᵘ Apulo.
ˣ Lorica: nam proprie est tegmen de loro factum.
ʸ Telum rusticum in modum pedis recurvum
ᶻ Sessoris, equitis.
ᵃ Sinisterior, breviore circulo.
ᵇ Quos omnes ole fallaces, tradidit Varro Orig. lib. 2.
ᶜ Fallax, Mobilis.

Tum Cruor & vulſæ labuntur ab æthere plumæ,
d Negligentibus. At non hæc *d* nullis hominum ſator atque deorum
Obſervans oculis, ſummo ſedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia ſæva
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.
Ergò inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variiſque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans: reficitque in prælia pulſos.
e Quis metus, ô nunquam dolituri, ô ſemper *f* inertes
e Qualis, vel quantus metus qui vos fœminam etiam timere compellit.
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quò ferrum? quidve hæc geritis tela irrita dextris?
f Stulti ut exp. Serv. Verum vox ſeq. *ignavia*, non videtur admittere hanc expoſ.
At non in Venerem ſegnes nocturnaque bella:
Aut ubi curva choros indixit tibia bacchi,
Expectare dapes, & plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium, dum ſacra ſecundus aruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
g Eo conſilio ut ſe morti offerret, i. mortis diſcrimen adiret.
Hæc affatus equum in medios *g* moriturus & ipſe
Concitat, & Venulo adverſum ſe *h* turbidus infert:
h Terribilis.
Direptumque ab equo dextra complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini
Convertêre oculos: volat igneus æquore Tarchon
Arma virumque ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Quà vulnus lethale ferat: contrà ille repugnans
i Evitat ut alib.
Suſtinet à jugulo dextram, & vim viribus *i* exit.
Utque volans altè raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæſit:
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat:
Arrectiſque horret ſquamis, & ſibilat ore,
k Al. *eventum exemplumque.* Sed alteram lect. habent ver. & rectius. Par. n. eſt, ut Ser. admoneat, rem prius aggredi quam quid inde eveniat ſpectare poſſit.
Arduus inſurgens: ille haud minus urget adunco
Luctantem roſtro, ſimul æthera verberat alis:
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans: ducis *k* exemplum eventumque ſequuti
Mæonidæ incurrunt: tum fatis debitus Aruns
Velocem jaculo & multa prior arte Camillam
Circuit, & quæ ſit fortuna facillima tentat.
Quà ſe cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns ſubit, & tacitus veſtigia luſtrat:
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoſte reportat,
l Al. *ſatus* Cybele. Sed ſocer Cybelo habent aliqui ver. ut ſit nomen metum, in quo nu mine colitur.
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas:
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum, & certam quatit improbus haſtam.
Fortè ſacer *l* Cybelo Chloreus, olimque ſacerdos,
Inſignis longè Phrygiis fulgebat in armis,

Spu-

Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In *m* plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus & ostro
Spicula torquebat Lycio Cortinia cornu:
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
Cassidarum croceam chlamidemque sinusque crepantes
Carbaseos fulva in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo (sive ut templis præfigeret arma
Troia, captivo sive ut se ferret in auro)
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur, totumque incauta per agmen,
n Fœmineo prædæ & spoliorum ardebat amore.
Telum ex insidiis cùm tandem tempore capto
o Conjicit, & superos Aruns sic voce precatur,
Summe deum, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor *p* acervo
Pascitur, & *q* medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna:
Da pater hoc nostris aboleri dedecus armis
Omnipotens: non *r* exuvias pulsæve trophæum
Virginis, aut spolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, *s* patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertere procellæ.
Ergò ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertêre omnes acies, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsci: nihil ipsa nec *t* auras
Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli;
Hasta sub *u* exertam donec perlata papillam
x Hæsit, virgineumque altè bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suscipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia, mistoque metu: nec jam amplius hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, priùs quàm tela inimica sequantur,
Continuò in montes se avius abdidit altos
Occiso pastore lupus, *y* magnove juvenco,
Conscius audacis facti: caudamque remulcens
Subjecit *z* pavitantem utro, sylvasque petivit:
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns,
Contentusque fuga, mediis se immiscuit armis.

m In modum plumæ seu similitudinem.

n Impatienti Alii exp. vehementi vel vehementiss.
o Alii *Concitat.* quod Pier. magis probat. quia non multo post ait, *Ergo ut missa manus s. d. hasta per auras.*
p Pyra.
q De incendo ambulantibus supra ignem.
r Occisæ, pulsæ, troph.
s *Patrius r. ingl. urbis*, Pier. affert. ex omnibus ver. lib. est autem *urbis* pro urbes.

t *Auras* pro auræ antiquo more, legunt. Asper & Serv.
u Amazonum more.
x Ita infixa est ut non elaberetur.

y Al. *magnosque.*
z Quæ timorem indicat pro ipse pavitans.
a Vehementer perturbatus.

Illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exanguis, labuntur frigida *b* letho
Lumina: purpureus quondam color ora relinquit,
Tum sic expirans, Accam, ex æqualibus unam,
Alloquitur (fida ante alias quæ sola Camillæ,
Quicum *c* partiri curas) atq; hæc ita fatur;
Hactenus Acca soror *d* potui: nunc vulnus acerbum
Confecit, & tenebris nigrescunt omnia circum.
Effuge, & hæc Turno mandata novissima perfer,
e Succedat pugnæ Trojanosq; arceat urbe.
Jamq; vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens: tum frigida toto
Paulatim evolvit se corpore: lentaq; colla,
Et captum lethe posuit caput, arma relinquens:
Vitaq: cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum verò immensus surgens ferit aurea *f* clamor
Sydera: dejecta *g* crudescit pugna Camilla.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrûm,
Tyrrheniq; duces, Evandriq; Arcadis alæ.
At Triviæ custos jamdudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatq; interrita pugnis.
Utq; procul medio juvenum in clamore furentûm
Prospexit tristi mulctatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditq; has imo pectore voces,
Heu! nimium virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello.
h Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero *i* gessisse pharetras:
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema jam in morte: neq; hoc sine nomine lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunq; tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaq; ilice tectum.
Hic dea se primum rapido pulcherrima *k* nisu
Sistit, & Aruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,
Cur (inquit) diversus abis? huc dirige gressum,
Huc perituræ veni, capias ut digna Camillæ
Præmia: *l* tunc etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & autata volucrem Threissa sagittam
Deprompsit pharetra, *m* cornuq; infensa tetendit:
Et duxit longè, donec curvata coirent
Inter se *n* capita, & manibus jam tangeret æquis,

Læva

b Alii *telo* legunt, & intel. vulnere.

c Sub. solebat. *d* Pugnare vel vivere.

e Animus bellatricis offenditur, quæ non se dolet lucem sed bella relinquere.

f Trojanorum clamor, Camillæ morte exultantium. *g* Crudelior fit, cæde multorum.

h Don. legit *Hoc tibi def.* *i* Malim *gestâsse*: licet multa plura exempla habeant *gessisse*.

k Conamine. Sed intel. eam totis viribus in volatu usam esse.

l Dolet eum mortis genere nobilitari. *m* Arcum. *n* Extremitates arcus.

Læva aciem ferri, dextra nervoq; pa[illegible]illam.
Extemplo teli stridorem aurasq; sonantes
Audiit una Aruns, hæsitq; in corpore ferram.
Illum expirantem socii atq; extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
Disjectiq; duces, *p* desolatiq; manipli
Tuta petunt, & equis aversi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros letumq; ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed *q* laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumq; putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros *r* caligine turbidus atra
Pulvis, & è speculis percassæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli sydera tollunt,
Qui cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super misto premit agmine turba.
Nec miseram effugiunt mortem: sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis atq; inter *s* tuta domorum
Confixi expirant animas: pars claudere portas,
Nec sociis *t* aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturq; miserrima cædes
Defendentum armis aditus, inq; arma ruentum.
Exclusi, ante oculos lacrymantumq; ora parentum,
Pars in *u* præcipites fossas, urgente ruina
Volvitur: immissis pars cæca & conscita frænis
x Arietat in portas, & duros *y* obice postes.
Ipse de muris summo certamine mares
(Monstrat amor verus patriæ) ut videre Camillam,
Tela manu *z* trepidæ jaciunt, ac robore duro
Stipitibus ferrum sudibusq; imitantur obustis.
a Præcipites primeq; mori *b* pro mœnibus audent.
Interea Turnum in *c* sylvis sæviissimus implet
Nuntius: & juveni ingentem ferre Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam:
d Ingruere infensos hostes & Marte secundo
Omnia corripuisse: *e* metum jam ad mœnia ferri.
Ille *f* furens (nam sæva Jovis sic numina poscunt)
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix è conspectu exierat, *g* campumq; tenebat,
Cum patet Æneas, saltus ingressus *h* apertos,
Exuperatq; jugum, sylvaq; evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoq; feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.

o Celeritas jaculantis exprimitur.

g Deserti signiferi.

q Non lucentes, sed jam solutos.

r Sic paulo post, fumentes pulvere campos. Ex denso autem & spisso pulvere, quem vocat turbidum atra caligine, ostendit magnam fugientium numerum.

s Id est, quæ alioqui visa erant ture.

t Dare aditum.

u In quas patebat præcipitium.

x Irruit in portas tanquam aries bellica machina.

y Sic alibi obice: sed alibi ser. & illic & hic objice.

z Festinæ.

a Ad mortem ruentes.

b Pro defensione mœnium.

c Ubi latebat ad insidias.

d Impetum facere: ut ingruit Æneas armis.

e Periculum ipsis mœnibus jam impendere.

f Dolore amens.

g Planitiem, relictis montibus & sylvis.

h Insidiis carentes.

Ac simul Æneas fumantes pulvere campos
Pro spexit longe, Laurentiaque agmina vidit:
Fortem. Et sævum Æneam agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum:
Continuo pugnas ineant, & prælia tentent:
Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
Et qui fuentur & qui obdent. Tingat equos, noctemque die labente reducat,
Confidunt castris ante urbem, & mœnia vallant.

Publii Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIB. XII. ARGUMENTUM.

Attritis duobus adversis prœliis Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnum, ubi omnem spem suam in seipso sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis eum cum lacrymis nequicquam retinenti, singulari certamine cum Ænea dimicare statuit: ejusque rei Æneam per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiorem. Accipit conditionem Æneas, solenniq; utrinq; sacramento fœdus sancitur. Id Junonis impulsu à Juturna Nympha, Turni sorore, in falsa Camertis imaginem conversa, perturbatur; primusq; omnium Iolumnius augur falso augurio certaminis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiis hasta trajicit. Æneas quoque, dum subiti tumultus causam ignorans, suos revocare conatur, ab incerto autore sagitta vulneratus, prœlio excedere cogitur. Qua re intellecta, Turnus magnam sibi rei bene gerendæ occasionem oblatam ratus ingentem hostium stragem edit. Interim Venus, decerpto ex Ida Cretensi dictamno herba, filio suo medetur. Refectis viribus Æneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio accurrit, Turnumque nominatim ad pugnam deposcit. Verum cum Turnus sui copiam non faceret (Juturna enim qua excusso Metisco auriga currum ejus moderabatur, in diversam semper partem habenas deflectens congredi eos non patiebatur) oppugnandæ urbis consilium capit admotoque ad mœnia exercitu, in propugnacula proximaque ædificia ignem conjicit. Ibi Amata, cum Turnum occisum arbitraretur, doloris impotentia laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sagenam nuntiatis, cum eo rem deductam videret ut sibi necessario dimicandum

micandum esset, nisi perpeti mallet sociorum urbem, se inspiciente, in hostium potestatem pervenire, ultro Æneam ex præscripto fœderis ad singulare certamen provocat. Ea pugna superior Æneas, cum victi hostis precibus jam pene ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris ejus balteo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repente ira accensus, gladio per pectus adacto, eum vita spoliat.

Aliud MODESTINI Iurisconsulti

Argumentum,

Turnus, jam fractis adverso Marte Latinis,
Semet in arma parat, pacem cupiente Latino.
Fœdus percutitur passuris omnia victis.
Hoc Turni Juturna soror confundit & ambos
In pugnam populos agit, mentita Camertem.
Æneas volucri tardatur membra sagitta.
Anxia pro nato servavit cura parentis.
Urbs capitur, vitam laqueo sibi finit Amata.
Æneas Turnum campo congressus, utrinque
Circumfusa acie, vita spoliavit & armis.

ALIUD INCERTI AUTORIS

Argumentum.

Trojanis Rutulisque placet conjungere fœdus.
Id Rutuli Rumpunt. Nato Venus alma medetur
Dictamno: Rutulique luunt perjuria victi.
Cogitur Æneæ Dauni concurrere proles.
Pallantea necem misero dant cingula Turno.

Aliud MONOSTICHON,

Duodecimo Turnus divinis occidit armis.

ALIUD.

Ultimus imponit bello Turni nece finem.

TUrnus ut [a] infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc [b] promissa reposci,
Se signari oculis: ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos: Pœnorum qualis in armis

[a] Antea semper infractos & invictos,
[b] Quia dixerat Ibo animum contra.

Saucius

Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo: gaudetq; comantes
Excutiens cervice toros, fixumq; *e* latronis
Impavidus frangit telum, & fœmit ore cruento:
Haud ſecus accenſo *d* gliſcit violentia Turno,
Tum ſic affatur regem, atq; ita *e* turbidus infit,
Nulla mora in Turno: nihil eſt quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ, nec quæ pepigere recuſent.
Congredior: fer ſacra pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam,
Deſertorem Aſiæ (ſedeant ſpectentq; Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos, *f* cedat Lavinia conjux.
Olli ſedato reſpondet corde Latinus.
O præſtans animi juvenis, quantum ipſe feroci
Virtute exuperas, tanto me impenſius æquum eſt
Conſulere, atq; omnes metuenrem expendere *g* caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
Multa manu: necnon aurumq; animuſq; Latino eſt.
Sunt aliæ innuptæ Latio & Laurentibus agris,
Nec genus indecores: ſine me hæc haud mollia fatu
Sublatis apperire dolis, ſimul hæc *h* animo hauri:
Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat: idq; omnes *i* diviq; hominesq; canebant:
Victus amore tui, cognato ſanguine vi ctus,
Conjugis & mœſtæ lacrymis, *k* vincla omnia rupi.
Promiſſam eripui genero, arma impia ſumpſi.
Ex illo, qui me caſus, quæ Turne ſequantur
Bella, vides: quantos *l* primus patiare labores.
m Bis magna victi pugna, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent noſtro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campiq; ingentes oſſibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si Turno extincto ſocios ſum accire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem ſi te (*n* fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia noſtra petentem?
o Reſpice res bello varias: miſerere parentis
Longævi, quem nunc mœſtam patria Ardea longe
Dividit. Haud quaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exuperat magis, *p* ægreſcitq; medendo.
Ut primum fari potuit, tic incipit ore,
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime pro me
Deponas: lethumq; ſinas pro laude *q* paciſci.
Et nos tela, pater, ferrumq; haud debile dextra

Spargi-

e Venatoris: quod fit in inſidiis latronum more.
d Creſcit.
e Cui opponitur, Sed toto corde mox, de Latino.
f Al. Cedatq;
g Caſuum varietatem ſe timere dicit, ne de ejus virtute deſperare videatur.
h Omni attentione percipe.
i Propter Faunum & vates.
k Vincla & religionis & fœderis.
l Exp. Serv. præcipuus.
m Primum occiſo Mezentio, deinde occiſa Camilla.
n Fortuna reddat vana hæc quæ dixi.
o Ne cum ignavia videatur arguere: ut ſ. *atq; omnes metuentem expendere caſus.*
p Inde ejus ægritudo creſcebat, unde ſe & Latinus remedium ſperabat aſſerre.
q Scal. exp. ligere.

Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.
Longè illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminea r tegat, & vanis ſeſe occulat umbris.
At regina nova pugnæ conterrita ſorte,
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrymas, per ſiquis Amatæ
Tangit honos animum (ſpes tu nunc una ſenectæ,
Tu requies miſeræ: decus imperiumq; Latini
Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro, deſiſte manum committere Teucris,
Qui te cunq; manent iſto certamine caſus,
Et me, Turne, manent: ſimul hæc inviſa relinquam
Lumina, nec generum Æneam ſ captiva videbo.
t Accepit vocem lacrymis Lavinia matris
Flagrantes perfuſa genas, u cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violaverit oſtro
Si quis ebur, vel miſta rubent ubi lilia multa
Alba roſa, tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitq; in virgine vultus:
Ardet in arma magis: pauciſq; affatur Amatam,
Ne quæſo, ne me lacrymis, neve omine tanto
Proſequere, in duri certamina Martis euntem,
O mater: x neq; enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc: Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer. Cum primùm craſtina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quieſcant
Et Rutulûm, noſtro dirimatur ſanguine bellum:
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidusq; in tecta receſſit,
Poſcit equos: gauderq; tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipſa y decus dedit Orithyia,
Qui candore nives anteirent, curſibus auras.
Circumſtant properi aurigæ, manibuſq; laceſſunt
Peſtora plauſa cavis, & colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſquallentem z alboq; orichalco
Circumdat loricam humeris: ſimul aptat a habendo
Enſemq; clypeumq; & rubræ b cornua criſtæ:
Enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quæ in mediis c ingenti adnixa columnæ
Ædibus aſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Aruncî ſpolium, quaſſatq; trementem,
Vociferans. Nunc, ô nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus Actor,

r Ut in bello Trojano.

ſ Nec captiva tamdiu ero donec videam Æneam.

t Accepit vocem matris, perf. g. lac.

u Per Hypall. pro, Cui ignis animi ſubjecit ruborem.

x Mihi non utrum velim liberum eſt, ſed pugnam detrectare non poſſum: ut ſit appetendum differre non poſſum.

y Ad decus, ad ornamentum.

z Auri comparatione.

a Ad habendum, ut congrue poſſint inhærere.

b Comas.

c Per Col. ex palmi (Servii) haſtæ magnitudinem.

Te

Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revulſam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
d Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.
His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus, & ſparſa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea e maternis ſævus in armis
Æneas f acuit Martem, & ſe ſuſcitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios mœſtique metum ſolatur Iüli,
g Fata docens: regique jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Poſtea vix h ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies, cùm primùm alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus urbis
Dimenſi Rutulique viri Teucrique parabant:
In medioque focos, & diis i communibus aras
Gramineas: alii k fontemque ignemque ferebant:
Velati l lino, & verbena tempora vincti.
Procedit legio Auſonidum, pilataque plenis
Agmina ſe fundunt portis: hinc Troius omnis
Tyrrhenuſque ruit variis exercitus armis:
Haud ſecus inſtructi ferro quam ſi aſpera Martis
Pugna vocet: necnon mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant oſtroque decori;
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, & ſortis Aſylas,
Et Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles.
Utque dato ſigno ſpacia in ſua quiſque receſſit,
Defigunt tellure haſtas, & ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſæ matres, & vulgus inerme,
Invalidique ſenes, turres & tecta domorum
Obſidere: alii portis ſublimibus aſtant.
At Juno ex ſummo, qui nunc Albanus habetur,
(Tunc neque nomen erat neque honos aut gloria monti)
Proſpiciens tumulo, campum ſpectabat, & ambas
Laurentum Troumque acies, urbemque Latini.
m Extemplo Turni ſic eſt affata ſororem,
Diva deam, m ſtagnis quæ fluminibuſque ſonoris
Præſidet (hunc illi rex ætheris altus honorem
Jupiter erepta pro virginitate ſacravit)

d Unguentatos, Vib. c. f. Criſpatos calamiſtro.

e Quæ mater ei a Vulcano impetraverat.

f Irritat ſe ad futura certamina ut exp. Ser. Sed malim, excitat ſe.

g Docens fata velle, ut victo Turno ea loca Teucr. obtineant.

h Id eſt, montium cacumina. Legitur etiam *ſummo* quod non placet.

i Diis, quorum ſimulacra in gram. aris erant poſituri quod eorum religione communiter utraque pars fœdus eſſet percuſſura.

k *Fontem* pro aqua poſuit, a toto partem intell.

l Pro *lino* affertur alia lectio, *limo*.

m Juturna fons eſt in Italia ſaluberrimus juxta Numicum fluvium.

Nympha

Nympha, decus fluviorum, *n* animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum ascendêre cubile,
Prætulerim, *o* cœlique libens in parte locarim.
Discе tuum (ne me incuses) Juturna dolorem.
p Qua visa est fortuna pati, Parcæque sinebant
q Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi,
Nunc juvenem imparibus video *r* concurrere fatis:
Parcarumque dies & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum,
Tu pro germano siquid præsentius audes,
Perge: decet, forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea, cum lacrymas oculis Juturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percussit honestum.
Non lacrymis hoc tempus (ait Saturnia Juno)
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus,
Autor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam & tristi turbatam vulnere mentis.
Interea reges, (ingenti *s* mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Æneas Romanæ stirpis origo,
Sydereo flagrans clypeo, & *t* cælestibus armis,
Et juxta Ascanius (magnæ spes altera Romæ)
Procedunt castris: puraque in veste sacerdos
u Setigeræ fœtum suis, *x* intonsamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina solem,
Dant *y* fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur,
Esto nunc sol testis & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Juno
Jam melior, *z* jam diva precor: tuque inclyte Mavors,
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques:
Fontesque fluviosque voco, quæque ætheris alti
Religio, & quæ cæruleo sunt numina ponto.
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Convenit Evandri victor descendere ad urbem:
Cedet Iülus agris, nec post arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna lacessent.

n Ut sæpe Homer. ἐμαυτῷ κεχαρισμένε θυμῷ.
o In divinitatis parte.
p Quatenus, vel in quantum permisit.
q Pro, succedere.
r Concursurum esse. Vel hoc dicitur dea cernens etiam futura.
s Pompa, ambitu.
t Vulcano fabricatis.
u Romano more, ut cæsi *jungebant fœdera porci.*
x Oviculam nondum tonsam.
y Nam ferro & sale cultri & victimæ aspergebantur.
z Quoniam insuferat Trojanis, precatur ut animum mutet in Trojanos & eis bona esse velit. Q. de. Ad te redeas, & te deam esse memineris cujus proprium est non nocere.

Sin *a* noſtrum annuerit nobis victoria Martem,
(Ut potiùs reor, & potius dii numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus ſe legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deoſque dabo: ſocer arma Latinus habeto,
Imperium ſolenne ſocer; mihi mœnia Teucri
Conſtituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas, ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens cœlum, tenditque ad ſydera dextram:
Hæc eadem Ænea, terram, mare, ſydera juro,
b Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque deûm infernam, & diri ſacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit:
c Tango aras, medioſque ignes, & numina teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet
Quæ res cunque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet: non ſi tellurem effundat in undas
Diluvio miſcens, cœlumve in Tartara ſolvat:
Ut ſceptrum hoc (dextra ſceptrum nam fortè gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
Cùm ſemel in ſylvis imo de ſtipite reciſum
d Matre caret, poſuitque comas & brachia ferro:
Olim arbos, nunc artificis manus *e* ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum: tum rite ſacratas
In flammam jugulant pecudes, & viſcera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna *f* videri
Jamdudum, & vario miſceri pectora motu.
Tum magis, ut *g* propius cernunt *h* non viribus æquis,
Adjuvat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine Turnus,
Pubenteſque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Juturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda:
In medias acies, formam aſſimulata Camerti:
(Cui genus à proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipſe acerrimus armis)
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoreſque ſerit varios: ac talia fatur,
Non pudet ô Rutuli cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numerone an viribus æqui
Non ſumus? En! omnes & Troes & Arcades hic ſunt,
Fatalilque manus, infenſa Etruria Turno:

a Quaſi Mars ſit eorum qui, victoriam obtinent, quoniam illorum eſſe videtur quibus favet.

b Utrumque ſexum Latoniæ ſobolis.

c Cum ad aram bellum in Titanas ſuſcepturi dii juraſſent, obtinuit poſtea religio jurisjurandi, ejus tactu & ignis teſtatione ſancirentur.

d Vel terra, vel arbore: ut *Parva ſub ingenti matris ſe ſubjicit umbra.*

e Orichalco.

f Infin. pro indicativis, videbatur & miſceb. vel videre cœpit & pect. cœperunt miſceri.

g Diligentius.

h *Non viribus æquis*, ſub. eos congreſſuros.

Vix hostem, *i* alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet fama, *k* vivusque per ora feretur;
Nos patria amissa dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
Talibus incensa est juvenum sententia dictis,
Jam magis atque magis: serpitque per agmina murmur.
Ipsi Laurentes mutari, ipsique Latini
Qui sibi jam requiem pugnæ rebusque salutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœdusque precantur
Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Iuturna adjungit, & alto
Dat signum cœlo: quo non *l* præsentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
Namquam volans rubra fulvus Iovis ales in æthra,
Littoreas agitabat aves, turbamque sonantem,
Agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas
Cygnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali; cunctæque volucres
m Convertunt clamore fugam (miserabile visu)
Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt; donec vi victus & ipso
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore *n* salutant
Expediuntque manus; primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi.
Accipio, agnoscoque deos: ME, me duce ferrum
Corripite ô Rutuli, *o* quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, & littora vestra
Vi populat; petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit; vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, & adversos telum contorsit in hostes
Prosurrens; sonitum dat stridula cornus & auras
p Certa secat; simul hoc, simul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo;
Horum *q* unum ad medium, teritur qua sutilis alvo
Balteus & laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem & fulgentibus armis,
Transadigit costas fulvaque extendit arena.
At fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum

Corripiunt,

i Si *congred. alt.* Vel, si secundus quisque nostrum congrediatur.

k Tanquam de vivo omnes loquemur

l Quidem expo Magis in tempore oblatum, ideoque ad animos turbandos efficacius. Alias, *præsentius.*

m Redeunt cum clamore: sicut in exercitu solet fieri.

n Venerantur ut dicitur salutare deos.

o Interpretatur augurium & confirmat id ad præsens negotium pertinere.

p Inevitabile.

q *Unum transad. costas,* pro unius costas.

Corripiunt r cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hic denſi rurſus ſ inundant
Troes, Agyllinique, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Crateraſque focoſque ferunt: fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fœdere divos.
Inſtrænant alii r currus, aut corpora ſaltu
t Subjiciunt in equos, & ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem regiſque x inſigne gerentem
Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus,
Adverſo proſternit equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis à tergo involvitur aris
In caput, inque hunc eros t at fervidus advolat haſta
Meſſapus teloque orantem multa trabali
Deſuper altus equo graviter ferit: atque ita fatur,
y Hoc habet, hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, ſpoliantque calentia membra.
Obvius ambuſtum torrem Chorineus ab ara
Corripit: & venienti Ebuſo plagamque ferenti
Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit
z Nidoremque ambuſta dedit: ſuper ipſe ſequutus
Cæſariem læva turbati corripit hoſtis:
Impreſſoque genu nitens, terræ applicat ipſum.
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primaque acie per tela ruentem
Enſe ſequens nudo ſuperimminet: ille ſecuri
Adverſi frontem mediam mentumque reducta
Disjicit, & ſparſo late rigat arma a cerebro:
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
b Nudato capite, atque c ſuos clamore vocabat.
Quo ruitis? quæve iſta d repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras, ictum jam fœdus, & omnes
Compoſitæ leges, mihi jus concurrere ſoli.
Me ſinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
(Ecce!) viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt:
Incertum qua pulſa manu, quo turbine adacta:
Quis tantam Rutilis laudem, caſuſne deuſne,
Attulerit, preſſa eſt inſignis gloria facti:
Nec ſeſe Æneæ jactavit vulnere quiſquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit

Turba-

f Saluti improvidi.
f More undæ fluunt.
r Equos, ut alibi, neque audit currus habenas.
t Super equos jaciunt.
x Diadema habentem.
y Lethali percuſſus eſt vulnere, ut Ter. Captus eſt, habet. At Don. Bene ſe habet res. Rectius.
z Putorem, ut Ser. aut erit Catachreſis.
a Al. cruore.
b Ut poſſit agnoſci.
c Utrumque exercitum jam ſuum vocabat, ut talis fuerit ejus clamor, Cur in vos invicem ruitis mei? Rucens.

Turbatoſque duces, ſubita ſpe fervidus ardet:
Poſcit equos atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Micat in currum, & manibus *e* molitur habenas.
Multa virum volitans dat fortia corpora letho.
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
f Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes
Bella movens emittit equos: Illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant: gemit ultima pulſu
Thraca pedum: circumque atræ Formidinis ora,
Iræque inſidiæque dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes ſudore quatit (*g* miſerabile) cæſis
Hoſtibus inſultans: ſpargit rapida ungula rores
Sanguineos, miſtaque cruor calcatur arena.
Jamq; neci Sthenelumq; dedit, Thamirimq; Polumq;
Hunc congreſſus, & hunc: illum, eminus: eminus ambos
Imbraſidas, Glaucum atque Ladem: quos Imbraſus ipſe
Nutrierat Lycia, paribuſque ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia, media Eumedes in prælia fertur
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibuſque parentem,
Qui quondam caſtra ut Danaum ſpectator adiret,
Auſus Pelidæ pretium ſibi poſcere currus,
Illum *h* Tydides alio pro talibus auſis
Affecit *i* pretio: *k* nec equis aſpirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conſpexit aperto,
Ante levi jaculo longum per inane ſequutus,
Siſtit equos bijuges, & curru deſilit: atque
Semianimi lapſoque ſupervenit: & pede collo
Impreſſo, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit jugulo: atque hæc inſuper addit,
En! agros, & quam bello Trojane petiſti
Hoſperiam metire jacens; hæc præmia qui me
Ferro auſi *l* tentare ferent: ſic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, conjecta cuſpide, mittit;
Chloreaque, Sybarimq; Darietaq; Therſilochumque,
Et *m* ſternacis equi lapſum cervice Thymœten.
Ac velut *n* Edoni Boreæ cum ſpiritus alto
Inſonat Ægeo, ſequiturque ad littora fluctus,
Qua venti incubuere, fugam dant nubila cœlo;
Sic Turno, quocunque viam ſecat, agmina cedunt,
Converſæque *o* ruunt acies, fert impetus ipſum,
Et criſtam adverſo curru quatit aura volantem,
Non tulit inſtantem Phegeus, animiſque frementem:

e Regit, ut exp. Ser. qui vult eſſe acyrologiam.
f Sanguine gaudens, ſ. αἱμοχαρὴς.
g Miſerabiliter cæſis, Serv. Verum huic non aſſentior: & per parenthes. interjectum potius exiſtimo.
h Diomedes.
i Pœna.
k Nec eſt conſecutus equos Achillis.
l Laceſſere.
m Ferocis qui facile ſternit ſedentem. Ita Ser. at Scal. exp. calcitro. nis.
n Thracii.
o Ruunt in fulgam.

Objecit ſeſe ad currum, & ſpumantia frænis
p Pro equitatorum. Ora p citatorum dextra detorſit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea conſequitur, rumpitque infixa bilicem
q Leviter attingit. Loricam, & ſummum q deguſtat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo objecto converſus in hoſtem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
r Impetu, ut expon. Ser. qui etiam admonet unam eſſe partem orationis, ne quis legat pro curſit. Quem rota præcipitem & r procurſu concitus axis
Impulit, effunditque ſolo: Turnuſque ſequutus
Imam inter galeam, ſummi thoracis & oras,
Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arena.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneam Mneſtheus, & fidus Achates,
Aſcaniuſque comes, caſtris ſtatfiere cruentum,
s Paſſus alterius vulnerati pedis baſtili ſuſtentantem & ſuſtinentem. s Alternos longa nitentem cuſpide greſſus:
t Quia non poteſt in bella procedere. t Sævit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeque in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iaſides: acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes, ſua munera lætus Apollo
u Deſperati parent. De cujus vita deſperabatur. Augurium citharamque dabat, celereſque ſagittas.
Ille, ut u depoſiti x proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum uſumque medendi
w Protraheret, produceret. Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in haſtam
y Quidam exp. feſtinat. Videtur. Trepide adminiſtrat. Æneas, magno juvenum & mœrentis Iüli
Concurſu, lachrymiſque immobilis: ille retorto
z Nullus eventus rationem præſtat. Pæonium in morem ſenior ſuccinctus amictu
Multa manu medica, Phœbique potentibus herbis,
a Plenum eſſe. Nequicquam y trepidat; nequicquam ſpicula dextra
b Al. ſubeunt; vel. Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
c Quia natus erat ex vulnere Indagine illato: ſcil. per inſidias. z Nulla viam fortuna regit, nihil autor Apollo
Subvenit, & ſævus campis magis, ac magis horror
Crebreſcit: propiuſque malum eſt: jam pulvere cœlum
a Stare vident: b ſubeunt equites, & ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis: it triſtis ad æthera clamor
d Al. Dictamnum. e Sed a Donato legitur & ita hic verſus. Ipſa manu genitrix Cretæa carpit ab Ida. Bellantum juvenum, & duro ſub Marte cadentum.
Hic Venus, c indigno nati concuſſa dolore,
d Dictamnum genitrix Cretæa e carpit ab Ida,
f Puberibus caulem foliis, & flore comantem
f Adultis, vel florentibus, aut potius, villoſa pube lanuginoſis. Talia enim folia ei attribuit Dioſc. Purpureo: non illa feris incognita captis
Gramina, cum tergo volucres hæſere ſagittæ.
Hoc Venus, obſcuro faciem circundata nimbo,
Detulit: hoc fuſcum labris ſplendentibus amnem
Inficit, occultè medicans; ſpargitque ſalubris

Ambroſiæ

Ambroſiæ ſuccos, & odoriferam panaceam.
Fovit ea vulnus lympha longævus Iapis,
Ignorans: ſubitoque omnis de corpore fugit
Quippe omnis dolor ſtetit imo vulnere ſanguis:
Jamque ſequuta manum nullo cogente ſagitta
Excidit, atque novæ rediere in priſtina vires.
Arma citi properate viro: quid ſtatis? Iapis
Conclamat: primuſque animos accendit in hoſtes.
Non hæc humanis opibus, non arte magiſtra
Proveniunt: neque te, Ænea, mea dextera ſervat:
Major agit *g* deus, atque opera ad majora remittit.
Ille, avidus pugnæ, ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc: oditque moras, haſtamque *h* coruſcat
Poſtquam habilis lateri clypeus, loricaque tergo eſt,
Aſcanium ſuſis circum complectitur armis:
Summaque per galeam delibans oſcula, fatur,
DISCE puer virtutem ex me, verumque laborem,
Fortunam *i* ex aliis: nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, & magna inter prælia ducet.
Tu facito mox, cum matura adoleverit ætas,
Sis memor: & te animo repetentem exempla tuorum,
ET PATER Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, *k* portis ſeſe extulit, ingens
Telum immane manu quatiens: ſimul agmine denſo
Anteuſque Mneſtheuſque ruunt: omniſque relictis
Turba fluit caſtris: tum cæco pulvere campus
Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverſo venientes aggere Turnus,
Vidêre Auſonii: gelidusque per ima cucurrit
Oſſa tremor, prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit agnovitque ſonum: & tremefacta refugit.
Ille volat, campoque *l* atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto ſydere nymbus
It mare per medium (miſeris heu præſcia longè
Horreſcunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis, *m* ruet omnia latè:
Antè volant, ſonitumque ferunt ad littora venti)
Talis in adverſos ductor *n* Rhœteius hoſtes
Agmen agit: denſi cuneis ſe quiſque coactis
o Agglomerant, fetit enſe gravem Thymbræus Oſirim:
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates
Uſentemque Gyas: cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor; verſique viciſſim
Pulverulenta fugæ Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque *p* averſos dignatur ſternere morti,
Nec pede congreſſos æquo, nec tela ferentes

g Apollo, inventhr medicinæ.
h Criſpare alibi dicit Hom. πάλλειν.
i Sub. opta. Hæc autem hîc Sophoclem imitatus: apud quem Ajax talia filio dicit.
k Portis 'caſtrorum, quæ altè erant propter aggerem & foſſam.
l Pulveris nube cooperrum.
m Eruet, Everret.
n Trojanus a Rhœteo promontorio Trojæ.
o Denſantur, ut in cuneorum modum compoſiti dimicent.
p Al. *adverſos*, & in ſeq. *Nec pugnæ congr. nec eq.* Sed *averſos* magis probatur: ut dicat, cum nec tergadantes ſternere voluiſſe, nec armis paribus congreſſos, nec qui ferirent cominus, inſequi: ſed Turn.

Insequitur: solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Juturna virago,
Aurigam Turni media inter loia Metiscum
Excutit, & longè lapsum temone relinquit:
Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque & corpus & arma Metisci.
Nigra velut magnas domini cùm divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
r Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas:
Et nunc porticibus s vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Juturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Jamque hic germanum, jamque hic ostendit ovantem:
Nec conferre manum patitur, volat avia longè:
Haud minùs Æneas t tortos legit obvius orbes,
Vestigatque virum, & u disjecta per agmina, magna
Voce vocat: quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum,
Aversos toties currus Iuturna retorsit.
Heu! quid agat? vario nequicquam fluctuat æstu:
Diversæque vocant animum in contraria curæ,
Huic Messapus, uti læva duo fortè gerebat
Lenta levis cursu præfixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Æneas, & x se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum verò assurgunt iræ, insidiisque subactus
Diversos ubi sensit equos currumque referri,
Multa Jovem & læsi testatus fœderis aras:
Jam tamdem invadit medios, & Marte secundo
Terribilis, sævam nullo discrimine cædem
Suscitat, iratumque omnes effundit habenas.
y Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diversas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros.
Expediat? tanton'placuit concurrere motu,
Jupiter æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes,
Pugna loco statuit Teucros) haud multa z moratus
Excipit in latus, &, qua fata celerrima, a crudum
Transadagit costas, & crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem,
Congressus pedes, hunc, venientem, cuspide longa,
Hunc mucrone ferit: curruque abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.

r Quoniam & muscas.
s Magnis ut quidem vult Ser. asserens locum illum *vacua atria lustrat Saucius.*
t Obliquas & implicitas vias.
u Dissipata adventu Æneæ.
x Ita sese texit ut nulla parte posset ferri i. S. Idem *apicem* exp. galeæ eminentiam ubi cristæ, Gr. conum.
y Q. d. Nec Musa nec Apollo sufficiunt.
z Al. *morantem*, ut uno cum vulnere confectum offendat. Al. *crudo ense.* Sed cum altera lectione magis convenit locus ille, *crudum per costas erigat ensem.*

Ille

Ille Talon Tanaimque neci, fortemque Cethegum.
Tres uno congressu, & *b* mœstum mittit Onyten,
Nomen *c* Echionium, matrisque genusque Peridræ.
Hic fratres Lycia missos & Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequicquam bella Menœten
Arcada: piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus: nec nota potentum
d Munera, conductaque pater tellure serebat.
Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in sylvam, & virgulta sonantia lauro:
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, & in æquo a currunt,
Quisque suum *e* populatus iter: non segnius ambo
Æneas Turnusque ruunt per prælia, nunc nunc
Fluctuat ira intus: *f* rumpuntur nescia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic, atavos & avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo atque *g* ingentis turbine saxi
Excutit, effunditque solo: hunc lora & juga subter
Provolvêre rotæ crebro super ungula pulsu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hilo, animisque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam *h* fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te Graiûm fortissime Creteu,
Eripuit Turno: nec dii texere Cupentum
Ænea veniente sui: dedit obvia ferro
Pectora, nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, *i* & latè terram consternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles.
Hic tibi *k* mortis erant metæ, domus alta sub Ida,
Lyrnessi domus alta solo Laurente sepulchrum,
Totæ adeò conversæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mnestheus acerque Serestus,
Et Messapus, equum domitor, & fortis Asylas,
Thuscorumque phalanx, Evandrique Arcadis alæ:
Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt,
Hic *l* mentem Æneæ genitrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros *m* urbique adverteret agmen
Ocyùs, & subita turbaret clade Latinos,
Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
Immunem tanti belli, atque *n* impunè quietam,

b Tristem natura Severum quem Græc. ἀγέλαστον dicunt.
c Thebanum.
d Obsequia quæ pauperes divitibus loco munerum solvant.
e Postquam populando & vastando sibi iter fecit. Ita enim malo quam cum aliis, Populatus quicquid sibi in itinere occurrit.
f Ex Lucr. lib. 3. de leonibus.
g Al. *ingenti*.
h Al *fuso*.
i Aliud ex alio ostenditur, videlicet corporis magnitudo.
k Mors quæ meta est. Sic Hom. 1 θανάτοιο τελευτῇ.
l Consilium, vel voluntatem.
m Contra urbem.
n Quæ debuit pœnas luere propter fœdus ruptum.

Continuò pugnæ accendit majoris imago.
Mnesthea Sergestumque vocat, fortemque Sereſtum,
Ductores: tumulumque capit, quò cætera Teucrûm
Concurrit legio: nec ſcuta aut ſpicula denſi
Deponunt: celſo medius ſtans aggere fatur,
Nequa meis eſto dictis mora: *o* Jupiter hâc ſtat:
Neu quis *p* ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Urbem hodie, cauſam belli, regna ipſe Latini,
(Ni frænum accipere & victi parere fatentur)
Eruam: & æqua ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
Noſtra pati? rurſuſque velit concurrere victus?
Hoc caput, ô cives, hæc belli ſumma nefandi:
Ferte faces properè *q* fœduſque reposcite flammis.
Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
r Dant cuneum, denſaque ad muros mole feruntur.
Scalæ improviſo, ſubituſque apparuit ignis.
Diſcurrunt alii ad portas, primoſque trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnaque incuſat voce Latinum:
ſ Teſtaturque deos iterum ſe ad prælia cogi:
Bis jam Italos *t* hoſtes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia cives:
Urbem alii reſerare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipſumque trahunt in mœnia regem.
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Incluſas ut cùm *u* latebroſo in pumice paſtor
Veſtigavit apes, fumoque implevit amaro:
Illæ intus trepidæ rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt ſtridoribus iras.
Volvitur *x* ater odor tectis, tùm murmure *y* cæco
Intus ſaxa ſonant: vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc ſeſſis etiam fortuna Latinis,
Quæ toram luctu concuſſit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem proſpicit hoſtem,
z Inceſſi muros, igneſque ad tecta volare,
Nuſquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni,
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum, & ſubito mentem turbata dolore,
Se *a* cauſam clamat crimenque caputque malorum:
Multaque per mœſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.
Quem cladem miſeræ poſtquam accepere Latinæ,
Filia prima manu *b* flavos Lavinia crines
Et roſeas laniata genas, tum cætera circum

Turba

o Pro nobis eſt religio, quam Iæſerunt Rutuli. Hic eſt modus, hæc via imponendi fatis finem.

p Repentinum imperium nullam vobis aſſeram moram.

q Flammas fœderis innovemus urbis incendio.

r Ita Ser. qui vult *reposcite* hic eſſe innovare & revocare: ſed malim accipere quaſi dicatur Flammæ facient, ut ratio vobis reddatur fœderis.

ſ Apud Don. *teſtatur*; *deos ſe invitum ad prælia cogi.*

t Fieri.

u Saxo cavo & latebroſo.

x Quia id fumo odor.

y Qua clauſæ apes.

z Al. *Intendi.* Pro quo quidam leg. *inſcendi.* Sed Ser. agnoſcit *inceſſi*, exponens invadi.

a Sic alibi, caput horum & cauſa malorum, ſed hic addit crimen.

b Antiqua lectio flores habuit, id eſt, florulentos, pulchros, & eſt formo Enniano: erit autem hypizeſis.

Turba furit: resonant late plangoribus ædes.
Hinc totam *c* infelix vulgatur fama per urbem.
d Demittunt mentes: it scissa veste Latinus,
Conjugis attonitus fatis, urbisque ruina,
Canitiem immundo perfusam pulvere turbans:
Multaque se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Æneam, generumque asciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque
Jam minus atque minus successu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus *e* aura
Commistum clamorem, *f* arrectasque impulit aures
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
Sic ait, adductisque *g* amens subsistit habenis.
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigæ, currumque & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis, Hac Turne sequamur
Trojugenas, qua prima viam victoria pandit.
Sunt alii, qui tecta manu defendere possunt:
Ingruit Æneas Italis, & prælia miscet:
Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
h Nec numero inferior pugnæ, nec honore recedes.
Turnus ad hæc,
O soror, & dudum agnovi, cum prima per artem
Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti:
Et nunc nequicquam fallis dea: sed quis Olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri lethum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam spondet fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos; me voce vocantem
Murranum (quo non *i* superat mihi charior alter)
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix *k* ne nostrum dedecus Ufens
Aspiceret: Teucri potiuntur corpore & armis.
Excludine domus (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dextra nec *l* Draucis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit:
Usque adeone mori miserum est? vos ô mihi manes
Este boni, quoniam superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius *m* inscia culpæ,
Descendam, magnorum haud unquam *n* indignus avorũ
Vix ea fatus erat, medios volat (ecce!) per hostes
Vectus equo spumante Sages, adversa sagitta
Saucius ora: ruitque, implorans nomine Turnum,
Turne, in te suprema salus: miserere tuorum,

c Infelix nuntia, id est, infelicitatis.
d Pro despondent animo. Desperant, ut contra spes erigit mentes.
e Quia naturale est, ut a qua parte ventus flat, inde clamor audiatur.
f Ad audiendum sollicitas.
g Consilii inops vel consternatus.
h Nec pauciores interimes, nec minor te quam Æneam gloria comitabitur.
i Superstes est, vel vivit.
k Q. d. Fortasse vivet: nisi ideo voluisset occumbere, ne nos victos videret.
l Dicta, lib.
m Cum Troja lat. Castra fuga ens. Nesciora, apud acr.
n Constructio ser, id est, quam habet vox, ἀνάξιος, quæ signif. indignum.

Fulminat Æneas armis, summaſque minatur
Dejecturum acies Italum, excidioque daturum:
Jamque faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt: o muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina tui fidiſſima dextra
Occidit ipſa ſua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus & Acer Atinas
Suſtentant aciem: circum hos utrinque phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
Obſtupuit p varia confuſus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito ſtetit: æſtuat ingens
Imo in corde pudor, miſtoque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Ut primum diſcuſſæ q umbræ, & lux reddita menti eſt,
Ardentes oculorum acies ad moenia torſit
Turbidus, eque r rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem! flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque ſ rotas, ponteſque inſtraverat altos.
Jam jam fata ſoror, ſuperant: abſiſte morari:
Quo deus, & quo dura vocat fortuna, ſequamur.
t Stat conferre manum Æneæ: ſtat, quicquid acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorem germana videbis
Amplius: hunc oro ſine me furere ante furorem,
Dixit & è curru ſaltum dedit ocyus auris:
Perque hoſtes, per tela ruit, moeſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Cum ruit avulſum vento: ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublapſa vetuſtas:
Fertur in abruptum magno u mons improbus x actu,
Exultatque ſolo, ſylvas, armenta viroſque
Involvens ſecum: diſjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtridentque haſtilibus auræ:
Significatque manu & magno ſimul incipit ore,
Tacite jam Rutuli, & vos tela inhibete Latini.
Quæcunque eſt fortuna, mea eſt: me y verius unum
Pro vobis fœdus luere & decernere ferro.
Diſceſſere omnes medii, ſpatiumque dedere:
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deſerit & muros & ſummas deſerit arces,
z Præcipitatque moras omnes, opera omnia rumpit,
Lætitia exultans, horrendumque intonat armis

Quan-

o Dubitat, ut ſcr. exp.

p Multiplices nuntios, vel potius, Obſtupuit confuſus variis rebus quas ſibi ante oculos ponit.

q Tenebræ montis diſc.

r Curru. A patre totum paulo poſt, & e curru ſaltum dedit.

ſ Ut trahi poſſet ad ea loca quibus hoſtis inſtabat.

t Certum mihi eſt, Decrevi.

u Montis pars

x Id eſt, impulſu.

y Juſtius, Sic Horatius, *Verum eſt*, pro Juſtum eſt.

z Celeritate ſuperat omnes moras, &c.

Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe, coruſcis
Cum fremit illicibus, quantus, gaudetque nivali
Vertice ſe attollens pater *a* Appenninus ad auras.
Jam vero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Convertere oculos Itali: quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros:
Armaque depoſuere humeris: ſtupet ipſe Latinus,
Ingentes genitos diverſis patribus orbis
Inter ſe coiiſſe *b* viros, & cernere ferro,
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido conjectis eminus haſtis,
c Invadunt Martem clypeis atque ære ſonoro;
(Dat gemitum tellus) tum crebros enſibus ictus
d Congeminant; fors & virtus miſcentur in unum.
Ac velut ingenti *e* Sila, ſummove Taburno,
Cum duo converſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri;
Stat pecus omne metu mutum, *f* muſſantque juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur.
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent
Cornuaque obnixi infigunt, & ſanguine largo
Colla armoſque lavant; gemitu nemus omne remugit;
Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
Concurrunt clypeis; ingens fragor æthera complet.
Jupiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet, & fata imponit diverſa duorum;
Quem *g* damnet labor, & quo vergat pondere lethum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit; exclamant Troes, trepidique Latini,
Arrectæque amborum acies; at perfidus enſis,
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu,
Ni fuga ſubſidio ſubeat, fugit ocyor Euro,
Ut capulum ignotum dextramque aſpexit inermem.
Fama eſt, præcipitem, cum prima in prælia junctos
Conſcendebat equos, *b* patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci,
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: poſtquam arma dei ad Vulcania ventum
Mortalis mucro, glacies ceu futilis ictu
Diſſiluit: fulva reſplendent fragmina arena:
Ergo amens diverſa fuga petit æquore Turnus,
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes,
Undique enim denſa Teucri incluſere corona:
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas (quanquam tardante *k* ſagitta
Interdum genua impediunt, *l* curſumque recuſant)

a Aut quantus ipſe pater Apenn. quum fremit cor. il.

b Al. Viros & cernere ferro. Al. & decer. fer. ut per Synalœphan excludatur ſyll. poſterior nominis.

c Incipiunt pugnare.

d Præpoſ. auget ſonum, & duos deſignat.

e Monte Bruſiorum, qui hodieque nomen retinet, Pier.

f Verbum faſtidium, non abſonum a boum voce, ut apud Ariſtoph. eſt verſus ex

μῦ μῦ.

g Liberet, ut Damnabis tu quoque votis. Quidam exp. Qui damnetur labore, & duro labori addictus ſit.

b Paterno enſe.

k Vulnere illato ſagitta.

l Inepta ſint ad currendum.

In ſe quitur

Insequitur: trepidique pedem pede servidus urget.
Inclusum veluti siquando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ septum *m* formidine pennæ,
Venator cursu canis & latratibus instat.
Ille autem insidiis & ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians: jam jamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor, ripæque lacusque
Responsant circa, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemque vocans, notumq; efflagitat ensem.
Æneas mortem contra præsensque minatur
Exitium, si quisquam adeat: terretque trementes,
Excisurum urbem minitans; & saucius instat,
Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
Huc, illuc: nec enim levia aut ludicra petuntur
Præmia, sed Turni de vita & sanguine certant.
Forte sacer Fauni foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim *n* venerabile lignum:
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo, & *o* votas suspendere vestes:
Sed stirpem Teucri *p* nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Æneæ stabat: huc impetus illam
Detulerat *q* fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides, teloque sequi quem prendere cursu
Non poterat: tum vero amens formidine Turnus,
Faune precor, miserere, inquit; tuque optima ferrum
Terra tene: colui vestros si semper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit: opemque dei *r* non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Æneas: dum nititur acer, & instat,
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Accessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes, *s* armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hasta,
Assistunt contra, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem,
Quis jam finis erit, conjux? quid denique restat?
Indigitem Æneam scis ipsa & sciro fateris

Deberi

m Delia quæ vario plumarum nexu discolor, terret apros, lupos, ursos: sed potissimum cervos. Sic & alibi.

n Ob antiquitatem.

o Voto promissas Al. male, leg. *notas*.

p Sine intuita religionis.

q Serv. jungit cum seq. Plenum est (inquit) quam radix fixam tenebat. Apud Don. legimus *detulerat modicum &. re aditr* Quæ non carent efficacia.

r

s Quasi cum armis animi simul illis redierint. Nam (inquit Serv.) antea armorum inopia animi utriusq; torpebant.

Deberi cœlo, fatisque ad sydera tolli,
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
t Mortalin' decuit violari vulnere divum?
Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim crescere victis?
Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris:
Nec te tantus u edat tacitam dolor, & mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est: terris agitare vel undis
Troianos x potuisti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere hymenæos:
Ulterius tentare veto. Sic Jupiter orsus:
Sic dea submisso contra Saturnia vultu,
Ista quidem quia nota mihi tua magne voluntas
Jupiter, & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëria solam nunc sede videres
y Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsa
Starem acie, traheremque inimica in prælia Teucros.
Juturnam misero (fateor) succurrere fratri
Suasi, & pro vita majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una z superstitio superis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate a tuorum:
Cum jam connubiis pacem felicibus (esto)
Component, cum jam leges & fœdera jungent:
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos.
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari:
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes,
Sit Latium, sint Albani per secula reges:
b Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritque sinas cum nomine c Troia.
Olli subridens hominum rerumque repertor
Et germana Jovis Saturnique altera proles.
d Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verum age, & inceptum frustra e summitte furorem:
Do quod vis, & me victusque volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt:
Utque est nomen erit: commisti corpore tantum
f Subsident Teucri, morem ritusque sacrorum
Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mistum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis:
Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorsit.

t Al. *Mortalem* & *Divum*, quod Juturna, cum dea esset, Æneam adhuc mortalem vulneraverat.
u Ita ductum ut *ossi mollis flamma medullas*.
x Potuisti permittentibus fatis.
y Quidlibet pati proverbialiter.
z Exponitur metus: malim tamen non simpliciter exponere Metus, sed superstitiosus metus.
a Respexit ad Sat. qui in Italia regnaverat.
b Si fataliter imminet ut a Trojanis origo Romana descendet.
c Trojani Italorum nomen accipiant, ut Rom. de Italia non de Trojanis videatur progenies.
d Alii sine interrog. Sed apta est huic loco interr. q. d. Itane volvis subpect. &c.
e Pro dimitte. Missum facito.
f Remanebunt, Latebunt, Latinorum scilicet multitudine.

Interea

Interea excedit cælo, nubemque relinquit.
His actis, aliud genitor secum ipse volutat:
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ,
Quas & Tartaream nox intempesta Megæram
Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium sævique in limine regis
g Apparent, accuuntque metum mortalibus ægris:
Si quando lethum horrificum morbosque deum rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes,
Harum unam celerem demittit ab æthere summo
Jupiter, *h* inque omen Juturnæ occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus sive *i* Cydon telum immedicabile, torsit,
Stridens, & celeres incognita transilit umbras:
k Talis se sata nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
l Alitis in parvæ subito collecta figuram,
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras:
Hanc versa in faciem Turni se pestis *m* ad ora
Fertque refertque sonans: clypeumque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor:
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At procul ut diræ stridorem agnovit & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fædans & pectora pugnis.
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam *n* miseræ superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' possem me opponere *o* monstro?
Iamjam linquo acies: nè me terrete timentem
Obscœnæ *p* volucres: alarum verbera nosco,
Lethalemque sonum: nec fallunt jussa superba
Magnanimi Iovis: hæc pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certè, & misero fratri comes ire per umbras,
q Iam mortalis ego: haud quicquam mihi dulce meorũ
Te sine frater erit: O! Quæ satis ima dehiscat
Terra mihi, manesque deam demittat ad imos.
Tantum effata, caput glauco contexit a nictu,
Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.
Æneas instat contra, telumque corruscat
r Ingens arboreum: & sævo sic pectore fatur,

g Videntur. exp. Ser. sed altera rectior, quam addit, Præsto sunt ad obsequium.
h Ut Juturnæ omen fraternæ mortis efficeret.
i Pretensis: & lib. 10. propr. nomen priore longa.
k Taliter collecta ex nimia scilicet furiæ magnitudine.
l Noctuam vel bubonem intelligit inquit Don. At Serv. Noctuam, non bubonem.
m Al. *Ob ora.*
n Al. *Iuræ*, quam lectionem sequitur Ser. exponens Immitis.
o Augurio ex Jovis voluntate venienti.
p Invidiose dixit ut de plurcum finiti essent.
q Si jam mort. essem, finire possem te dol. Al. *immortalis ago? haudque*, &c. Al. cum intel. post *ego*, & post *erit*: præsertim si legatur *aut* pro *haud*.
r Æn. ingens corruscat telum arb. ne duo epitheta.

Quæ

Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam Turne retra-
Non cursu, sævis certandum est comminus armis (ctas?
Verte omnes tete in facies, & ſ contrahe quicquid
Sive animis sive arte vales: opta ardua pennis
Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
Ille, caput quassans, Non me tua fervida terrent
Dicta t ferox: dii me terrent, & Jupiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens:
Saxum antiquum, ingens, campo qui forte jacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus:
Ille manu raptum u trepida torquebat in hostem
Altior insurgens & cursu consitus heros.
Sed neque currentem se nec cognoscit euntem,
Tollentemque manu saxumque immane moventem:
Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit x totum nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succi dimus: non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox nec verba sequuntur:
Sic Turno (quacunque viam virtute petivit)
Successum dea dira negat. Tum pectore sensus
Vertuntur varii, y Rutulos aspectat & urbem,
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit,
Nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt, aurigamque sororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruscat.
y Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet: murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec z fulmine tanti
Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
Loricæ, & clypei extremos septemplicis orbes
Per medium stridens transit femur: incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, & vocem latè nemora alta remittunt.
Ille, humilis supplexq; oculos, dextramq; precantem
Pro endens, Equidem merui, nec deprecor (inquit)
a Utere sorte tua. Miseri te siqua parentis
Tangere cura potest, oro (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ:
Et b me, seu corpus spoliatum lumine mavis

ſ Collige.

t Ferox vult Ser. jungi cum hostis atque ita includenda essent parenth. quæ sunt interfecta. Sed dura esset hæc trajectio.

u Testica vel vetera trepida quia seque *sed neque cura.*

x Evocatus est impetus ipsius spatio largiore Ita Ser. qui dist. post *evasit*: Al. *totum.*

y Quidam fort. exp. Forte ob aliam opportunitatem. Alii intell. collimasse. Ser. exp. Oculis elicit locum ad feriendum, quem fort. destinaverat vulneri.

z Pro tono trucior quam fulmen unquam mittitur.

a Interfice hostem tuum in quem fors tua tibi dat potestatem.

b Me redde meis, aut saltem meum corpus sepeliendum, ubi interfeceris.

Redd-

Redde meis. Vicisti, & victum tendere palmis
Ausonii videre: tua est Lavinia conjux.
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repressit.
Et jam jamque magis cunctantem flectere sermo
Cœperat, *d* infelix humero cùm apparuit *e* ingens
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille oculis postquam sævi monumenta doloris
Exuviasque hausit: furiis accensus & ira
Terribilis; Tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
f Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus: ast illi solvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

e Al. *mentem.*
d Infelicitatis causa mox futurus.
e Pro ingens autem leg. & alto, ne duo sint epitheta.
f Ad summotis & rupti fœderis ultionem, te tanquam hostiam immolat.

GNOMÆ VIRGILIANÆ.

Pag. A

73 — *ALitur vitium, vivitque tegendo.*
— 7 *Amor omnibus idem.*
815 *Audentes fortuna juvat.*

C

198 *Cede Deo.* D
164 *Degeneres animos timor arguit.*
228 *Discite justitiam moniti, & non temnere divos.*

E

342 — *Experto credite.* F
215 — *Facilis descensus Averni;*
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est:
163 — *Facilis jactura sepulchri est.*
169 *Fama malum, quo non aliud velocius ullum.*
58 *Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.*
152 *Felix qui potuit rerum cognoscere causas.*
68 — *Fessos sopor irrigat artus.*
127 — *Fugit irreparabile tempus.*
— — *Furor iraque mentem*
Præcipitant. I
89 *Imprimis venerare deos* L
33 — *Labor omnia vincit*
Improbus. M

105

98

Mille

Mille nocendi artes. 247
Multa dies variſque labor mutabilis ævi 346
Rettulit in melius.

N

— Ne poſt amiſſa requiras, Ante veni. 62
— Nihil invitis fas quenquam fidere divis. 129
— Non omnia poſſumus omnes. 22
Nulla ſalus bello. 344
Nuſquam tuta fides. 174

O

Omnia fert ætas. 25
Omnia vincit amor. 28
Optima quæque dies miſeris mortalibus ævi 62
Prima fugit.

Q

— Quid non mortalia pectora cogis 144
Auri ſacra fames?

R

— Redit agricolis labor actus in orbem. 55
— Rex Jupiter omnibus idem. 310

S

— Satis eſt potuiſſe videri. 16
Sævus amor docuit natorum ſanguine matrem 21
Commaculare manus.
Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus. 119
— Sors omnia verſat. 24
Stat ſua cuique dies: breve & irreparabile tempus 320
Omnibus eſt vita.
— Superanda omnis fortuna ferendo eſt. 204

T

— Trahit ſua quemque voluptas. 6
— Telum ira facit.

U

Una ſalus victis nullam ſperare ſalutem. 251
128

Gnomis Virgilianis (ne plures vacarent paginæ) adjecimus Paſtorum, ducum & militum Apothegmata, aliaq; nonnulla obſervatione digna. Melibœus.

— En quo diſcordia cives. 3
Perduxit miſeros! De Daphnide.
Vitis ut arboribus decori eſt, ut vitibus uvæ, 13
Ut gregibus tauri, ſegetes ut pinguibus arvis:
Tu decus omne tuis Damon.
— Quid non ſperemus amantes? 21

De Apibus.

Ingentes animos angusto in pectore verſant. 80
— Melior vacua ſine regnet in aula.

Omnibus

112 *Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.*
De Proteo.
——Sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando flectes. Dido ad Æneam.
113 *Non ignara mali, miseris succurrere disco.*
Æneas ad Didonem.
120 *Accipe nunc Danaum insidias: & crimine ab uno*
Disce omnes. De Troja.
125 *Invadunt urbem somno vinoque sepultam.*
Venus ad Æneam.
134 *——Inclementia divum*
Has evertit opes. Æneas ad Anchisen.
137 *Quos res cunque cadent, unum & commune periclum,*
Una salus ambobus erit.
Creusa ad Æneam.
139 *——Non hæc sine numine divum*
Eveniunt. Achæmenides ad Trojanos.
159 *Si pereo manibus hominum periisse juvabit.*
Venus ad Junonem.
197 *—— Quis talia demens*
Abnuat: aut tecum malit contendere bello?
Mercurius ad Æneam.
179 *—— Potes hoc sub casu ducere somnos?*
Ibid *——Varium & mutabile semper*
Fœmina. Dido.
182. *Vixi & quem dederat cursum fortuna peregi.*
Ibid *—— Morientur inulta?* De militibus.
206 *Exigui numero, sed bello vivida virtus.*
Neptunus de Palinuro.
207 *Unum pro multis dabitur caput.*
Sybilla de Lavinia.
214 *Causa mali tanti conjux.*
Sybilla ad Æneam
Ibid. *Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.*
Anchises ad Æneam.
233 *—— Dubitamus adhuc virtutem extendere factis?*
Anchis. de Bruto.
Ibid. *Vincat amor patriæ, laudumque immensa cupido.*
Juno.
246 *Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo.*
Ascanius.
300 *Jupiter omnipotens audacibus annue cœptis.*
Ascanius ad Romulum.
Ibid. *—— I, Verbis virtutem illude superbis.*
Apollo ad Ascanium.
Macte tua virtute puer.

FINIS.

Edvardi Gascoigne Liber

Anno 1711 12

Varium et mutabile Semper 14